

ЕВРОПА
И
ДУНАВ

Миломир Степић
Зоран Милошевић
Ема Крактус
Брацо Ковачевић
Вања Глишин
Кирил Шевченко
Олег Казак
Александра Колаковић
Емил Миланов
Драган Траиловић
Иванников Иван Андреевич
Алексиос Алексеи Панагопулос
Иван Матић
А. В. Баранов
Едуард А. Попов
Елена Вакулина, Наталија Белоус
Алексеј Тимофејев
Рустем Ринатович Вахитов
Ярослав Валерјанович Вишњаков
Н. А. Копилов
Сања Шуљагић
Ивана Лукнар
Далибор Денда
Јелена Тодоровић Лазић
Мальшева Елена Михайловна
Петер Кашиак
Нада М. Радушки
Дајана Лазаревић

КЊИГА

19

ЗБОРНИК

ЕВРОПА И ДУНАВ

Приредили
Зоран Милошевић
Миша Стојадиновић

ЕВРОПА
И
ДУНАВ

НАУЧНИ СКУП

НАУЧНИ
СКУП

Београд, 2023.

ЕВРОПА И ДУНАВ

Дунав у геополитичким стратегијама европских држава

Зборник радова са међународне научне конференције
одржане 26 – 27. јуна 2023. године у Београду

ПРИРЕДИЛИ
Зоран Милошевић
Миша Стојадиновић

ИНСТИТУТ ЗА ПОЛИТИЧКЕ СТУДИЈЕ
БЕОГРАД, 2023.

ЕВРОПА И ДУНАВ:

*Дунав у геополитичким стратегијама европских држава,
прво издање*

ISBN 978-86-7419-373-0

DOI: https://doi.org/10.18485/ips_evr_dunav.2023

Приредили:

Зоран Милошевић (1959) и Миша Стојадиновић (1983)

Издавач:

Институт за политичке студије, Београд

<http://www.ips.ac.rs/>

За издавача:

Др Миша Стојадиновић, виши научни сарадник

Програмски одбор:

Кирил Шевченко (Белорусија), Брацо Ковачевић (БиХ)
Наталија Вакулина (Русија), Алексиос Алексеј Панагопулос (Грчка)
Емил Миланов (Бугарска), Зоран Милошевић,
Виолета Рашковић-Таловић (Србија)

Рецензенти:

Радојица Лазић, Виолета Рашковић-Таловић,
Момчило Суботић, Марија Ђорић,
Милена Пешић, Сања Стошић, Ђуро Бодрожић, Милош Јевтић

Лектура и коректура:

Дајана Лазаревић
Татјана Вучинић-Маљевић

Преводиоци:

Татјана Вучинић-Маљевић
Дајана Лазаревић

Дизајн корица:

Марија Стевановић

Прелом и штампа:

Донат граф, Београд

Тираж

100.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	07
-----------	----

I

ЕВРОПСКЕ ДРЖАВЕ, ГЕОПОЛИТИКА И ДУНАВ

Миломир Степић	
ДУНАВ У КОНТЕКСТУ АКТУЕЛНОГ ЕВРОПСКОГ И СВЕТСКОГ ГЕОПОЛИТИЧКОГ ПРЕГРУПИСАВАЊА	11-28

Зоран Милошевић / Ема Крактус	
ДУНАВ, НАТО И СТРАТЕГИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ ЗА ДУНАВ	29-47

Брацо Ковачевић	
ДУНАВ У ГЕОПОЛИТИЦИ	49-59

Вања Глишин	
ДУНАВ У ВИЗУРИ НЕМАЧКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ	61-82

Кирил Шевченко, Олег Казак	
ДУНАВ У ГЕОПОЛИТИЧКИМ ПЛАНОВИМА И ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКОЈ МИСЛИ АУСТРИЈЕ И УГАРСКЕ У МЕЂУРАТНОМ ПЕРИОДУ (1918-1938)	83-96

Александра Колаковић	
ДУНАВ У ГЕОПОЛИТИЧКИМ СТРАТЕГИЈАМА ФРАНЦУСКЕ: УЛОГА НАУКЕ И НАУЧНИКА У ИСТОРИЈСКОЈ И АКТУЕЛНОЈ ПЕРСПЕКТИВИ	97-118

Емил Миланов

ЗНАЧАЈ РЕКЕ ДУНАВА ЗА ФОРМИРАЊЕ
ГЕОПОЛИТИЧКИХ И ГЕОЕКОНОМСКИХ
СТРАТЕГИЈА ПРИДУНАВСКИХ ЗЕМАЉА 119-127

Драган Траиловић

ЗНАЧАЈ ДУНАВА ЗА КИНЕСКУ ИНИЦИЈАТИВУ
„ПОЈАС И ПУТ“: ПОТЕНЦИЈАЛНЕ КОРИСТИ И
МОГУЋИ ИЗАЗОВИ 129-153

Иванников Иван Андреевич

ДЕКЛАРАЦИЈА И РЕАЛИЗАЦИЈА ЦЕННОСТЕЙ
ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В СТРАНАХ
ДУНАЈСКОГО РЕГИОНА 155-168

Алексиос Алексеи Панагопулос

ДУНАЈ, ЕКОНОМИЧЕСКАЈА ТОРГОВЉА,
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ,
КУЛЬТУРА И ПРИСУТСТВИЕ ГРЕКОВ. 169-182

Иван Матић

LIMES DANUBIENSIS: ГРАНИЦА РИМСКОГ
ЦАРСТВА НА ДУНАВУ 183-202

II

РУСИЈА, ГЕОПОЛИТИКА И ДУНАВ

А. В. Баранов

ЗНАЧАЈ ПОДУНАВЉА У РУСКОЈ
ГЕОПОЛИТИЦИ ОД ХVIII ДО ПОЧЕТКА
XXI ВЕКА 205-217

Едуард А. Попов	
ДУНАВ – ВЕЧНИ ПОВРАТАК РУСИЈЕ: Историјска ретроспектива и геополитичка перспектива	219-233
<hr/>	
Елена Вакулина, Наталија Белоус	
ПЕРСПЕКТИВЕ РУСКИХ ИНТЕРЕСА НА ДУНАВУ	235-241
<hr/>	
Алексеј Тимофејев	
РУСКИ ВОЈНИ НАПОРИ НА СРЕДЊЕМ ДУНАВУ У ПЕРИОДУ СВЕТСКИХ РАТОВА	243-261
<hr/>	
Рустем Ринатович Вахитов	
ЕВРАЗИЈСКА СЛИКА ДУНАВА	263-271
<hr/>	
Јарослав Валерјанович Вишњаков	
ДУНАВСКА СТРАТЕГИЈА ПЕТЕРБУРГА И РУСКО-СРПСКИ ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА	273-283
<hr/>	
Н. А. Копилов	
ДУНАВСКА ПОЗОРНИЦА И СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ РУСКЕ КОМАНДЕ У РАТУ 1877-1878.	285-291
<hr/>	
III	
СРБИЈА, ДУНАВ И ДУНАВСКИ РЕГИОН	
<hr/>	
Сања Шуљагић	
ЗНАЧАЈ РЕКЕ ДУНАВ У ДЕФИНИСАЊУ ИДЕНТИТЕТА СРПСКОГ НАРОДА	295-324
<hr/>	

Ивана Лукнар	ДУНАВ КАО СПОНА ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И ЕВРОПЕ	325-341
Далибор Денда	ДУНАВ КАО ЗНАЧАЈНА ЛИНИЈА КОМУНИКАЦИЈА И СТРАТЕГИЈСКА БАРИЈЕРА ЗА СРБИЈУ И ЈУГОСЛАВИЈУ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВЕКА	343-362
Јелена Тодоровић Лазић	МАКРО-РЕГИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ НА ПРИМЕРУ ДУНАВСКОГ РЕГИОНА	363-386
Мальшева Елена Михайловна	ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭТНОЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ РОССИЙСКО-СЕРБСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ: ДУНАЙСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИИ	387-409
Петер Кашиак	ТЕБНЕР АУ/ДЕВИНСКА ПОПЛАВНА РАВНИЦА – РЕКОНСТРУКЦИЈА ИСТОРИЈСКЕ ЗЕМЉЕ	411-436
Нада М. Радушки	МАЊИНСКО ПИТАЊЕ У БИЛАТЕРАЛНИМ СПОРАЗУМИМА СРБИЈЕ СА ДРЖАВАМА ДУНАВСКОГ РЕГИОНА	437-454
Дајана Лазаревић	АКТУЕЛНОСТ ГЕОПОЛИТИКЕ ДУНАВА У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ НАУЦИ	455-461

Предговор

У свету постоје 44 државе без излаза на мора и светске океане, а међу њима је и Србија. Ова чињеница и те како се одражава на геополитичке могућности државе, пошто је ограничава у низ фактора (од економских до безбедносних). Такође, држава која нема излаз на море не сматра се потпуном државом.

Управо ова чињеница је узроковала да је Запад од почетка 19. века настајао да Србији онемогући излаз на море и океане, о чему постоји неколико одличних монографија и студија, а ми издавајемо књигу Теодоре Толеве: „Утицај Аустро-Угарске империје на стварање албанске нације”. Наравно, овде се може додати у ту политику и одвајање Црне Горе од Србије, као несумњиво етнички српске земље. Смисао овог одвајања је заправо онемогућавање Србије да има излаз на Јадран.

Ипак, Србија има **Дунав** који јој омогућава кретање ка Северном и Балтичком мору, односно ка Црном мору. Међутим, западним силама ни то не одговара, те су почели да подржавају сепаратисте у АП Војводини како би Србији одузели овај речни пут ка морима. Није тајна да иза свега стоји НАТО и жеља да се Дунав претвори у унутрашњи пловни пут који искључиво контролише ова милитаристичка алијанса, са жељом да ову комуникацију користи за даљи продор на Исток, тј. Кавказ.

У том смислу, Европска унија је донела *Стратегију за Дунав*, али, треба додати, да и чланице имају своје геополитичке стратегије које се тичу ове реке. Дакле, организација међународне научне конференције о геополитичким стратегијама европских држава које се односе на Дунав учинила нам се одговорном реакцијом на актуелна збивања.

Као што се може видети из зборника радова, одазвали су се аутори, поред домаћих, из неколико држава: Русије, Белорусије, БиХ, Бугарске, Словачке и Грчке.

Такође, на основу увида у библиографију који је представила Дајана Лазаревић, види се да српски научници нису посвећивали нарочиту пажњу Дунаву, односно да је веома мали број радова са геополитичким приступом овој теми. Овим зборником смо делимично „покрили” овај недостатак, али и отворили тему за даља истраживања.

Свим учесницима научне конференције захваљујемо се на уложеном напору и жељи да осветле ову надамце важну тему за Србију.

Приређивачи

I
ЕВРОПСКЕ ДРЖАВЕ,
ГЕОПОЛИТИКА И ДУНАВ

Миломир Степић*

Институт за политичке студије, Београд

ДУНАВ У КОНТЕКСТУ АКТУЕЛНОГ ЕВРОПСКОГ И СВЕТСКОГ ГЕОПОЛИТИЧКОГ ПРЕГРУПИСАВАЊА**

Сажетак

Дунав, упркос природним предиспозицијама, није достигао ниво истинске, снажне европске интеграционе осовине, иако је планиран као паневропски комуникацијски Коридор 7. Та могућност створиће се тек геополитичком реконфигурацијом која подразумева потискивање америчког утицаја из Европе. Сходно томе, нова, „европска Немачка” и Русија би постигле историјски компромис и формирале неокласичне интересне сфере. Две силе би, такође, успоставиле стратешку дунавску конекцију која би спајала два различита, али комплементарна исходина региона. Земље између њих – оне које излазе на обале Дунава – имале би посредничку геоекономску и геополитичку улогу, што би био њихов велики развојни потенцијал.

Кључне речи: *Рајна-Мајна-Дунав, Коридор 7, геополитичка реконфигурација, интеграциона осовина, руско-немачки компромис*

---

* milomir.stepic@ips.ac.rs

** Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе”, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

ВИШЕ ОД РЕКЕ

Постоје реке на чији вишедимензионални значај у великој мери указује и само летимичан поглед на општу географску карту. Иако генералисана дводимензионална представа просторне реалности скрива детаље, а картографски симболи само делимично и сврсисходно пружају информације посматрачу, и то је довољно – наравно, уз неопходна предзнања – да се схвати оно основно: о каквом се водотоку ради и шта га чини предметом интересовања, а нарочито научне анализе. Прво се траже одговори на питања какве су му природне одлике: речни режим, корито, обале, алувијална раван и терасе, оријентација и уздужни профил тока, тип извора и ушћа, речни систем и слив, живи свет и еколошко стање, рељеф, геолошки састав, педолошки покривач и клима области кроз које протиче, те које му је исходиште – океан, море, језеро или нека друга река...? С друге стране, а зависно од циљева и потреба, даља сазнања усмерена су на валоризацију са становишта хидроенергетског потенцијала, водоснабдевања и наводњавања, популационе центрипеталности и центрифугалности, насеобинске (де)концентрације, привредних могућности и искоришћености, премошћености и водног саобраћаја... Ништа мање важне су и спознаје „неопипљивих” вредности: историјско (дез)интегративно наслеђе, централитет и пограничност, (над)национални гравитациони капацитет и хало-ефекат, геополитичка и геостратегијска „специфична тежина”, духовни потенцијал и идентитетске карактеристике.

Када у веома великој мери испуњава све или већину наведених особина и критеријума, такав водоток постаје „више од реке”. Постаје предмет борбе за освајање, владање и задржавање у свом поседу и симбол припадности, кохезије, препознатљивости, аквафилије или аквафобије... Прераста у парадигму! О таквој реци стварају се митови и легенде, настају слике и компонује музика, пишу романи и певају песме, праве научни радови и практичне студије, осмишљавају развојне стратегије, креирају планови и разигравају сценарија... Дунав персонификује све то. И више од тога. Његов прави смисао докучио је Клаудио Магрис (Claudio Magris) и својим есеистичким, романсираним путописом *Дунав* прозом певао праву оду, химну тој реци (Magris, 2014).

Дунав је једина велика европска река која тече према (југо)истоку и стога је окосница традиционалне германске

експанзионистичке геополитичке оријентације Drang nach (Süd) Osten. Према дужини (2.857 км) је на 27. месту на Планети, а у Европи други (иза Волге). Али, он представља „праву” европску, међународну реку, док Волга тече „само” кроз европски део Русије¹. Многи, инспирисани валцером Јохана Штрауса, сина (Johann Strauß, sohn), тепају му „лепи, плави”, опраштајући му што настаје у подножју *Црне шуме* (Шварцвалд) и улива се у *Црно море*. Граде га речице Бреге и Бригах и после прикупљања све мање чисте воде са 817.000 км² пространиог слива и из око 300 мањих и већих притока, завршава се тропрстом делтом (друга по величини у Европи), коју чине северни и најшири рукавац Килија, средњи Сулина и јужни Свети Ђорђе. Његов ток, укључујући и широк појас са обе стране реке под именом Подунавље, дели се на горњи (од изворишта до Бечких врата), средњи (од Бечких врата до Ђердапске клисуре) и доњи (од Ђердапа до ушћа) (Marković 1990, 65; Школско свезнање 2007, 272).

Једина је у правом смислу интеррегионална и интернационална велика европска река, са израженим вишедимензионалним гравитационим и интегративним потенцијалом. На његове обале излази десет међународно признатих држава – Немачка, Аустрија, Словачка, Мађарска, Хрватска, Србија, Бугарска, Румунија, Молдавија и Украјина. Све оне, а такође и Русија (није непосредно подунавска земља, али посредно јесте као сукцесор Совјетског Савеза), чине Дунавску комисију са седиштем у Будимпешти (од 1954). То је међународна организација која се стара о управљању и слободној пловидби, те чвршћем економском, културном и другом повезивању земаља-чланица.² Изградњом и пуштањем у промет 1992. године канала „Европа” (Рајна-Мајна-Дунав) између Бамберга и Килхајма дугачког 171 км настао је не само јединствен пловни коридор од 3.500 км између Северног и Црног мора³, него и много

¹ Само мали, најисточнији, замочварени део делте Волге припада Казахстану.

² Дунавска комисија наследила је сличну организацију насталу 1856. године на основу Париског мира после Кримског рата, а постојала је до 1938. године. Садашња комисија проистекла је из Конвенције о пловидби на реци Дунав потписане 1948. у Београду (ступила на снагу 1949), коју су основале СССР (засебно Украјина), Југославија, Бугарска, Мађарска, Румунија и Чехословачка. Аустрија је ушла 1960, а Немачка тек 1998. године. После растакања СФРЈ чланице су постале Хрватска и Србија као сукцесор.

³ Канал између Черне Воде (на Дунаву) и луке Констанца (на обали Црног мора) скраћује пловни пут за готово 400 км и омогућује да се избегне делта која отежава пловидбу. Идеја о каналу постојала је од средине 19. века, а прокопавање је почело 1949. године (физичке послове махом су обављали политички затвореници и припадници присилено премештаних

ЕВРОПА И ДУНАВ: Дунав у геополитичким стратегијама европских држава више од тога – паневропска мултимодална комуникацијска „осовина”, кохезиона геоекономска „трансверзала”, хидро-телурукратска геополитичка „кичма” („копнена вода”), просторно-функцијска окосница „централитета”, отелотворење давне „идеје дијагонале” и могућност за практичну реализацију „дунавске оријентације” од северозапада до југоистока континента. (карта 1)

Карта 1: Средишњи положај „дијагонале” Рајна–Мајна–Дунав у мрежи европских пловних путева

Извор: М. Степић, „Србија и Дунавска стратегија: геополитички дискурс”, стр. 622.

ДУНАВ КАО ПАРАДИГМА „СПАЈАЊА И ПРОЖИМАЊА” И „ИЗОЛОВАЊА И ОДВАЈАЊА”

Физичкогеографски елементи простора упоредо или наизменично имају интегративну и баражну улогу, тј. показују цвијићевске „особине спајања и прожимања”, али и „карактере изоловања и одвајања” (Цвијић 1991, 25–37). Историјско-геополитичка улога Дунава била је управо таква, а таква је и данас. Дуж његовог тока су пловили и са једне на другу страну прелазили народи,

---

националних мањина). Главна траса завршена је 1984. године до места Ађиђеа, јужно од Констанце, где су изграђени лучки капацитети. Њена дужина износи 65 км, дубина 7 м и ширина 70 м (максимално 120 м). Код места Порта Алба од ње се одваја крак дужине 31 км, чије је црноморско исходиште код места Наводари, северно од Констанце, где су лоцирани велики нафтни терминал, рафинерија и постројења петрохемијске индустрије (видети: Foucher 1993, 286).

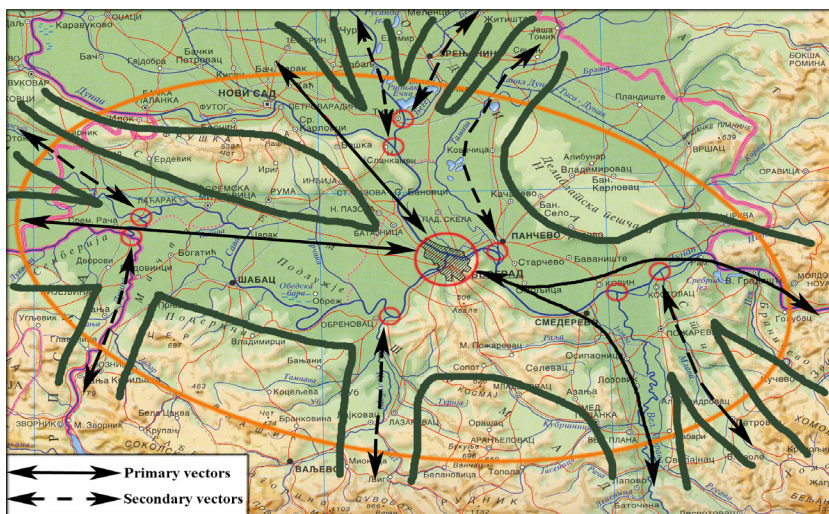
номади, ратници, рибари, трговци и проповедници. На обалама су се рађале и нестајале блиставе старе цивилизације, шириле и повлачиле се религије, цветале и разарале се културе, сабирали се и расељавали људи, ницала и рушила насеља, развијала и сплашњавала производња материјалних добара. Дунав је служио као нит којом су се повезивали поседи, феуди, обласни господари, прадржаве и парадржаве. Једна велика и дуговека империја – Аустроугарска – колоквијално се и називала „Дунавска монархија”. Османлије, држећи се Дунава, стигли су на северозапад до Беча, а Германи у својим експанзионистичким амбицијама према Панонској низији, Балкану и даље ка југоистоку („Идеја Багдада”) Подунавље сматрају „природним правцем”.⁴ Мађарима је Подунавље стожер централне територије државе, а Јужним Словенима равничарско исходиште метанастазичких и савремених миграционих токова из планинске балканске унутрашњости. Румунија контролише најдужи сектор Дунава (1.075 км), а Украјина партиципира на његовој делти, за шта намере показује и Русија.

Дунав је „пупчаник” који повезује четири главна града европских држава – Беч, Братиславу, Будимпешту и Београд – који чине транспанонску „осовину 4Б”. На њеним наспрамним странама су две кључне геополитичке и геостратегијске тачке средњег Подунавља. Једна, на северозападу, јесу „Бечка врата”, ортографски предодређена ниским, просеченим контактом Алпског и Карпатског венца. Другу, на југоистоку, представљају „Београдска врата”, предиспонирана како широм тангенцијалном зоном Динарида и Карпатског лука, тако и „Београдском конфлуенцом” (карта 2), тј. гравитацијом неколико важних дунавских притока и њихових долина на југоисточном ободу Панонске низије (Stepić, Dragićević 2014, 49–65).

⁴ Још много година пре немачког уједињења, економиста Фридрих Лист (Georg Friedrich List, 1789–1846) упозоравао је да прекоокеанско исељавање Немаца представља контрапродуктивно отицање снага и препоручивао да би га требало преусмерити према југоистоку, тј. ка Подунављу као једином рационалном исходишту (видети опширније: Ристовић 1991).

Карта 2: Дунавски и остали геополитички вектори Београдске конfluence

Извор: M. Stepić, S. Dragičević. “Belgrade Confluence: Geographical Predispositions and Geopolitical Significance.” p. 60.

Читав тај простор, а нарочито српско Подунавље, има улогу посредника, карике, између два разнородна, али комплементарна исходишта. На северозападној страни је Горње Подунавље, у јединствену целину са Порајњем повезано каналско-речном спојницом, које одликује „стара” интегрисаност у евроатлантске организације НАТО и ЕУ, дефицит природних ресурса (нарочито енергетских), скупа радна снага, декаденција, бирократизација, пренормираност, раст социјалних тензија, веома изражена несамосталност и (гео)политичка зависност од САД. Истовремено, својства су му и пацификованост кризних жаришта, релативна друштвена стабилност, концентрација капитала, организованост процеса производње, размене и потрошње, висок степен технологизације – оно што недостаје југоисточном исходишту. На супротној, југоисточној страни је балканско-црноморско-кавказки регион, карактеристичан по још увек непревазиђеним последицама „пост-просторног синдрома”, тј. деконструкције Источног блока и две социјалистичке федерације (совјетске и југословенске), у фази продуженог политичко-територијалног прекомпоновања, тек на почетку процеса наднационалних интеграција, нестабилан, милитаризован и захваћен оружаним сукобима, конфликтног

капацитета условљеног православно-исламском контактном зоном, са недостатком капитала и високих технологија. Али, веома је богат простором који је „вредан по себи” (у квантитативном и квалитативном смислу), енергентима, стратешким минералним сировинама, квалитетним пољопривредним земљиштем, енормним резервама воде, способном, талентованом, образованом, духовношћу прожетом радном снагом – оним што недостаје северозападном исходишту.

С друге стране, Дунав је велика, широка, меандарска, водом богата, плаховита и тешко савладива река. Његове обале стално помера ерозија и акумулација, дно се мења доношењем и одношењем наноса, а алувијална равна има пуно рукаваца, често је замочварена, обрасла густом хидрофилном шумом. Иако се премошћује на све више места, то још увек није довољно. У Ђердапу је преграђен и укроћен ради добијања електричне енергије, али је зато узводно зајезерен, те код Голупца током ветровитих дана личи на узбуркано море које не дозвољава пловидбу. Све су то природне датости које наглашавају његов изолациони капацитет. Међутим, много значајнији су геополитичко наслеђе, супротстављени интереси и надметање за постизање (не)посредне контроле реке и простора који јој гравитира. Историјски „пртљаг” Дунава су баријерне, конфликтне границе дуж његовог тока, осцилујући трансгресионо-регресиони frontiјери империја, бројна активна и примирена кризна жаришта, територијалне претензије, великодржавни пројекти и експанзионистичке идеје великих и регионалних сила, што онемогућава да Подунавље у потпуности материјализује развојно-интегративне потенцијале.

Дунав у савременој историји није успео да постане свеевропска повезујућа нит зато што њен кохезиони контекст није проистекао „одоздо”, из европске аутентичности, у складу са „Европом нација”, већ јој је наметнут „одозго”, споља, америчком инжењеринг-творевином Европском унијом, која суштински представља „другу страну новчанице” НАТО-а. Како она није ништа више од геополитичког објекта – „одскачна даска за прогресивно ширење демократије дубље у Евроазију”, као и „најбитнији амерички геополитички мостобран на евроазијском континенту” (Vžežinski 2001, 57) – дунавска трансверзала остала је незнатно изнад нивоа рудимента. Другим речима, ради се о геополитичкој каузалности: хипотетички, да Европа јесте самосталан пол моћи, то би могло бити реално само ако су у сагласју, а не конфронтирани, њена два телурукратска

стожера – Немачка и Русија/СССР – из чега проистиче да би Дунав постао максимално (или барем оптимално) искоришћена веза између њих, отелотворење „осовине Берлин-Москва” и чврста „европска кичма”. Следствено, и државе дуж његовог тока, а између Немачке и Русије, би као посредници могле да „одскоче” у сваком смислу.

Међутим, будући да је током Хладног рата, а потом у раздобљу после рушења Берлинског зида, те украјинског братоубилачког и глобалног сукоба, европска геополитичка реалност управо супротна – односно, да је и даље дефинисана познатим постулатом лорда Измеја⁵ како је сврха НАТО-а у Европи да Русе држи изван, Американце унутра, а Немце доле – онда ни Дунав није могао да постане наведени геополитички вектор и интеграциона трансмисија. Наравно, важи и супротно: да су САД, као господар „европског мостобрана” посредством Алијансе, геополитичким превидом (са становишта сопствених интереса) „дозволиле” да Дунав постане прворазредна развојна полука, суочиле би се са претњом да им се Немачка „отргне” и „обуздавање” Русије/СССР-а не успе, што би довело у питање читава Heartland-Rimland концепцију светске доминације.⁶

„ТРОМБОВИ” У ЖИЛИ-КУЦАВИЦИ ЕВРОПЕ КАО ПОСЛЕДИЦА УКРАЈИНСКЕ КРИЗЕ

Дунав, односно читав речно-каналски пловни пут који спаја Северно и Црно море, неће у правом смислу постати максимално искоришћена, ефикасна и интегративно остварена осовина све док западна и централна Европа не престану да буду подређени амерички вазал, не ослободе се и врате се себи, те не постану самосталан геополитички чинилац. Но, сукоб на истоку Украјине обелоданио је да је то још веома, веома далеко. Штавише, на видело је непосредно изашла сва слабост Европе, подељене и конфронтиране самим постојањем творевине Европске уније под протекторатом САД, које њоме и њеним појединачним чланицама манипулишу како на глобалном и континенталном, тако и на регионалном геоекономском, геополитичком и геостратегијском плану. Иако на

⁵ Лорду Хестингсу Лајонелу Измеју (**Hastings Lionel Ismay**, 1887–1965), генералу и првом генералном секретару НАТО-а, приписује се изјава из 1949. године “The purpose of the Alliance: To keep the Russian out, the Americans in, and the Germans down”.

⁶ Детаљно о светској хладноратовској доминацији САД оствареној у Heartland-Rimland геополитичком и геостратегијском „кључу”, а посредством три повезана система – евроазијска „кљешта”+пактови+несврстани – видети у: Степић 2016, 290–304.

први поглед економски развијена и политички утицајна, украјинска криза је као лакмус показала колико је моћ ЕУ крхка, условљена и на slabим темељима када САД по ко зна који пут успевају да (зло) употребљавају њене слабе тачке – било да се ради о историјском „пртљагу”, дискордантим државним границама и наслеђеним неуралгичним тачкама, било да су у питању намножене „инстант-нације” (М. Екмечић), територијалне претензије и великодржавни пројекти. У том контексту је и (не)посредно америчко провоцирање руско-украјинског сукоба како би се, између осталог, „зачепило” црноморско исходиште Дунава као стожера европске интеграције.

Када се после рушења Берлинског зида 1989. Немачка ујединила 1990. и појавила искрица наде о аутентичном европском јединству, а нарочито када је убрзо, 1992. године, завршена изградња канала „Европа”, изгледало је да ће Дунав (заједно са Рајном) постати важан чинилац немачко-руске „локомотиве” европског повезивања и развоја. Међутим, убрзо је убачен „тромб” у жилу-куцавицу такве потенцијалне Европе, и то на геополитички деликатном средњем току Дунава – заратило се између Хрвата и Срба у Подунављу, тј. у САО Источној Славонији, Барањи и Западном Срему (у источном делу Републике Српске Крајине). Пловидба је стала, мостови блокирани, подунавска држава СФРЈ је растурена, а њена два најбројнија народа и највеће бивше федералне јединице се годинама буквално гледале преко нишана. Уз то, Србија је била политички изопштена и под економским санкцијама, те је промет на 588 км Дунава обустављен и одвијао се само у виду недозвољене трговине. Изгледало је да је у све то прсте највише умешала Немачка. На први поглед – тачно. Али која Немачка? Аутентичној, телурукратској, некадашњој *европској Немачкој*, Немачкој коју симболизује универзитет у Хајделбергу и књижевник Гете, то несумњиво не би одговарало. А да ли је „рампа на Дунаву” одговарала тадашњој *америчкој Немачкој*, Немачкој коју симболизује војна база Рамштајн и некадашњи министар одбране Шарпинг (Србима по злу познат)? Није ли ту блокаду, више у туђем него у свом интересу, спроводила таква Немачка – окупирана, подређена, клијентистичка, утерана у таласократске организације НАТО и ЕУ, каква она, у ствари, после Другог светског рата и јесте била? Та Немачка, иако уједињена и наоко снажна, и даље није била геополитички актер, већ послушник, извршилац задатка у супротности са правим интересима немачког народа и државе. Слично је и са украјинским „тромбом”, овога пута на геополитички још деликатнијем месту – на ушћу Дунава.

После Другог светског рата САД су у Европи инсталирале Хладни рат, са његовим окончањем генерисале „рат за југословенско наслеђе”, потом су „обојеном револуцијом” успеле да „преуме” Украјину и да испровоцирају рат са Русијом. Упоредо су одржавале активним и потпиривале бројна европска кризна жаришта тако што су подржавале некада пристрасно једну, а некада и све сукобљене стране. Латентно затегнути грчко-турски односи на ивици конфликта су типичан пример. Тако су, под маском пропагандно лансиране тезе да је „ЕУ највећи мировни пројекат”, у ствари читаву Европу дугорочно претварале у *terra militaris* (Степић 2023). САД су европске чланице НАТО и ЕУ, као дисциплиноване сателите, приморале да се хтеле-не-хтеле, индиректно, а неке и директно, укључе у руско-украјински оружани сукоб који им ни по чему не одговара и који за њих има катастрофалне свеобухватне последице. Најдиректнији циљ је „обуздавање” Немачке, која има „пијемонтски капацитет” да на редефинисаним, неатлантистичким основама окупи европске земље, и с тим у вези, пресецање њене геоекономске и геополитичке конекције са Русијом, како би се и она додатно, такође, „обуздала”. Будући да је на централноевропском правцу изолација већ успостављена самим доњецко-луганским бојним пољем, на задатку баражирања најекспонираније су на северу Пољска, како би се пресекла „балтичка веза” (парадигма је минирање гасовода „Северни ток”), а на југу Румунија, како би се пресекла „дунавска веза” (парадигма је ометање пловидбе рукавцем Килија ради извоза жита).

Дакле, атлантистичка и проамеричка, односно антинемачко-антируска баријера, било у виду „тврде” линијске границе, било у виду тампон-зоне, беспрекорно функционише – од Мекиндреровог „Санитарног кордона” по окончању Првог светског рата и „Гвоздене завесе” у Хладном рату, до постбиполарне Рамсфелдове (Donald Rumsfeld) „Нове Европе” и „модификованог *intermarium-a*” налик на онај Пилсудског (Józef Klemens Piłsudski) у јеку украјинског рата више од једног столећа касније. И остале прибрежне земље између извора и ушћа, тј. између Украјине (Русије) и Немачке постале су невољне појединачне препреке:

- Упоредо са зарађеном Украјином, Молдавија, са кратким сектором леве дунавске обале и отцепљеним Придњестровљем, а суочена са претензијама Румуније, такође је неуралгична тачка на ивици рата.

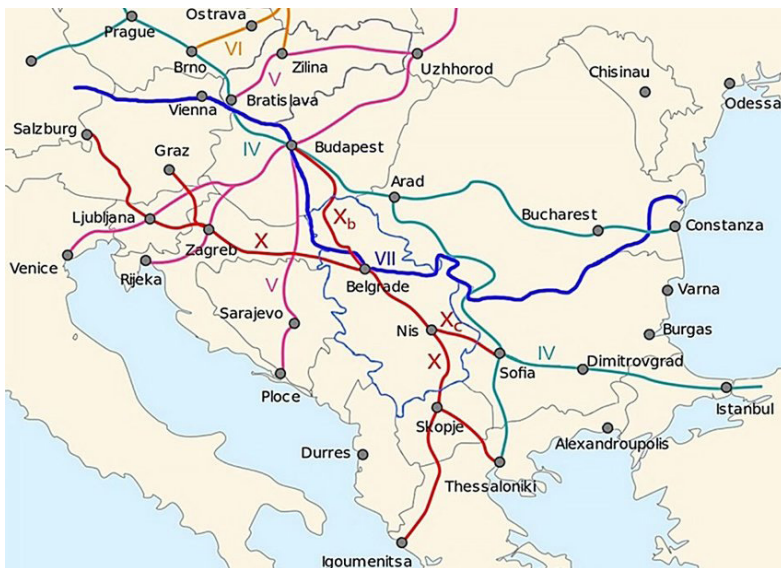
- Слично наведеној Румунији, и Бугарска је изразито лојална и послушна чланица НАТО и ЕУ, те и не помишља да пружи отпор интересима Вашингтона и његовог „истуреног командног места” Брисела да врши опструкцију дунавске „артерије”.
- Србију на американизованом Западу геополитички перцепирају као „руску предстражу на Балкану” и стога доследно коче њен економски опоравак, укључујући и максимизацију ефикасности њене подунавске развојне осе која би се потпуно уклопила у Дунавску стратегију ЕУ⁷ (Степић 2014, 620–631).
- Хрватска је треће теме блокирајућег проамеричког геополитичког троугла „троморја” Балтичко-Црно-Јадранско море (уз Пољску и Румунију), те није у стању, и да хоће, да се одупре НАТО-захтевима.
- Мађарска се определила за опрезну, али изразито суверенистичку, конзервативну и „тврду” националну оријентацију, толерантна је према руској акцији у Украјини, често политички „кокетира” и нарочито економски сарађује са Кином, те је у НАТО и ЕУ све више „стављена на меру” као стално сумњиви *l'enfat terrible*.
- Словачка је исувише немоћна да би испољила непослушност и одбила да игра улогу „дунавског чепа”.
- Аустрија, иако није у НАТО, припада „колективном Западу” и не може мимо захтева његовог лидера с оне стране Атлантика, мада би радо водила пангерманску дунавску политику.

Инсталирана, мада мало видљива и тешко препознатљива, али ипак постојећа и ефикасна „зачепљења” слободног циркулисања пловним путем произвела су да Дунав остане само потенцијал, а Подунавље тек у развојном повоју. Из антиевропских геополитичких разлога дунавски паневропски Коридор 7 није ни изблиза реализовао своје повезујуће и интегративне могућности. Следствено, до правог изражаја нису дошли ни њему комплементарни сувоземни комуникацијски коридори у централној и југоисточној Европи, првенствено 4, 5 и 10 (карта 3). Узроке у мањој мери треба тражити у страху од актуелизовања ранијих агресивних германских продора према југоистоку и хегемонистичких циљева, а још мање у активирању подунавског геополитичког вектора „опорављене Русије”

⁷ Дунавску стратегију усвојили су крајем 2010. Европска комисија, а средином 2011. Европски савет. Чине је два документа – „Саопштење” (Европске комисије осталим институцијама ЕУ) и пратећи „Акциони план” (допуна „Саопштењу”). У њима су одређени 4 циља („стуба”) и 11 приоритетних области (опширније: Stojović i dr. 2012, 21–29)

ЕВРОПА И ДУНАВ: Дунав у геополитичким стратегијама европских држава ради преузимања иницијативе у „балканском геополитичком чвору”⁸ (Степић 2001, 100). Више се ради о превентивном онемогућавању сваког, па и дунавског адута истинског, аутентичног, на унутрашњим мотивима и капацитетима заснованог европског јединства, насупрот оног екстерног, диктираног, контролисаног од стране САД посредством НАТО и ЕУ.

Карта 3: Однос речног Коридора 7 (Дунавски) и комплементарних паневропских друмско-железничких коридора

M. Vukićević, Z. Popović, J. Despotović, L. Lazarević. 2018. “Fly ash and slag utilization for the Serbian railway substructure”, *Transport*, 33(2), p. 390.

ГЕОПОЛИТИЧКА РЕКОНФИГУРАЦИЈА И РЕВАЛОРИЗАЦИЈА ЗНАЧАЈА ДУНАВА

Будући да је „држање у шаху” Дунава и Подунавља (једна од) последица европске пројекције још увек постојећег глобалног односа моћи где САД и даље доминирају, такво стање биће могуће отклонити тек уклањањем америчке хегемоније и преобликовањем за сада само релативног униполаризма у мултиполарни поредак,

⁸ Миломир Степић је модификовао, допунио и образложио изворну идеју и шему „балканског геополитичког чвора” Јована Илића (Илић 1994, 73).

а у следећој фази у мултиполарни необиполаризам (Степић 2017а, 23, 32–33). Суштинске промене, које су још раније започете, а украјинском кризом постале очигледне и далекосежне, неминовно ће донети геополитичку еманципацију европског простора у границама ЕУ, било да она опстане у облику сличном данашњем, било да се темељно трансформише до непрепознатљивости, било да у потпуности оде у историју, препуштајући место или неком мање ретроградном виду интеграције или центрифугалном процесу. Садашња „функцијска пригушеност” Дунава имаће шансу да се у правом смислу отклони ако две водеће европске телурократске силе – опорављена Русија и ослобођена Немачка – буду заједно радиле на елиминисању таласократске англосаксонске контроле Европе. А она ће проizaћи само успостављањем мултиполарног геополитичког система, у коме Европа може, мада и не мора, бити један од неколико светских полова, али свакако мора бити ослобођена од америчког туторства.

Дунаву као окосници такве, постамеричке, *обновљене Европе* перспективу ће моћи да отвори најпре (једино?) руско-немачки историјски компромис. Он би, уз остало, требало да подразумева и политичко-територијално (ре)структурисање (никако фрагментирање) Европе у виду неокласичних интересних сфера („великих простора”) сходно заједничком континенталистичком, евроазијском геополитичком идентитету (Степић 2021, 192). Нужно је да то буде мирољубиво, преговорима, у складу са међусобним односом реалне укупне моћи („тврде” и „меке”), јер би свако насилно, оружаном решење – као у оба светска рата, па и у сукобу на тлу Украјине – било дубоко антиевропско и следствено, поново, још више, Дунав удаљило од парадигме стожера европске интеграције на маргину обичног европског речног тока. Тамо где је неопходно, реконфигурисање Европе резултирало би променом наслеђених, наметнутих неконсеквентних граница, у нескладу са размештајем конститутивних, историјских народа, што у првом реду важи за постјугословенски простор. И то би био саставни део руско-немачког „геополитичког аранжмана за будућност” којим би две европске силе дугорочно успоставиле и гарантовале мир и стабилност на деатлантизованом Балкану (детаљно Степић 2017б, 9–37). Тако би се обесмислили и поништили резултати мешетарења Запада који је наметнуо разграничење на основу титоистичко-баденероовског псеудопринципа, захваљујући чему би Балкан престао да буде

„темпирана бомба у темељу Европе” и фрактурни чинилац посред дунавске „кичме”.⁹

У промењеном поретку сила, где ће САД бити потиснуте из Европе, а она изнутра реконструисана и на глобалном плану аутономна, са позицијом ако не прворазредног „геостратегијског играча”, онда високо котираног „геополитичког стожера” (Vžejžinski 2001, 42–49), Дунав ће логично имати много већу улогу. Биће то функција „замајца” новог вида њене интеграције, „радилице” нове фазе њеног развоја на реалним основама, „конекције” њена два нова, аутентична лидера и снажног „магнета” за њене привилеговане земље кроз које пролази. Иако не све, много тога ће зависити од укупног, а нарочито геополитичког исхода украјинске кризе. Јер, „геополитиком се не решава све, али без ње се не решава ништа” (Степић, 2019, 7). То ће бити вододелница светске, евроазијске и европске (и следствено – балканске) будућности: да ли ће важити нови, логичан постулат „Евроазија Евроазијцима” или антиисторијски наставити да „Евроазијом неприродно влада неевроазијска сила”. Још значајније ће бити оно шта се одвија „у сенци рата” и шта ће се догађати „када топови утихну”. Тако је после сваког рата.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: ИЗАЗОВИ СРПСКЕ ПОДУНАВСКЕ ПОЗИЦИЈЕ

Прибрежне земље, међу којима Србија има један од најквалитетнијих географских положаја, настоје да дугорочно осигурају првенствено слободан водни саобраћај дуж целог пловног тока Дунава, да реше евентуалне спорове дуж њега (нарочито пограничне), да савремене централне територије и главне градове геополитички позиционирају у широј зони реке, те да регионални развој усмере у Подунавље као „локомотиву” привредног напретка читаве земље. Сходно томе, подунавске државе су покренуле бројне сопствене иницијативе за међусобно повезивање, као што је нпр. „Процес сарадње на Дунаву” (ПСД) из 2001. године, док су у неке од њих укључене као део ширег интегративног контекста, као што је нпр. „Дунавска стратегија” ЕУ из 2010/2011. године.¹⁰ С друге, пак, стране,

⁹ О основним полазиштима, принципима и конкретизацији редефинисане политичко-територијалне структуре и граница унутар некадашње СФРЈ (са картама) видети у: Степић 2021, 196–220.

¹⁰ Детаљније о историји регулisaња режима пловидбе и међународном статусу Дунава у: Пророковић 2018, 536–548.

велике силе испољавају оштро међусобно супарништво у настојању да потпуно или делимично преузму контролу дунавског пловног коридора, а тиме и геополитичке осе, те да маргинализују утицај подунавских земаља и тако их лише не само важног ресурса, већ и дела суверенитета. У том циљу користе селективне и територијално концентрисане инвестиције као економско-политичку „шаргарепу”. Србија, због места на коме се налази, цивилизацијског идентитета и 588 км тока Дунава који јој припадају, испољава снажан „магнетизам” за велике силе и стога „има горко историјско искуство које је тера на опрез” (Пророковић 2018, 525).

Србија је једна од само 44 међународно признате државе света без излаза на море и дунавска партиципација не може да надокнади тај *landlocked country хендикеп*, упркос покушајима да се одомаћеном изреком „Дунав је српско море” он превазиђе. Али, Србија може да демографски, насеобински, културно, комуникацијски, економски, геополитички, геостратегијски и на друге начине максимално искористи чињеницу да у релативно великој дужини Дунав протиче њеном државном територијом. У складу са тим прворазредним националним интересом она би неизоставно морала да пажљиво прати, проучава и предвиђа, како посредно, тако и непосредно, надметање великих и регионалних сила у Подунављу и окружењу. Украјинска криза и ратни конфликт на то упозоравају. Стога би Србија требало да се наметне као активни субјект, а не да остане пасивни објект интензивних геополитичких процеса који обухватају Дунав. Упоредо, јачањем свих чинилаца моћи, континуирано би слала јасну поруку да ће пружити недвосмислен отпор покушајима да се њена контрола важног сектора те реке од уласка у земљу код Бездана до изласка код ушћа Тимока доведе у питање – било да се ради о традиционалним германским *mitteleuropskim* пројектима или великодржавним претензијама суседа, било да се суочава са агресивним намерама о померању границе на реци на штету сопствене државне територије или о ометању слободне пловидбе и економској блокади.

ЛИТЕРАТУРА:

- Bžežinski, Zbignjev. 2001. *Velika šahovska tabla*. Podgorica, Banja Luka: CID; Romanov.
- Vukićević, Mirjana, Zdenka Popović, Jovan Despotović, Luka Lazarević. 2018. “Fly ash and slag utilization for the Serbian railway substructure”, *Transport*, 33(2): 389–398. doi:10.3846/16484142.2016.1252427
- Илић, Јован. 1994. „Геополитичке особености Балканског полуострва и српско питање: историјско-географски преглед”, У *Основни принципи разграничења држава*, ур. Драгиша Николић, 65–115, Београд: Војногеографски институт 73.
- Magris, Claudio. 2014. *Dunav*. Beograd: Arhipelag.
- Marković, Jovan, Ђ. 1990. *Enciklopedijski geografski leksikon Jugoslavije*. Sarajevo: Svjetlost.
- Пророковић, Душан. 2018. *Геополитика Србије – положај и перспективе на почетку XXI века* (треће допуњено и проширено издање). Београд: Службени гласник.
- Ristović, Milan D. 1991. *Nemački „Novi poredak” i jugoistočna Evropa 1940/41–1944/45: planovi o budućnosti i praksa*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.
- Степић, Миломир. 2001. У *вртлогу балканизације*. Београд: ЈП Службени лист СРЈ; Институт за геополитичке студије.
- Stepić, Milimir i Slavoljub Dragičević. 2014. “Belgrade Confluence: Geographical Predispositions and Geopolitical Significance.” *Serbian Political Thought* 9(1): 49–65.
- Степић, Миломир. 2014. „Србија и Дунавска стратегија: геополитички дискурс”. У *Могуће стратегије развоја Србије*, ур. Часлав Оцић, 620–649. Београд: Српска академија наука и уметности – Одељење друштвених наука.
- Степић, Миломир. 2016. *Геополитика: идеје, теорије, концепције*. Београд: Институт за политичке студије.
- Степић, Миломир. 2017а. „Од (нео)класичних ка постмодерним геополитичким постулатима”. У *Свет и нове геополитичке парадигме*, ур. Миломир Степић, 13–36. Београд: Институт за политичке студије.

Степић, Миломир. 2017б. „Деатлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес”. *Национални интерес*, 28(1): 9–37.

Степић, Миломир. 2019. *Српски геополитички образац*. Београд: Catena mundi.

Степић, Миломир. 2021. „Геополитичка реконфигурација постјугословенског простора”. *Национални интерес*, 40(1): 183–229. doi.org/10.22182/ni.4012021.6

Степић, М. (2023), „Европска унија као terra militaris”, портал RTBalkan, 6. април 2023, <https://rt.rs/opinion/milomir-stepic/26120-milomir-stepic-evropa-amerika-rusija-ratovi/>
Stojović, Jelena, Sanja Knežević, Aleksandar Bogdanović i Ivan Knežević. 2012. *Vodič kroz Dunavsku strategiju*. Beograd: Evropski pokret u Srbiji.

Foucher, Michael (sous direction de). 1993. *Fragments d'Europe*. Paris: Fayard.

Цвијић, Јован. 1991. *Балканско полуострво* (друго издање), Сабрана дела, књ. 2. Београд: Српска академија наука и уметности; Завод за уџбенике и наставна средства; НИРО Књижевне новине.

Milomir Stepić

THE RIVER DANUBE IN THE CONTEXT OF THE CURRENT EUROPEAN AND GLOBAL GEOPOLITICAL REGROUPING

Summary

The current integration in the form of the EU is not authentic, rather, it was imposed by the external dictate of the USA, and is therefore not in the best overall interest of Europe. Therefore, not even the Danube (the pan-European Corridor 7), i.e. the entire Rhine-Main-Danube waterway from the North Sea to the Black Sea, despite of its natural predispositions, has not reached the level of a true, strong European integration axis. That possibility will only be created through geopolitical reconfiguration, which implies the suppression of American influence from Europe and the transformation of a unipolar into a multipolar order. Consequently, today's American Germany would be transformed into European Germany, which would reach a historic compromise with Russia and peacefully divide the neoclassical spheres of interest. In mutual interest, the two powers would establish a strategic Danubian connection that would connect two different but complementary regions. The countries between them – those that reach the banks of the Danube – would have an intermediary geoeconomic and geopolitical role, which would present their major development potential. This would also be a condition for changing the imposed discordant post-Yugoslav borders that are the cause of the latent instability of the Balkans, which also calls into question the integration capacity of the Danube.

Keywords: Rhine-Main-Danube, Corridor 7, geopolitical reconfiguration, integration axis, Russian-German compromise

---

Зоран Милошевић*

Ема Крактус**

Институт за политичке студије, Београд

ДУНАВ, НАТО И СТРАТЕГИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ ЗА ДУНАВ

Сажетак

Стратегија за Дунавски регион не предвиђа заштиту националних интереса, јер се политика ЕУ не може мењати (практикује се само консултативни метод усаглашавања политике). Такође, Стратегија примењује „три не“: нема нових фондова, нема нових институција и нема нових правила.

Истовремено, политиком ширења Европске уније и НАТО-а Дунав се претворио у унутрашњи НАТО пловни пут, који ремети само Србија.

Кључне речи: Дунав, НАТО, Европска унија, Стратегија Европске уније за Дунав, геополитика

Према руским изворима Запад је већ од 2014. године и „обојене револуције” у Украјини припремао путеве доставе оружја, борбене технике, муниције и минско-експлозивних средстава ка руској граници. САД су, наиме, бродовима достављали набројани војни материјал у европске луке, а одатле различитим путевима ка Румунији и Украјини. С обзиром на то да почетком Специјалне војне операције у Украјини Запад више није могао да доставља оружје

---

* Научни саветник. e-mail: zoran.milosevic@yandex.ru

** Мастер политичких наука. e-mail: ema.kraktus@gmail.com

*** Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе”, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

у Украјину преко Одесе, алтернатива се отворила на ушћу Дунава у Црно море, тачније преко лука Рени, Измаил, Килија и Вилково (који су изграђени у совјетско време, а сачуване су до данас). Тако је преко ових лука, тачније преко Дунава, отворен пут за натовско оружје за Украјину.¹

Дунав, као што је познато, представља међународну реку (истина ширењем Европске уније Дунав је постао река коју Запад контролише скоро целим током, осим у оном делу који пролази кроз Србију), а пловидба је регулисана Конвенцијом из 1948. године која предвиђа слободну пловидбу трговачких бродова „од Улма (Немачка) до Црног мора преко Сулинског грла и излазом у Црно Море преко Сулинског канала”. При томе, царинска контрола није предвиђена, нити се наплаћују транзитне таксе. Кретање војних бродова Дунавом је забрањено. Међутим, познато је да се Дунав код украјинских Курила улива у Црно море, из чега следи једноставан закључак: ко поседује Курилска острва, практично контролише Дунав.

Потписивање Конвенције одржало се у Београду, а у раду су учествовале делегације СССР-а, Украјинска ССР, Бугарска, Мађарска, Румунија, Чехословачка, Југославија, САД, Велика Британија, Француска и Аустрија. Захваљујући стеченим позицијама Совјетског Савеза у Другом светском рату, без обзира на противљење савезника из антихитлеровске коалиције, Конвенција је усвојена од свих држава које имају приступ Дунаву. То је изменило однос снага у региону који је успостављен још у време потписивања Париског мировног уговора 1856. године (после пораза Русије у Кримском рату од стране Запада и Османске империје), као и каснијих интерпретација које су по правилу ишле на штету Србије и Русије.

Уместо Европске Дунавске комисије, у којој су после Првог светског рата били само представници Енглеске, Француске, Италије и Румуније, створена је нова Дунавска комисија у коју су биле укључене искључиво подунавске земље (Аустрија од 1960), политички оријентисане на Совјетски Савез.

---

¹ Михаил Чекмасов, США превратили Голубой Дунай в дорогу войны, <https://zvezdaweekly.ru/news/20231131033-cXqYn.html> (приступљено 11. 4. 2023.)

ИЗВОР: ©wikipedia.org

Земље Дунавске комисије: чланице су означене црвено, посматрачи жутом бојом (у границама од 01.01.2022.)

Резултат овог преокрета је био да је Дунав четрдесет четири године верно служио одрживом развоју подунавских држава. Чак и у извештају међувладине комисије програма TRASECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia) за 2011. годину, коју финансира Европска унија примећено је да је у „епохи комунизма превоз терета Дунавом достигао свој максимум 1997. од 91.841.000 тона”. Према подацима Дунавске комисије за 2020. годину аналогни показатељ је само 69.000.000 тона терета.

Рађање програма **TRASECA** догодило се на међународној конференцији у Бриселу 1993. године, а после историјских догађаја разбијања Југославије и распада СССР-а, затим потписивања Мастрихтског уговора о стварању Европске уније и окончања копања канала између баварских градова Бамберга и Клехајма 1992. године. **Овим програмом поништена су решења и достигнућа Конвенције из 1948. године.**

Отварањем канала отворен је европски унутрашњи пловни пут Рајна-Мајна-Дунав, који повезује луке Северног и Црног мора. Његова дужина од Ротердама до украјинских лука Рени, Измаил, Килија и Вилково износи око 3.500 километара. Програм TRASECA се заснива на међународној сарадњи између ЕУ и партнерских земаља на организацији транспортног коридора Европа-Кавказ-Азија. У периоду 2010-2012, Дунав је укључен у програм као кључни коридор Трансевропске транспортне мреже са целогодишњом пловидбом.

Европска унија и НАТО нису остали на програму TRACESA, већ је донесена и Стратегија Европске Уније за Дунавски регион¹ 2010. године. „Према Европској комисији Дунавски регион се драматично променио. У последње време догодила су се два таласа проширења Европске уније, у 2004. и 2007. години. ‘Најинтернационалнији’ речни слив у свету сада је већим делом простор Европске уније. Дунав може отворити Европску унију према њеним блиским суседима, региону Црног Мора, Јужној Кавказији и Централној Азији. Стратегија Европске уније за развој Дунавског региона може допринети остварењу циљева Европске уније, јачајући основну политику европске иницијативе, а нарочито у контексту Европске стратегије...”²

ЕВРОПСКА УНИЈА И СТРАТЕГИЈА ЗА ДУНАВ

Интерес Европе за Дунав и простор иза Дунава је веома стар и постојан. Наиме, после Кримског рата (завршеног 1856) формирана је Европска дунавска комисија која је имала власт над рекама Чилие на северу, Сулине у средини и рукавац Светог Ђорђа на југу. Власт над Дунавом је предвиђена две, али се протегла на 82 године.³

Европска дунавска комисија била је прво и дуго времена једино међународно тело са јаким полицијским и правним овлашћењима над приватним судовима и појединцима, а 1930. године, на пример, професор историје Глен А. Блекбурн из Сједињених Држава назвао ју је „јединственом” организацијом.

Без територијалних поседа, она је, ипак, посебан међународни ентитет који има суверенитет над широким водама Дунава. (...) **Ове потпуно дискреционе функције не захтевају овлашћење ниједне групе држава, а уредбе Комисије не подлежу жалби.**⁴

Све ово се, дакле, понавља.⁵

¹ Саопштење комисије европском парламенту, европском савету, европском socio-економском комитету и регионалном комитету, Стратегија Европске Уније за Дунавски регион, Брисел, COM(2010) 715/4, стр. 12.

² Исто.

³ Комисии по реке Дунай, https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.34f1b56f-63a9e20f-42a6944d-74722d776562/https/en.wikipedia.org/wiki/Commissions_of_the_Danube_River

⁴ Глен А. Блекбурн, „Международный контроль над рекой Дунай”, Текущая история, XXXXII (сентябрь 1930)

⁵ Ранко Јаковљевић, *Крај Дунава: прилози за историју граница*, Центар академске речи, Шабац, 2018, стр. 62. сведочи како су се Срби чудили жељи Енглеза да контролишу пловидбу Дунавом.

Уочи ширења Европске уније на исток и приступања истој дванаест земаља 2004. и 2010. године, Уједињена Европа се суочила са проблемом стварања транспортног коридора који повезује запад и исток овог дела света. Проблем постаје све акутнији због интересовања Старог света за ресурсе и енергенте Каспијског мора и Азије, које је посебно изражено од 2001. године (почетак рата у Авганистану, затим у Ираку).

Због тога је Европска унија 2009. године поставила задатак да развије „Дунавску стратегију”,⁶ осмишљену да коначно формира јединствен пловни пут који повезује Северно и Црно море. У Европи тренутно постоји 10 „међународних транспортних коридора”, а најважнији од њих се сматра „коридор број 7”, од Беча, преко Братиславе, Будимпеште, Букурешта и до обале Црног мора. Штавише, и ЕУ и НАТО ту већ стоје „на чврстој ноzi” (након приступања сиромашне, али веома важне и агресивне Румуније 2007. године).

Шта подразумева спровођење Дунавске стратегије? Пре свега – значајно повећање теретног саобраћаја дуж Дунава, будући да је он „коридор број 7”. Тренутно се овим путем превезе 50 милиона тона терета годишње. Планирано повећање је 6 пута, до 300 милиона тона, иако ово очигледно није граница. Ако Запад преузме контролу над каспијском лаком нафтом, а ствари иду ка томе, онда ће се робни промет вишеструко повећати.

Тако река Дунав, који пролази кроз територију 10 земаља, полако постаје не само вода већ злато. Истина, постоји један проблем. Коридор не би требало да води у ћорсокак. Теоретски, нови коридори водног транспорта до Евроазије могу почети од ушћа у Дунав:

преко Црног мора и Дњепра – до Белорусије, балтичких држава и северне Европе;

преко Црног мора, Азовског мора, Дона и Волге – до индустријских региона Русије;

⁶ Избор појма стратегија није баш најсрећнији. Јер, према неким виђењима „Стратегија у изворном значењу представља књигу о вештини ратовања, а има корен у старогрчком појму *στρατηγία* који је значио лукавство или мајсторију. Данас се под стратегијом, у проширеном смислу, има у виду начин, средство или метод за доношење одлука којима се обезбеђују оквири за систематско промишљање и даје могућност једној земљи да решава међусобно повезана друштвена, економска и питања заштите животне средине на регионалном, националном и локалном нивоу. У овом есеју се говори о једној стратегији која траје цело једно столеће и има исти циљ. Она у Дунавском региону Србију, као локалног актера, поставља у ситуацију избора, данас као и пре једног века...” Види: Небојша Вељковић, Дунавска стратегија – стара идеја за нови век, <http://rapp.gov.rs:800/zelena-energija/cid190-44679/dunavska-strategija-stara-ideja-za-novi-vek>

преко Црног мора, Азовског мора, Дона, Волге и Каспијског мора – до земаља Централне Азије.

Међутим, опет, постоји проблем. Готово главни део делте Дунава припада Румунији. На реци има много румунских лука. Само на првих 170 миља од ушћа су Сулина, Тулчеа, Галати и Браила, што чини 15.076 метара фронта за привез. Мање него у Ротердаму (са 40.000 метара), али ипак итекако значајно.

Али из речне луке брод мора ићи на море. Са овим Румуни имају потешкоћа. Тренутно имају три излаза: два вештачка канала („Черновода – Констанца” и „Међидија – Новодари”) и један природни – „Сулина рукавац”. Вештачки канали пуштени у рад 1984. и 1988. су добри за све, али се могу запречити. Тамо је висинска разлика од нивоа главног канала Дунава до нивоа Црног мора 55 метара, тако да су на сваком каналу по две преводнице. А браве су значајно повећање трошкова проласка пловила, прво, и, што је још важније, ниска пропусност самих канала.

Канал Сулински рукавац, грађен 1857-1881, дугачак 63 километра, широк 60 метара и дубок 7,5 метара, сада је главни излаз у Црно море. Али Сулински рукавац има и својих недостатака. Пре свега, чињеница да канал обезбеђује искључиво једносмерни саобраћај бродова и то само током дана. А ово је значајан и ненадокнадив губитак због застоја и губитка времена.

Стога, Румунија грозничаво покушава да заврши изградњу новог канала „Светог Ђорђа”, дуж природног Ђорђевог рукавца у делти Дунава. Али мало је вероватно да ће се то догодити брзо. Канал је почео да се гради још за време Чаушескуа, и само је он, са својим диктаторским и административним способностима могао да мобилише све снаге земље да се то уради. Сада, колико се зна, међународне финансијске организације дају новац Румунији само за одржавање капацитета канала Сулина. Питање оптимизације пропусности у вези стратегија Европске уније је Дунав и Црно море одложила „за касније”. Дакле, проблем још није решен.⁷

Стратегија би требало да учини Регион правим регионом 21. века, сигурним и поузданим, а једним од најатрактивнијих у Европи. У израду Дунавске стратегије биле су укључене Немачка, Аустрија, Мађарска, Словачка, Хрватска, Србија, Румунија, Бугарска, Молдавија и Украјина, док ће остале државе и региони који припадају дунавском сливу бити укључени у заједничке пројекте. Русија је, дакле, елиминисана.

⁷ Андрей Ганжа, Дунайская стратегия, telegrafua.com/country/11650/

Да би се ово постигло, Европски савет је захтевао од Европске комисије да припреми (нову) Стратегију. **Она следи принципе ЕУ Стратегије за регион Балтичког мора**, која се сада спроводи.⁸

Да би се ојачала интеграција целог Региона, Стратегија има за циљ јачање политике ЕУ и примене права у овој области. Он пружа политичку подршку тренутним иницијативама и подиже њихову видљивост. Конкретно, неке активности у оквиру постојећих органа део су Акционог плана.⁹

Када се сагледа Стратегија ЕУ за Дунав јасно је да она остварује циљеве НАТО-а, јер следи агресивну политику каква се води у Прибалтику са циљем потискивања Русије. Тако да је јасно да се тежи претварању Дунава у унутрашњи пловни пут ЕУ-НАТО-а. Ово за сада ремети само Србија (Аустрија је већ одавно инкорпорирана у западни систем), а њено „дисциплиновање” значи и подршку ЕУ и НАТО сепаратизму у Војводини, преко развоја тзв. Војвођанског идентитета.¹⁰ Уколико Западу успе да одвоји Војводину од Србије, онда је и Дунав у овом делу под контролом.¹¹

Потпредседник Владе Србије задужен за европске интеграције **Божидар Ђелић** био је представник Србије током израде Стратегије ЕУ за Дунавски регион. Колико се види из медијских извештаја прихватио је све што је Брисел тражио. Из његове изјаве дате у Бриселу види се да је Србија скрајнута од доношења главних политичких питања. Србији је у оквиру Дунавске стратегије дат задатак да координира три од једанаест домена – транспорта, економије знања и безбедности и борбе против организованог криминала, али уз контролу „партнера”.

⁸ Арпад Гордош, Макрорегион Дуная на карте Европейского Союза, Современная Европа. – 2011. – № 2 (46). – С. 54-61.

⁹ Исто, стр. 21.

¹⁰ Дунав је и разлог због чега Запад подржава војвођански сепаратизам, јер претварање ове реке у унутрашњи пловни пут Европе захтева да се одузме контрола над њеним делом реке Србији. Овде се пласирају различите идеје, од обнове Аустро-угарске Монархије (у коју би ушла и Војводина) до евроатлантских идеја и посебних споразума. Истина, монархисти Аустрије који су носиоци обнове црно-жуте монархије Војводину не спомињу изричито као „кандидата за чланство” у новој монархији, али је указано на, наводно, високи степен прихватљивости њихових идеја у овој српској покрајини. На информативном сајту „Црно-жути форум” истакнуто је да је телевизијска репортажа о манифесту Црно-жуте алијансе, донесеном поводом 89-годишњице „републиканског пуча” у Аустрији изазвала изузетну пажњу и наклоност Војвођана „одмереног и мудрог политичког шлифа”.

¹¹ В.Самошкин, Дунайское продолжение войны в Югославии // Независимая газета. 1999. 12 октября.

Ђелић је прецизирао да ће Србија ова три домена координирати у сарадњи са својим партнерима – у домену транспорта са Словенијом, у домену безбедности с Немачком и у домену економије знања са Словачком.¹²

Да су НАТО и Европска унија заинтересовани да српски део Дунава буде укључен у Стратегију ЕУ за ову реку, сазнали смо већ 2010. године. „Наиме, израда стратегије Европске уније за регион Дунава започеће у понедељак у немачком граду Улму где ће у првим консултацијама учествовати чланови Европске комисије и шефови и министри подунавских држава укључујући и званичнике из Србије. Тим поводом у Бриселу је јуче боравио потпредседник српске владе Божидар Ђелић који се састао са Дирком Анером, директором европског директората за регионалну политику.”¹³

„Први пут Србија је у Бриселу третирана као чланица ЕУ, тако што смо од почетка укључени у израду једне европске стратегије. Добили смо уверавања од директора Анера да ћемо бити третирани као чланица ЕУ и када стратегија буде дошла у фазу израде пројеката и финансирања. Дунав је велика шанса за Србију, јер нашој земљи припада око четвртине слива реке. У домену израде инфраструктуре, путева, мостова, речних лука, затим у домену енергетике, туризма, заштите животне средине, Србија има велике могућности и верујем да ћемо се доказати као веома вредан будући члан ЕУ”, казао је Ђелић.¹⁴

Потпредседник Владе за европске интеграције Божидар Ђелић, који је и национални координатор Дунавске стратегије у Србији, рекао је том приликом да је данашњи дан историјски за Дунав, јер су лидери ЕУ, поред одобравања Хрватској да постане 28. чланица ЕУ, усвојили и подунавску стратегију.¹⁵

¹² Ђелић: Србија координатор у три домена Дунавске стратегије, Политика, 12.01.2011.

¹³ Божидар Ђелић, Србија укључена у стратегију ЕУ за Дунав, Политика, 29.01.2010.

¹⁴ Исто

¹⁵ Ђелић: усвајање стратегије ЕУ историјски дан за Дунав, Политика, 24. 06. 2011. Да се жеље и пракса у Србији разилазе показује следећи податак. **Закључно са 2005. годином, приватизована су готово сва предузећа у Србији која се баве лучком делатношћу, односно, све луке и пристаништа отворена за међународни саобраћај на Дунаву, са изузетком новосадске луке.** У приватизацији ових предузећа нису поштоване специфичности лука као објеката саобраћајне инфраструктуре, већ су луке третиране као било које друштвено предузеће. Државни органи су омогућили новим власницима да постану de facto власници лука као стратешких објеката саобраћајне инфраструктуре. То за последицу има постепено гашење лучких делатности на Дунаву, јер нови власници нису заинтересовани за лучку делатност, већ да добију у власништво скупо грађевинско земљиште, на коме ће градити објекте друге намене или трговати земљиштем. То је основни разлог што стратешки важна лучка делатност у Србији замире. Види: Верица Бараћ, Зашто су европски стандарди неважни за луке у Србији, Политика, 11.04.2010.

„Дунав, са уласком Хрватске у ЕУ, заправо је и додатни доказ да Србија природно припада ЕУ”, јер ће тада Дунав изаћи из ЕУ, ући у Србију и онда наставити свој ток поново у ЕУ кроз Румунију и Бугарску, према речима Ђелића. Тако имамо доказ да нисмо само географски део Европе, већ и политички, захваљујући Дунаву.

Оно што је интересантно јесте да Стратегија за Дунавски регион не предвиђа заштиту националних интереса, јер се политика ЕУ не може мењати (практикује се само консултативни метод усаглашавања политике).¹⁶ Такође, Стратегија примењује „три не”:¹⁷ нема нових фондова, нема нових институција и нема нових правила.¹⁷

РУСИЈА И ДУНАВ

Као резултат распада СССР-а, Русија се нашла у позицији раздвојености од Европе од стране нових независних држава. То је изазвало потребу за обављањем транзитног превоза преко њихове територије и одговарајуће повећање трошкова транспорта робе. У тим условима, јединствени пловни пут Азовско море – Црно море – Дунав добија велики значај за Русију, с обзиром на то да је пловидба Дунавом остала „слободна и отворена за грађане, трговачке бродове и робу свих држава”.

Руска дипломатија, стручњаци поморске и речне флоте морали су да уложе велике напоре да, у периоду најозбиљнијих геополитичких промена у сливу Дунава и сложеног процеса прилагођавања Београдске конвенције новим условима у Европи, Русија не буде избачена из дунавске сарадње. Изјаве Министарства спољних послова Руске Федерације о наставку чланства у Дунавској комисији најпре су изазвале примедбе неких подунавских држава. У почетку је Украјина била посебно активна у отпору руском учешћу у Дунавској комисији, која је добила целу флоту некадашњег Дунавског бродарства СССР-а. Истина, у будућности је било могуће ослабити антируске тенденције и отклонити претњу искључења Руске Федерације из Дунавске комисије. Практично све њене старе и нове чланице одобриле су документа која потврђују пуно учешће Русије у управљању режимом пловидбе Дунавом. Представници

¹⁶ Види: Драган Г. Даниела, Придунайский треугольник Румыния–Украина–Молдова: особенности межгосударственного сотрудничества, *Проблемы постсоветского пространства*, 2019 6(4), стр. 422.

¹⁷ Исто, стр. 423.

Руске Федерације и данас активно учествују у раду руководећих и свих посебних органа Дунавској комисији.¹⁸

Ипак, много се променило у позицији Русије на Дунаву. Сада, немајући дунавску обалу и инфраструктуру на Дунаву, осим учешћа у међународној бродарској компанији „Интерлихтер”, Русија се ипак нашла одсечена од практичних питања дунавског бродарства, која се углавном решавају у оквиру конференције директора Дунавских бродских компанија, учесници Братиславских споразума.

Консолидација руског присуства на Дунаву може бити мотивисана чињеницом да је Дунав, по свом међународном статусу, оптималан коридор за транспорт руског терета, спасавајући земљу од трошкова копненог транзита. Може се претпоставити да ће се улога Русије у Подунављу значајно повећати након решавања статуса Каспијског мора и оживљавања веза кроз економску сарадњу. С тим у вези, активира се транспорт дуж Волга-Донског канала до лука Црног мора и даље Дунавом до Европе, укључујући и низ трећих земаља (Иран, Азербејџан, Туркменистан, Казахстан). Стога је главни задатак данас да се обезбеди да се Русија не нађе на маргинама новог дунавског процеса, што би се могло десити ако усвајање декларација о Дунаву не уважи руске интересе и руски речни бродови буду елиминисани из ове реке.

ДУНАВ – РЕКА НА КОЈОЈ НАТО ИМА МОНОПОЛ

Није тајна, да програми ЕУ одражавају војне планове САД и НАТО-а. Након државног удара у Украјини 2014. године и почетка рата у Донбасу, Вашингтон је најавио почетак операције Atlantic Resolve и најавио програм под називом Европска безбедносна иницијатива (European Reassurance Initiative – ERI), који је 2017. године замењен програмом EDI (European Deterrence Initiative).

Све ове „иницијативе” укључују: повећање војног присуства САД, модернизацију војне инфраструктуре, повећање залиха наоружања и јачање војног потенцијала америчких партнера у Европи. За ове намене изграђено је најмање 15 складишта америчке војске: у Немачкој – четири, у Бугарској – два, у Румунији – два, у Италији, Белгији, Холандији, Грчкој, Норвешкој, Пољској и Литванији – по један.¹⁹

¹⁸ Види: В. Кохан, Седьмой европейский транспортный коридор: судоходные условия на Дунае, *Дунаец*. 2002. 24 июля.

¹⁹ У овој геополитичкој игри, Европа и САД су постале конкуренти. Сједињене Америчке Државе активно гурају свој „атлантски или амерички пројекат”, који подразумева очување

Ова политика и пракса САД и НАТО-а су важне не само због присуства друмских и железничких терминала, већ и због развијеног система пловних канала између река Мозел, Мајна, Некар и других са излазом на Рајну. То значи да се терет не мора искрцавати са бродова и пловила на воз директно у луци. Довољно је извршити његов претовар у речне бродове, који имају све водеће флоте света.

Даље, терет може да иде или до складишта у Немачкој, Белгији и Холандији, или дуж речног транспорта Рајна-Мајна-Дунав, где логистички проблеми нису толико акутни. У циљу стандардизације, на овом пловном путу примљени су на рад несамходни бродови (шлепови) типа Европа-2Б носивости 2.000 тона, који се граде у Бродоградњи и ремонту бродова Килија.

Лако је израчунати да ће воз од девет таквих баржи (највиша VII класа БДП-а) имати носивост 18.000 тона. Што се тиче осталог транспорта, реч је о 450 вагона од 40 тона или 900 приколица од 20 тона преузетих из оптерећеног европског копненог саобраћаја.

Пловидба од Ротердама до Сулине траје 10,5 дана за самоходне бродове и 13,5 дана за потискивани конвој.

Коллаж автора, <https://vezdawweekly.ru/news/20231131033-cXqYn.html>
Пловни пут Рајна-Мајна-Дунав РУМУНСКИ ТРАГ

империјалне власти широм света. ЕУ покушава да спроведе „европски пројекат” који предвиђа ширење утицаја уједињене Европе на Урал. Види: Валериј Панов, Потечет ли Дунај вспяť? Внешняя политика Румынии: современные вызовы и угрозы безопасности Украины, https://www.stoletie.ru/geopolitika/potechet_li_dunaj_vspat_2010-06-18.htm

Сулински канал, који је поменут, није једини излаз на Црно море, као што није једини улаз у слив реке Дунав. Под јурисдикцијом Украјине је канал Бистри, а под јурисдикцијом Румуније канал Дунав-Црно море (Черновода – Констанца).

Ушће Бистри отворено је за пловидбу 17. августа, из другог покушаја (прва најавна отварања је била 10. јула 2020.) након што је украјински мали хидрографски брод „Шљаховик” дигнут у ваздух због наилажења на сопствене мине (28. јула), као и бродића „Орлик” (31. јула, и одмах је потонуо), као и плутајућа дизалица која је требало да га подигне (3. августа).

На територији уз делту Дунава, поред дванаест морских и речних лука (Румунија – 8, Украјина – 4), налази се и ваздушна база „Михаил Когелничану” и два објекта за складиштење залиха америчке војске: један у истоименом насељу где је и ваздушна база, други у речној луци у насељу Међидија на каналу Дунав – Црно море, што је врло погодно логистичко чвориште за транспорт војног терета, поготово када се узме у обзир да растојање између њих не прелази 44 km, а повезани су не само железницом и путевима, већ и пловним путевима.

Инфраструктура у делти Дунава

Према извештају Дунавске комисије за 2020. годину, промет терета само кроз Сулински канал од 2014. до 2020. повећан је за скоро 50 одсто. У истом периоду повећан је и теретни промет

украјинских лука Измаил и Рени. Иако се у извештају ништа не каже о војном терету, индиректни знаци не остављају сумњу. Листа садржи категорије робе као што су нафтни производи, АДН (опасна роба), регистрована роба (вероватно има и нерегистрованих), ро-ро транспорт (возила на точковима и гусеничарима), контејнери (вероватно нису празни) итд. А пад промета терета у 2020. години није нимало изненађујући, то је типично за рецесију привреде и војне активности (вежбе) током пандемије КОВИД-19.

*Речни канал и систем водног транспорта
румунског дела Доњег Подунавља*

Припремљени војни објекти САД и НАТО-а у Румунији омогућиле су распоређивање у том подручју, на пример, 101. ваздушно-десантне дивизије (октобар 2022.), као и да се доставе залихе наоружања, које се дуж Дунава или унутар граница румунских територијалних вода у Црном мору могу слободно и најважније тајно преусмерити у луке Украјине, способне да приме не само речне, већ и поморске бродове дужине до 296 метара, газа до 7 метара, носивости до 18.369 тона. Слично, војни терет за Украјину може се транспортовати морским путем унутар бугарских територијалних вода из лука Варна и Бургас.

НАТО „ЗАГОНЕТКЕ” И ТЕНКОВИ ЗА УКРАЈИНУ

Када је Румунија ушла у НАТО (2004) и ЕУ (2007) њен утицај у региону нагло је порастао, а све се правдало „руском опасношћу”.²⁰

Да би слика била употпуњена, не може се занемарити још једна чињеница. Као што се зна од маја до јуна 2021. у Шпанији, Немачкој и Румунији је у шест фаза изведена НАТО вежба *Steadfast Defender 2021*. У првој фази, названој „трансатлантска појачања”, вежбало се пребацивање трупа са северноамеричког континента преко Атлантика у Европу. У другој етапи изведене су поморске вежбе код обала Португалије, у којима је учествовало 18 површинских бродова (укључујући британску ударну групу носача авиона на челу са *HMS Queen Elizabeth*), једну подморницу и више од 40 авиона за „заштиту морских путева”. Трећи – „координација војне мобилности” – на територији Немачке да се разради брзо кретање савезничких снага и опреме преко граница европских држава. У четвртој етапи – „Племенити скок” – разрађено је распоређивање трупа у Румунији. Пето – пратеће вежбе за одраду заједничких дејстава у црноморском региону. Шесто – премештање (повратак) на пунктове сталног размештаја. Како кажу, не треба бити визионар да би се разумели прави циљеви ових маневара.

Међутим, то није све. Дана 8. септембра 2021. године, као резултат вежбе *Steadfast Defender 2021*, објављено је да је Заједничка команда НАТО-а за подршку у позадини (*Joint Support and Enabling Command, JSEC*) одговорна и за кретање савезничких снага и опреме преко европских граница. Истовремено, седиште *JSEC*-а се налази у немачком граду Улму на Дунаву.

У међувремену, од прве деценије 2023. године, најмање три америчка носача оружја већ су стигла у европске луке на обали Северног мора: *USNS Pillbox*, *Ocean Grand* и *Ocean Jazz*, на путу за *ARC Independence* (планирани датум доласка у Данску – средина јануара), а још четири напуштају луке на америчкој обали Атлантика у блиској будућности. А оружје које су испоручили могло би се достављати дуж европских унутрашњих пловних путева.

Такође вреди обратити пажњу на чињеницу да и на Дунаву и на отвореном мору, користећи право слободе пловидбе, бродови

²⁰ Драган Г. Даниела, Придунайски триаголник Румунија–Украина–Молдова: особености међгосударственог сарадњивања, *Проблеми постсоветског пространства*, 2019 6(4), стр. 421.

плове под заставом Украјине. Украјинско дунавско бродарство (УДП) има речну флоту од 75 самоходних пловила (укључујући 25 тегљача) и 245 јединица несамоходне флоте носивости од 1.000 до 2.300 тона, а такође управља и флотом страних заједничких предузећа, која има 125 јединица несамоходне флоте.

Поред тога, поморска флота УДП-а укључује 7 пловила носивости од 3.300 до 4.050 тона (шест бродова за суви терет и једно пловило за течни терет). Треба нагласити да је постојећа бродска конструкција способна да транспортује тешку војну опрему као што је РСЗО „Химарс” са муницијом и декларисаним „поклонима” кијевском режиму у виду борбених возила пешадије „Бредли” из Сједињених Држава, „Мардера” из Немачке и АМКС-10РЦ тенкови на точковима из Француске са испоруком у украјинске луке на Дунаву.

Ево и примера. Према информационим ресурсима у власништву УДП-а, теретни брод „Вилково” носивости 4.050 тона у периоду од 2. до 8. јануара 2023. године извршио је прелаз из Италије у бугарску луку Варна. Раније је забележен у Босфорском мореузу. Пловило сличног по димензијама теретног складишта (одликује се присуством сопствених уређаја за дизање на левој страни) је у фебруару 2021. године испоручило амерички РСЗО Химарс у румунску луку.

Поред тога, светском мрежом кружи фотографија са америчким тенковима Абрамс утовареним у речно пловило. Како је утврђено, слика је направљена најкасније у јесен 2019. године, иако се користи као илустрација НАТО вежбе Defender Europe 2020. У ствари, реч је о вежбама припреме за хитно распоређивање у Европи оклопних јединица од више од 1.500 војника из Форт Худа у Тексасу, која се одиграла у марту 2019. године. У јуну исте године на територији Румуније одржане су НАТО вежбе Saber Guardian – 2019, током којих је оклопна јединица америчке војске вежбала форсирање Дунава.²¹

До сада подаци о достављању оружја Украјини по унутрашњем воденом путу Рајна-Мајна-Дунав раније нису објављивани. Међутим, сада се случајно дошло и до ових података, тако да таласи Дунава крију много тајни. Између осталог, како су прошли Србију?

²¹ Види: Момчило Сакан, Основе геополитике Румуније, *Сварог*, бр. 15, 2017, стр. 40.

ЛИТЕРАТУРА

Блэкберн, Глен А.: „Международный контроль над рекой Дунай”, Текущая история, XXXXII (сентябрь 1930)

Бараћ, Верица: Зашто су европски стандарди неважни за луке у Србији, *Политика*, 11.04.2010.

Вельковић, Небојша: Дунавска стратегија – стара идеја за нови век, <http://gapp.gov.rs:800/zelena-energija/cid190-44679/dunavska-strategija-stara-ideja-za-novi-vek>

Гордош, Арпад: Макрорегион Дуная на карте Европейского Союза, *Современная Европа*. – 2011. – № 2.

Ганжа, Андрей: Дунайская стратегия, telegrafua.com/country/11650/

Даниела, Драган Г.: Придунайский треугольник Румыния–Украина–Молдова: особенности межгосударственного сотрудничества, *Проблемы постсоветского пространства*, 2019 6(4)

Ђелић: Србија координатор у три домена Дунавске стратегије, *Политика*, 12.01.2011.

Ђелић, Божидар: Србија укључена у стратегију ЕУ за Дунав, *Политика*, 29.01.2010.

Ђелић: усвајање стратегије ЕУ историјски дан за Дунав, *Политика*, 24.06.2011.

Јаковљевић, Ранко: *Крај Дунава: прилози за историју граница*, Центар академске речи, Шабац, 2018.

Комиссии по реке Дунай, https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.34f1b56f-63a9e20f-42a6944d-74722d776562/https://en.wikipedia.org/wiki/Commissions_of_the_Danube_River

Кохан, В.: Седьмой европейский транспортный коридор: судоходные условия на Дунае, *Дунаец*. 2002. 24 июля.

Панов, Валерий: Потечет ли Дунай вспять? Внешняя политика Румынии: современные вызовы и угрозы безопасности Украины, https://www.stoletie.ru/geopolitika/potechet_li_dunaj_vspat_2010-06-18.htm

SAOPŠTENJE KOMISIJE EVROPSKOM PARLAMENTU, EVROPSKOM SAVETU, EVROPSKOM SOCIO-EKONOMSKOM

КОМИТЕТУ I REGIONALNOM КОМИТЕТУ, Strategija Evropske Unije za Dunavski region, Brisel, COM(2010) 715/4

Самошкин, В.: Дунайское продолжение войны в Югославии, *Независимая газета*, 1999. 12 октябрия.

Сакан, Момчило: Основе геополитике Румуније, *Сварог*, бр. 15, 2017.

Чекмасов, Михаил: США превратили Голубой Дунай в дорогу войны, <https://zvezdaweekly.ru/news/20231131033-cXqYn.html> (приступљено 11.04.2023.)

Зоран Милошевич / Ема Крактус

Институт для политических исследований, Белград

ДУНАЙ, НАТО И СТРАТЕГИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА ДЛЯ ДУНАЯ

Резюме

Стратегия для Дунайского региона не предусматривает защиты национальных интересов, поскольку политика ЕС не может быть изменена (практикуется только консультативный метод гармонизации политики). Также в Стратегии применяются «три нет»: никаких новых фондов, никаких новых институтов и никаких новых правил. В то же время, с политикой расширения Евросоюза и НАТО, Дунай превратился во внутреннюю водную артерию НАТО, нарушаемую только Сербией.

Ключевые слова: Дунай, НАТО, Европейский Союз, Стратегия Европейского Союза для Дуная, геополитика

Zoran Milošević / Ema Krakus

Institute for Political Studies, Belgrade

DANUBE, NATO AND THE EUROPEAN UNION STRATEGY FOR THE DANUBE

Summary

The Strategy for the Danube Region does not provide for the protection of national interests, because EU policy cannot be changed (only the consultative method of policy harmonization is practiced). Also, the Strategy applies the three nos: no new funds, no new institutions and no new rules.

At the same time, with the expansion policy of the European Union and NATO, the Danube has turned into an internal NATO waterway, disturbed only by Serbia.

Key words: *Danube, NATO, European Union, Strategy of the European Union for the Danube, geopolitics*

Брацо Ковачевић

Бања Лука, Република Српска, БиХ

ДУНАВ У ГЕОПОЛИТИЦИ

Сажетак

Не само у историјском, друштвеном, економском и еколошком, него и у географском, геополитичком, геостратешком и безбједоносном погледу Дунав има за балканске, европске и трансатлантске земље веома велики значај. На његовом подручју се преплићу интереси како приобалних, тако и моћних европских и свјетских држава. Дунав је ријека комуникације и међусобне сарадње, али и сукоба и сукобљавања. Зато је његов геополитички и геостратешки значај одувјек био евидентан, као што је то случај и у савременом добу.

Кључне речи: Балкан, геополитика, Дунав, НАТО, Србија

УВОД

Дунав је простор постојања занимљиве и бурне историје. Она показује да су на његовим обалама настајала многобројна насеља у којима се одвијао значајан друштвени, економски, вјерски и културни живот. Дунав је велика ријека на чијим се обалама развијао и још увијек се развија изузетно комплексан живот. Спајао је бројне народе, религије и културе, али их је и раздвајао, дијелио и антагонизирао. Па и у новијој историји Дунав се показује као значајан простор геостратешке и геополитичке сарадње, али и сукоба.

КРАТКА ГЕОГРАФИЈА ДУНАВА

Дуго времена је Дунав представљао границу Римског царства. Почетком другог вијека (101. године) император Трајан је усхићено рекао: „Величанствено је стајати на обали Дунава”!

Са великим поштовањем и усхићеношћу Дунав је опјеван у књижевности, поезији, прози, музици. Грчки историчар и географ Херодот се својевремено освртао на географију Дунава, а римски историчар и оратор Гај Корнелије Тацит је говорио да „Дунав извире на благим, лаганим падинама планине Абнобе” и да „пролази кроз многе народе”. О његовом геостратешком значају Јован Цвијић је писао прије стотину и нешто година: „Дунав је једина река у Европи на простору од Рајне до Волге која има правац Запад – Исток. Почиње у Шварцвалду близу Рајне, а утиче са три крака, који су широки као лимани, у Црно море, које је на граници између Европе и Азије. Једини речни пут који везује средњу Европу са Истоком. Најзгоднија веза наше државе са подунавском Румунијом и Бугарском на Истоку, а са Мађарском, Чешком код Братиславе, Аустријом и западном Немачком на северу. Кад се веже каналима са Рајном и Везером, код Нирнберга и Бамберга, Дунав ће бити од првокласне вредности за пренос из наше земље у Енглеску, Холандију, Белгију и за земље око Северног Мора. Дунав је поред Волге река највеће механичке снаге у Европи, не само због велике количине воде (у доњем току око 4800 м³ у секунди) већ нарочито због знатне брзине, и у доњем току, а особито у Ђердапу... Та огромна механичка снага ђердапског Дунава може се претворити у електричну снагу, већу него што је даје и водопад Тролхетан у Шведској, можда највећу електричну снагу у Европи”.¹

И данас бисмо могли говорити о „величанствености” Дунава у сваком погледу.

Дунав извире на источним падинама Шварцвалд планине у Њемачкој, настајући од двају изворишних токова Бреге и Бригах код града Донауешингена.

Дунав је велика европска, и друга највећа ријека у Европи која тече у правцу од запада према истоку.² Прва је Волга, дуга

¹ Z. Petrović, (2004). *Mali pojmovnik geopolitike: subjektivni multidisciplinarni glosar neophodan svakom ko promišlja svet Trećeg milenijuma*, Beograd: Centar za geopolitičke studije „Jugoistok”; Institut za političke studije, стр. 98-99.

² Име ријеке Дунав води своје поријекло од латинског назива *Danubius*, за чији се први дио кованице сматра да свој коријен вуче из старогрчке ријечи чије се значење односи

3.534 километра, а иза ње је Дунав. Доиста различити су подаци о његовој дужини: према једним, она износи 2.860 километара, према другим 2.857 километара, према трећим 2.783 километра, са током од 2.843 километра, а пловним током од 2.414 или 2.376 километара. Његова површина је 805.000 км². Непосредно повезује десет држава – Њемачку, Аустрију, Словачку, Мађарску, Хрватску, Србију, Румунију, Бугарску, Украјину, Молдавију. Такође, Дунав спаја четири пријестонице: Беч, Братиславу, Будимпешту и Београд. На Дунаву, или поред њега, су изграђени бројни градови – Улм и Регенсбург у Њемачкој, Линц у Аустрији, Гиор и Дунаујварос у Мађарској, Вуковар у Хрватској, Нови Сад, Доњи Милановац, Велико Градиште и Голубац у Србији, Дробета Турну-Северин у Румунији. На дунавским обалама се налазе и значајне луке, као што су: Измаил у Украјини, Галац и Браила у Румунији, Вуковар у Хрватској, Будимпешта, Панчево и Београд, Братислава, Беч, Линц, Регенсбург.

Спајајући и повезујући бројне државе, етничке групе и религије, ријека Дунав има велики демографски, економски, геостратешки и геополитички значај. Кроз Србију тече и она контролише његов ток у дужини од 588 километара (од 845. до 1433. километра). Дијелом дунавског тока граничи са државом Хрватском у дужини од 138 километара, а 227 километара у дужини са државом Румунијом. У Дунав се слијева неколико стотина притока, од којих као главне ријеке треба навести Саву, Драву, Тису, Велику Мораву, Тамиш, Тимок, Вуку, Млаву, Прут, Вах, Олт, Сирет. Код Голупца му је највећа ширина преко шест километара а најмања у Казану – 147 метара. Дубина је преко деведесет метара. Због својих географских и хидрографских карактеристика Дунав је значајна европска пловна и хидроенергетска ријека.

САВРЕМЕНА ГЕОПОЛИТИКА ДУНАВА

Војна вјежба под називом *Sea Shield 2023*, коју су започеле снаге НАТО алијансе 20. марта 2023. године, и која ће трајати до 2. априла 2023. године на Дунаву, његовој делти, Црном мору и приобалном подручју, поново је показала озбиљну заинтересованост

на Зевсову ријеку и „сјај небески”, а да њен други дио представља изведеницу ријечи *bios* као ознаку за живот. Њемачки назив за Дунав је *Donau*, француски *Le Danube*, руски и украјински *Дунај*, словачки и чешки *Dunaj*, мађарски *Duna*, бугарски и српски *Дунав*, румунски *Dunărea*, словеначки *Donavo*.

НАТО пакта за Дунав и Подунавље. И, поново је указала на значај изјаве америчког изасланика за Југославију Жака Клајна из 30. априла 1996. године: „И IFOR и НАТО су врло заинтересовани да се отвори дунавски пловни пут. Ми желимо да наши контејнери могу да долазе из Немачке Дунавом”.¹

Дунав је значајан како у економском, привредном и еколошком смислу, тако и у геостратешком и геополитичком погледу. Уосталом, то показује и његова прошла геополитика, јер је био интересантан разним освајачима. „Дунав је као цар међу ријекама, вјечан као Тибар, плононосан као Нил, величанствен као Мисисипи, љубљен као Волга, живахан као Рајна” – својевремено је за Дунав рекао војсковођа и освајач Наполеон.

Па и данас је, геостратешки и геополитички посматрано, Дунав интересантан неким освајачима, неким државама кроз које протиче а, опет, неким кроз које не протиче и који се не налазе у његовој непосредној близини.

Што се тиче, да тако кажемо, „новије историје”, односно „савремене геополитике Дунава”, а од *Београдске дунавске конференције* (1948) па до данас, могли бисмо рећи да је геополитика Дунава постала простор артикулације разних геополитичких и геостратешких интереса не само приобалних држава, него и великих сила (Сједињених Америчких Држава, Велике Британије, Француске, раније СССР-а, а данас Русије).

Истовремено, то је и период сукоба између Запада и Истока, држава капитализма и држава социјализма, као и сукоба унутар социјалистичких земаља. У том смислу посебно треба поменути сукоб између СССР-а и Југославије и настојање Совјетског Савеза да узурпира права приобалних држава на слободну пловидбу прокламованих *Београдском дунавском конференцијом*. Преко својих подређених сателитских држава СССР је настојао обезбиједити апсолутну доминацију над пловидбом Дунавом доводећи у питање сувереност и права приобалних држава на слободну пловидбу. Због таквих геополитичких и геостратешких сукоба Генерална скупштина Организације Уједињених Нација је 14. децембра 1951. године донијела резолуцију којом је осудила агресивно понашање СССР-а према праву на слободну пловидбу Федеративне Народне Републике Југославије.

¹ Z. Petrović, (2004). *Mali pojmovnik geopolitike: subjektivni multidisciplinarni glosar neophodan svakom ko promišlja svet Trećeg milenijuma*, Beograd: Centar za geopolitičke studije „Jugoistok”; Institut za političke studije, стр. 100.

Развојем југословенске кризе од 1990. године, као и распадом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, те увођењем санкција Савезној Републици Југославији (Србији и Црној Гори), флота Савезне Републике Југославије се нашла на удару моћних држава Запада. Проглашавањем Срба за агресора, Сједињене Америчке Државе су, заједно са другим моћним, агресивним милитантним, милитаристичким и белицистички оријентисаним државама Запада, за себе резервисале право да бране „своје” националне интересе на српском територијалном простору па, према томе, и на Дунаву и простору бивше Југославије.² Иако је циљ био да се српској флоти онемогући да плови Дунавом, ипак то и није био једини циљ НАТО бомбардовања.

У географском погледу Србија је мала европска земља балканског полуострва (88.499 км²). Налази се на раскрсници путева, саобраћајница и ријечних токова средње и југоисточне Европе (посебно Саве и Дунава), али и на подручју на којем се укрштају, коегзистирају и антагонизирају етнички, вјерски, културни и цивилизацијски токови и утицаји. Зато се за њу често каже да је то „кућа на сред пута”. Геостратешка и геополитичка позиција Србије детерминирана је њеним балканским и подунавским положајем.

Као кућа која се, од Римљана, Турака, Аустроугара, Нијемаца, па све до НАТО-а, налази „на сред пута”, Србија је историјски геостратешки и геополитички посматрано, представљала и подручје притисака и потенцијалног и стварног освајања.

У савременом добу за подручје Србије и њеног Подунавља, посебно су заинтересоване Сједињене Америчке Државе (са НАТО алијансом), али и Русија. На тај се начин показује да је подручје Србије, као и подручје њеног Подунавља, простор сукоба између, прије свега, *атлантизма* и *евроазијства*. То је само један од разлога бомбардовања СР Југославије 1999. године.

² Антисрпски ставови и тезе о „српској агресiji” су се годинама раније ширили преко ватиканског радија. Када су јединице Војске Републике Српске ушле у Жепу и Сребреницу, папа Иван Павло II је ширио тезу о „поразу цивилизације” и „срамоти човјечанства”. Али, када су јединице војске Хрватске државе улазиле на територију Босне и Херцеговине и када су у својој стратегији етничког чишћења протјерале Србе из Крајине 1995. године – папа се није оглашавао. Призивао је Запад да „хуманитарно интервенише” и бомбардује Србе (што ће се ‘95. године у Републици Српској и Републици Српској Крајини и остварити). Као непокорне, Србе је требало покорити и тако, и у ватиканском смислу, реализовати концепт „нове евангелизације”, тј. подвргнути свијет вољи папе и створити нову *Civitas Dei* (*Божјију државу*). Заговорник заштите „људских права”, папа „борбе и вјере”, је захтијевао да се над Србима проведе „хуманитарна интервенција”, тј. да се Срби бомбардују, и – бомбардовани су.

Нападом НАТО алијансе на Савезну Републику Југославију срушени су и разорени мостови на Дунаву (Варадински мост на Петроварадину, Мост слободе од Новог Сада до Сремске Каменице, као и мост на магистралном путу Смедерево – Ковин). Разорени су или оштећени мостови на Дунаву (Бачка Паланка – Илок), код Башке на релацији Београд – Нови Сад, жељезнички и друмски мост на Дунаву Богујево-Ердут, као и жељезничко-друмски мост на Дунаву у Новом Саду (тзв. Жежељов мост).³

У изразито бруталном бомбардовању 1999. године разорено је и уништено: 7 индустријских и привредних објеката, 11 енергетских постројења, 38 мостова, 28 радио и ТВ репетитора, 470 км путева, 595 км пруга. Оштећено је 19 болница, 20 домова здравља, 18 дјечијих вртића, 69 основних и средњих школа, 29 манастира и 35 цркава. У бомбардовању СР Југославије су погинула 599 војника, 172 полицајца, 2.000 цивила, а 10.000 особа је рањено. Бомбардовани су и гађани војни и цивилни циљеви. Разорени су и уништени бројни објекти – енергетски, индустријски и привредни, мостови, радио и ТВ репетитори, путеви, пруге, болнице, домови здравља, дјечији вртићи, школе, манастири и цркве, национални паркови и заштићене зоне, амбасада Народне Републике Кине. Ратна штета у СР Југославији се процјењује на 100 милијарди долара, што је огроман износ за једну малу земљу у развоју. Разарањем и уништавањем економских и производних капацитета преко 600.000 особа је остало без посла, а 2,5 милиона без извора материјалне егзистенције. Био је то прави *економски злочин*. Гинули су цивили, жене и дјеца, али и војници и полицајци. Према неким подацима, од момента доласка КФОР-а на Косово и Метохију, иселило се 250.000 Срба, Црногораца и неалбанског становништва. И у бомбардовању Савезне Републике Југославије такође је кориштен *осиромашени уранијум*. Бомбардовање не само СР Југославије, него и раније Републике Српске и Републике Српске Крајине, проузроковало је емисију великих количина штетних и опасних материја које су значајно угрозиле биодиверзитет и животну средину те веома утицале и на глобалне промјене, прије

³ Било је и других разарања. Бомбардовање Савезне Републике Југославије трајало је од 24. марта до 10. јуна 1999. године. Било је то по трећи пут бомбардовање Србије у XX вијеку. И сва три пута на велики хришћански празник – први пут на католички Ускрс 6. априла 1941. од стране Нијемаца, други пут на православни Васкрс 16. априла 1944. од стране савезничких авиона, и трећи пут 1999. године на васкршње празнике од стране НАТО-а. Уосталом, глобалистички и челници моћних држава Запада сматрају да су, у остварењу њихове глобалне моћи, православље и православни народи, велики непријатељи.

свега на слабљење озонског омотача, стварање ефекта стаклене баште, појаве киселих киша, промјену климе. Неколико локација је у Србији контаминирано осиромашеним уранијумом: Бујановац (Братоселце и Боровац); Врање (Пљачковица), и Прешево (Рељан). Извјештај УНЕП (тијело УН за заштиту животне средине) прогласио је Бор, Крагујевац, Врање, Панчево и Нови Сад еколошким црним тачкама у Европи. Али, поред економских, геополитичких и војних циљева НАТО агресије треба поменути и оне који се односе на стварање нуклеарних депонија бацањем пројектила којима је истекао рок, те вршење експеримената који би указали на то, како дјелује најновије НАТО оружје. У нелегално проведеној акцији *Операција савезничка сила* је нарушен суверенитет једне земље и међународно право. Са стајалишта међународног права бомбардовање Републике Српске и СР Југославије је било нелегално. Противправно признавање Косова у фебруару 2008. године сасвим јасним је показало то да моћне земље Европске уније слиједу политику моћи а не прокламоване принципе међународног права. Посматрано са политичке, правне, па и етичке тачке гледишта, војна интервенција НАТО-савеза против једне суверене државе и његовог народа је представљала злочин *ратни злочин*. Разарањем и уништавањем економских и производних капацитета преко 600.000 особа је остало без посла, а 2,5 милиона без извора материјалне егзистенције. Па, када се тим бројкама додају и оне које се односе на огроман прилив избјеглих и расељених лица од 90-тих година прошлог стољећа из других република бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, онда је јасно у каквој се тешкој економској и социјалној ситуацији наша Србија.⁴

НАТО агресија ће, уништавањем путне инфраструктуре и мостова железничког и друмског саобраћаја, онемогућити проток људи и роба, и довести у питање економски потенцијал Савезне Републике Југославије.

Истовремено, та агресија ће нанијети и велике штете и другим подунавским државама – Њемачкој, Аустрији, Мађарској. Био је то период у којем је дунавска конвенција о слободној пловидби суспендована, а право на слободну пловидбу девестирано.⁵

⁴ B. Kovačević, (2017), *Serbs in the New World Order*, Banja Luka: Evropski defnologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka.

⁵ R. Zečević, (2000). „Rat NATO-a protiv SRJ i režim plovidbe na Dunavu”, u: *Problemi srpske politike*, Beograd: Centar za menadžment.

У НАТО агресији на СР Југославију нису само уништавани мостови, него и други инфраструктурни објекти који су довели у питање проток роба и људи, као и економски, демографски и укупни национални развој.

У том погледу морамо поменути и НАТО агресију на Републику Српску Крајину, као и Републику Српску 1995. године.⁶

Са НАТО агресијом на Савезну Републику Југославију геостратешки и геополитички циљ се није само односио на контролу пловидбе Дунавом, него и на друге циљеве.

---

⁶ Бомбардовање Републике Српске је трајало од 30.8. до 13.9.1995. године. У бомбардовању Републике Српске учествовало је 400 борбених авиона, 2 америчка носача авиона, 1 британски носач авиона. Изведено је 3.200 борбених летова и изведени су удари на 150 војних и цивилних циљева. Бачено је 10.000 тона експлозива, авио бомби, ракета, касетних бомби, бомби са ласерским навођењем, топовских удара, 13 крстарећих ракета *Томахаawk*. У бомбардовању Републике Српске кориштена је муниција са осиромашеним уранијумом. На војне положаје и цивилне циљеве Срба у БиХ испалено је преко 10.000 зрна са осиромашеним уранијумом, а од тога преко 5.800 тих пројектила само на двије локације – Хаџиће и Хан Пијесак. Муниција са осиромашеним уранијумом је први пут употребљена у Заливском рату (Пустињској олуји), а потом у Републици Српској, на Хаитију, Сомалији, Савезној Републици Југославији. У НАТО агресији на СР Југославију учествовале су снаге: САД, Велике Британије, Њемачке, Француске, Италије, Шпаније, Португала, Луксембурга, Белгије, Холандије, Данске, Норвешке, Исланда, Пољске, Чешке, Мађарске, Турске, Грчке, Канаде. Помогле су им и државе придружене НАТО-у: Хрватска, Словенија, Македонија, Босна и Херцеговина, Албанија, Румунија, Бугарска, Словачка. НАТО је започео агресију са 464 летјелице (371 авион, од којих 210 из САД), а завршио са 1.200 авиона (850 борбених). Изведено је 26.289 летова (према неким и 36.219). Кориштена су различита средства, као што су пројектили ваздух-земља, ракете, *Томахаawk*, стелт бомбардери, касетне, тзв. „паметне” и конвенционалне бомбе. Сматра се да је лансирано више од 700.000 пројектила и 1.000 крстарећих ракета, те да је изручено 37.000 касетних бомби. Службени подаци о посљедицама НАТО бомбардовања на здравље људи никада нису објављени, а резултати досадашња два „велика” истраживања више су него забрињавајући. Прво истраживање урађено је одмах након НАТО бомбардовања Србије 1999. На Војно-медицинској академији (ВМА) у Београду пратило се колико су војници и официри са Косова, као и њихови потомци, изложени ризику због контакта с осиромашеним уранијумом. Праћен је узорак од око 2.000 војника, 1.752 њихове дјеце рођене од 2000-2004. године која су лијечена и посматрана на ВМА. Као контролни узет је узорак од 1.204 дјеце која су рођена раније од 1995. до 1999. Након прегледа медицинске документације добијени су алармантни подаци. Дјеца рођена за вријеме НАТО бомбардовања имала су учестале аномалије – ендокрине и метаболичне болести и малигне неоплазме. Од посљедица бомбардовања канцерогеним средствима умирали су војници који су учествовали у бомбардовању, као и војници и цивилни бомбардованих простора. Знамо ли колико Срба умире годишње од посљедица бомбардовања (Републике Српске 1995 и СР Југославије 1999) са осиромашеним уранијумом? Наравно, не знамо, али је то сигурно велика бројка. Тако се и показује да у ратовима које води НАТО пакт највише страдају народи на чијим територијама се одвија рат, а највише профитирају произвођачи оружја и транснационалне корпорације којима се отварају простори нових тржишта. У својим ратовима НАТО увјежбава сложене тактичке и стратегијске системе и испробава нова оружја.

Снаге НАТО-а су терористима на Косову и Македонији помогле да остваре политичку равноправност, а „отимањем Космета требало је да се заврши `мали светски рат` против Срба, од Крајине преко Републике Српске до Косова, уз истовремено отцепљење Црне Горе”.⁷

Притисци на Србију су настављени и послјије бомбардовања.

Након бомбардовања, НАТО и САД су од Србије отели 10.887 квадратних километара, што износи 12,3% њене територије. Осим тога, поред територије, отимају се и ресурси.⁸

Отимање територије и ресурса од Србије представља наставак вођења рата против српског народа. То је заправо *економски рат*, односно рат за ресурсе који угрожава право српског народа на одрживи развој.

ЗАКЉУЧАК

Дунав има веома занимљиву географију и геополитику. По дужини тока представља другу ријеку у Европи, а по свом геополитичком и геостратешком положају представља простор коегзистенције многих етничких и вјерских група, као и култура, али и њихових конфликта. Представљао је и још увијек представља подручје сукоба различитих интереса моћних држава, посебно у новијој геополитичкој историји у којој је положај Србије и Подунавља детерминиран њиховим положајем на Балкану, југоисточној Европи, па и односу према Азији гдје се умрежавају геостратешки и геополитички интереси моћних држава свијета и њихових војних асоцијација.

ЛИТЕРАТУРА

Czempiel, O.-E. (2002). „Globalizacija ne sme biti jednosmerna”, u: *Senka Rima nad Vašingtonom (Pro et contra)*, Beograd; Filip Višnjić.

Kovačević, B. (2022), *Neoliberalna geopolitika ratova za resurse i revizija istorije*, u: *Istorija kao instrument geopolitike*, tematski

⁷ O.-E. Czempiel, (2002). „Globalizacija ne sme biti jednosmerna”, u: *Senka Rima nad Vašingtonom (Pro et contra)*, Beograd; Filip Višnjić, стр. 101.

⁸ Б. Ковачевић, (2022), *Неолиберална геополитика ратова за ресурсе и ревизија историје*, у: *Историја као инструмент геополитике*, тематски зборник (приредио: Зоран Милошевић), Београд, Институт за политичке студије, стр. 631-654.

zbornik (priredio: Zoran Milošević), Beograd: Institut za političke studije.

Kovačević, B. (2017), *Serbs in the New World Order*, Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka. Доступно на: <http://www.defendologija-banjaluka.com/files/Serbs.in.the.new.world.order.2017.Braco.Kovacevic.pdf>

Petrović, Z. (2004). *Mali pojmovnik geopolitike: subjektivni multidisciplinarni glosar neophodan svakom ko promišlja svet Trećeg milenijuma*, Beograd: Centar za geopolitičke studije „Jugoistok”; Institut za političke studije.

Zečević, R. (2000). „Rat NATO-a protiv SRJ i režim plovidbe na Dunavu”, u: *Problemi srpske politike*, Beograd: Centar za menadžment.

Braco Kovačević

DANUBE IN GEOPOLITICS

Summary

Not only from a historical, social, economic and ecological point of view, but also from a geographical, geopolitical, geostrategic and security point of view, the Danube is very important for the Balkan, European and transatlantic countries. In its territory, the interests of both coastal and powerful European and world states are intertwined. The Danube is a river of communication and mutual cooperation, but also of conflict and conflict. That is why its geopolitical and geostrategic importance has always been evident, as is the case in the modern era.

Keywords: *Balkans, geopolitics, Danube, NATO, Serbia*

Вања Глишин*

Институт за политичке студије, Београд

ДУНАВ У ВИЗУРИ НЕМАЧКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ**

Сажетак

Река Дунав је, према својим географским и хидрографским карактеристикама, стратешки, политички, економски, привредно, саобраћајно и геополитички једна од најзначајнијих река у Европи. Реч је о реци која се у систему Рајна-Мајна-Дунав пружа од Северног мора, на западу, до Црног мора, на истоку, и тако чини континенталну геополитичку хоризонталу, спону запада и истока и потенцијални пут ка Блиском истоку. Имајући у виду да Немачка као респектабилна држава Европе контролише значајан део тока Дунава, али и представља централну државу Средње Европе, те да је у својим геополитичким плановима перципирала исток и југоисток као легитимне зоне геополитичког освајања, сматрамо да у историјском континуитету види Дунав и Подунавље као стратешку шансу за своје водеће позиционирање на европском тлу на почетку 21. века. О значају Дунава у физичко-географском и геостратешком смислу пишемо у првом делу рада, са циљем да укажемо на његове најзначајније карактеристике. Потом, у циљу што јаснијег разумевања континуитета немачких

---

* Е-адреса: vanja.glisin@ips.ac.rs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7747-6205>

** Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе”, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

геополитичких аспирација, анализу смо вршили на стратешком и тактичком нивоу, што значи да смо у другом делу рада извели класичне немачке геополитичке константе, да бисмо у трећем делу рада показали да се оне и у тактичком смислу спровode на терену, првенствено економским и привредним инструментима, али уз тенденцију преузимања водеће улоге у источној и југоисточној Европи.

Кључне речи: Дунав, Подунавље, Немачка, континентализам, геополитика, Средња Европа, Балкан

УВОД

Позиционирање држава на европском континенту током историје зависило је од бројних фактора, као што су просторни, политички, цивилизацијски, културни, социјални и други. У различитим историјским етапама могли смо да приметимо преплитање наведених фактора, али и њихово сукобљавање. Просторни фактор представља основу државног развоја, али и разлог државних освајања и сукобљавања. Следећи основни закон геополитике о дуализму копно и мора, моћи ћемо да учимо да оне државе које имају континенталну позицију без излаза на море, а претендују да буду активни играчи у међународним односима, настоје да изађу на „топла мора”, док државе које имају маритимну партиципацију теже да очувају своју позицију, ојачају поморску моћ и спрече континенталне државе да заузму приобалне просторе. Између тих геополитичких играча који припадају таласократији или телурократији, налазе се региони који су током историје означавани као „празне земље” и простори за освајање и ширење територија, те су управо ти простори били места сукоба различитих геополитичких концепција.

Немачка као водећа земља континентализма сукобила се са Русијом (евроазијством) на истоку и са Турском (османизмом) на југоистоку, што нам говори о сукобу три различита геополитичка концепта. Планови Немачке да освоји исток и југоисток Европе, те да се даље шири ка блискоисточним нафтоносним пољима били

су у супротности са руским и турским визијама освајања. Линије расцепа повучене су у источној и југоисточној Европи, а њихови сукобљени интереси чинили су својеврсни геополитички чвор који је карактеристичан за простор Балкана. Природни фактори неретко су узимани као границе, те су се током историје водиле и борбе за превласт на рекама, посебно када је у питању Дунав који је представљао границу између германског и османског фактора. Отуда бројне тврђаве и утврђења на стратешким позицијама дуж тока Дунав. Војни планови, пре свега Немачке, перципирани су Дунав као реку од виталног значаја за снажно позиционирање у југоисточној Европи и даљи продор ка Црном мору и Блиском истоку. Дунав осим стратешке улоге, има значај и за економско и привредно јачање, због чега сматрамо да га Немачка и на почетку 21. века види као геоекономску трансверзалу од кључног значаја. Стога и полазимо од претпоставке да Немачка у историјском континуитету настоји да контролише Дунав и Подунавље, сматрајући да је то геополитичка, геоекономска и геостратешка шанса водећег позиционирања у источној и југоисточној Европи.

Анализа предмета истраживања има два нивоа: стратешки и тактички. Стратешки ниво анализе подразумева спознају геополитичких константи глобалних и регионалних сила, са посебним освртом на њихове интересе према означеним државама и регионима. Тактички ниво подразумева анализу актуелних догађаја које можемо пратити у одређеним временским етапама и фазама, пратећи међународни и регионални контекст, понашање држава које активно учествују у спровођењу сопствених интереса, као и позицију држава које су означене као интересна сфера међународних актера. Дакле, стратешки ниво анализе тиче се немачких геополитичких константи које ћемо представити у раду, како бисмо у наставку рада на тактичком нивоу анализирали њихову примену на терену.

НЕМАЧКА ГЕОПОЛИТИЧКА МИСАО

Класична немачка геополитичка мисао развијала се на теоријским постулатима географије, антропологије и политике, односно на антропогеографији, са циљем да утврди однос између простора, државе и човека или да препозна њихову органску повезаност. Фридрих Рацел (*Friedrich Ratzel*) је у својим најважнијим делима Антропогеографија (*Antropogeographie*) из 1882. године и

Политичка географија (*Politische Geographie*) из 1897. године поставио основе за развој будуће научне дисциплине, геополитике. Већ поменута органска повезаност простора, државе и човека приметна је у Рацеловим радовима. Он је, подстакнут органицистичким и дарвинистичким теоријама, сматрао да тло обликује људе и да утиче на њихов раст и развој. Отуда схватање да је држава организам укорјењен у тлу. Дакле, органицистички приступ се испољава у Рацеловом односу према простору (*Raum*), што даље доводи до стварања нове димензије коју кодирамо као животни простор или *Lebensraum*. Према његовом мишљењу, основне потребе и заједнички интереси народа који живи на једном простору јесу храна, станиште и размножавање, што би животни простор требало да обезбеди (Деспотовић 2012; Дугин 2004; Глишин 2019). Из тога произилазе појмови *просторни смисао (Raumsinn)* и *животна енергија (Lebensenergie)*, којима Рацел настоји да означи квалитет географског простора од ког зависи „политичко уобличавање у историји народа и држава” (Дугин 2004, 40). Имајући у виду да Рацел државу посматра као живи организам чији раст зависи од карактеристика тла као што су рељеф, величина територије, границе и положај, као и особености народа, јасно је да постоји потреба за њеним растом и ширењем (Глишин 2019, 16). Из тога следи „колонизаторска логика”, која подразумева „потребу ширења територије и њену експанзију изван постојећих граница” (Деспотовић 2012, 16). Ширење животног простора је борба за опстанак, јер „недостатак простора и просторни nihilizam” доводе државу у „животну опасност”. Стога је „опросторена” политика успешна политика, сматра Рацел (Степић 2016, 146).

Уколико разумемо да се држава као живи организам рађа, расте и умире, онда је према органицистичкој теорији логично да се држава шири и скупља, што одбацује концепт *неповредивости граница* (Деспотовић, Глишин 2021). Рацелов идеал је ширење држава до „природних граница”, што води стварању великих политичких и економских простора, односно до „државе-континента”. Рацелови радови критиковани су на Западу због потенцијала његових теорија за развој фашизма и експанзионизма. А на Истоку Рацелов теоријски опус виђен је као основа империјализму.

Развој органицистичког приступа и антропогеографске теорије наставља Рудолф Кјелен (*Rudolf Kjellén*). Уједно, Кјелен је први употребио појам геополитике, али је и сматрао да треба да се

конституишу још четири неологизма: *екополитика* (*Ekonomopolitike*), *кратополитика* (*Kartopolitike*), *социополитика* (*Sociopolitike*) и *демополитика* (*Demopolitike*) (Дугин 2004, 44; Степић 2016, 155, 158-159).

Кјелен је своје идеје повезивао са Немачком, настављајући да развија Рацелову идеју о континенталној држави. У том контексту, интереси Немачке као централне копнене државе у Европи били су супротстављени интересима Енглеске и Француске, које су виђене као западноевропске државе (Дугин 2004, 45). Заправо, Кјелен је сматрао да Немачка уз помоћ Турске треба да прошири свој утицај на „Дарданеле и Персијски залив (програм Елба–Еуфрат), као и на Египат, укључујући Суецки канал, Судан и Африку до екватора (програм Елба–Екватор)” (Грчић 2000, 38). Ипак, пораз Немачке у Првом светском рату пореметио је те планове, а прекрајање граница на Версајској конференцији додатно је усложнило разграничење држава на европском тлу. Питање граница је питање односа снага, сматра Кјелен, што даље доводи до закључка да снажније и развијеније државе своје територије шире на штрб слабијих држава (Кјелен 1923). Кјелен је сматрао да „Немачка треба да шири своју просторно-географску експанзију на средњоевропски простор, тежећи идеалу континенталне државе великих планетарних размера”, чиме је оправдавао немачки експанзионизам на рачун Француске и Британије (Деспотовић 2012, 17; Глишин 2019, 17). Осим тога, он је истицао да Немачка „мора себи прибавити сигурно тржиште за куповину сировина и за продају производа”, другачије речено – „посебну интересну сферу” (Кјелен 1923, 130-131). У том контексту, указаћемо на програме *Берлин–Багдад* и *Средња Европа*.

О Средњој Европи посебно је писао немачки геополитичар Фридрих Науман (*Friedrich Naumann*) који је 1915. године објавио своје капитално дело под називом „Средња Европа” (*Mitteleuropa*). Зачетници немачке концепције *Mitteleuropa* били су Фридрих Лист (*Friedrich List*) и Карл Лудвиг фон Брик (*Karl Ludwig von Bruck*) који су имали заједничку визију стварања проширене Европе на економском плану (Орел 2012, 154). Дакле, средњоевропски простор виђен је као значајан за Немачку, али је, исто тако, истицана и улога Немачке у том средишњем простору илити средишњем положају (*Mittellage*) (Дугин 2004). Средња Европа као геополитичка целина окупљања око Немачке представљала је Науманову визију о стварању четврте светске силе, поред Енглеске, САД и Русије (Пророковић

2014, 36). Према његовом мишљењу, Немачка је без Аустрије и Мађарске била сувише мала (*kleindeutsch*), те је визија о стварању Средње Европе као конфедерације требало да превазиђе ту слабост (Пророковић 2014, 197). Интеграција средњоевропских земаља имала би три корака: 1) регулисање питања економске сарадње; 2) регулисање питања војне сарадње и 3) дефинисање јединствене спољне политике (Орел 2012, 159).

Значајан допринос немачкој геополитичкој мисли дао је Карл Хаусхофер (*Karl Haushofer*), који је развијао геополитику као *стратешку доктрину*. Он је настојао да на основу просторног распореда копна и мора пронађе могућности за немачку експанзију, која је првенствено трасирана ка истоку и југоистоку. Према томе, немачки *Lebensraum* требало је проширити на рачун Словена (Павић 1971, 19). Дакле, Хаусхофер је трагао за аргументима који би оправдали „два аспекта хитлеровске мисли: животни простор (*Lebensraum*) и народ (*Volk*)” (Орел 2012, 167). Идеју *Mitteleurope* Хаусхофер такође посматра као средство за „одлучан пробој ка Евроазији и југоисточној Азији, окружујући Русију”, наводећи да „остварење *Mitteleurope* постаје средство и крај немачке мисије” (Орел 2012, 167-168). Ширење немачког утицаја првенствено би се заснивало на економским аспектима, што је евидентно и у савременом спољнополитичком наступу Немачке.

Универзитетски професор и геополитичар Карл Шмит (*Carl Schmitt*) значајно је допринео развоју немачке геополитичке мисли. Шмит је развијао идеје и теорије о великом простору (*Grossraum*), Номосу земље и Номосу мора (Шмит 2011). Теорија о великом простору (*Grossraum*) у себи садржи империјалне тежње ка просторном ширењу државе и народа. Просторно ширење државе „не подразумева само политички већ и економски и технички аспект распростирања моћи, од града-државе, преко државе-територије, до државе-континента” (Деспотовић 2012, 22). Шмит је у тексту „Простор и Велики Простор у праву народа” из 1940. године написао да је Велики простор „сфера планификације, организације и људске делатности укореењена у актуелној и опсежној тенденцији будућег развоја” (Дугин 2004, 78).

Напослетку, немачки теоретичари и мислиоци видели су геополитику као практичну примену географије у политици. Они су синтетисали методе географије, економије, социологије, етнологије и етнопсихологије, како би анализирали капацитете једне државе,

њену „офанзивну и дефанзивну моћ” и све што би могло бити од користи да се „постигне успешно поткопавање и рушење одбрамбеног система противника” (Грчић 2000, 43). Неретко су поменуте идеје биле злоупотребљаване од стране нацистичког режима, због чега не смемо заборавити да је Немачка „колевка расистичке варијанте геополитике, која је коришћена као покриће за „природно право” на експанзију према другим сувереним државама и покорвање њихових народа” (Шушић 2004, 245).

ДУНАВ – ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСКЕ И ГЕОСТРАТЕШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Река Дунав представља једну од најзначајнијих у Европи, са разгранатом хидрографском мрежом, бројним пловним притокама и повољним географским простирањем. Дунав извире у Немачкој и речним током дугим 2850 км пружа се до Црног мора, што га чини другом најдужом реком у Европи, али и најзначајнијим пловним током и саобраћајним коридором. У прилог томе иде чињеница да је 2588 км тока Дунава пловно, те да он има чак 34 пловне притоке, градећи тако разгранату саобраћајну мрежу и речни привредни коридор. Осим тога, Дунав повезује речни и поморски саобраћај осом запад-исток, односно, од континенталне Немачке до Црног мора. Због тога је Андрија Ристић наводио да би Југославија своју привреду требало да веже за Дунав, а не за Јадран (Ристић 1939, 42). Свесни смо да је маритимна партиципација у том смислу значајнија и респектабилнија шанса за развој државе, али то не умањује важност Дунава који је, након 1992. године и пуштања у рад канала Рајна-Мајна-Дунав, постао европска геоекономска трансверзала од Северног мора до Црног мора и развојна шанса за оне државе кроз које Дунав протиче.

На претходно наведено надовезује се и стратешки значај, будући да се каналом Рајна-Мајна-Дунав повезује запад и исток Европе, а да у перспективи пројекат Дунав-Одра-Лаба/Елба има за циљ додатно побољшање Европске транспортне мреже (*Trans-European Transport Network – TEN-T*) и повезивање Балтичког, Северног и Црног мора (Regulation (EU) No 1315/2013; Димитријевић 2019). Током историје, Дунав је често представљао границу или пак линију продора, о чему рецимо сведочи период када је Наполеонова Француска кренула са освајањем западног дела Балканског

полуострва. Тада је Наполеон испројектовао судбину Балкана, сматрајући да се „универзално царство под његовим жезлом може створити само на Оријенту”, што је био офанзивни део плана, али је, исто тако, сматрао да се руском војнику треба онемогућити да приђе Дунаву и Београду (Екмечић 2017, 174-175; Глишин 2019, 42). У војно-тактичком смислу, Дунав је био од значаја за Аустро-Угарску која је у борбама против Србије и Румуније током Првог светског рата користила речну флотилу. Француски генерал Фердинанд Фош говорио је пред крај Првог светског рада да онај ко господари Дунавом, господари Централном и оријенталном Европом, а да је онај ко није на Дунаву, заправо све изгубио (Гулић 2012, 34). Током Другог светског рата, Немачка је користила Дунав за продор на исток, док је Совјетски Савез настојао да делује контраофанзивно ка западу. Дакле, Дунавом је могуће остварити продирање осом северозапад-југоисток, али и осом југоисток-северозапад, што у геополитици кодирамо као *чворност* која је, између осталог, карактеристична за Балкан (Глишин 2019; Деспотовић, Глишин 2021 а; Деспотовић, Глишин 2021). У том контексту треба напоменути и притоке Дунава које чине мрежу значајно ширу од самог дунавског тока и тиме омогућавају залажење у планинске области Алпа, Динарских планина и Карпата, али и ширење ка Јадранском и Егејском мору, Великој европској низији и томе слично.¹ Дакле, свеукупно гледано, река Дунав стратешки, политички, економски, привредно, саобраћајно и геополитички једна је од најзначајнијих река у Европи.

НЕМАЧКИ СРЕДЊОЕВРОПСКИ КОНТИНЕНТАЛИЗАМ И ДУНАВ – 20. И 21. ВЕК

Средњоевропски континентализам сврставамо у телурократске геополитичке концепције и као централну силу одређујемо Немачку. Реч је о концепту који се развијао под утицајем Оријента и Окцидента, а разлог томе јесте положај Средње Европе између Запада и Истока. „Геополитичка карта Европе дели се на три основна ареала... Други ареал је Средња Европа (*Mittleeuropa*). За Средњу Европу је карактеристично геополитичко супротстављање како европском Западу, тако и Истоку... Три геополитичке европске формације изазивају на континенту сталне зоне затегнутости које се стварају на непостојаним и стално променљивим границама између европског

¹ О значају Мораве и Вардара погледати више у: (Глишин 2022, 147-169).

Запада и Средње Европе с једне стране, и између Средње Европе и Русије (Евроазије) с друге стране” (Пророковић 2018, 589). Због своје улоге посредника, Средња Европа често је посматрана као граница између та два ареала. Катрин Орел сматра да је Средња Европа „верски ближа Западу и развија културни модел који обилује одликама преузетим са Запада, али у великој мери њено наслеђе у погледу идентитета има много тога заједничког са Источном Европом” (Орел 2012, 135). Историјски посматрано, Немачка је тежила да успостави превласт на простору Средње Европе са циљем да се економски и привредно прошири. Према томе, Немачка је, следећи теорије геополитичких мислилаца, конципирала идеје продора на исток (*Drang nach Osten*) и југоисток (*Drang nach Südosten*). Аустро-Угарске тежње ишле су у правцу изградње чврсте позиције у југоисточној Европи, коју је перципирала као своју природну интересну сферу, док је Немачка настојала да на истом простору изгради своју пуну превласт као и да према Блиском истоку отвори врата сопственом продору и да сломом Србије нанесе тежак политички пораз Антанти. Тада рођена *Einkreisungsthese* („теза о опкољавању” Рајха од стране непријатеља, наводно намерних да униште немачки народ) била је пропагандно средство (Митровић 2018, 192-196).

Балкан је у стратешким програмима и документима означен као значајан простор за продор, а Дунав је неретко узиман или као граница или као траса кретања од запада према истоку. „Будућа империја требало је да буде сачињена од самог Рајха или територије која је одређујући фактор, онда од области које су значајне за проширење сировинске базе и тржиште одређујућег фактора и, коначно, од земаља које имају улогу привредно-допунских” (Митровић 2018, 215-216). За немачки Рајх, Дунав је био привредно и стратешки значајан, због чега су власти тридесетих година прошлог века планирале да створе нови економски простор на Дунаву и југоистоку Европе (Гулић 2012, 61). Контрола Дунава и Подунавља обезбедила би Немачкој пут ка истоку који је, како смо већ истакли, био примарна траса у немачким стратешким плановима, али и извор природних и рудних сировина које се налазе у региону Дунава и Подунавља. Тиме би се обезбедили основни елементи једног животног простора – храна, простор за живот и ширење нације. Др Волфганг Хепкер писао је у свом чланку 1940. године да је Дунав „судбоносни пут Немачке”, додајући да ће „одлучна борба, у којој данас стоји немачки народ, истакнути улогу Дунава у изградњи нове

континенталне политичке свести. Европа је била дуго упућена на Океан. Велики преображај новог поретка нашег континента, који се остварује током данашњег рата, биће дефинитивна потреба животне заједнице између 80 милиона Немаца и народа Југоистока. Дунав, који се налази као веза земаља од Шварцвалда до Црног мора, имао је јаког удела што се Европа најпосле освестила” (Гулић 2012, 62). И Адолф Хитлер је говорио о Дунаву као „току будућности”, којим ће тећи „нафта и товари житарица”. Осим тога, треба напоменути да је Хитлер имао план да Дунав споји са Рајном, Мајном и Одром, са циљем да створи највећи саобраћајни ток у Европи, као и да повеже Дунав са Тисом, затим са Моравом и Вардаром, као и са Јадраном. У том периоду је и Хајнрих Химлер говорио о значају Дунава, али и Београда, наводећи да би његовом контролом Немачка могла да обезбеди превласт у Подунављу (Гулић 2012, 62–63, 65). Наведено нам потврђује да је Немачка имала визију стварања развијене речне саобраћајне мреже којом би се кретала од северозапада ка југоистоку и истоку. Мишљења смо да је тај програм контроле Дунава обухватао како економске и привредне сегменте, тако и политичке и територијалне, управо следећи класичне геополитичке постулате.

Након Другог светског рата, улога Немачке је потиснута, а питање пловидбе Дунавом требало је решити на дунавској конференцији у Бечу. Водећу улогу преузеле су Сједињене Државе које су се залагале за интернационализацију Дунава, али су се томе успротивиле Југославија и Совјетски Савез, истичући начело прибрежности илити „Дунав – дунавским народима” (Гулић 2012, 192). О значају Дунава сведочи и чињеница да је то питање било једно од важнијих на Мировној конференцији у Паризу 1946. године. У наредним годинама, односно током хладноратовског периода, Немачка је била маргинализована и подељена „гвозденим завесом” на западни и источни блок, као и њени планови о Дунаву и Средњој Европи.

Реактуелизацију пројекта *Mittleuropa* лоцирамо након рушења Берлинског зида и уједињења Немачке, што је, како примећује Кетрин Орел, трећи покушај еманципације Средње Европе (Орел 2012, 143). Тада отпочиње и процес реинтеграције источноевропских држава у Европску унију, чиме се „простор за нови наступ средњоевропског континентализма нагло отвара” (Пророковић 2015, 58). Професор Миломир Степић сматра да тада „почињу да се појављују различите визије, модалитети и просторне опције издвајања средњоевропског

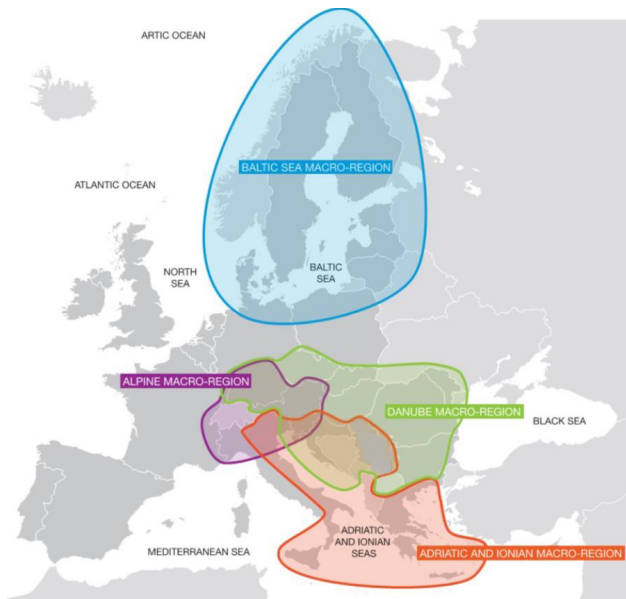
простора, махом замаскиране културним и економским принципима, али очигледно мотивисани геополитичким интересима” (Степић 2016, 231).

Свесни смо да Немачка у последњих неколико деценија као једна од најмоћнијих европских држава има визију свог државног оснаживања и економског ширења. Међутим, немојмо заборавити да је она чланица НАТО пакта и Европске уније и да се налази под снажним притиском Сједињених Држава. Нема сумње да ће САД све учинити како би осујетиле немачке геополитичке планове и евентуално повезивање са другим геополитичким такмацима на евроазијском тлу. Један од примера јесте онемогућавање Северног тока 2 који је у тренутним околностима много значајнији са Немачку, него за Русију. Такође, Немачка је под притиском увела низ антируских санкција од почетка украјинске кризе које су се негативно одразиле на немачку привреду и стање у држави. Присетимо се да су водеће чланице ЕУ Француска, Немачка, Шпанија, Белгија и Луксембург формирале Евроснаге (*Eurocorps*) како би на војном плану оствариле одређену самосталност у односу на САД, али је јасно да је њихова подређеност НАТО пакту неупитна (Пророковић 2013, 71).

Претходно наведено нам потврђује да Немачка на почетку 21. века не може директно и неометано да делује у регионима источне и југоисточне Европе, будући да САД не дозвољавају било који вид угрожавања њихових геополитичких интереса на европском тлу. Међутим, сматрамо да су у том контексту макрорегионалне стратегије Европске уније погодне тле за, пре свега, реактуелизовање немачког геополитичког концепта. У том контексту бележимо Балтичку (2009), Дунавску (2011), Јадранско-јонску (2014) и Алпску (2015) стратегију (Saller 2022; Gänzle 2019). Главна идеја која је довела до креирања макрорегионалних стратегија тиче се повезивања и развоја држава и региона.

Карта 1. Макрорегионални системи ЕУ

Извор: European Commission (2017).

На карти [1] можемо да видимо да стратегије обухватају државе ЕУ и треће земље које се налазе на истоку и југоистоку Европе. Стварањем макрорегиона и укључивањем оних држава које нису чланице ЕУ, остварује се политичко и економско везивање тих држава за Унију. Уколико наведене процесе посматрамо у односу на геополитичке опоненте, на првом месту Русију, увидећемо да позиционирање макрорегиона прати логику ширења НАТО пакта и ЕУ ка истоку, али и логику стварања модерног Интермариума (*Modern Intermarium*) (Friedman 2022), са циљем повезивања источноевропских држава и оснаживања источног блока према руским границама. Наведено можемо посматрати и у контексту сукоба у Украјини, узимајући у обзир проширење НАТО-а уласком Финске 2023. године и тежњама да се евроатлантским структурама прикључи и сама Украјина. Према томе, колега Пророковић има право када каже да све оно што се одређује појмовима „регионално”, „регионална политика” и „регионална сарадња” јесте „инструмент геополитичког заокруживања одређеног простора”. Са тим у вези, Пророковић поставља питање ком фактору би највише користили макрорегиони, Европској унији или Сједињеним Државама и надаље проблематизује позицију оба чиниоца, наводећи да, са једне стране,

подељеност унутар ЕУ на линији таласократија-телурократија онемогућава њену геополитичку самосталност, док, са друге стране, у интересу атлантизма није „територијална кохезија макрорегиона” (Пророковић 2014 а, 19). Према томе, геополитичку добит од стварања макрорегиона имао би трећи фактор, односно средњоевропски континентализам на челу са Немачком. Првенствено, простори обухваћени маркорегиналним стратегијама у највећој мери се поклапају са оним просторима који су били у фокусу стратегија „Продор на исток” и „Велики источни план”, што се и везује за немачке геополитичке планове из прве половине прошлог века (Пророковић 2014 а, 19-21). Као што смо раније и навели, реч је о зонама од виталног немачког интереса у циљу стварања животног простора. Осим тога, већ смо показали на који начин је Немачка перципирала Дунав и због чега је сматрала да је овладавање том реком од значаја. Исто тако, повезивање речног пловног пута са поморским виђен је као развојна шанса и примарни интерес за озбиљно геополитичко позиционирање Немачке. Делимо мишљење са колегом Пророковићем да су макрорегионалне стратегије ЕУ корисни инструменти за учвршћивање и оснаживање геополитичке позиције Немачке на почетку 21. века.

За наш рад је посебно значајан Дунавски макрорегион који, као што можемо да видимо, обухвата четрнаест држава и залази у друге макрорегионе, излазећи на Црно и Јадранско море, али гравитира и ка Егејском мору. Основна идеја Дунавске стратегије тиче се јачања регионалне сарадње, економског и привредног развоја, заштите животне средине и успостављања система безбедне пловидбе и развоја транспорта (SEC(2010)1490). Осим тога, паневропски Коридор 7 означен је као пловни пут Дунавом, због чега се још назива и Дунавски коридор, који заједно са Рајном и Мајном чини најзначајнији водени пут на европском континенту.

Интересна сфера којој тежи германски чинилац иде дуж Дунава као важног коридора који се од извора у Немачкој пружа до Црног мора. Дунавски макрорегион је „источни крак континенталне геополитичке хоризонтале која се пружа правцем Рајна-Мајна-Дунав и која може представљати геоекономску *жилу куцавицу* Европе” (Пророковић 2014 а, 23). Овим краком је успостављен пловни пут између Црног и Северног мора што олакшава „даље трансферисање западноервопских и средњоевропских економских, културних и војни интереса и утицаја ка средњоазијском и блискоисточном региону” (Пророковић 2014 а, 23). Да стварање Дунавског макрорегиона има

геополитичку позадину, потврђује професор Степић када каже да је Дунавска стратегија „само у декларативном смислу израз регионалног приступа таласократски конципиране ЕУ у интегрисању подунавских држава, а много више је геополитички и геоекономски инструмент њиховог непосредног укључивања у интересну сферу (пре)моћне Немачке која се ретелурократизује” (Степић 2014, 629).

Карта 2. Рајна-Дунав – континентална геополитичка хоризонтала

Извор: Пророковић (2014 а), 24.

Колега Пророковић сматра да државе континенталног дела Европске Уније јачањем европске геополитичке хоризонтале [Карта 2] обезбеђују „самосталнији геополитички наступ у будућности” (Пророковић 2014 а, 23). На тај начин се „телурократске средњоевропске земље у великој мери ослобађају непријатног притиска и зависности од таласократских САД и њихових западноевропских савезника” и „отварају сасвим нове перспективе на истоку, што може довести и до стварања нових геостратешких и геоекономских партнерстава” (Пророковић 2014 а, 23). У том сегменту, Немачка користи економске и привредне елементе везивања држава Средње Европе за себе и тиме настоји да обезбеди водећу улогу у том региону. Дакле, нема сумње да у Немачкој постоји тежња за осамостаљивањем, али се поставља питање у којој мери је то могуће? Европска унија је верни заступник атлантизма и „проводник таласократских интереса у источном појасу евроатлантског геополитичког простора”, што значи да Немачка мора да „користи механизме ЕУ како би ојачала сопствену позицију” (Пророковић 2015, 59-60), и потом да учврсти ширу зону утицаја која би обухватала Балтик, Јадран и Подунавље. Посматрано из угла континентализма, успостављање зоне геополитичке контроле над током Дунава је *condition sine*

qua non. „Отуда се овладавање Подунављем (посебно његовим панонским сектором) сматра „формулом” централноевропске и укупне континенталне моћи, те „одскочном даском” за даље империјалне продоре, и то: у влашко-пontiјски басен; у кавкаски, прекаспијски и централно азијски простор; на југоисток, балканском трансмисијом, до полуга светске моћи – Босфора, Дарданела, Суеца, блискоисточних културних жаришта и резерви нафте” (Степић 2004, 165). Дунавска саобраћајно-географска „кичма” постала је неприкосновена геополитичка чињеница експанзионистичких амбиција германског „блока”, парадигма „копнене варијанте” стицања немачке моћи (Пророковић 2014, 177-178).

Са обзиром на чињеницу да се ток Дунава значајним делом пружа и преко Балкана, осврнућемо се на неколико геополитичких и безбедносних изазова када су у питању немачке аспирације. Наиме, Немачка перципира Балкан као важну копчу Средње Европе и црноморског басена. Затим, енергетски и саобраћајни коридори пружају се и на балканском простору чинећи важан део целокупне европске мреже. Такође, Балкан у безбедносном смислу у вишевековном континуитету има значајну улогу са средњоевропске и западноевропске државе, јер представља својеврсну капију спречавања и успоравања народа који настоје да се крећу осом југоисток-северозапад. У историји, Балкан је био тврђава коју је османски фактор морао да прође како би ишао даље ка срцу Европе, да би данас то могли да посматрамо у контексту миграција. Најзад, Балкан је значајан за Немачку у контексту Дунавске и Јадранско-јонске стратегије. Контролом важних лука на Јадрану, као што су Трст, Копер и Ријека и на Црном мору, првенствено Констанца, Немачка би контролисала важне саобраћајне и привредне коридоре и повећала би конкурентност средњоевропске привреде. Осим наведеног, неопходно је да укажемо и на потенцијалне геополитичке и безбедносне ризике који имају своје историјско утемељење и могу бити извор поновних нестабилности на овом простору. На првом месту, истакли бисмо Војводину као потенцијално геополитичко жариште и предмет немачких, мађарских и хрватских аспирација. Историјски посматрано, Војводина је дуго била „војна граница ишарана утврђењима дуж Дунава” (Труд 2007, 101), што јој је одређивало геополитичку судбину „кључне карике која просторно и културолошки повезује флуидне границе Средње Европе и Балкана” (Деспотовић 2018, 43). Професор Деспотовић указује да

се те границе у мирнодопским околностима лако могу прескакати, наводећи пример европског регионалног повезивања Дунав-Криш-Мориш-Тиса, које „нема за циљ само економско укрупњавање и бољу циркулацију робе, људи и капитала, већ је праћено снажним процесима фрагментације националних држава, чинећи постојеће границе порозним” (Деспотовић 2018, 43). Професор Степић указује да би Србија без Војводине била „ампутирана” од остатка континента. „Линија те ‚хипотетичке ампутације’ била би на Сави и Дунаву, Војводина (и цела Панонска низија) припала би богатој тзв. немачкој Европи као њена периферија, а Срби би као давно и стереотипно перципиран ‚реметилачки фактор’, највероватније били потиснути јужно на Балканско полуострво. Србија би остала без најразвијенијег дела своје територије. Београд би постао периферан, пограничан и врло рањив (главни?) град, располућене гравитационе зоне и битно хендикепираног географског положаја. Дунав би, такође, постао погранична река са незнатним српским утицајем на њему” (Степић 2004, 42). Када је у питању однос Србије и Хрватске, спорови око разграничења у подручју Дунава угрожавају територијални интегритет Србије. Преговори о спорној граници на Дунаву дужине око 145 км између две државе отпочели су 2002. године, али до договора још увек није дошло. Спорне тачке лоциране су код Апатина и код Шаренградске и Вуковарске аде. Србија се по том питању залаже за повлачење државне границе средином Дунава, док Хрватска заговара катастарски принцип. Уколико би Хрватска истрајала у својој намери, њене границе би се прошириле на делове општина Апатин, Сомбор и Бачка Паланка, а Србија би била потиснута из значајног дела дунавског приобаља. Треба напоменути да Хрватска континуирано ради на остваривању својих геополитичких циљева и то, пре свега, куповином пољопривредног земљишта и задруга на територији Војводине.

ЗАКЉУЧАК

Полазећи од претпоставке да Немачка у историјском континуитету настоји да контролише Дунав и Подунавље, сматрајући да је то геополитичка, геоекономска и геостратешка шанса водећег позиционирања у источној и југоисточној Европи, можемо да закључимо да је на тактичком нивоу анализе наведено и потврђено. Наиме, значај Дунава у немачкој перцепцији недвосмислено је

истицан током Првог и Другог светског рата, готово као „витални интерес Рајха” у стратешком, привредном и саобраћајном погледу. Због војних пораза, Немачка није била у стању да на томе инсистира током хладног рата, али одмах након уједињења деведесетих година отпочиње реактуелизацију идеје „Средње Европе” и јачање своје, пре свега, привредне и економске позиције. Свесна да без контроле ширег простора не може да постане озбиљнији фактор у перспективи, Немачка користи инструменте Европске уније како би на тај начин проширила своје економске и привредне домете. У свеукупном репозиционирању Немачке, Дунав и Подунавље имају значајно место, али она због снажног притиска Сједињених Држава нема могућност директнијег уплива у контролу ширег дунавског региона. Стога су Стратегије ЕУ о стварању макрорегиона геополитичка шанса Немачке коју она неће пропустити. Као што смо и приказали, наведене Стратегије у највећој мери поклапају се са некадашњим немачким плановима освајања и продора на исток, а оно чега смо свесни јесте да Немачка није одустала од тих планова, већ је прилагодила методе деловања актуелним међународним околностима. То значи да би у повољнијим геополитичким околностима Немачка деловала директније у циљу овладавања зацртаним просторима, првенствено Дунавом и Подунављем. Иако наведено са ове тачке гледишта делује мало реално, историја нам сведочи су се многи велики потреси догађали изненада или су пак планови креирани за вишедеценијску перспективу, „када за то дође време”. Са обзиром на то да се у овом контексту помиње и Војводина, коју перципирамо као потенцијално геополитичко жариште, неопходно је да будемо свесни свих геополитичких и безбедносних изазова и ризика који би могли да нас задесе у односу са суседним државама, а историјски верним немачким савезницима.

ЛИТЕРАТУРА

- Глишин, Вања. 2022. „Бујановачко-прешевска област као потенцијално геополитичко жариште у Србији: између националне безбедности и пројекта ‘Природна Албанија’“. *Политика националне безбедности* 22(1): 147-169. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.2212022.7>.
- Глишин, Вања. 2019. *Балканска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци.
- Грчић, Мирко. 2000. *Политичка географија*, Географски факултет, Београд.
- Гулић, Милан. 2012. *Дунав у југословенској политици према Совјетском Савезу (1944-1953)*, Докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- Деспотовић, Љубиша, Вања Глишин. 2021. *Савремени међународни односи и геополитика*. Сремски Карловци: Каирос.
- Деспотовић, Љубиша, Вања Глишин. 2021 а. „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности“, *Политика националне безбедности* 20 (1), Институт за политичке студије, Београд, стр. 21-35.
- Деспотовић, Љубиша. 2012. *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци.
- Деспотовић, Љубиша. 2018. „Српска Војводина као предмет немачких, мађарских и хрватских геополитичких планова и територијалних аспирација“, У: *Војводина као потенцијално геополитичко жариште у Републици Србији* (ур. Љубиша Деспотовић, Горан Иванчевић), Култура полиса 15 (1) (посебно издање), Култура – Полиса, Нови Сад, стр. 39-58.
- Дугин, Александар. 2004. *Основи геополитике*. Зрењанин: Екопрес.
- Димитријевић, Душко. 2019. „Дунав-Одра-Лаба/Елба водни ток – идеална платформа за развој односа између земаља Централне и Југоисточне Европе“, У: *Ретроспектива и будућност међународних политичких и економских односа у сливу Дунава*, Институт за међународну политику и привреду, Београд.

- Екмечић, Милорад. 2017. *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у новом веку (1492-1992)*, Еуро Бок, Београд.
- Кјелен, Рудолф. 1923. *Држава као животни облик*, Издање И. Ђ. Ђурђевића, Београд–Сарајево.
- Митровић, Андреј. 2018. „Ратни циљеви централних сила и југословенско питање 1914-1918”, У: *Историја једне утопије*, књига I, Catena Mundi, Београд.
- Орел, Катрин. 2012. *Средња Европа: мит или стварност*, Слио, Београд.
- Павић, Радован. 1971. *Увод у опћу политичку географију и геополитику (са основама геостратегије)*, Свеучилиште у Загребу, Загреб.
- Пророковић, Душан. 2018. *Геополитика Србије*, Треће измењено и допуњено издање, Службени гласник, Београд.
- Пророковић, Душан. 2014. *Немачка геополитика и Балкан: О циљевима средњоевропског континентализма*, Catena Mundi, Београд.
- Пророковић, Душан. 2015. „Средњоевропски континентализам и четири могућа сценарија за Балкан”, *Култура полиса*, год. XII, посебно издање, Култура – Полиса, Институт за европске студије, Нови Сад, стр. 55–65.
- Пророковић, Душан. 2014 а. „Геополитичка димензија макрорегионалних стратегија ЕУ”, *Национални интерес*, vol. 19, год. X, бр. 1/2014, Институт за политичке студије, Београд, стр. 9–27.
- Ристић, Андрија. 1939. *Дунав: геополитичка студија*, Политика и друштво, Београд.
- Степић, Миломир. 2004. *Српско питање – геополитичко питање*, Јантра група, Београд.
- Степић, Миломир. 2014. „Србија и Дунавска стратегија: геополитички дискурс”, У: *Могуће стратегије развоја Србије*, Економски зборник, књ. XIII (ур. Часлав Оцић), Одељење друштвених наука САНУ, Београд.
- Степић, Миломир. 2016. *Геополитика: идеје, теорије, концепције*. Београд: Институт за политичке студије.

Труд, Алексис. 2007. *Геополитика Србије*, Службени гласник, Београд.

Шмит, Карл. 2011. *Номос земље*, Федон, Београд.

Шушић, Славољуб. 2004. *Геополитички кошмар Балкана*, Војноиздавачки завод, Београд.

Friedman, George. 2022. „Modern Intermarium”. *Twitter*, January 14, 2022. https://twitter.com/george_friedman/status/1482024921383514114.

Gänzle, Stefan, Stead, Dominic, Sielker, Franziska & Chilla, Tobias. 2019. „Macro-regional Strategies, Cohesion Policy and Regional Cooperation in the European Union: Towards a Research Agenda”, *Political Studies Review* 17(2), 161–174. <https://doi.org/10.1177/1478929918781982>.

European Commission. 2017. New study on EU macro-regional strategies, <https://ec.europa.eu/newsroom/region/items/610870/en>.

European Commission: SEC(2010) 1489.

Trans-European Transport Network (TEN-T): Regulation (EU) No. 1315/2013.

Saller, Raymond. 2022. „Macro-regional strategies as a catalyst for the further development of the European multi-level governance system?”, *Arbeitsberichte der ARL: Aufsätze*, in: Chilla, Tobias & Sielker, Franziska (ed.), *Cross-border spatial development in Bavaria: Dynamics in cooperation – Potentials of integration*, volume 34, pp. 184-200.

Vanja Glišin**Institute for political studies, Belgrade*

THE DANUBE IN THE VISION OF GERMAN GEOPOLITICS

Summary

According to its geographical and hydrographic characteristics, the Danube River is strategically, politically, economically, economically, traffic-wise and geopolitically one of the most important rivers in Europe. It is a river that in the Rhine-Main-Danube system stretches from the North Sea in the west to the Black Sea in the east and thus constitutes a continental geopolitical horizontal, a link between the West and the East and a potential route to the Middle East. Bearing in mind that Germany, as a respectable country in Europe, controls a significant part of the course of the Danube, but also represents the central country of Central Europe, and that in its geopolitical plans it perceived the east and southeast as legitimate zones of geopolitical conquest, we believe that in historical continuity it sees the Danube and the Danube as a strategic chance for its leading positioning on European soil at the beginning of the 21st century. We write about the importance of the Danube in the physical-geographical and geostrategic sense in the first part of the paper, with the aim of pointing out its most significant characteristics. Then, in order to understand the continuity of German geopolitical aspirations as clearly as possible, we performed the analysis on a strategic and tactical level, which means that in the second part of the paper we derived classic German geopolitical constants, in order to show in the third part of the paper that they are also implemented in a

---

* E-address: vanja.glisin@ips.ac.rs

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7747-6205>

tactical sense on the ground, primarily through economic and economic instruments, but with a tendency to assume a leading role in Eastern and Southeastern Europe.

Key words: *Danube, Transdanubia, Germany, continentalism, geopolitics, Central Europe, Balkans*

Кирил Шевченко

*Руски државни социјални универзитет
(Филијала у Минску, Белорусија)*

Олег Казак

*Белоруски државни економски
универзитет (Минск, Белорусија)*

ДУНАВ У ГЕОПОЛИТИЧКИМ ПЛАНОВИМА И ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКОЈ МИСЛИ АУСТРИЈЕ И УГАРСКЕ У МЕЂУРАТНОМ ПЕРИОДУ (1918-1938)

Сажетак

Процес Слика Дунава заузимала је значајно место у геополитичкој и друштвено-политичкој мисли Аустрије и Угарске. После слома Аустроугарске 1918. године, интелектуална елита Аустрије и Угарске, у суштински новим условима међуратне Европе, покушава да преиспита улогу својих држава у историји народа Подунавља. Политичари и мислиоци међуратне Аустрије, ослањајући се на филозофско наслеђе 19. века, које је истицало цивилизацијску улогу немачке Аустрије у Централној Европи, дошли су на идеју о Дунавској федерацији. Овај пројекат је укључивао социо-економску реинтеграцију народа који су претходно били део Аустро-Угарске; Истовремено, један број аустријских мислилаца је истицао културну мисију немачког народа као носиоца империјалне идеје и „природног вође” средње Европе. Идеје Дунавске федерације уживале

су подршку привредних кругова у Аустрији и низа политичких партија. У Мађарској је сачувано значење идеје „светостефанизма”, потврђујући природност цивилизацијске доминације Мађара у Подунављу, који обезбеђује миран суживот других народа и могућност њиховог слободног развоја. У пракси важнији значај у мађарској политици имало је посебно оправдање за реинтеграцију народа, који су претходно били део историјске Мађарске. Потребу да Подкарпатска Рус уђе у састав Мађарске мађарски политичари су поткрепљивали геоекономским разматрањима – сврсисходношћу контроле притоке Дунава реком Тисом и обезбеђивањем економског развоја региона између јужних Карпата и Дунава. Идеје Дунавске федерације нису спроведене у дело због одбијања овог пројекта од стране земаља наследница Аустроугарске; као резултат тога, спроведен је анилус Аустрије према Немачкој. Мађарска, која је успела да припоји део раније изгубљених територија, испоставила се као сателит нацистичке Немачке, изгубивши самосталну улогу у региону.

Кључне речи: Дунав, Аустрија, Мађарска, геополитика, Дунавска федерација, идеје „светостефанизма”

Рајна и Дунав су од средњег века деловали као симболи различитих, често супротних вектора развоја немачке државности. Према К. Магрису, од времена „Песме о Нибелунзима”, Дунав и Рајна „нису осећали наклоност једно према другом... Рајна је Зигфрид, немачка душа, оданост до гроба, херојско витештво... Дунав је Панонија, Атилини поседи, источни ток, у коме се даве немачке врлине.”¹

Представљена Рајном и Дунавом, два модела немачке државности представљале су Немачка и Аустрија. Размишљања о Рајни и Дунаву као симболима немачке историје и државности била су популарна у немачкој филозофској и друштвено-политичкој мисли. Оволика пажња према Дунаву у немачкој интелектуалној

---

¹ Магрис К. Дунай. Санкт-Петербург: Издање Ивана Лимбаха, 2016. С. 37.

традицији донекле је објашњена чињеницом да је овај највећи пловни пут у Централној Европи, који потиче из јужнонемачког Шварцвалда на западу и улива се у Црно море на истоку, јасно визуелизован географски простор немачког „Drang nach Osten”, тумачен у немачкој традицији углавном са културних позиција.

Према фигуративном изразу једног од пажљивих посматрача, „Немачка је земља педантног, рационалног поретка, систематске војске, прагматизма; Аустрија је многодетна мајка, весела земља музике и барокног католицизма. Оличавају их два историјска антагонизма: усамљени војник и филозоф на престолу, Фридрих II, и аустријска мајка породице и отаџбине, Марија Терезија.”¹ Изражене менталне и психичке разлике између Бечлија и Берлинаца постале су храна за бројне шале и досетке, посебно распрострањене међу Аустријанцима.

Верски и политички концепти популарни у аустријском друштву истицали су посебну цивилизацијску мисију Аустрије у Подунављу као носиоца „свете идеје светске империје” која је настала као резултат спајања „западњачке моћи и источњачке љубави.”² За почасну културну мисију међу народима дунавског слива, Мађари су покушали да парирају Аустријанцима, али без много успеха. Наравно, локални словенски народи били су позвани да постану предмет културних напора Аустријанаца и Мађара, који су се позиционирали као носиоци „европске културе”.

Извесни виши смисао и објективну целисходност постојања Аустрије у појединим историјским периодима препознали су и представници оних народа који су били уједињени под влашћу Хабзбурга. Познати чешки политичар и историчар Ф. Палацки је историјски смисао Аустрије видео у томе што је била моћна баријера турској агресији у Европи након пада Византијског царства 1453. године; по њему је управо „одбрана од Турака ујединила народе Аустријског царства.”³ Други разлог постојања Аустрије, према чешком мислиоцу, био је и одбрана хришћанства пред ширењем ислама, и покровитељство католичке цркве и борба против реформације.⁴

¹ Шарый А. Дунай. Река империй. Москва: Колибри, 2015. С. 95.

² Головашина О.В. Идея аншлуса и проект Дунайской федерации в общественном мнении Первой Австрийской республики // Вестник ТГУ. 2009. Выпуск 10(78). С. 139.

³ Palacký F. Úvahy a rozhovory. Praha: Melantrich, 1997. S. 337.

⁴ Ibidem.

Међутим, како је Палацки приметио, до 19. века сва ова првобитна значења су се у великој мери остварила и Аустрија је почела да се претвара у надзорника, ограничавајући права народа који су били део тога и активно прибегавајући насиљу и методама етнокултурног инжењеринга у сопствене политичке сврхе. То је било најизраженије на Балкану. Тако је, под директним утицајем Беча, извршена реформа српског књижевног језика Вука Караџића, која је, према мишљењу савремених србиста, довела до коначног раскида српског језика са црквенословенском традицијом и руским језиком.⁵ Осим тога, Аустроугарска је све снажније испољавала експанзионистичке амбиције на Балкану, што се најјасније манифестовало у окупацији и накнадној анексији Босне и Херцеговине.

Слом Аустроугарске 1918. и настанак независне Аустрије, углавном против жеље сопственог становништва, изазвали су ментални и психолошки шок и дуготрајну кризу идентитета међу становништвом и елитом новорођене државе. Лидер аустријске социјалдемократије К. Ренер, дајући оцену ситуације у Аустрији 1918. године, фигуративно је то назвао „олупином после великог бродолома”.⁶ Убеђени носиоци изражене империјалне самосвести и идеје преношења културе (култур-трегерства) одједном су постали грађани мале земље са несразмерно великом престоницом, суочени са колосалним социо-економским проблемима и дискриминаторним условима Сен Жерменског мировног споразума. У овим околностима, идеју о аншлусу Немачкој или формирању Дунавске федерације са народима који су раније били део Хабзбуршког царства, аустријска елита и становништво доживљавали су као начин за решавање постојећих проблема.⁷

Према мишљењу већине ауторитативних историчара, идеја уједињења са Немачком 1920-их, упркос извесној популарности, ипак „није имала широку подршку међу становништвом... Међутим, немогуће је недвосмислено рећи да је становништво имало негативан став према могућности прикључења Немачкој. Аншлус је био један од главних слогана кампање аустријских социјалдемократата

⁵ Милошевић З., Мирковић А. Реформа српског језика Вука С. Караџића и политичке последице // Унија: политика Римокатоличке цркве према православним Словенима / прир. Зоран Милошевић. Шабац : Центар академске речи, 2015. С. 78 – 97.

⁶ Головашина О.В. Идеја аншлуса и пројект Дунајској федерацији у общественном мненију Првој Австрійској републики // Вестник ТГУ. 2009. Выпуск 10(78). С. 137.

⁷ Исто

и управо су они освојили већину на парламентарним изборима 1919. године. И у Немачкој и у Аустрији постојале су приватне организације које су промовисале аустро-немачко зближавање... За широке масе идеја о аустро-немачкој интеграцији постала је израз протеста против неправде држава победница”.⁸ Посебно огорчење међу становништвом Аустрије изазвала је одредба Сен Жерменског уговора којим је забрањено уједињење Аустрије и Немачке.

Очигледно је идеја о Дунавској федерацији, која се позивала на духовно наслеђе Хабзбуршког царства, у почетку имала много већи одјек међу становништвом Аустрије. Уопштено говорећи, идеја о Дунавској федерацији је формулисана у другој половини 19. века, када су њени идеолози, представљени у К. Ренеру, И. Зајпелу, Ф. Грилпарцеру и другим мислиоцима, одговарајући на заоштрене националне проблеме у Аустроугарској, „развијала пројекте за трансформацију Хабзбуршког царства у федерацију народности. Након распада Аустроугарске, идеја је оличена у пројектима за стварање савеза држава-наследница”.⁹ Слика Дунавске федерације и сам њен назив били су у савршеној хармонији са раширеном носталгијом међу Аустријанцима за „добрим старим временима” преминулог царства, чија су стабилност, регуларност и релативни просперитет изгледали посебно привлачни у контексту политичких и друштвено-економских катаклизми међуратног периода. У једном од својих чланака из 1920-их, К. Ренер је признао да је идеја о Подунавској монархији у то време уживала више симпатија међу становништвом Аустрије него уједињење са Немачком.

Живописна потврда популарности Дунавске федерације међу Аустријанцима била је стално растућа популарност Социјално-хришћанске партије током међуратног периода, која се залагала за интеграцију са бившим сународницима. То се у извесној мери објашњавало чињеницом да је „носталгија за Хабзбуршким царством била део духовног живота Прве републике”.¹⁰

Идеолошко оправдање Дунавске федерације у међуратном периоду били су верски и политички концепти Р. фон Кралика и Е. Винтера, популарни у тадашњој аустријској јавности, који су потврдили посебну мисију Аустрије у Подунављу као носиоца „свете идеје светског царства... Стварање Дунавске федерације одговарало

⁸ Исто. С. 138.

⁹ Исто

¹⁰ Исто. С. 139.

је, са становишта католичке интелигенције, судбини Аустрије”.¹¹ Аустријски мислилац чешког порекла Г. фон Шрбик је у својим чланцима писаним тридесетих година 20. века изразио идеју да се историјска мисија немачког народа у Подунављу састоји „у синтези универзалне идеје, империјалне идеје и средњеевропске идеје”; по њему, „управо је немачки народ погодан за улогу вође Централне Европе, само је он у стању да постане гласник цивилизације и универзализма... Виша култура је могла бити само немачка...”.¹² Наравно, овакво идеолошко оправдање Дунавске федерације у преношењу културе (култур-трегеризма) тешко да би могло привући словенске народе Подунавља.

Интересовање за реализацију пројекта стварања Дунавске федерације делила је и аустријска финансијска елита и трговачко-индустријски кругови, који су се плашили конкуренције моћне немачке индустрије у случају уједињења са Немачком. Осим тога, аустријска буржоазија је одржавала стабилне везе са пословним круговима оних земаља које су раније биле у саставу Аустроугарске.

Важну улогу имало је и расположење аустријских сељака и становника провинција, за које је католичка заједница била много важнија од етнокултурне и језичке сродности. Захваљујући напорима Хришћанско-социјалне партије и Католичке цркве, „сељаштво је било против аншлуса... Католичка Аустрија није хтела да се придружи протестантској Немачкој. „Заједница по крви”, коју су промовисали социјалдемократи, на аустријском селу била је супротстављена католичком братству”.¹³

Пројекат стварања Дунавске федерације је, међутим, у почетку био практично неостварив у специфичним политичким и друштвено-економским условима међуратне Европе. Ако су становништво и политичка елита међуратне Аустрије били позитивно настројени према Дунавској федерацији, онда су остале земље наследнице Аустроугарске биле категорички против било каквог уједињења са земљом-симболом Хабзбурга, чији је главни град био Беч. Економски најразвијенија држава међу државама наследницама Подунавске монархије, Чехословачка, у својој унутрашњој политици ослањала се на систематско и доследно располагање аустријским политичким

¹¹ Исто

¹² Магрис К. Дунай. Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2016. С. 40-41.

¹³ Головашина О.В. Идея аншлуса и проект Дунайской федерации в общественном мнении Первой Австрийской республики // Вестник ТГУ. 2009. Выпуск 10(78). С. 141.

и културним наслеђем, које је повремено добијало демонстративно наметљив, па чак и радознао карактер.

Рођена на рушевинама Аустро-Угарске, версајска деца, која су тврдила да имају статус националних држава, у стварности су „више личила на мултинационалне мини-империје, тврдоглаво одбијајући, међутим, да то признају”.¹⁴ Што се Чехословачке тиче, упркос сталним критикама аустријске прошлости и позивима да се „ослободи тешког аустријског наслеђа”, како је, не без ироније, приметио немачки историчар Г. Лемберг, родом из Бохемије, Чехословачка је „од свих земаља наследница Аустро-Угарске остајала „најаустријскија”, чак „аустријскија” од саме Аустрије, која је спровела опсежније реформе...”¹⁵

У области спољне политике, у циљу спречавања рестаурација Хабзбурга и оживљавање покојног Подунавског царства у било ком, па и најблажем облику, уз подршку Француске, формирана је Мала Антанта у саставу Чехословачке, Румуније и Југославије. Међутим, Мала Антанта није успела да издржи геополитичка искушења која су пала на њу крајем 1930-их.

***

Одређене амбиције преношења културе (култур-трегеризма) у Подунављу, иако не тако изражене као код Аустријанаца, показала је и Мађарска, која је била друга кључна компонента Аустроугарске империје која се распала 1918. године. Међутим, унутрашња политичка агенда имала је много већу улогу у међуратној Мађарској. Значајно је да су геополитички мотиви, који су позивали на концепт Дунава, коришћени и да се оправда потреба за поновним уједињењем свих земаља које су раније биле део историјске Мађарске.

У марту 1939. мађарско министарство иностраних послова израдило је упутство за руководство својих мисија у иностранству, које је требало да убеди владе и јавно мњење ових земаља о потреби Подкарпатске Русије за Угарску са становишта географско-економских интереса ове последње. У овом документу се наводи да је за мађарски водосистем важна река Тиса (притока Дунава), која тече са територије Подкарпатске Русије, прекривене углавном

¹⁴ Шевченко К.В. Славянский треугольник. Альянс Варшава – Москва и пражская весна 1968 года. Минск: Колорград, 2022. С. 33.

¹⁵ Lemberg H. Porozumění. Češi – Němci – Východní Evropa. Praha: Lidové noviny, 1999. S. 240.

шумама, где годишње падне око 1400 мм падавина, што има велики утицај на биланс водних ресурса у Дунавском басену. Аутономни прнемачки кабинет А.Волошина (октобар 1938 – март 1939), коме су била потребала средства, почео је да сече шуму ради продаје, што је претило да доведе до ерозије земљишта и плављења плодних мађарских равница. Овај аргумент је требало да оправда потребу да се Подкарпатска Рус преда Угарској. Руски историчар А.И. Пушкаш је био крајње скептичан према овом аргументу мађарског руководства. Он је посебно навео цитат из извештаја мађарског конзула у Братислави Д. Петравича. У документу се наводи да су словачки трговци дрвом, који су имали своје интересе у Подкарпатској Русији и познавали ситуацију у шумарству региона, обавестили конзула да „тренутно у Русији нема сече шума великих размера”.¹⁶

Тема прекомерне сече шума током уласка Подкарпатске Русије у састав Чехословачке истицана је и након што је регион припојен Мађарској у марту 1939. године. Аутори чланака о овом питању напомињу да мађарске власти нису смеле да дозволе такву праксу, која је резултирала нарушавање природног и привредног пејзажа Дунавског басена. Тако је регентски комесар (шеф мађарске управе у Подкарпатској Русији) М.Козма, у интервјуу листу *Карпаторуски Глас* од 15. марта 1941. године, указао на потребу спречавања „чехословачког предаторског газдовања” у сектору шумарства.¹⁷

У стварности, рационална експлоатација природних ресурса Подкарпатске Русије током периода мађарске доминације није долазила у обзир. Мађарско руководство је било у супротности са самим собом: ако је уочи потпуне окупације Подкарпатске Русије прогласило потребу да се заустави „варварска сеча” шуме, онда је одмах након успостављања контроле над регионом нагласило важност повећања сече шума. Ова теза је изнета у чланку „Danubian Review” (мај 1939), док се аутор чланка позива на мишљење министра за враћене територија А. Јароша. У новинарском материјалу изузетно је позитивно оцењена чињеница да је Мађарска повратила контролу над притоком Дунава, реком Тисом. Саопштено је да ће захваљујући дрвној грађи из Подкарпатске Русије, која ће се транспортовати Тисом, Мађарска моћи да смањи увоз овог производа за око 30 хиљада вагона годишње. Осим тога, надало се да ће захваљујући контроли реке

¹⁶ Пушкаш А.И. Внешняя политика Венгрии. Февраль 1937 – сентябрь 1939 г. М.: Институт славяноведения РАН, 2003. С. 359–360.

¹⁷ Николай Козма, регентский комиссар, интервью «Карпаторусскому голосу» // Карпаторусский голос. 15 марта 1941. С. 2.

оживети читав привредни живот Мађарске – „ситуација ће омогућити да пиране дуж реке Тисе поново раде пуним капацитетом”.¹⁸

Према извештају Политичке управе Четвртог украјинског фронта, чије су трупе ослободиле Подкарпатску Рус у јесен 1944. године, обим годишње сече шума у 1939-1944. три пута већа него у чехословачком периоду. Истовремено је посечена шума која се налазила недалеко од комуникационих линија, док је у дубоким пределима дрвеће нестајало и трулило.¹⁹ У улепшаном облику, информације о разочаравајућем стању шума у региону процуриле су и у званичној штампи. Тако је у једном од чланака специјализоване мађарске публикације посвећене шумарству, уз похвале мађарских власти, које су, за разлику од својих чехословачких претходника, наводно вршиле сечу по добро осмишљеном плану, наводи се следећа чињеница: 1943. године 40 хиљада вагона дрва иструлило је на падинама због недостатка возила за транспорт²⁰.

У пролеће и лето 1939. године активно се разговарало о могућности давања аутономије Подкарпатској Русији. Геокономски значај Дунавског басена такође је узет у обзир од стране учесника у дискусијама. Меморандум Мађарског друштва инжењера и архитеката (6. јун 1939) био је нашироко пропраћен у медијима. Аутори документа су веровали да би у случају привредног одржавања слива Тисе од стране власти аутономног ентитета могло доћи до угрожавања „исправног” тока реке, што би имало пуно негативних последица по целокупну економију Мађарске. Усвојивши овај веома чудан аргумент, мађарска организација се успротивила давању аутономије Подкарпатској Русији²¹. Тако аутономија Подкарпатске Русије у периоду мађарске окупације никада није била успостављена.

Концепт Дунава је одиграо важну улогу у аргументовању идеје „стефанизма” – цивилизацијске превласти Мађара у Дунавском басену, која обезбеђује миран суживот других народа и могућност њиховог слободног економског и национално-културног развоја²². Поменути министар А. Јарош је истакао да је повратак Мађарске ка испуњењу

¹⁸ Revision of the Land Reform in the Recently Reincorporated Regions of Upper Hungary // Danubian Review. Vol. 6. № 12 (May 1939). P. 58.

¹⁹ Российский государственный архив социально-политической истории. Ф. 386. Оп. 2. Д. 5. Л. 112.

²⁰ Národní archiv České Republiky. F. MV-L. Sign. 2-10-4. Kart. 114.

²¹ *Tilkovszky L.* Revízió ésnemzetiség politika Magyarországon (1938–1941). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967. 180. old.

²² *Brenzovics L.* Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939–1944. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2010. 22. old.

своје „историјске мисије на Дунаву” наводно неопходан не само за саму Мађарску, већ и за све народе који живе у Дунавском басену, као и за светску заједницу²³. Сличне идеје пренете су и „страном читаоцу”. Мађарска ревизионистичка лига је посебно спонзорисала енглеско издање књиге О. Тарјана и Е. Фала „Мађари, Словаци и Русини у Дунавском басену”, у којој је наглашена културна мисија Мађара у региону²⁴. У пропагандном публицистичком раду Д.Габора „Рутенско питање јуче и данас” (1938) истакнута је посебна улога Русина у Дунавском басену: „На прелазу векова, русинско питање је постало политички фактор, руски империјализам је желео да преко русинске земље контролише Дунавски басен, да од ове територије направи испоставу полуварварског истока. Већина Рутена, међутим, није желела да се отргне од велике западне и мађарске културе, па су јој, чак и после пропасти државе услед светског рата, остали одани. Само је због несрећних околности ову територију добила Чешка, која је уз помоћ православља и пријатељства са СССР-ом покушала да ограничи утицај Запада овде”. Д. Габор је сматрао да је Чехословачка, одржавајући добре односе са СССР-ом и бивајући склона решавању „русинског питања” у украјинском кључу, тиме желела да „Русији отвори пут ка Дунавском басену”²⁵.

Тако су мађарске владарске и интелектуалне елите истицале економску неопходност контроле над Дунавским басеном како би оправдале своје реваншистичке претензије према Подкарпатској Русији. Политичари и публицисти, који су се бавили идеолошким аспектом проблема, приметили су да би обнављање контроле Мађарске над притокама Дунава обезбедило слободан развој свих народа у региону (укључујући и Русине) под „мудрим вођством” Мађара. Ови аргументи су били више пропагандног значаја и нису много одговарали стварној политици Мађарске у Подкарпатској Русији 1939–1944. године (занемаривање русинског становништва региона, мађаризација, привредна пљачка региона).

Што се тиче геополитичке судбине Аустрије у међуратном периоду, упркос пројекту Дунавске федерације, који је у почетку био популарнији у аустријској јавности, у пракси је спроведен аншлус са Немачком. У контексту потпуног одбацивања Дунавског

²³ Celebration of the First Anniversary of the Liberation of Upper Hungary // Danubian Review. Vol. 7. № 7 (December 1939). P. 30.

²⁴ Государственный архив Закарпатской области. Ф. 281. Оп. 1. Д. 8. Л. 1–23.

²⁵ Darás G. Arutén kérdéstege nap éisma. Budapest: A magyar nemzeti szövetség, 1938. 3, 46. old.

пројекта од стране других земаља Дунавског региона, Немачка је била та која је отворила свој загрљај према Аустрији, који је постао још шири након доласка на власт у Берлину партије национал-социјалиста, где су рођени Аустријанци били веома утицајни. Мађарска је, упркос slabим покушајима да игра независну улогу у региону, постала потпуни сателит нацистичке Немачке, такмичећи се са другим регионалним сателитима за право да добије већи бонус од геополитичког господара. Иронијом историје, успешан Аншлус покренуо је рођени Аустријанац Адолф Хитлер, у коме је „рајнски модел” немачке државности коначно превагнуо над „дунавским моделом”. Према zgodном изразу К. Магриса, „нацизам је постао незаборавна лекција у изопаченој манифестацији немачког присуства у Централној Европи”²⁶

С руског превела Тамјана Вучинић-Маљевић

ЛИТЕРАТУРА

Головашина О.В. Идеја аншлуса и пројект Дунайской федерации в общественном мнении Первой Австрийской республики // Вестник ТГУ. 2009. Выпуск 10 (78).

Государственный архив Закарпатской области. Ф. 281. Оп. 1. Д. 8. Л. 1–23.

Магрис К. Дунай. Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2016.

Милошевић З., Мирковић А. Реформа српског језика Вука С. Карацића и политичке последице // Унија: политика Римокатоличке цркве према православним Словенима / прир. Зоран Милошевић. Шабац : Центар академске речи, 2015.

Николай Козма, регентский комиссаръ, интервью «Карпаторусскому голосу» // Карпаторуссий голосъ. 15 марта 1941. С. 2.

Пушкаш А.И. Внешняя политика Венгрии. Февраль 1937 – сентябрь 1939 г. М.: Институт славяноведения РАН, 2003. 460 с.

Российский государственный архив социально-политической истории. Ф. 386. Оп. 2. Д. 5. Л. 1–348.

²⁶ *Магрис К.* Дунай. Санкт-Петербург: Издательство Ивана Лимбаха, 2016. С. 43.

- Шарый А.* Дунай. Река империй. Москва: Колибри, 2015.
- Шевченко К.В.* Славянский треугольник. Альянс Варшава – Москва и Пражская весна 1968 года. Минск: Колорград, 2022.
- Brenzovics L.* Nemzeti ségi politika avisszacsatolt Kárpátalján 1939–1944. Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2010. 204. old.
- Celebration of the First Anniversary of the Liberation of Upper Hungary // *Danubian Review*. Vol. 7. № 7 (December 1939). P. 29–37.
- Darás G.* A ruténkér déstegnapés ma. Budapest: A Magyar nemzeti szövetség, 1938. 64.old.
- Lemberg H.* Porozumění. Češi – Němci – Východní Evropa. Praha: Lidové niviny, 1999.
- Národní archiv České Republiky. F. MV-L. Sign. 2-10-4. Kart. 114.
- Palacký F.* Úvahy a rozhovory. Praha: Melantrich, 1997.
- Revision of the Land Reform in the Recently Reincorporated Regions of Upper Hungary // *Danubian Review*. Vol. 6. № 12 (May 1939). P. 56–64.
- Tilkovszky L.* Revízió ésnemzetiség politika Magyarországon (1938–1941). Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967. 349.old.

Кирилл Шевченко / Олег Казак

ДУНАЙ В ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ПЛАНАХ И ОБЩЕСТВЕННО- ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ АВСТРИИ И ВЕНГРИИ В МЕЖВОЕННЫЙ ПЕРИОД (1918-1938)

Резюме

Образ Дуная занимал важное место в геополитической и общественно-политической мысли Австрии и Венгрии. После распада Австро-Венгрии в 1918 г. интеллектуальная элита Австрии и Венгрии в принципиально новых условиях межвоенной Европы предпринимала попытки переосмыслить роль своих государств в истории народов Дунайского региона. Политики и мыслители межвоенной Австрии, опираясь на философское наследие XIX в., подчеркивавшие цивилизаторскую роль немецкой Австрии в Центральной Европе, выступили с идеей Дунайской федерации. Данный проект предполагал социально-экономическую реинтеграцию народов, ранее входивших в состав Австро-Венгрии; при этом ряд австрийских мыслителей подчеркивал культуртрегерскую миссию немецкого народа как носителя имперской идеи и «естественного вождя» Центральной Европы. Идеи Дунайской федерации пользовались поддержкой деловых кругов Австрии и ряда политических партий. В Венгрии сохраняли значение идеи «святостефанизма», утверждавшие естественность цивилизационного доминирования венгров в Дунайском бассейне, которое обеспечивает мирное сосуществование иных народов и возможность их свободного развития. На практике большее значение в венгерской политике имело конкретное

обоснование реинтеграции народов, ранее входивших в состав исторической Венгрии. Венгерские политики обосновывали необходимость вхождения в состав Венгрии Подкарпатской Руси геоэкономическими соображениями – целесообразностью контроля над притоком Дуная рекой Тисой и обеспечением экономического развития области между южными Карпатами и Дунаем. Идеи Дунайской федерации не были реализованы по причине неприятия этого проекта странами-наследницами Австро-Венгрии; в итоге был реализован анилюс Австрии к Германии. Венгрия, сумевшая присоединить часть ранее утерянных территорий, оказалась сателлитом нацистской Германии, утратив самостоятельную роль в регионе.

Ключевые слова: Дунай, Австрия, Венгрия, геополитика, Дунайская федерация, идеи «святостефанизма»

Александра Колаковић*

Институт за политичке студије, Београд

ДУНАВ У ГЕОПОЛИТИЧКИМ СТРАТЕГИЈАМА ФРАНЦУСКЕ: УЛОГА НАУКЕ И НАУЧНИКА У ИСТОРИЈСКОЈ И АКТУЕЛНОЈ ПЕРСПЕКТИВИ**

Сажетак

Француска је од Кримског рата и оснивања Дунавске комисије (1856) почела да показује веће интересовање за регион Дунава, Балкан, Хабзбуршку монархију и словенске народе на овом простору. Упоредо, Француска је имала повлашћени статус приликом трговине у Османском царству, као и значајан капитал уложен у различите послове ове државе. Како је постало јасно да је Османско царство на заласку моћи над европским поседима, а државе у току Дунава стицале независност, пажња великих сила, а тиме и Француске се крајем 19. века све више усмеравала ка Балкану и Дунаву. Трка за колонијама, моћи и престижом, опоравак привреде и позиције у међународним односима након великог националног пораза у рату са Пруском (1870/71), као и подела на блокове и савез са Русијом (1894) одређивали су француске стратегије и према Дунаву. Све поменуто је утицало и да регион Дунава, Балкан, а посебно државе које су стицале независност у овом периоду – Србија, Бугарска и Румунија, буду у средишту

---

* aleksandra.kolakovic@ips.ac.rs

** Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе”, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

интересовања француских научника. Рад настоји да на основу историјских података и анализе улоге научника, а посебно Огиста Дозона, који је био и један од француских дипломата у Дунавској комисији (Commission du Danube), осветли место Дунава у геополитичким плановима Француске. Циљ је да се истражи и презентује улога науке и научника, односно научне дипломатије на креирање стратегија којима је крајем 19. и почетком 20. века јачао политички, економски и културни утицај Француске на Балкану и у земљама које повезује Дунав, а посебно на примеру Србије. На крају ће се улога науке и научника пре сто година компарирати и у контексту „повратка Француске на Балкан” на крају друге деценије 21. века (Стратегија Француске за Западни Балкан, 2019) и њена стратегија у односу на Дунав. Рад ће настојати да укаже на научну дипломатију и програме међународне научне сарадње као што је Програм финансирања мултилатералне научне и технолошке сарадње у Дунавском региону, као једну од битних и традиционалних одлика некадашње и актуелне француске стратегије ка Дунаву, Балкану и Србији, а која је присутна чак и у измењеним геополитичким околностима.

Кључне речи: Француска, Дунав, Балкан, Србија, наука, научна дипломатија, геополитика, крај 19. века, почетак 20. века, 21. век.

Увод:

Кримски рат – корен француског интересовања за државе и народе на Дунаву

Кримски рат (1853–1856) био је један од преломних момената и полазних тачака за креирање француских стратегија и планова ка државама на Дунаву. Чланом 16. Париског мировног споразума први пут је организован правни режим пловидбе и управљања Дунавом и створена Дунавска комисија, 1856. године (АМАЕ, Traités et accords de la France, Traité de paix 1856). Ова европска комисија

за Дунав, који је подељен у два сектора Горњи Дунав – „речни” и Доњи Дунав – „делта”, обухватала је седам делегата држава потписница: Велике Британије, Француске, Пруске, Хабзбуршке монархије, Руског царства, Краљевине Сардиније и Османског царства. Средиште Европске комисије за Дунав било је у Галацу, који је имао статус слободне луке, а овлашћења су се највећим делом спроводила на територији Кнежевине Молдавије и Влашке, које су се 1859. године ујединиле у Румунију. Дунавска комисија није само извршила радове потребне за чишћење корита Дунава како би река била безбедна за пловидбу, већ је успоставила „безбедносни режим” за пловидбу Дунавом тако што су европске силе уклониле „изворе несигурности” који су отежавали пловидбу Дунавом у временима пре Кримског рата (Gătejel 2017; Ardeleanu 2020). Дунав је препознат од стране Француске, Велике Британије и Хабзбуршке монархије као подручје од виталног значаја за опстанак Отоманског царства и мира на континенту, заустављања руских интереса као достизања безбедности и европске равнотеже. Нови и проширени оквир деловања Дунавска комисија стиче након Берлинског конгреса, јер су на њему подунавске државе стекле и независност, а и мењао се однос снага на међународној сцени. Најновија истраживања оцењују Комисију, као „колективног империјалног актера у међународном систему односа”, при чему је за државе у Подунављу била и простор да покажу припадност „породици развијених европских народа и држава” и да се чује њихов глас (Ardeleanu 2020). Дунавске стратегије великих сила, стога и Француске, су у значајној мери биле одређене кроз деловање у оквиру ове институције све до краја њеног постојања 1938. године.¹

Прво веће интересовање Француске за регион Дунава, Балкан и Србију започело је од Париског мира (1856), када је именовала и првог делегата за Дунавску комисију. Тада је руски протекторат над аутономијом Србије (од 1829. године) проширен међународним јемством свих европских сила (АМАЕ, *Traité et accords de la France, Traité de paix 1856*).² Нова улога Француске у решавању Источног питања и простор за ширење економског утицаја преко

¹ Након Другог светског рата, за потребе имплементације Конвенције о пловидби на реци Дунав 18. августа 1948. године у Београду настала је Дунавска комисија, као међународна организација. Од 1954. године седиште организације је у Будимпешти у Мађарској, а 1998. године основана је и Међународна комисија за заштиту Дунава чији је главни фокус на еколошким питањима, заштити воде и обала Дунава.

² Чланови 28. и 29. Париског мировног уговора од 30. марта 1856. године се односе на Србију.

Дунавске комисије утичу да већ 1856. године стигне прва важна иницијатива везана за Дунав. Капетан Мишел Мањан (*Michel Magnan*), бродовласник и представник друштва *Матис, Мањан, Паро и Ко.* (*Mathiss, Magnan, Parot et Cie*), као и један од агената француске обавештајне службе, пловидо је Савом и Дунавом у току лета 1856. године (Татић 2012, 65, 76). Циљ ове пловидбе био је унапређење економских односа са земљама у Подунављу, а најпре са Србијом.

Мањани је испитивао услове за пловидбу Дунавом и Савом, као и могућности за развој трговине. Досадашња истраживања показују да је Мањан закључио како Србија поседује велика природна богатства, а успео је и да успостави контакте са најпознатијим српским трговцима тога доба. Мањан је српској влади изнео предлог о успостављању две паробродске линије на Дунаву и Сави, који су подржали најугледнији и најутицајнији Срби тога доба, Јован Мариновић, Илија Гарашанин и Константин Николајевић. Предлагао је да поменуте пловидбене линије повежу сва важнија места у Кнежевини Србији, да цену превоза робе и путника одобрава српска влада, а да у случају рата Србија може добити бродове на коришћење по „пријатељској цени”. Планирано је да се Кнежевина Србија обавезе да бесплатно уступи земљиште за изградњу радионице и да у периоду од десет година сваке године уложи 300.000 франака (Јакшић и Вучковић 1963, 38; Татић 2012, 67–69). Интересовање Француске имало је дакле, економски и у перспективи политички утицај у Подунављу, при чему је Србија посматрана као кључна земља. За Србију би реализовање овог предлога означило слабљење економског и политичког утицаја Хабзбуршке монархије. Отуда је влада у Бечу била вероватно веома активна да осујети Мањанијеву замисао.

Рат за уједињење Италије 1859. године усмерио је српску политику ка гарантним силама, а посебно ка Наполеону III и Француској. Веровало се да је Наполеон III спреман да помогне уједињење Италије по цену рата са Хабзбуршком монархијом, али су кнеза Михаила Обреновића након пријема код Наполеона III крајем априла 1859. године „искрени и високостојећи пријатељи” у Паризу саветовали да се „на сваки начин” очува мир у Србији, избегну препирке са аустријским конзулом и прекине са страначким размирицама. Обећана је француска подршка само у сегменту признавања наследства Обреновићима и исељења Турака (Јакшић и Вучковић 1963, 26). Наредне године, српској делегацији у Цариграду

француски посланик Ла Валета (La Vallete) изнео је став да Француска нема у Србији ни политичких ни трговачких интереса (Поповић 1925, 79). Иако је Француска политика у овом периоду према Хабзбуршкој монархији и Подунављу нејасно детерминисана и недовољно антиципирана у Србији, ипак се на основу досадашњих истраживања може закључити да се једном покренуто интересовање дипломата и пословних људи није прекидало. Кнез Милош је по повратку на престо (1859) одобрио концесију за експлоатацију Мајданпека на тридесет година, а закључен је Уговор о пловидби паробродима Дунавом и Савом између српске владе и *Друштва Мањан, Бујон и Алфонс Конт и Ко. (Magnan, Bouillon, Alphonse Conte & Co)* (Ubicini 1865, 21–22; Милић 1970, 55–59). Србима познат још од доба Кримског рата – капетан Мањан из Марсеља, поред поменутих послова (1860) добио је и одобрење кнеза Милоша за пренос пушака и машина за топљење олова из Француске за Србију (Татић 2012, 76–84). Иначе, Француска је трговинским уговором са Османским царством (1861) имала статус најповлашћеније нације, што се одражавало и на њене политике према Подунављу и посебно на развој односа са Србијом. Економски утицај Француске на Балкану у овом периоду, као што се види и кроз пример капетана Мањана, осећао се кроз учешће француског капитала у изградњи железница и испоруке војног материјала (Vojvodić 2010, 147–150). Стратегија Француске у контексту Дунава, у овом периоду била је неконзистентна и периодична, посебно у контексту развоја француско-српских односа. Креирана је и на основу значаја очувања добрих односа са великим силама, посебно са Хабзбуршком монархијом.

Стварање француских перцепција Дунава

За креирање француских дунавских стратегија посебан значај имали су интелектуалци – научници, професори, публицисти, али и писци, песници и авантуристи, који су у потрази за новим открићима и инспирацијама путовали на Исток (Колаковић 2016а, 41–52). Ова путовања била су посебно интензивирани од средине 19. века, када их је олакшавао и развој комуникација, а посебно чувена путовања Оријент експресом. Они који су путовали на Исток, долазили су најчешће Дунавом и остављали у својим делима реалне и имагинарне слике предела, земаља и људи (Колаковић 2016б). Информације о Дунаву, народима и земљама, поред романтизма и промена које су

се наслућивале када је реч о слабљењу моћи Османског царства над поседима у Европи, државници и дипломате су проналазили и у текстовима, песмама и књигама. У овом контексту се могу посматрати, на пример, песме Виктора Игоа у збирци *Les Orientales (Оријенталке)*. Једна од њих *Le Danube en colère (Разљућени Дунав)*, која говори о два симбола „хришћанског” Земуна и „турског” Београда. Поменута песма је цитирана у делима путописаца, књижевника и уметника све до почетка 20. века и градила је одређене представе о Дунаву, Балкану, Србији, Србима и осталим народима и земљама (Павловић 1994, 60–61).

Адолф д’Аврил (Adolphe d’Avril), књижевник, историчар, преводилац и дипломата, био је један од првих француских представника у Дунавској комисији. Дипломатску каријеру у француском Министарству спољних послова започео је 1847. године и један од његових посебних задатака било је проучавање и анализа свих аспеката повезаних са Источним питањем. Као ученик Мицкјевичеве Катедре за славистику добро је познавао простор Балкана и Подунавље, али су његове дипломатске мисије, као и женидба са Румунком утицали да увећа своје знање о народима и државама које је посећивао и у којима је живео. Као члан француске мисије на Истоку (1852, 1854/1856), која је обухватала и његов боравак у Србији и Босни и Херцеговини, а од 1854. године је и на дипломатској служби у Букурешту (Бошковић 1906; Ибровац 1925, 104–105). Упознао је историју, културу и политичке прилике у региону што га је додатно препоручило за позицију у Дунавској комисији од 1867. године. У периоду од 1865. до 1876. године, поред већ поменутих путовања и обилазака Румуније и Бугарске, путовао је по Далмацији, Црној Гори, Чешкој и Галицији, прикупљао материјал за књиге и чланке о народима и државама на овом простору, а потом је својим делима стварао и нове представе и посредно омогућавао креирања нових стратегија Француске (Колаковић 2016а, 58–59). Од периода када је именован за конзула Француске у Букурешту и представника у Дунавској комисији, Аврил који је превео и *Песму о Роланду* на модерни француски језик, преводио је и српске песме о Косовском боју и публиковао под називом: *La bataille de Kosovo, rhapsodie serbe* (1862), а 1876. године Аврил је под псеудонимом *Cyrille* објавио путопис *Voyage sentimental dans les pays slaves. Dalmatie, Monténégro, Herzégovine, Croatie, Serbie, Bulgarie, Galicie, Bohême, Slovénie (Сентиментално путовање у словенске земље.*

Далмација, Црна Гора, Херцеговина, Хрватска, Србија, Бугарска, Галиција, Бохемија и Словенија) (Павловић 1994, 125; Јањић 2011, 27). Иако су његова дела претежно износила историографске податке, ипак је писао и о актуелном стању у Подунављу и на Балкану, што је била основа за даља интересовања француске науке.

Да су слависти и дипломате омогућили да француски политичари, заинтересовани више за далеке колоније и француско-немачке односе, а забринуте и за повлашћене положаје француске трговине у оквиру Османског царства, спознају значај региона Дунава, Балкана и младих држава Јужних Словена, сведоче и дела Луја Лежеа (Luis Léger) и Ренеа Мијеа (René Millet). Луј Леже, „отац” француске славистике и професор на L'École des langues orientales vivantes (од 1874), L'École supérieur de guerre (од 1882), Collège de France (од 1885) и члан L'Institut de France (од 1890), омогућио је кроз своје књиге, а посебно дело: *La Save, le Danube et le Balkan, voyage chez les Slovènes, les Croates, les Serbes et les Bulgares* (*Сава, Дунав и Балкан, путовање код Словена, Хрвата, Срба и Бугара*), стварање представа о Јужним Словенима, Балкану и Подунављу (Колаковић 2019, 127–151). Рене Мије, бивши француски дипломата у Београду, у најчитанијем периодичном часопису међу дипломатама, политичарима и пословним људима – *La Revue des Deux Mondes* у наставцима током 1891. године објављује своје успомене са Балкана под насловом *Souvenirs des Balkans. De Salonique à Belgrade et du Danube à l'Adriatique* (*Успомене са Балкана. Од Солуна до Београда и од Дунава до Јадрана*) (Léger 1884; Chrobák 2009, 135; Ибровац 2010, 547–548; Колаковић 2016а, 60). Историја, географија, геологија, религија и карактеристике балканских народа описане су речима француског дипломате кога су посебно занимали економски аспекти ширења француског утицаја на простору Балкана (Millet 1891; Павловић 1994, 168).

Научници у Дунавској комисији као креатори француских стратегија према Балкану: дело Огиста Говена (Auguste Gauvain, 1861–1931)

Огист Говен је рођен 1861. године у Везулу, градићу у близини Алзаса, што је уз атмосферу након пораза Француске у рату са Пруском (1870/71) и образовање на Школи политичких наука у Паризу, обележило његове касније ставове и интересовања (Јовановић 1931,

44 – 45; *Le Petit Parisien* 1931, 2; Колаковић 2016а, 102–106). Планирао је дипломатску каријеру и примљен је „на конкурс за дипломатску струку, али „из разлога *унутрашње политике* министар га брише са листе кандидата” (Арнаутовић 1923, 559–559; Ибровац 1932, 7). Стога се Говен од 1889. године одлучио да се посвети публицистици и науци, па се нашао у новинарско-публицистичким и дипломатским круговима утицајног *Le Journal des Débats*. Спољна политика је била његова главна област интересовања. Заједно са Ернестом Лависом (Ernest Lavisse), неоспорним ауторитетом француског јавног, политичког и академског живота, био је један од покретача годишњака за спољну политику *La vie politique à l'étrange* (*Политички живот у иностранству*) (Јакшић 1931, 1). Говеново познавање међународних односа и германофобија француске интелектуалне средине већ су га у ово доба покренули да се заинтересује за Балкан и земље које повезује Дунав. Ипак, када га је Александар Рибо (Alexandre Ribot), министар иностраних послова Француске, ангажовао за француске дипломатске мисије у оквиру међународних организација, могао је не само посредно као новинар, већ и директно као дипломата, да више утиче на креирање француских спољнополитичких стратегија.

Период од 1892. до 1904. године Огист Говен је провео у Галацу (Румунија) као секретар Дунавске комисије, одакле је прешао у Берн као почасни секретар амбасаде Француске при L'Office central de transports internationaux (Централни биро за међународни пренос робе) (Ибровац 1920, 68–70; Sretenović 2009, 36; Krivokarić-Jović 2012, 16). Већ у овом периоду Говен је сарађивао са српским интелектуалцима, пре свега, преко познанства са Богданом Поповићем и Гргуром Јакшићем, француским ђацима. Јакшић је био важна фигура јер је развио мрежу контаката и познанстава у високом француском друштву која је била начин на који је српска држава афирмисала своје националне циљеве и интересе у циљу добијања економске и политичке подршке Француске (Колаковић 2016а, 192–197). Могуће да је Огист Говен добијао и важне податке о Србији, Балкану и региону Дунава и на основу мисије Албера Малеа, који је од 1892. до 1894. године боравио званично као професор историје дипломатије будућег српског краља – Александра Обреновића. Миодраг Ибровац пише да је Говен 1896. године присуствовао „свечаном отварању Ђердапског канала, које је окупило три владара: Краља Александра, Краља Карола и Франца Јосифа”, а потом је као члан Бироа за међународни пренос робе помогао Србији приликом

приступања овој организацији (Ибровац 1932, 8). Боравак Говена у међународним организацијама, а пре свега у близини Србије, у Румунији, и пријатељски и дипломатски контакти са Србима, као и развој међународних односа и све већи значај Балкана, пресудно су усмерили даље активности француског интелектуалаца, али и поставиле значајне темеље за формулисање нове политике Француске у Подунављу и на Балкану.

Једанаестогодишњи боравак у Галацу Говен је искористио да научи неколико језика и проучи новију историју Балкана. О томе Гргуур Јакшић сведочи и пише да га је боравак у француској мисији у оквиру Дунавске комисије „одвео да дубље позна сва нерешена крупна питања која су јаче или слабије тињала: босанско-херцеговачко, маћедонско, албанско и питање о Цариграду и о мореузима, дакле, сва она, из којих су се сваког часа могли изродити опасни неспоразуми” (Јакшић 1931, 1). До сада истражена документа сведоче у прилог да је припадао делу француских интелектуалаца, блиских Ернесту Лавису, који су полазећи од интереса Француске и у циљу спречавања поделе нације, сву своју пажњу усмерили ка међународној сцени и стварању што поузданије слике „другога” како би олакшали француским државницима креирање спољнополитичких стратегија (Колаковић 2016а, 358).

Анексија Босне и Херцеговине 1908. године и повратак у *Le Journal des Débats*, где је био уредник рубрике о међународним односима, не само да су усмерили његова интересовања даље већ су му омогућили и позицију са које може да утиче на представљање српских интереса (Спасић 1990, 321). У овом периоду ангажовање српских интелектуалаца на афирмацији српског питања и указивање на опасности германских империјалистичких планова, што није био у складу са интересима Француске, додатно је француске интелектуалце, међу којима су поред Говена, Албер Мале, Ернест Дени, Емил Оман, Шарл Лоазо, Пол Лабе и Виктор Берар определило да подрже Србију и Србе.³ Одбрану српских интереса, протест против анексије, француски интелектуалци су осећали као одбрану Француске и њене позиције у неком наредном сукобу са немачким амбицијама економске и политичке превласти. Говенова делатност је значајна јер је у периоду међународне кризе изазване анексијом

³ Народна библиотека Србије [НБС], Хартје Гргура Јакшића, Р 558/IX/496, Г. Јакшић – М. Миловановићу, Париз 14. јануар 1909; НБС, Хартје Гргура Јакшића, Р 558/IX/506, Г. Јакшић – М. Миловановићу, Париз 27. јуни 1909.

Босне и Херцеговине Француска била активна у њеном смиривању и настојала је да подржи продирање свог капитала у Србији, али и у друге земље у региону Балкана и Дунава.

У овом периоду за Француску је значај имала изградња пруге Морава – Тимок (Параћин–Зајечар). Ова веза је повезивала Бор, односно руднике, које су од 1904. године експлоатисала француска предузећа (Алексић-Пејковић 1965, 340). У септембру 1908. године предузеће под управом Манжа, добило је концесију за изградњу пруге Морава – Тимок, али су затварање аустро-српске границе, забрана коришћења аустроугарске железнице и отежано снабдевање спречили изградњу у предвиђеном року. Никола Пашић изнео је 1908. године идеју пруге „Дунав – Јадран” и уз подршку руске дипломатије, која је сматрала да питање железница на Балкану не прелази економски оквир, Србија је затражила и подршку Француске (Sretenović 2009, 56–58).⁴ Иако је Француска одустала од подршке за изградњу железнице ипак је настојала да ојача своје економске интересе у државама Подунавља. Ово се посебно уочава на примеру Србије и оснивања Француско-српске банке 1910 године. Француска је упоредо била веома опрезна и настојала да не дође до рата, те да одржи добре односе са Аустроугарском и задржи постојеће стање на османским европским поседима. У припремној белешци *Quai d’Orsay* за посету српског владара Петра I Карађорђевића 1911. године сугерисано је избегавање питања опште политике, охрабривање српског двора да води политику очувања *status quo*, а као посебне теме одређени су догађаји у Албанији и пројект „Дунав-Јадран” (АМАЕ, *Correspondance politique, Serbie*, 1911). Политички је значајно да је приликом ове посете, Француска подржала зближавања Србије и Бугарске (Алексић-Пејковић 1965, 518–519; Живојиновић 2003, 463). Уз везу у *Le Journal des Débats*, коју су српски државници и политичари имали преко Огиста Говена, у овом периоду корисни су контакти са Камилјом Барером (Camille Barrère), који је био један од најуглашенијих амбасадора у француском министарству спољних послова, а посебно током Мароканске кризе (1911) (Хауне 2003, 78). Барер је имао богато дипломатско искуство, при чему је за

⁴ Уз руску подршку, у лето 1909. године, српска влада је покренула питање железнице Дунав – Јадран. Роберт Навил, директор Царске отоманске банке у Бејруту и председник Источног финансијског друштва, био је једна од личности приликом покушаја да се реализује пројекат. Изградња железнице била је представљена као легитимно задовољење због српског уважавања савета великих сила у време Анексионе кризе, али до француске подршке није дошло из страха за француске интересе у Османском царству.

француске стратегије на Дунаву и Балкану најзначајнија служба у Дунавској комисији од 1880. до 1883. године и његова укљученост у преговоре са Италијом око утицаја, а касније и власти, на османским поседима у Африци (MacDonald 2012).⁵ Касније, Барер ће бити и важна личност око Лондонског уговора (1915) и привлачења Италије на страну Антанте у Великом рату, те ће и на тај начин утицати на француску политику.

Француско политичко интересовање пред Велики рат за Дунав и Балкан показује осцилације, колебање и промишљеност. У време Друге мароканске кризе 1911. године Говен је предвидео да ће у блиској будућности доћи до оружаног сукоба два блока сила, као и да ће велики значај у том догађају имати јавно мњење. Ово је постало јасније у доба балканских ратова, када је Говен свакодневно публиковао чланке о догађајима у овом делу Европе (Ибровац 1925, 491; Јакшић 1931, 2). Касније је Говен све своје чланке штампане у периоду од 1908. до 1920. године у *Le Journal des Débats* објединио у оквиру 14 томова, под насловом *L'Europe au jour le jour* (*Европа из дана у дан*).⁶ Промена погледа на Балкан и земље у току Дунава, као и на интересе Османског царства и Аустроугарске, а делом и Русије, може се у француској дипломатији приметити тек од периода Балканских ратова и повезана је са активностима научника и контактима између француских и српских научника (Kolaković 2012, 199–212; Колаковић 2015, 279–301; Kolaković 2016в, 13–29). У доба када Француска не показује подршку српским националним циљевима, значајно да је у француском друштву постојала група угледних интелектуалца, међу којима је био и Говен, а који су на основу не само научних података већ и дипломатских искустава,

⁵ Барер је још 1901. године подржао пројекат изградње Јадранске железнице. Сматрао је да би ослободило Србију аустроугарске економске зависности, на основу чега је покушао да у Италији придобије симпатије за један такав подухват. Барер је пратио Делкасеову политике удаљавања Италије од Тројног савеза.

⁶ До краја Великог рата написао је студије о Балканским ратовима (1912–1913) и Европи пре Великог рата, као и о узроцима првог ратног сукоба светских размера, потом грчком и југословенском питању. Едиција описује односе између великих сила и кључне догађаје епохе (Мароканске кризе, Анексиону кризу, Балканске ратове), као и узроке и поводе Првог светског рата, а аутор се касније посветио и току рата. Вид: *Les origines de la guerre européenne* (Paris, 1915); *L'Europe avant la guerre* (Paris, 1917); *L'Affaire grecque* (Paris 1917); *La première guerre balkanique 1912* (Paris 1918); *La deuxième guerre balkanique 1913* (Paris 1918); *La question yougoslave* (Paris 1918); *L'Encerclement de l'Allemagne* (Paris 1919) и *L'Europe au jour le jour*, vol. 1–14 (Paris 1908–1920)

<http://archive.org/search.php?query=creator%3A%22Gauvain%2C+Auguste%2C+1861-1931%22> (13. април 2023)

постепено, споро, али показате се и дефинитивно, мењали правце и путеве француске политике према Подунављу и Балкану, према Аустроугарској и Србији. На овим темељима, као и схватањима које су пропагирани француски научници – да су словенски народи на југу потребна компонента француске спољне политике као „брана” германским империјалним плановима – изграђено је француско-српско „братство по оружју”, односно сарадња у Великом рату (1914–1918) (Kolaković 2018, 83–106). Француска је и у међуратном периоду имала преовлађујући политички, економски и културни утицај и у новој Југословенској држави, коју је међу првима подржао и Огист Говен (Гавриловић 1932, 11–12; Kolaković 2020, 115–129).

Француска и Дунав век касније: научна сарадња као стратешка компонента

Крајем друге деценије 21. века у јавности су се појавила тумачења да се Француска политички и економски, поред културног присуства, „враћа” на Балкан (Шуваковић 2013; Stojanović 2021). Ово је евоцирало њену важну и доминантну улогу на простору Подунавља, Балкана и Србије. Обележавање стогодишњице Великог рата кроз комеморативне праксе додатно је подсетило на историјску улогу Француске (Kolaković 2018, 83–84). Званична посета француског председника Емануела Макрона јула 2019. године Србији, као и уговори и најаве развоја политичке и економске сарадње које су прокламоване овим поводом, усмериле су већу пажњу на француско присуство на овом простору. Упоредо, повод је и за преиспитивање њених регионалних стратегија, њиховог односа кроз призму Европске уније, евроинтеграција земаља Западног Балкана и развоја билатералних односа са земљама Подунавља и Балкана, а посебно са Србијом.

Једно од најважнијих стратешких питања за земље Балкана, од администрације Франсоа Оланда и од првог мандата Емануела Макрона, као и у другом који је у току, биле су евроинтеграције и улога Француске у овим процесима (Todorović-Lazić i Kolaković 2022, 191–237). Растући евроскептицизам и код држава чланица ЕУ у контексту проширења и код држава Балкана, као и заморни процеси приступања, при чему су се мењале и методологије, усложњавају формулисање активности Француске у региону (Тодоровић Лазивић 2019, 80–106; Todorović Lazić 2021, 377–395; Lopandić 2021, 363–75;

Vukadinović 2021, 343–361). Стратегија за Западни Балкан⁷, која је прво објављена у јавности на сајту Амбасаде Француске у Северној Македонији априла 2019. године, уз фокус на Западни Балкан који је прокламован у току председавања Француске Саветом министара ЕУ (јануар – јун 2022. године) оквири су деловања и активности Француске. Ово је полазна тачка за имплементирање и француске научне дипломатије у региону.

Француска у својој стратешкој политици према Дунаву следи ЕУ стратегију (The Danube Region Strategy)⁸, у којој је научна сарадња у региону једна од 12 приоритетних области. Француско Министарство за Европу и спољне послове истиче значај научне дипломатије, при чему поред развоја билатералне сарадње, наглашава и програм мултилатералне, односно регионалне сарадње. Када се посматра сарадња са земљама региона Дунава и Балкана поред билатералних пројеката, Француска подржава и регионалне. Промовисање регионалне научне сарадње, кроз финансирање пројеката заједничких партнерстава подстиче мобилност истраживача и укључивање младих истраживача, а има за циљ и припреме за европске позиве за пројекте у области науке. Програм за финансирање пројеката мултилатералне научне и технолошке сарадње у Дунавском региону, закључен је 15. јула 2016. године, између Министарства просвете Републике Србије, Аустријског савезног министарства за науку, истраживање и економију, Министарства просвете, омладине и спорта Чешке Републике и Министарства просвете, науке, истраживања и спорта Словачке Републике. На основу првог позива реализовано је 19 пројеката (11 уз учешће Србије) док је из другог позива реализовано 20 пројеката (12 уз учешће научних установа из Србије).⁹ Француска се од 2020. године прикључила овој научној сарадњи. Ово је нови оквир деловања Француске у региону Дунава и Балкана, а који указује на коришћење традиционалних образаца деловања у време појачаног економског и политичког присуства што омогућава и већу улогу научника у даљем развоју билатералних и мултилатералних односа.

⁷ Stratégie française pour les Balkans occidentaux <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/europe/balkans-occidentaux/strategie-francaise-pour-les-balkans-occidentaux/> (21. април 2023)

⁸ EU Strategy for the Danube Region (EUSDR) <https://danube-region.eu/wp-content/uploads/2021/01/EUSDR-EN.pdf> (24. април 2023)

⁹ France Diplomatie, Scientific Partnerships https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/scientific-diplomacy/scientific-partnerships/#sommaire_1 (29. април 2023)

Француска научна дипломатија има пет приоритета у оквиру којих реализује своје задатке. Наглашено је повећање видљивости, утицаја и атрактивности француског истраживања на глобалном нивоу, као и успостављање партнерства заснованих на изврности, чиме би се додатно ојачала посвећеност Француске глобалним научним питањима. Међу приоритетне задатке француске научне дипломатије убрајају се и: промовисање развојних истраживања и повезивање науке и привреде, промовисање и финансирање међународне мобилности истраживача и оснаживање иновација кроз развој јавно-приватног партнерства.¹⁰ Када се анализирају пројекти који се финансирају кроз програм мултилатералне сарадње у Дунавском региону могу се препознати ови приоритети. Од 2021. године Министарство за Европу и спољне послове Републике Француске подржава и пројекте ES-Balk¹¹ чиме се додатно види све већа улога механизма научне сарадње у актуелним француским дипломатским стратегијама у региону Дунава и Балкана. Они су потребна стратешка компонента даљем развоју политичких и економских односа са земљама региона за које је Француска примарно заинтересована.

Закључак

Кримски рат и оснивање Дунавске комисије утицали су да се Француска заинтересује за простор Дунава и Балкана, као и да своје односе са великим силама решава и кроз призму подунавских и балканских стратегија. Након националног пораза 1871. године, Француска је више окренута економском расту и развоју, као и припремама да се реваншира Немачкој, али су научници посебну пажњу поклањали анализама спољне политике у оквиру које се простор Балкана, као неопредељен у доба креирања два блока, појавио као веома значајан. Поред путописа и књижевних дела, представе о Дунаву од краја 19. века граде некадашње дипломате у Дунавској комисији, научници и публицисти, а међу њима

¹⁰ France Diplomatie, Le rayonnement scientifique de la France à l'étranger <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/diplomatie-scientifique-et-universitaire/le-rayonnement-scientifique-de-la-france-a-l-etranger/> (29. април 2023)

¹¹ The Ministry for Europe and Foreign Affairs, Solidarity Funds for Innovative Projects, civil societies, Francophonie and human development. Higher education in the Western Balkans, ES-Balk CALL FOR PROJECTS 2021 <https://www.france-education-international.fr/document/aapes-balkve> (29. април 2023)

посебно место припада Огисту Говену. Кроз његову делатност и настојања да се пласирају прво економски, а потом и политички интереси Француске на простор Дунава и Балкана, а посебно Србије, уочавамо и начине креирање француских стратегија. Позиција са које је наступала Француска у дефинисању својих интереса у Подунављу и на Балкану била је одређена положајем великог капитала уложеног преко Царске отоманске банке у Османско царство. Стога је карактеристика француске дунавске и балканске политике фокус на економско интересовање, постепено појачано политичко интересовање подстакнуто улогом интелектуалца који су били повезани са народима и државама Балкана и Подунавља преко искуства Дунавске комисије, међу којима се истиче Огист Говен. Улога науке у дипломатији на примеру креирања француских стратегија према Дунаву одређујућа је компонента француског провлађујућег утицаја у Србији, касније и новој држави Југославији и у међуратном периоду. Један век касније, у време када се говори о „повратку” Француске на Балкан, кроз пример оквира мултилатералне сарадње земаља Дунавског региона, којима се придружује и Француска, можемо пратити примену Стратегије за Западни Балкан, коју је Француска прокламовала априла 2019. године. Иако Француска следи Стратегију за Дунав Европске уније, ипак се може уочити да јој у остваривању својих интереса у периоду када смо сведоци промена у међународним односима, додаје своју традиционалну компоненту веће улоге научне дипломатије.

ЛИТЕРАТУРА

- Archives du ministère des Affaires étrangères Français [AMAE] Correspondance politique, Serbie, vol. 13, Note: Le sujet de la conversation avec le roi, Paris 20 mai 1911.
- Traité et accords de la France, Traité de paix, 1956, https://basedoc.diplomatie.gouv.fr/exlphp/util/documents/accede_document.php?1683744446477 (20. април 2023)
- Народна библиотека Србије [НБС], Хартије Гргура Јакшића Алексић-Пејковић, Љиљана. 1965. *Односи Србије са Француском и Енглеском 1903–1914*. Београд: Историјски институт.

Ardeleanu, Constantin. 2020. *The European Commission of the Danube 1856–1948*, Leiden: Brill. doi: https://doi.org/10.1163/9789004425965_013

Арнаутовић, Александар. 1923. „Огист Говен”, *Српски књижевни гласник*, књ. X, бр. 7, 558–559.

Бошковић, Стојан. 1906. „Некролози Адолф д’Аврил”. *Годишњак*, број XIX, Београд: Српска краљевска академија, 382—394.

Vojvodić, Mihailo. 2010. „La Serbie et France: les relations économiques de 1896 à 1906.” У: ур. Dušan T. Bataković, *Une alliance atypique Les relations franco-serbes (1878–1940)*, Belgrade: Balkanološki institut SANU.

Vukadinović, Nebojša. 2021. „L’union Européenne et la Serbie: espaces et temps.” У: ур. Aleksandra Kolaković i Sacha Markovic. *La France et la Serbie les défis de l’amitié éternelle: hommage au 180e anniversaire des relations diplomatiques franco-serbes*. Belgrade: Institut d’études politiques, 343-361.

Гавриловић, Богдан. 1932. „У спомен Огиста Говена”, у: ур. Богдан Поповић и др, *Огист Говен (1861–1931) и Виктор Берар (1864–1931)*, Београд: [б. и.].

Gätejel, Luminița. 2017. „Imperial Cooperation at the Margins of Europe: the European Commission of the Danube, 1856–65.” *European Review of History/Revue européenne d’histoire* 24.5: 781–800.

Живојиновић, Драгољуб Р. 2003. *Краљ Петар I Карађорђевић: У Отаџбини: 1903–1914. године*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ibrovac, Miodrag. 1920. „Auguste Gauvain”, *Nova Evropa*, I, br. 2, 7. oktobar, 68–70.

Ибровац, Миодраг. 1925. „Аврил Барон Адолф д’” У ур. Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. 1, Загреб: Библиографски завод д. д., 6.

Ибровац, Миодраг. 1932. „У спомен Огиста Говена.” У: ур. Богдан Поповић и др, *Огист Говен (1861–1931) и Виктор Берар (1864–1931)*, Београд: [б. и.].

Ибровац, Миодраг. 2010. „Леже Луј”. У ур. Станоје Станојевић. *Народна енциклопедија Српско Хрватско Словеначка*, књ. 3,

Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 547–548.

Јакшић, Гргур 1931. „Огист Говен Поводом данашњег помена на Универзитету“, *Политика*, 29. април, 1.

Јакшић, Гргур, и Војислав Вучковић. 1963. *Спољна политика Србије за владе кнеза Михаила*, Београд: Историјски институт.

Јањић, Душан. 2011. *Књижевна преплитања: огледи и записи о француско-српским књижевним везама*. Београд: Алтера.

Јовановић, Јован. 1931. „Огист Говен.“ *Српски књижевни гласник*, књ. XXXIII, бр. 1, 44–45.

Lopandić, Duško. 2021. „Le processus de négociation d’accession de la Serbie à l’UE et le rôle de la France dans l’élargissement.” У: ур. Aleksandra Kolaković i Sacha Markovic. *La France et la Serbie les défis de l’amitié éternelle: hommage au 180e anniversaire des relations diplomatiques franco-serbes*. Belgrade: Institut d’études politiques, 363–75.

MacDonald, J. Fred. 2012. *The Man Who Saved France: Camille Barrère, Ambassador Extraordinaire*. <http://www.jfredmacdonald.com/camillebarrere> (27. април 2023)

Милић, Даница. 1970. *Страни капитал у рударству Србије до 1918*, Београд: Историјски институт.

Kolaković, Aleksandra. 2012. „French Intellectuals and the French Policy Change in the Balkans (1912 – 1913)”. *Journal of Turkish World Studies*, XII/2, 199–212

Колаковић, Александра. „Француски интелектуалци и Србија у предвечерје Великог рата.” У: ур. Миломир Степић и Љубодраг Ристић, *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*. Лајковац, Београд: Градска библиотека; Институт за политичке студије, 279–301.

Колаковић, Александра. 2016а. *У служби отаџбине. Сарадња француских и српских интелектуалца 1894–1914*. Београд: Институт за политичке студије.

Колаковић, Александра. 2016б. *Сусрет са Београдом: Французи о Београду на прелазу из 19. у 20. век = Le rencontre avec Belgrade = Meeting with Belgrade*. Београд: Центар за истраживање културе и дијаспоре.

Kolaković, Aleksandra. 2016в. „French Intellectuals on the Auto-Hungarian Interest in the Balkans 1894–1914.” У: Matei Gheboianu, Matei and Cosmin Ionita. *Balkan Entanglements – Peace of Bucharest*, Bucharest: Universitatii din Bucuresti, 13–29.

Kolaković, Aleksandra 2018. „La France et la Grande Guerre dans la memoire serbe”, *Српска политичка мисао*, посебно издање: Изазови француско-српских односа, 83–106.

Колаковић, Александра. 2019. „О Србији и Србима у делима француских интелектуалаца крајем 19. и почетком 20. века”. *Kultura*, 164, 127-151. doi:10.5937/kultura1964127.

Kolaković, Aleksandra. 2020. „La France, protectrice des Slaves”. *Revue des études slaves*, (91),115–129.

Krivokapić-Jović, Gordana. 2012. „Auguste Gauvain i otvaranje jugoslovenskog pitanja na početku 20. stoleća”, *Tokovi istorije*, 1, 7–26.

Chrobák, Tomáš. 2009. *Pour la patrie, pour les Slaves. Les slavissants français et leur rôle publique (1863–1920)*, Paris, Prague. (докторска дисертација)

Léger, Luis. 1884. *La Save, le Danube et le Balkan, voyage chez les Slovènes, les Croates, les Serbes et les Bulgares*, Paris: E. Plon, Nourrit et Cie.

Le Petit Parisien, № 19773, 19. avril 1931, 2.

Millet, René. 1891. *Souvenirs des Balkans. De Salonique à Belgrade et du Danube à l'Adriatique*, Paris Librairie Hachette et Cie.

Павловић, Михаило. 1994. *Од Есклавоније ка Југославији: критички преглед важнијих француских текстова о југословенским крајевима и народима до 1914, с посебним освртом на књижевност*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Поповић, Васиљ. 1925. *Политика Француске и Аустрије на Балкану у време Наполеона III*, Београд: „Макарије”.

Спасић, Круносав. 1990. „Српска јавност о четворици познатих француских историчара.” У: ур. Славенко Терзић, *Југословенско-француски односи*. Београд: Историјски институт, 233–243.

Sretenović, Stanislav. 2009. *Francuska i Kraljevina Srba Hrvata i Slovenaca 1918–1929*, 36; Београд: Institut za savremenu istoriju.

Stojanović, M. 2021. „Francuska se vraća na Zapadni Balkan”, *Danas*, 11. jul.

<https://www.danas.rs/vesti/politika/francuska-se-vraca-na-zapadni-balkan/>

(23. април 2023)

Татић, Урош. 2012. „Покушај успостављања трговинских и привредних веза између Француске и Србије (1858 – 1868).” *Зборник Матице српске за историју*, бр. 84: 63 – 86.

Тодоровић Лазих, Јелена. 2019. „Изазови политике проширења у светлу трансформације Европске уније – да ли је пораст евроскептицизма у Србији неизбежан?”, *Међународни проблеми*, бр.1, 80–106.

Todorović Lazić, Jelena 2021. „Européanisation de l’administration publique en Serbie: le rôle de la France.” U: ur. Aleksandra Kolaković i Sacha Markovic. *La France et la Serbie les défis de l’amitié éternelle: hommage au 180e anniversaire des relations diplomatiques franco-serbes*. Belgrade: Institut d’études politiques, 377–395.

Todorović-Lazić, Jelena i Aleksandra Kolaković. 2022. „Les Balkans Occidentaux aux yeux du quotidien Le Monde 2013–2020.” *Srpska politička misao*, posebno izdanje, 191–237.

Ubicini, Abdolonyme. 1865. *Les Serbes de Turquie: études historiques, statistiques et politiques sur la principauté de Serbie, le Montenegro et les pays Serbes adjacents*. Paris: E. Dentu.

Hayne, M. B. 1993. *The French Foreign Office and the origins of the First World War, 1898-1914*. Oxford: Clarendon Press; Oxford University Press.

Шуваковић, Зорана. 2013. „Повратак Француске на Балкан”, *Политика*, 2. септембар.

<https://www.politika.rs/scc/clanak/268848/%25D0%259F%25D0%25BE%25D0%25B2%25D1%2580%25D0%25B0%25D1%2582%25D0%25B0%25D0%25BA-%25D0%25A4%25D1%2580%25D0%25B0%25D0%25BD%25D1%2586%25D1%2583%25D1%2581%25D0%25BA%25D0%25B5-%25D0%25BD%25D0%25B0-%25D0%2591%25D0%25B0%25D0%25BB%25D0%25BA%25D0%25B0%25D0%25BD>
(23. април 2023)

EU Strategy for the Danube Region (EUSDR) <https://danube-region.eu/wp-content/uploads/2021/01/EUSDR-EN.pdf> (24. април 2023)

The Ministry for Europe and Foreign Affairs, Solidarity Funds for Innovative Projects, civil societies, Francophonie and human development. Higher education in the Western Balkans, ES-Balk CALL FOR PROJECTS 2021

<https://www.france-education-international.fr/document/aapes-balkve> (29. април 2023)

PROGRAMME DANUBE 2023-2025

https://www.campusfrance.org/fr/danube?fbclid=IwAR3yqi4_6Ln5hXUKYSinuN794yw6X84ZZF-bHR0k-80DOayWSwStIh4PrFI (19. април 2023)

Stratégie française pour les Balkans occidentaux

<https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/europe/balkans-occidentaux/strategie-francaise-pour-les-balkans-occidentaux/> (21. април 2023)

France Diplomatie, Scientific Partnerships

https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/scientific-diplomacy/scientific-partnerships/#sommaire_1 (29. април 2023)

France Diplomatie, Le rayonnement scientifique de la France à l'étranger <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrange-re-de-la-france/diplomatie-scientifique-et-universitaire/le-rayonnement-scientifique-de-la-france-a-l-etranger/> (29. април 2023)

Aleksandra Kolaković

Institute for Political Studies

THE DANUBE IN FRANCE'S GEOPOLITICAL STRATEGIES: THE ROLE OF SCIENCE AND SCIENTISTS IN HISTORICAL AND CURRENT PERSPECTIVE

Summary

Ever since the Crimean War and the establishment of the Danube Commission (1856), France has begun to show greater interest in the Danube region, the Balkans, the Habsburg Monarchy and the Slavic peoples in this area. Along with these processes, France had a privileged status during trade in the Ottoman Empire, as well as significant capital invested in various affairs of this state. When it became clear that the Ottoman Empire was on the way of decline of its power over European possessions, and that the states along the Danube were gaining independence, the attention of the great powers, and France as well, at the end of the 19th century become increasingly directed towards the Balkans and the Danube. The race for colonies, power and prestige, the recovery of the economy and position in international relations after the great national defeat in the war with Prussia (1870/71), as well as the division into blocs and the alliance with Russia (1894) – all of that determined French strategies towards the Danube. All of the above said, had the effect that the Danube region, the Balkans, and especially the countries that gained independence in this period – Serbia, Bulgaria and Romania – were at the center of interest of French scientists. This paper tries to, being based on historical

data and analysis of the role of scientists, and especially Auguste Dazon, who was also one of the French diplomats in the Danube Commission, shed light on the place of the Danube in France's geopolitical plans. The aim of this work is to investigate and present the influence of science and scientists, i.e. scientific diplomacy, on the creation of strategies that strengthened the political, economic and cultural influence of France in the Balkans and in the countries connected by the Danube in the late 19th and early 20th centuries, especially on the example of Serbia. At the end of the paper, the role of science and scientists from a hundred years ago will be compared in the context of the "return of France to the Balkans" at the end of the second decade of the 21st century (Strategy of France for the Western Balkans, 2019) and its strategy in relation to the Danube. The paper will try to point out scientific diplomacy and programs of international scientific cooperation such as the Funding program for multilateral scientific and technological cooperation in the Danube region, as one of the essential and traditional features of the former and current French strategy towards the Danube, the Balkans and Serbia, which is present even in changed geopolitical circumstances.

Key words: *France, Danube, Balkans, Serbia, science, scientific diplomacy, geopolitics, end of 19th century, beginning of 20th century, 21st century.*

Емил Миланов*

*Председник међународне словенске заједнице „Перун-2000”
и секретар Националног покрета „Русофили”
Република Бугарска*

ЗНАЧАЈ РЕКЕ ДУНАВА ЗА ФОРМИРАЊЕ ГЕОПОЛИТИЧКИХ И ГЕОЕКОНОМСКИХ СТРАТЕГИЈА ПРИДУНАВСКИХ ЗЕМАЉА

Сажетак

Важност савремених европских геополитичких стратегија у погледу реке мора се проценити у смислу промена које су се десиле у источној Европи после 1989. године. Овде треба указати на велики политички, економски, културни, социјални и морални распад европске заједнице који је уследио. Покушаји изласка из ове кризе су занемарљиви, могућности слабе, а резултати безначајни. До данас је направљена огромна национална штета и овај процес је неповратан.

За то се геополитичке стратегије европско-подунавских земаља морају коренито променити, прилагодити могућностима различитих европских народа и усагласити. На основу потписаних опитних међународних програма, споразума, планова и договора, само земље Централне и Западне Европе од њих имају позитиван резултат, док је њихов утицај на источноевропске народе дунавског слива негативан.

Кључне речи: *геополитика, гокономија, Дунав, Бугарска*

---

* Имејл адреса: Ijiljana.kolarski@ips.ac.rs

Нераскидиво повезан однос политике и привреде земаља захтева развој њихових геоекономских и геополитичких стратегија у складу са овим односом. Било би нетачно разматрати их самостално, јер ће постојати многе празнине које неће дати потпуну слику о разлозима њиховог настанка, променама, развоју, методама и начинима њиховог спровођења, као и њиховим резултатима.

Ако се позовемо на формулу да је политика концентрисани израз економије, онда ћемо прихватити горњи закључак. Кроз геополитичку стратегију (формирање економских, културних, војних и других обележја у разним деловима света и на Балкану), спроводи се геоекономска стратегија која је темељ дате земље. С друге стране, геополитичка стратегија одређује и будућност привреде земље. Циљ је да се максимално спроведе у њима постављени национални циљеви.

На крају крајева, можемо их сматрати производом и оруђем за њихову међусобну реализацију.

Једна од ових веома значајних обележја је наш Дунав, о коме ћемо почети са кратким историјским прегледом, због великог интересовања земаља за њу.

Дунав је историјска река са много имена – Истрос, Дунав, Донау, Дунав... Река са скоро 3.000-годишњом документованом историјом. Од давнина до данас овде су се формирали народи, цивилизације и државе: цивилизације Трачана и грчко-римска цивилизација; државе Немаца и Словена, Мађара и Румуна...; царства као што су Османско, Аустријско, Немачко и Руско. Данас је река део Трансевропског водено– транспортног коридора „Рајна-Мајна-Дунав”, који дијагонално пресеца континент од Северног мора и Атлантика до Црног мора и Истока. Обале подунавских земаља вековима су органски повезане трговинском, војном, транспортном, индустријском, туристичком, спортском и др. пловидбом у Централној и Југоисточној Европи. Каква је прошлост, садашњост и будућност овог значајног пловног пута, дефинисаног као Коридор 7, зависи од нас – од човечанства. Дунав је река са највише имена на свету. Друга је по дужини на континенту после Волге, али је истовремено и права европска река која повезује 10 европских држава – Немачку, Аустрију, Словачку, Мађарску, Србију, Хрватску, Бугарску, Румунију, Украјину и Молдавију и четири престонице, дужине 2852 км. Она је река-симбол, нераскидиво повезана са историјом неколико европских цивилизација хиљадама година,

историјска река која повезује привреду и трговину, културни и друштвени развој Европе од давнина до наших дана. Река Дунав је данас најважнији водени транспортни коридор и трговачки пут који пресеца Централну и Југоисточну Европу. Ово је изузетан геополитички и геоекономски фактор у региону.

Бугарска може да обезбеди транспортни Коридор 7, који формира река Дунав, као унутарконтиненталну везу између Западне, Централне и Источне Европе, повезујући Европу и Азију, са директном везом преко Црног мора до унутрашње мреже бродских рута Русије и земаља слива Каспијског мора. Приликом формирања овог паневропског коридора водило се рачуна да је Дунав важна међународна водена артерија која пролази кроз 10 горенаведених земаља. Изградњом канала Рајна-Мајна-Дунав у Немачкој 1991. године, Дунав је постао део трансевропског пловног пута од највеће светске луке Ротердам на Северном мору до Сулине на Црном мору. То чини укупну дужину од 3500 км. То је једина велика река на континенту која тече од запада ка истоку. Потиче на висоравни Баар у Шварцвалду и простире се на површини од 817.000 квадратних километара. На ушћу у Црно море, река је подељена на три крака – Килију, Сулински и Георгијевски. Најсевернији, Киликијски крак, служи као граница између Румуније и Украјине. Средњи крак, Сулински, најбогатији је водом и најдубљи.

ВОЈНО-ПОЛИТИЧКИ ГЕОСТРАТЕШКИ И ИСТОРИЈСКИ ПЛАН

У војно-политичком, војно-стратешком и историјском аспекту, Дунав је значајан и као северна граница Римског царства. Река је од давнина била не само водени, већ и стратешки пут, јер је имала улогу границе између грчко-римског, словенског, германског и гетодачког света. Касније је река постала војни пут. Током свих ратова у дунавском сливу, реку су користиле бројне европске армије не само као превозно средство, већ и као топографско обележје са одбрамбеним могућностима.

Крсташи су га користили као транспортну артерију у својим походима на Балкан и на света места. У средњем веку, река је допринела турској инвазији на Централну Европу – освајању низа значајних тврђава, попут Београда, Будимпеште, опсаде Беча и већег дела Балканског полуострва. Успон Османског царства дао је реци

нови геополитички и геостратешки значај. Јака империја користи предности економских и политичких интереса у региону и спорова између западних земаља. Током свих ратова између Русије и Турске Дунав је био поље жестоких борби. Током Првог и Другог светског рата река је поново коришћена за кретање и борбе. Дунав је органски повезан са горенаведеним државама, а његов геостратешки положај је у потпуном складу са њиховим геостратешким интересима. Дунав је био и остао важна спона између територија – између југа и севера, истока и запада. Пошто река пресеца континент од запада ка истоку, она има геостратешки значај који се може пратити у историјској перспективи. Дунав је вековима био пловни пут на коме су били концентрисани интереси великих европских сила.

ДУНАВ У ГЕОПОЛИТИЧКИМ СТРАТЕГИЈАМА ЕВРОПСКИХ ЗЕМАЉА

У 18. веку Дунав је почео да се активно користи као трговачка веза између земаља региона Централне и Источне Европе, целог речног слива и суседних територија. Иако је река коришћена за размену робе и културних добара од најранијих векова, сматра се да се прво путовање трговачког брода догодило 1830. године од Беча до Будимпеште.

У 19. веку Дунав постаје важна трговачка спона између Западне Европе и земаља Балканског полуострва. Потписивањем Париског (1856) и Версајског (1919) мировних договора проглашена је слободна пловидба дуж целе реке и створена Дунавска комисија за контролу и координацију пловидбе на реци као међународном пловном путу. Такође, у 19. веку (1869) отворен је Суецки канал и олакшане су трговинске везе преко Црног мора са Азијом и Индијом. Подунавске државе и Дунав ушли су у светски трговачки круг, који повезује нове трговачке путеве између Западне Европе и Истока.

Двадесети век је редефинисао геополитичку улогу Дунава. Почетком века технички проблеми везани за пловидбу спречили су да Дунав постане пловна река дуж правца исток-запад и запад-исток. После Другог светског рата колосални СССР је наметнуо свој утицај у зони Дунава, захваљујући чињеници да је већи део пловног пута био у оквиру комунистичког блока. СССР је доминирао Европском комисијом и потписана је нова Дунавска конвенција по којој у Комисији учествују само подунавске земље. После 1990. године, а

посебно након стварања пловног канала Рајна-Мајна-Дунав, река је почела да игра важну геостратешку улогу, захваљујући каналу Дунав-Црно море, али и геополитичку улогу за европске интеграције.

У мултиполарној светској економији, захваљујући својој интегришућој улози, Дунав може да ојача везе између европских земаља и да одреди иницијативе за развој стратегија и стварање економске сарадње на европском и глобалном нивоу. Као подунавска земља, Бугарска је главни корисник могућности које пружа Дунав и стратегије економског развоја земље могу се надовезати на ову могућу компоненту њеног простора.

Свака од подунавских земаља је увек развијала геополитичку и геоекономску стратегију у складу са својим националним интересима. Ове стратегије обухватају низ програма, планова, споразума и правних аката који гарантују висок проценат имплементације националних стратегија. Са геоекономске тачке гледишта, посматрано у општеевропском контексту, ове стратегије одређују количину робе која се транспортује Дунавом, која се последњих година постепено повећавала на око 120 милиона тона. Око 15% укупног терета који се транспортује између земаља, које се граниче са Дунавом, транспортује се овом реком. Количина терета превезеног Дунавом могла би да се повећа за више од 100% уз одређена побољшања услова пловидбе. Технички капацитет Дунава је од 14,3 до 25 милиона тона годишње у немачком делу и од 37 до 69 милиона тона од аустријске границе до Гвоздене капије (Србија/Румунија) и достиже још 100 милиона тона низводно, са два проширења (Црна вода и Бала код Црне воде) са ограниченијим капацитетом, пошто је само мали део пловних објеката Дунавске флоте прописно опремљен за пловидбу Рајном или другим пловним путевима Западне Европе.

САДАШЊОСТ И МОГУЋНОСТИ

Са економске тачке гледишта, Дунав даје велике могућности за развој воденог саобраћаја. Ово је највећа међународна речна рута, преко које су подунавске земље повезане са земљама Централне, Западне и Источне Европе. Тиме се стварају услови за оживљавање економских, трговинских, културних, научних, туристичких и других веза са овим земљама. Геополитичке и геоекономске стратегије сваке од земаља су у сталном прогресивном развоју. Ово је неопходно јер је дунавска обала погодна за развој читавог низа грана индустрије.

Можемо издвојити коришћене увозне сировине од оних које троше доста воде (производња електричне енергије, нуклеарне електране које имају не само економски већ и војно-политички одвраћајући ефекат, дрвопрерађивачка индустрија, хемијска индустрија итд.), на пример, из корита река извлаче инертне материјале. Рибље богатство реке је веома разнолико. У том смислу, контролни пунктови у свим суседним земљама су од великог економског значаја – бројне трајектне линије, мостови који повезују обе обале. Размишља се о изградњи нових трајектних комплекса и мостова. Они пружају најдиректнију везу између Солуна и земаља Централне Европе. Изградња савремених објеката олакшаће пролаз путника и возила између земаља, унапредиће економски развој, културну размену и интеграцију пограничних територија. Путем трајеката створиће се услови за директнију комуникацију Блиског истока са Украјином, Молдавијом, Русијом и земљама региона. Трајектни комплекси на Дунаву могу се сматрати делом европских транспортних коридора, на пример, трајектна линија Силистра-Калараш је део источнобалканског транспортног коридора: Истанбул – гранични прелаз Лесово-Јамбол-Шумен – гранични прелаз Силистра-Тулча.

У складу са квантитативним и квалитативним карактеристикама региона у европским државама и у вези са захтевима за спровођење међународних програма регионалног развоја, осврнимо се на значај неких градова у близини Дунавског геоекономског простора, који могу имати „атрактивну” економску улогу у економском развоју земаља. Регионални развој је, несумњиво, најважнији алат за формирање свеобухватне, дугорочно оријентисане и ресурсно обезбедиве политике територијалног развоја засноване на балансу националних, регионалних, међународних и локалних интереса и приоритета. Потреба за таквом политиком у земљама подунавског региона је несумњива и произилази из чињенице да регионалне разлике доводе до друштвених, политичких и економских проблема, да је национална привреда у великој мери зависна од својих регионалних компоненти и да тржишне силе саме не могу да обезбеде равномеран регионални развој. С друге стране, то је одговор на захтеве везане за националне планове и међународне споразуме за спровођење политике социо-економског јединства.

Изградњом путних објеката на Дунаву створиће се карика која недостаје у путној и железничкој мрежи Коридора 4 и омогућиће комбиновани друмски, железнички и водени транспорт. Ово ће

допринети развоју суседне инфраструктуре и отворити могућности за нове економске активности.

У новом 21. веку, погранична сарадња подунавских земаља формулисана је у Програму транснационалне сарадње „Дунав 2014-2020”, који представља заједничку геополитичку и економску стратегију у овом подручју. Десет подунавских земаља удружују своје напоре и ресурсе за спровођење европског пројекта DANUBEFLOWPLAN у оквиру Програма. Првобитно је у пројекат уложено 3,7 милиона евра. За реализацију Програма предвиђене су три етапе: 1. Израда развојних и опшних планова за уређење целокупне територије дунавског слива, као и појединих урбаних подручја у речном подручју; 2. Израда опшних оптималних транспортно–комуникационих планова за водени, друмски, железнички и ваздушни саобраћај: – обезбеђивање везе између четири вида транспорта везаних за целокупну модерну речну руту «Рајна-Мајна-Дунав» – од Атлантика до Црног Мора; 3. Трећа фаза програма „Дунав 2014-2020” предвиђа финансирање пројеката у износу од 59 милиона евра. Основни циљеви пројекта DANUBEFLOWPLAN су: смањење ризика од поплава на Дунаву и његовим притокама и унапређење пограничне координације у управљању водним ресурсима.

ЗАКЉУЧАК

Паневропски Коридор 7 пролази кроз различите регионе Бугарске, који имају своје специфичности и стање привредног развоја. Међутим, генерално се може констатовати да дунавска обала Бугарске има велики потенцијал и могућности за развој. Истовремено, обала Дунава је објекат домаћег и међународног туризма, превоза терета и транспортних услуга. У променљивом свету повезивања култура и економија европских земаља и глобализацији светске економије, искоришћавање геостратешке локације градова и њихових околних подручја око Коридора 7 може бити од кључног значаја за развоје земаља. Међутим, неопходно је заменити досадашње виђење региона као „покрајинске периферије”, са његовим пограничним значајем и потенцијалом за интегрисану сарадњу и раст. Геостратешке предности Дунавског региона могу се искористити кроз реализацију низа пројеката и иницијатива, укључујући и еврорегионалну сарадњу у оквиру Еврорегије „Дунав”.

Важност савремених европских геополитичких стратегија у погледу реке мора се проценити у смислу промена које су се десиле у источној Европи после 1989. године. Овде треба указати на велики политички, економски, културни, социјални и морални распад европске заједнице који је уследио. Покушаји изласка из ове кризе су занемарљиви, могућности слабе, а резултати безначајни. До данас је направљена огромна национална штета и овај процес је неповратан.

За то се геополитичке стратегије европско-подунавских земаља морају коренито променити, прилагодити могућностима различитих европских народа и усагласити. На основу потписаних општих међународних програма, споразума, планова и договора, само земље Централне и Западне Европе од њих имају позитиван резултат, док је њихов утицај на источноевропске народе дунавског слива негативан.

С руског превела: Татјана Вучинић-Маљевић

ЛИТЕРАТУРА

Великотърновски университет „Св.Св. Кирил и Методи“
– университетско издателство Долината на Дунав-
геополитически аспекти (2013) т. 3; број 1 Статия 45

Програма за транснационално сѣтрудничество „Дунав 2014
– 2020“

Европейски проект „ДАНУБЕФЛООПЛАН“

Европейска стратегия за Дунавския регион

Дунав и европейско-османските отношения 1396-1566 г.-Д-р
Снежана Ранкова

Международна комисија за опазване на река Дунав

Геоикономическо значение на Коридор №7

Дунавска комисија за регулиране на търговското корабоплаване
по реката

Българско речно корабоплаване

Проект „Долен Дунав-Рейн“ арх. Михаил Петров

Эмиль Миланов

ЗНАЧЕНИЕ РЕКИ ДУНАЙ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ И ГЕОЭКОНОМИЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ ПРИДУНАЙСКИХ СТРАН

Анотация

Важность современных европейских геополитических стратегий в отношении реки следует оценивать в смысле изменений, произошедших в Восточной Европе после 1989 года. Здесь следует указать на последовавший за этим большой политический, экономический, культурный, социальный и моральный распад европейского сообщества. Попытки выйти из этого кризиса ничтожны, возможности слабы, а результаты незначительны. На сегодняшний день нанесен огромный национальный ущерб и этот процесс необратим.

Для этого геополитические стратегии европейских – придунайских стран должны быть коренным образом изменены, приспособлены к возможностям различных европейских народов и гармонизированы. На основе подписанных генеральных международных программ, соглашений, планов и договоров, только страны Центральной и Западной Европы выигрывают от них с положительным результатом. Эффект от них на восточноевропейские народы бассейна Дуная отрицателен.

Ключевые слова: Геополитика, геоэкономика, Дунай, Болгария

Драган Траиловић*

Институт за политичке студије, Београд

ЗНАЧАЈ ДУНАВА ЗА КИНЕСКУ ИНИЦИЈАТИВУ „ПОЈАС И ПУТ”: ПОТЕНЦИЈАЛНЕ КОРИСТИ И МОГУЋИ ИЗАЗОВИ

Сажетак

Овај рад испитује значај реке Дунав за кинеску иницијативу „Појас и пут” и има за циљ да истражи постојање потенцијалних користи, али и изазова повезаних са улогом и значајем који река Дунав може имати за ову глобалну иницијативу НР Кине. Река Дунав представља значајну транспортну руту која као део веће мреже пловних путева игра битну улогу у повезивању Европе са земљама азијског континента омогућавајући приступ важним тржиштима и ресурсима. Сврха рада је да пружи преглед могућих друштвених, политичких и економских релација између држава средњег (панонског) и доњег (влашкопонтијског) дунавског слива, односно Централне и (Југо)Источне Европе и Иницијативе „Појас и пут” анализирајући њихову међусобну повезаност. Рад се бави предностима и бенефитима коришћења реке Дунав као транспортне руте за пројекте у оквиру Иницијативе „Појас и пут”, укључујући економичност, скраћење времена транзита и побољшање приступа унутрашњим

---

* Имејл-адреса: dragan.trailovic@ips.ac.rs.

** Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе”, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

европским тржиштима. Рад разматра и изазове које доноси коришћење реке Дунав за пројекте у оквиру ове иницијативе, као што су потенцијална неусклађеност са постојећом европском саобраћајном инфраструктуром, али и могуће геополитичке импликације оваквог кинеског ангажмана у овом дунавском суб-региону. У раду ће бити дат приказ оних предности и могућности, као и изазова и препрека утилизације Дунава у оквиру Иницијативе „Појас и пут”, а које се могу детектовати у релевантној научној литератури, стручним анализама и званичним документима институција..

Кључне речи: Река Дунав, панонски слив Дунава, доњи слив Дунава, Иницијатива „Појас и пут”, Народна Република Кина, Централна Европа, (Југо) источна Европа.

---

1. УВОД

Река Дунав протиче кроз десет европских земаља и друга је по дужини река у Европи после Волге. Протеже се на преко 2.800 километара од свог извора у немачком Шварцвалду до ушћа у Црно море. Пловна је већим својим делом и протиче кроз неколико кључних привредних чворишта као што су Беч, Братислава, Будимпешта и Београд. Витална је транспортна артерија и део укупног друштвеног, економског, туристичког и културног ткива Европе. Поред саобраћаја, река Дунав је такође важан извор енергије који преко хидроелектрана струјом опскрбљује неколико земаља у региону. Слив реке Дунав дели 19 земаља, а у његовом сливном подручју живи 83 милиона људи. Поред тога, Дунав служи као примарни извор воде за пиће за 20 милиона људи (D’Ambrogio и Van Liegor, 2022, 2). Преко канала Рајна-Мајна-Дунав омогућен је несметан ток саобраћаја између Северног и Црног мора, стварајући пловни пут укупне дужине од 3.500 километара (Clarke 2018; Baltălungă and Dumitrescu 2008, 58). Саобраћајни ток усмерен ка Црном мору значајно је олакшан и каналом Констанца-Чернавода у Румунији (Јокановић 2016).

Народна Република Кина је последњих година имала значајне инвестиције у развој инфраструктуре и транспортних мрежа у

Европи као део Иницијативе „Појас и пут”. Званично у Европи Иницијатива „Појас и пут” укључује учешће 26 земаља, 18 чланица Европске уније, док је укупна вредност пројеката повезаних са Иницијативом 13,4 милијарде долара у 2021. години (Kirsch 2023, 6). Иницијатива као огроман пројекат развоја инфраструктуре који обухвата Азију, Европу и Африку има за циљ стварање широке мреже транспортне, енергетске и телекомуникационе инфраструктуре која ће олакшати економску сарадњу међу државама и регионима које обухвата. У том смислу, због поменутих карактеристика, река Дунав представља атрактивну опцију за ову глобалну кинеску иницијативу, креирајући потенцијалне предности утилизације Дунава као што су повећање трговине и инвестиција између Кине и дунавских земаља и искоришћење Дунава као стратешке капије ка ширем европском тржишту. Међутим, потенцијално постоје и изазови повезани са улогом реке Дунав у оквиру Иницијативе „Појас и пут”. Они подразумевају потребу за значајнијим улагањима у инфраструктуру, сложена геополитичка питања, као и питања повезана са заштитом животне средине.

Чланак ће се поред увода састојати од четири дела. Први део ће пружити преглед Иницијативе „Појас и пут”, њених базичних циљева, принципа и главних компоненти. У другом делу ће се испитати тренутно стање односа Кине и држава дунавског суб-региона Централне и Југоисточне Европе, са фокусом на постојеће пројекте, споразуме и платформе које укључују Кину и подунавске земље. У трећем делу биће анализирани могућности и предности које Дунав нуди за кинеску Иницијативу, као што су унапређење трговине, инвестиција, туризма, културне размене и регионалне интеграције. У четвртном делу ће се расправљати о ризицима и препрекама које могу да ометају поменуту Иницијативу у дунавском региону, као што су политичка, економска, социјална, еколошка, безбедносна и геополитичка питања.

2. ИНИЦИЈАТИВА „ПОЈАС И ПУТ” – ГЛАВНЕ КОМПОНЕНТЕ, ЦИЉЕВИ И ПРИНЦИПИ

Иницијатива „Појас и пут” (*Belt and Road Initiative – BRI*) је глобална кинеска стратегија економског и инфраструктурног развоја са циљем промоције повезаности и сарадње држава широм Евроазије, Африке и других делова света. По свом покретању 2013.

године Иницијатива је била позната као иницијатива „Један појас, један пут” (*One Belt, One Road – OBOR*). Она покрива око 1/3 светске трговине, као и светског БДП-а и преко 60% светске популације. До 2022. године овом глобалном пројекту НР Кине приступило је 149 земаља (Statista 2022; The World Bank 2018). Она укључује пројекте као што су индустријски паркови, специјалне економске зоне, електране, луке, гасоводи и нафтоводи, железнице, аутопутеви и дигиталне мреже (5G мреже и оптичке каблове). Ови пројекти првенствено укључују изградњу и унапређење инфраструктуре, а сви они имају за циљ побољшање повезаности и економске интеграције земаља учесница.

Главне компоненте Иницијативе појас и пут су Економски појас Пута свиле, који се односи на копнену компоненту пројекта, која укључује мрежу путева, железница, нафтовода и гасовода који повезују Кину са Централном Азијом, Европом и шире и Поморски пут свиле 21. века, а који се односи на поморску компоненту пројекта, која укључује низ лука и пловних путева који повезују Кину са југоисточном Азијом, Африком и другим деловима света. Ова поморска компонента има за циљ да унапреди кинеску поморску трговину и повезаност, омогућавајући ефикасно кретање роба и услуга у различитим регионима. Развој лука и поморске инфраструктуре игра кључну улогу у олакшавању трговине и промовисању економске сарадње у оквиру Иницијативе. У погледу копнених транспортних веза, Иницијатива настоји да успостави друмске и железничке везе које повезују Кину са другим земљама у Азији, Европи и Африци. Ови транспортни коридори имају за циљ да олакшају кретање робе, промовишу трговину и подстичу економску интеграцију међу земљама учесницама. Шест је главних економских коридора у оквиру Иницијативе „Појас и пут”: Коридор Кина-Монголија-Русија; Коридор Нови евроазијски копнени мост; Коридор Кина-Централна Азија-Западна Азија; Коридор Кина-индокинеско полуострво; Коридор Кина-Пакистан; Коридор Бангладеш-Кина-Индија-Мјанмар (Sheng and Felix do Nascimento, 2021).

Основни циљеви Иницијативе су промовисање економског раста и развоја у земљама учесницама кроз повећање трговине, инвестиција, те развоја инфраструктуре. Примарни циљ је дакле побољшање регионалне повезаности развојем транспортне и телекомуникационе инфраструктуре. Поред тога значајан циљ је и јачање културне размене и веза међу људима земаља учесница.

Полазећи од тога, њоме се настоје постићи неколико кључних циљева: координација политика, повезаност, несметана трговина, финансијска интеграција и међуљудске везе. Пратећи ове циљеве, иницијатива има за намеру да створи међусобно повезанији и интегрисанији свет, где земље могу да искористе предности једне друге и да међусобно допуњавају своје слабости.

Базични принципи на којима почива Иницијатива су међусобна сарадња и консултације на основама обостране користи међу земљама учесницама. Важан принцип на коме почива Иницијатива јесте и отвореност и инклузивност, подразумевајући да је она отворена за све земље и осмишљена је да промовише регионалну и глобалну економску сарадњу и развој, стварање нових економских могућности, трансфер технологија и јачање културних и друштвених веза између земаља учесница. Иницијатива „Појас и пут” се ослања и на принципе комерцијалне и финансијске одрживост пројеката у њеном оквиру. Другим речима водећи принципи Иницијативе су опсежне консултације, заједнички допринос и заједничка корист, који су дизајнирани да олакшају инклузивни и кооперативни развој. Поред тога она ставља нагласак и на еколошку одговорност и посвећена је придржавању концепта зеленог развоја, који има за циљ ублажавање штетног утицаја економског раста на животну средину (The State Council Information Office 2022; The European Bank for Reconstruction and Development [EBRD] 2023; Ministry of Ecology and Environment 2017).

Са порастом броја пројеката у оквиру Иницијативе „Појас и пут”, као и ширења њиховог географског обухвата од Азије, Европе до Африке, отворила су се и бројна спорна питања и изазови у вези са пројектима у оквиру Иницијативе у земљама које обухвата. Један од таквих изазова је проблем презадужења, односно потешкоћа у сервисирању дугова појединих држава према кинеским банкама по основу узетих зајмова за спровођење великих инфраструктурних пројеката. Бројни проблеми настали су и због лоше или недостатка било какве имплементације мера заштите животне средине што је довело до стварања озбиљних еколошких проблема и наишло на реакције и протесте еколошких покрета у земљама у којима се пројекти спроводе. Бројне су и критике које се односе на нетранспарентност послова и пројеката који се закључују и спроводе са кинеским државним или предузећима на које има утицаја кинеска држава, као и на то да је реч о политички

уговореним пословима, који заобилазе добру пословну праксу која важи у Европској унији, те се уговарају без тендера и конкурентске утакмице и тако отварају и простора за корупцију (Kirsch 2023, 7-11; Mitrović 2022, 214).

3. КИНЕСКИ АНГАЖМАН У ДУНАВСКОМ СУБ-РЕГИОНУ ЦЕНТРАЛНЕ И (ЈУГО)ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ КРОЗ ИНИЦИЈАТИВУ „ПОЈАС И ПУТ” И ФОРМАТ САРАДЊЕ „17(14)+1”

Интересовање Кине за регион Централне и (Југо)Источне Европе може се пратити још до успостављања дипломатских односа између ње и ових земаља, а након оснивања Народне Републике Кине. Однос између Кине и ових држава прошао је кроз неколико различитих фаза, од занемаривања и отопљавања односа, па све до развоја пријатељских односа и јачања сарадње на многим пољима. Након глобалне економске кризе 2009. године, односи између Кине и нација Централне и (Југо)Источне Европе претрпели су значајну трансформацију, уводећи их нову еру сарадње. Ова промена се догодила пошто је Народна Република Кина постепено формализовала свој ангажман у региону кроз низ самита, што је резултирало успостављањем новог оквира сарадње познатог најпре као „16+1”, затим као „17+1”, а сада као „14+1”. Ангажовање Кине у овим земљама првенствено се манифестује кроз њене економске подухвате, које углавном представљају пројекти у оквиру Иницијативе Појас и пут и поменуте платформе „14+1”. Народна Република Кина је у овом региону реализовала различите облике сарадње, са посебним акцентом на обимне инфраструктурне пројекте који се финансирају кроз кредите кинеских банака. Осим економског утицаја, амбиције Кине се протежу и на јачање њеног политичког и културног утицаја у региону. Сходно томе, очекивано је било се да ће се кинеско економско присуство проширити и на друге домене, омогућавајући Кини да даље учврсти своју позицију у региону и прошири своју сферу утицаја. Сарадња између Кине и ових земаља проширила се изван традиционалних области као што су трговина и инвестиције како би покрила нове области као што су финансије, туризам, зелена економија, култура и повезивање људи са акцентом на јачање међусобног поверења, разумевања и пријатељства (Mitrović 2022, 220-230).

Током прве фазе фокус је био на постепеном успостављања оквира за сарадњу кроз формат тада називан „16+1” потписивањем меморандума о сарадњи, формирањем и одржавањем самита и доношењем смерница како би се изградило међусобно поверење. Временом се од ових општих принципа и смерница дошло и до конкретно артикулисаних предлога и пројеката међусобне сарадње, где су и саме државе Централне и (Југо)Источне Европе почеле да износе конкретније сугестије и предлоге засноване на њиховим националним или регионалним интересима (Long 2017, 536).

У периоду од 2013. до 2019. године, стране у оквиру формата су доносиле свеобухватне годишње смернице које су покривале различите области сарадње, као што су трговина, инвестиције, инфраструктура, енергетика, пољопривреда, култура, образовање, туризам. Иницијатива Појас и пут је додатно олакшала трговину између Кине и ових земаља, која је брзо расла последњих година. У 2020. обим трговине између Кине и земаља Централне, Источне и Југоисточне Европе достигао је 103 милијарде долара, у односу на 43 милијарде долара у 2010 години (*Global Times* 2021). До 2021. године, директне инвестиције Кине у земље Централне, Источне и Југоисточне Европе достигле су 18,92 милијарде долара (*Global Times* 2021), са значајним фокусом на инфраструктурне пројекте као што је брза пруга Београд-Будимпешта.

Међутим, последњих година, поменути формат сарадње суочио се са различитим изазовима и потешкоћама због политичких тензија, различитих интереса учесника формата, али и спољних притисака. Неке земље изразиле су забринутост због све већег утицаја Кине и њених економских пракси у региону, док су се друге више приближиле ставовима Европске Уније или Сједињених Америчких Држава по питањима везаним за Кину и њену глобалну улогу. Као резултат тога, дошло је и до повлачења појединих држава из формата који сада постаје формат „14+1”, а у поређењу са претходним периодом смернице и листа активности почиње да бива све мање конкретна и амбициозна, што одражава нижи ниво ентузијазма и посвећености овом механизму сарадње. Тако су, на пример, пропали преговори око оснивања индустријског парка дуж канала Дунав-Црно море у Румунији, који је требало да буде смештен дуж стратешког пловног пута који повезује реку Дунав са Црним морем, стварајући повољне услове за пословање и приступ широј транспортној мрежи Ренсеа 2022, 139). Поред тога још 2018.

године Румунија је истакла да има за циљ да успостави луку Констанца као значајно чвориште у оквиру Иницијативе „Појас и пут”. Румунија је позвала земље „Појаса и пута да учествују у развоју железничког и поморског саобраћаја Азија-Европа, при чему лука Констанца игра кључну улогу на новом Путу свиле. Државни секретар Министарства саобраћаја Румуније, нагласио је да лука Констанца служи као источна капија ка Европској унији, као и да се роба која стиже из Кине и других земаља „Појаса и пута” може ефикасно транспортовати друмом или Дунавом до земаља Централне и Источне Европе (*Xinhua* 2018). Слично се догодило и са инвестиционим плановима који су дошли од Чешке Републике, а који су се односили на предлог за канал који би повезивао реке Дунав, Одру и Елбу са циљем унапређење регионалне повезаности и олакшавање транспорта и трговине кроз изградњу овог канала (Steer Davies Gleave, 2018, 97). Такође, Кина је показала интересовање за учешће у изградњи луке на Дунаву у Београду, која би служила као капија за повезивање Југоисточне Европе, Бугарске, Црног мора и даље ка Турској, Блиском истоку и Далеком истоку путем железнице. За изградњу и коришћење луке потписан је Меморандум о разумевању између Србије и Кине, а биле су предвиђене и израда студије о изводљивости и планска документација за обезбеђење финансирања пројекта (Simić 2016, 79). Још један од пројеката који остаје на нивоу предлога је и идеја о изградњи канала између реке Дунав и Егејског мора за коју је 2014. године студију о изводљивости урадила кинеска компанија *Gezhouba Corporation Limited* и која је показала да је пројекат одржив и исплатив (Mitrović 2021, 383-385; Mitrović 2019, 200-201; Proroković 2019, 196)¹.

4. ПОТЕНЦИЈАЛИ И БЕНЕФИТИ УТИЛИЗАЦИЈЕ ДУНАВА ЗА ИНИЦИЈАТИВУ „ПОЈАС И ПУТ” У ЕВРОПИ

Дунавски пловни пут је означен као Паневропски транспортни коридор, познатији као Коридор 7 и он повезује велики број европских земаља од Северног до Црног мора. Из тих разлога овај коридор располаже значајним развојним потенцијалом, не само у погледу превоза роба и путника, већ и за развој туризма. Историјски

¹ Детаљније о пројекту изградње канала Дунав-Морава-Вардар-Егејско море видети: (Mileski and Del Re 2013; Stepić and Dragičević 2014)

посматрано река Дунав је одувек имала велики значај, пре свега за развој насеобина дуж његових обала, одвијање трговине, те развој културе. Дуж обала Дунава и данас леже споменици који сведоче о његовом значају, богатој историји и богатом културном наслеђу.

Транспорт и трговина су биле главне карактеристика употребе Дунава, повезујући Централну и Источну Европу са Црним морем. Земље попут Немачке, Аустрије, Мађарске, Србије, Румуније и Бугарске зависе од овог важног пловног пута за транспорт робе, укључујући и транспорт важних енергената попут угља и нафте. Лакоћа пловидбе и приступа реци омогућили су економску сарадњу, унапређујући трговинске односе и подржавајући развој дунавских држава. Дунав се такође повезује са другим великим рекама у Европи, као што су Рајна, Мајна и Сава, стварајући огромну мрежу унутрашњих пловних путева који олакшавају транспорт. Дунав је посебно погодан за транспорт различитих врста роба, укључујући пшеницу из Централне Европе, руду гвожђа за железару у Смедереву која се налази на Дунаву, хемикалије и друге сировине, укључујући и опасне терете (Simić 2016, 80).

Дунав такође игра виталну улогу у енергетском сектору. Његове воде се користе за производњу електричне енергије, обезбеђујући обновљив и чист извор енергије за земље дуж свог тока. Хидроелектране које се налазе дуж речног слива Дунава у великој мери доприносе енергетским потребама региона, диверзификујући изворе енергије и промовишући одрживост. Највећа од ових електрана је хидроелектрана „Бердап“, која има капацитет од 2,1 гигават и снабдева струјом и Србију и Румунију. Дунав чини и природну границу између ове две државе.

Река Дунав је такође одиграла и може имати и данас значајну улогу у европском безбедносном окружењу. И данас Дунав има стратешки значај, јер су сарадња и координација међу државама дуж његових обала од суштинског значаја за одржавање стабилности и решавање заједничких безбедносних изазова. Његова стратешка локација нуди улаз у Централну и Источну Европу, повезујући је са Западном Европом. Река служи као подсетник и на сложену геополитичку историју Европе и сталну потребу за заједничким напорима да се осигурају мир и безбедност. Доњи део Дунава је кроз историју привлачио пажњу бројних геополитичких сила и различите нације су полагале право на ушће реке, посебно у 19. и 20. веку, јер је њена контрола симболизовала регионалну доминацију

и омогућавала лак приступ Блиском истоку преко Црног мора (Baltălungă and Dumitrescu 2008, 59).

У оквиру кинеске Иницијативе „Појас и пут”, као великог глобалног инфраструктурног и развојног пројеката, који има за циљ да повеже Азију, Европу и Африку кроз различите копнене и поморске руте, Европа (Европска унија) игра значајну улогу, а сама Иницијатива је у интеракцији са инфраструктуром и услугама које пружају приватни сектор, државе чланице и сама Европска Унија. У том смислу, а због свих раније поменутих карактеристика, и река Дунав може играти кључну улогу у успостављању пловне мреже за испоруку роба из Кине, односно може имати значајан потенцијал за транспорт и економску сарадњу између Кине и Европе, посебно у контексту Иницијативе „Појас у пут”.

Како Пророковић (2019) наводи тренутно се највећи део речног саобраћаја Дунавом, отприлике 95%, одвија између немачке луке Пасау и Будимпеште, док се само 5% одвија у доњем току Дунава, од Будимпеште до Црног мора. Ова дистрибуција наглашава значајан потенцијал за развој на Коридору 7, који обухвата Дунавски регион (192). Пророковић (2019) истиче да је Коридор 7 лоциран стратешки и повезан са различитим регионима, те да тако има огроман потенцијал за јачање трговине, транспорта и економске сарадње дуж Дунава. Улагање у инфраструктуру, логистичке мреже и олакшавање трговине у оквиру овог коридора може унапредити циљеве Иницијативе „Појас и пут”. Проширење коришћења доњег Дунава од Будимпеште до Црног мора може искористити његове неискоришћене транспортне могућности. Унапређење лука, побољшање пловности и поједностављење царинских процедура привући ће више трговине и инвестиција, стимулишући економски развој и побољшавајући повезаност са другим коридорима у оквиру Иницијативе. Коришћењем развојног потенцијала Коридора 7 пројекти у оквиру Иницијативе „Појас и пут” могу имати користи од постојећих транспортних мрежа и географских предности Дунавског региона, закључује он (191-194).

Слично и други аутори запажају потенцијалне користи реке Дунав за остваривање прокламованих циљева и принципа кинеске Иницијативе „Појас и пут”. Када говори о могућем ангажману Кине у дунавском суб-региону Лонг (*Jing Long*) (2017) сматра да најпре кинеска стручност у транспорту унутрашњим пловним путевима може помоћи у ревитализацији транспортне функције реке Дунав,

пре свега због тога што је стручност Кине у транспорту унутрашњим пловним путевима евидентна због највеће на свету транспортне мреже унутрашњих пловних путева. Друго, по њему, учешће Кине у суб-регионалном развоју Дунава може проширити области сарадње између Кине и земаља Централне и (Југо)Источне Европе, као и Кине и Европске уније. Такође, својим ангажманом у дунавском региону Кина би могла активно учествовати у свеобухватном развоју лучких градова и њихових околних подручја, што може подстаћи индустријски развој у њима. Лонг истиче да би индустријски паркови изграђени у близини лука дуж реке Дунав били атрактивнији за инвеститоре због ниже цене коришћења унутрашњег пловног саобраћаја (538-540).

Стојић Карановић и Јоловић (2016) детектују да коришћење коридора Дунава за повезивање кинеског и европског тржишта нуди шест основних предности.

1. Значајне економске уштеде: коришћење Дунавског коридора обезбеђује исплатив транспорт, што резултира значајним уштедама у поређењу са другим видовима транспорта (188-189);
2. доступни резервни капацитети: коридор нуди додатни капацитет за нове трговинске руте, прилагођавајући растући обим трговине и подстичући раст трговине између Кине и Европе (189-190);
3. смањење утицаја на животну средину: превоз робе кроз дунавски коридор смањује утицај на животну средину коришћењем одрживијег начина транспорта у поређењу са друмским или ваздушним транспортом (190);
4. ослобађање притиска са постојећих мрежа: преусмеравањем трговине на дунавски коридор, дошло би до смањења загушења и оптерећења на постојећим путним и железничким мрежама (190-192);
5. нижи инвестициони трошкови у инфраструктуру: коришћење дунавског коридора за трговинске путеве захтева ниже инвестиционе трошкове у поређењу са развојем потпуно нове инфраструктуре, омогућавајући лакши приступ новим тржиштима и подржавајући повећан обим трговине (192-193);
6. пуно искоришћење регионалног економског мултипликативног ефекта: регионални економски мултипликативни ефекат

реке Дунав и Новог пута свиле олакшава раст трговине, развој инфраструктуре и генерише самоодрживи регионални економски раст кроз повећану међународну и регионалну трговину, нове индустрије и услуге, ширење тржишта, могућности улагања и отварање нових радних места (193).

Важно је осврнути се и на могућности које може пружити потенцијална интеракција, усклађивање и синергија између инфраструктурних пројеката у оквиру Иницијативе „Појас и пут” и већ постојеће и развијене инфраструктурне саобраћајне и транспортне мреже Европе и Европске уније. Полазећи од циљева Иницијативе као и пројеката у оквиру ње који су усмерени на остваривање тих циљева, пре свега ефикасности транспорта са фокусом на изградњу транспортних веза, стимулисања економског раста и подстицања повезивања различитих региона, утилизација Дунава и могућности које он као значајан пловну пут у Европи има, може битно допринети остваривању поменутих циљева кинеске Иницијативе.

Данмор (*Dick Dunmore*), Прети (*Alberto Preti*) и Рутабул (*Clémence Routaboul*) (2019) истичу да је лука Пиреј у Грчкој један он најрепрезентативнијих примера интеракције Иницијативе са саобраћајном инфраструктуром Европе и Европске уније јер има стратешки значај на поморским рутама „Појаса и пута”. Трансевропска транспортна мрежа (*TEN-T*) и Коридор *Orient/East-Med* повезује Атину са разним дестинацијама и пролази кроз Бугарску и Румунију, повезујући се са градовима као што су Будимпешта, Братислава и Беч дуж реке Дунав, а даље се протеже до Прага и Берлина, као и до балтичке луке Росток и северноморских лука. На тај начин из Пиреја роба се железницом или друмом може транспортовати даље. Како поменути аутори наводе Аустрија, Чешка, Мађарска² и Словачка, као земље чланице ЕУ које немају излаз на море могу да се овим коридором повежу са пловним путевима Дунава, који им могу омогућити транспортне саобраћајне руте до других значајних одредишта. Све ове четири земље имају приступ Дунаву, који им омогућава директну везу са Црним морем. Поред тога, преко канала Рајна-Мајна-Дунав, они могу приступити реци Рајни и, на крају, Северном мору (1, 6-7). Слично као и претходни аутори, Леандро (*Francisco José Leandro*) (2018) уочава значај коридора

² Мађарска нема излаз на море али је превазишла овај недостатак тако што је развила велике унутрашње луке дуж реке Дунав, које поседују развијену инфраструктуру и приступ Црном мору (Chan 2017).

Будимпешта-Београд-Скопље-Пиреј (ББСП) у комбинацији са Рајна-Мајна-Дунав каналом за Иницијативу „Појас и пут”. По њему, ББСП коридор за Иницијативу представља једноставан и лак приступ главним европским тржиштима и производним центрима, јер он у комбинацији са приступом Дунаву и Рајни означава једну од најважнијих делова стратегије повезивања коју потенцира Иницијатива у оквиру коридора који би повезивали кинеске обалне зоне са самим средиштем Европе (211). У Румунији послује *COSCO Shipping Lines* компанија која је основана 2016. године и тренутно је четврта највећа линија поморског транспорта за теретне контејнере. Као један од њених значајних циљева истиче се олакшавање токова теретног саобраћаја из Централне Азије преко луке Констанца и даљи наставак руте дуж реке Дунав кроз Централну и Источну Европу, док су већ успостављене везе са Србијом и Мађарском (Intermodal and Logistics 2023). Као опцију која би могла промовисати црноморску регионалну димензију у оквиру Иницијативе „Појас и пут” поједини аутори наводе укључивање Бугарске у железнички и поморски коридор који од Кине и Централне Азије прелази Каспијско море, стиже до Азербејџана и Грузије, а затим преко Црног мора до Варне у Бугарској са краком до града Русе у Бугарској и Ђурђева у Румунија где се може даље користити рута реке Дунав за транспорт терета у Централну Европу (Katrandzhiev 2017, 79).

У студији коју је 2018. године за потребе Одбора за транспорт и туризам Европског парламента радила консултантска фирма *Steer Davies Gleave* (2018) такође се детектују и анализирају потенцијални бенефити и могућности које Иницијатива „Појас и пут” може донети Трансевропској транспортној мрежи. Према овом извештају инвестиције у оквиру Иницијативе могу за резултат имати повећање саобраћаја у Европи, а користи би биле од оних које се тичу скраћења времена транзита између Европе и Азије развојем нове инфраструктуре у улагањем преко Иницијативе у нове саобраћајне руте, преко оних које се односе на могућност повећања фреквентности железничког саобраћаја и повећања додатног капацитета у железничком саобраћају, до тога да би додатно повећан саобраћај који би био генерисан инвестицијама у оквиру кинеске Иницијативе омогућио шпедитерима и пружаоцима логистичких услуга да диверзификују своје транспортне стратегије и да имају користи од побољшања ефикасности и поузданости свих видова транспорта, посебно железнице (Steer Davies Gleave 2018, 64-68).

Постоје и аутори који сагледавају и геоекономске аспекте значаја Дунава за Иницијативу „Појас и пут”. Тако, на пример, Васић (2016) истиче да су са геоекономског становишта три кључна аспекта која се истичу у овом контексту. Прво, међународна пловна река Дунав је призната од стране званичника Европске комисије и кинеске компаније *Hesteel* као кључни паневропски водни коридор. Друго, обезбеђивање финансирања за пројекат зеленог транспорта је од великог значаја и за предузећа и за грађане подунавских држава. Они препознају Дунав као исплатив и еколошки одржив ресурс за континентални и трансконтинентални транспорт. Најзад, иако се Дунав изричито не помиње као река Јангце или Волга у контексту поморског пута свиле, *Hesteel* га је, по њему, сигурно узео у обзир приликом куповине Железаре у Смедереву (368). Митровић такође наводи да се куповином Железаре у Смедереву Кина стратешки позиционирала на Дунаву не само куповином Железаре већ и зачајаног дела стратешки позициониране луке у Смедереву, односно луке на Дунаву, јер су и стара и нова смедеревска лука биле у власништву Железаре Смедерево (Mitrović 2016a; Mitrović 2016b).

Да сумирамо главне предности, могућности и користи које би река Дунав могла имати за Иницијативу „Појас и пут”, а које су најчешће у литератури. Специфична улога коју река Дунав може да игра у омогућавању ширења Иницијативе „Појас и пут” у Европи је вишеструка и значајна. Прво, река Дунав служи као витална транспортна артерија, нудећи пловни пут који обухвата више земаља и пружа изванредну интерконекцију. Његова широка мрежа пловних путева повезује различите европске земље, укључујући Немачку, Аустрију, Мађарску, Србију и Румунију, између осталих. Његова географска позиција намеће Дунав као природни коридор за транспорт робе, омогућавајући ефикасно и исплативо кретање између европских региона. Штавише, река Дунав нуди приступ стратешким лукама и терминалима дуж свог пловног пута, који могу послужити као важна чворишта за претовар и логистичке активности. Ове луке се могу интегрисати у инфраструктурни оквир кинеске Иницијативе „Појас и пут”, олакшавајући дистрибуцију робе и побољшавајући интермодалну транспортну повезаност. Коришћењем постојеће инфраструктуре и оптимизацијом коришћења пловних канала реке Дунав, Иницијатива може имати користи од побољшаних трговинских токова и смањених трошкова транспорта, промовишући економски раст и регионални развој у Европи. Поред тога, река Дунав

нуди потенцијал за улагања и сарадњу у развоју индустријских паркова и посебних економских зона дуж њених обала. Ове зоне могу привући директне стране инвестиције, стимулирати иновације и промовисати економску диверсификацију. Интеграцијом ових економских чворишта у Иницијативу, река Дунав може послужити као катализатор економског раста у региону, доприносећи општим циљевима иницијативе.

5. ИЗАЗОВИ И ПРЕПРЕКЕ ЗА ИНИЦИЈАТИВУ „ПОЈАС И ПУТ” У ДУНАВСКОМ РЕГИОНУ

Дунавски регион као и сама река Дунав може имати велики мултидимензионални и мултистратешки значај за кинеску Иницијативу „Појас и пут”. Међутим, Иницијатива се потенцијално може суочити и са бројним изазовима и препрекама у овом региону, посебно када је реч о ангажовању Кине у подунавском суб-региону који обухвата земље (Југо)Источне Европе.

Генерално посматрано, најпре, да би се осигурала успешност реализације пројеката Иницијативе „Појас и пут”, а који би потенцијално били повезани са коришћењем предности које пружа Дунав неопходно је извршити њихово усаглашавање са већ постојећим подухватима сличне врсте у Европи и Европској унији, као што су Дунавска стратегија Европске уније, која има за циљ да подстакне сарадњу међу заинтересованим странама у дунавском региону по питањима као што су мобилност, енергија, култура и животна средина или пак као што су различити пројекти под окриљем Трансевропске транспортне мреже (*TEN-T*). (Dunmore, Preti and Routaboul 2019). Стога би било неопходно да се изврши хармонизација прописа и процедура, односно регулаторног контекста с обзиром да дунавски регион обухвата неколико земаља са неуједначеним правним оквиром, државе које су чланице ЕУ и оне које то нису, а што би могло да представља препреку за прекограничну трговину и улагања. Према Лонгу (2017), кључни изазов произилази из различите природе и циљева Европске стратегије за дунавски регион (*EUSDR*) и кинеске Иницијативе „Појас и пут”, што доводи до потешкоћа у успостављању трајне синергије. По њему се Стратегија Уније фокусира на суб-регионални развој и смањење диспаритета унутар ЕУ док кинески формат сарадње „14+1” и Иницијатива „Појас и пут” дају приоритет краткорочним и средњорочним економским бенефитима

и профитно су оријентисани (540-542). У раније поменутој студији из 2018. године која је рађена за потребе Одбора за транспорт и туризам Европског парламента као један од изазова детектована је потреба да се побољша и царинска координација и да се поједноставе процедуре, што указује на потребу доношења законодавства за побољшање координације између ЕУ и земаља Иницијативе „Појас и пут” у питањима која се односе на царинске прописе. Према овој студији хармонизација стандарда ЕУ у релевантним секторима као и транспарентност и координација су од кључног значаја и суштинске важности да би се избегло расипање и погрешно усмеравање улагања, што указује на потребу за законодавством или регулаторним мерама које промовишу транспарентност и координацију у одлукама о улагањима. Закључак Студије је да кинески инвеститори можда не испуњавају увек стандарде Европске уније, затим проблем могу креирати и потенцијалне субвенције од стране кинеске државе што може створити нелојалну конкуренцију, те стога Студија наглашава потребу за законодавством у вези са процесима набавки и механизмима њиховог спровођења како би се осигурала усклађеност са стандардима ЕУ и како би се осигурали поштени и транспарентни процеси када кинеска страна жели да преузме ангажовање на одређеним пројектима (Steer Davies Gleave 2018, 78).

Такође, поједини делови на пловном путу Дунава имају недостатке у постојању квалитетне и адекватне инфраструктуре, па да би се побољшала пловност и безбедност реке, постоји потреба за надоградњом лука, мостова и других пратећих логистичких објеката. На пример, Дунавска комисија као међувладина организација која регулише пловидбу реком, нема довољно ресурса и овлашћења да реши инфраструктурне недостатке и могућа „уска грла”. Један од изазова повезаних са Иницијативом „Појас и пут” јесте потенцијална појава уских грла на железничкој и Трансевропској транспортној мрежи генерално гледано, због тога што би повећање повезаности и трговине између Европе и Азије коју би генерисала Иницијатива могло довести до већег обима теретног саобраћаја, посебно на железничким рутама (Steer Davies Gleave 2018, 78). Ова потенцијална препрека је даље повезана са потребом да се за реализацију пројеката и избегавању оваквих ситуација морају обезбедити довољна средства као и адекватни извори њиховог финансирања.

Поред тога, Иницијатива „Појас и пут” и велики инфраструктурни пројекти који би се потенцијално спроводили на Дунаву могли би имати и значајне еколошке импликације за Дунавски регион. Да би се обезбедила одрживост животне средине, постоји потреба за спровођењем процене утицаја на животну средину. Делта Дунава је под заштитом УНЕСКО као светска баштина у којој се налази разноврсна флора и фауна.

Дунавски регион је и комплексан геополитички простор са присуством различитих утицаја, интереса и перспектива бројних геополитичких актера. Он обухвата земље које су чланице или кандидати за НАТО или Европску унију, као и земље које имају блиске везе са Руском Федерацијом или Народном Републиком Кином. Ово може створити геополитичка трења и дилеме за земље укључене у Иницијативу „Појас и пут” и нарушити баланс између регионалних и глобалних геополитичких интереса. За Европску унију економски и политички ангажман Кине у подунавском региону представља још један значајан изазов с обзиром да иако је Дунав међународна река, он је претежно у сфери утицаја Европске уније (Long 2017, 540-542). Иницијатива „Појас и пут” није само економска иницијатива, већ сама по себи обухвата и кинеску глобалну геополитичку стратегију, јер унапређење повезаности, трговине и развоја инфраструктуре између Кине и других земаља као пратећи ефекат има и повећање политичког утицаја Кине, њено регионално и глобално присуство, те тиме и остварење њених геополитичких интереса и амбиција. Пројекат „Нови пут свиле” са своја три крака обухвата Балканске коридоре у оба смера, од Дунава ка рекама Мајни, Рајни и Северном мору и према Црном мору, а на југу према Моравско-вардарској долина до Солуна у Егејском мору и *Via Egnatia* пут од Истанбула до Драча на Јадрану, сматра Ружин (Ružin 2016, 206).

Како Степић и Зарић (2016) наводе геополитички значај слива Дунава је константа кроз историју. Препознајући комплексност геополитичког и геостратешког пејзажа Дунава, Европска унија усвојила је Стратегију за дунавски регион, која, како аутори наводе, служи за заокруживање геополитичког простора ЕУ и проширење њеног геополитичког утицаја, заједно са НАТО-ом, на слив Црног мора. Са друге стране, Степић и Зарић истичу да је Кина ставила овај регион, који има јасну геополитичку и геоекономску сврху, у функцију свог „Новог пута свиле”. Он, по њима, служи као витална веза између Поморског пута свиле 21. века и Економског појаса пута

свиле, повезујући луку Пиреј на југу са пољском обалом на северу. Слив средњег Дунава, посебно осовина Београд-Будимпешта, чини окосницу овог региона, омогућавајући приступ кључним областима као што су Беч, Чешка Република и Балтички басен. На јужној страни, Егејско-балтичко међуморје простире се долином Морава-Вардар, достиже важне контактне тачке између Европе и Мале Азије, стварајући осовину Београд-Скопље-Солун-Атина. Према њима значајан елемент кинеске Иницијативе би могло бити и успостављање коридора Дунав-Сава, који повезује Констанцу и делту Дунава са Тршћанским заливом и тако по њима он представља природну основу за успостављање Црноморско-Јадранског међуморја (458-461).

Дакле, ангажман Кине са својом Иницијативом у овом региону може са собом донети и бројне изазове и препреке. Најпре, да би се обезбедила инфраструктурна компатибилност, важно је надоградити и повезати транспортне, енергетске и телекомуникационе системе у региону. На пример, побољшање пловидбеног капацитета реке Дунав, проширење железничке мреже, побољшање међуповезаности електроенергетске мреже и развој дигиталне инфраструктуре. Такође, нужна је потреба усклађивања регулаторног и правног оквира, као што су усклађивање стандарда и прописа, поједностављивање царинских процедура, олакшавање трговинских и инвестиционих споразума и дефинисање оквира за решавање спорова. Да би се уравнотежио развој и одрживост животне средине, од виталног је значаја да се заштити екосистем реке Дунав и његов биодиверзитет. На пример, спровођење процене утицаја на животну средину, примена зелених технологија и пракси и ублажавање ризика од климатских промена. Да би се обезбедила економска одрживост и финансијска одрживост, важно је спровођење студија изводљивости, примена ригорозних критеријума и стандарда, обезбеђивање фер конкуренције и приступа тржишту и управљање ризицима од могућег презадуживања држава. За управљање геополитичком динамиком и решавање регионалних ривалстава, кључно је одржавати дијалог и сарадњу. Подунавље је динамичан геополитички простор који је под утицајем различитих интереса великих геополитичких актера. Управљање геополитичким ризицима, решавање регионалних ривалстава и промовисање сарадње међу земљама са различитим стратешким опредељењима су кључни изазови за Иницијативу „Појас и пут”.

6. ЗАКЉУЧАК

Река Дунав са свим потенцијалима које поседује може бити драгоценост за развој и успешност кинеске Иницијативе „Појас и пут” у Европи. Поред предности и могућих користи које Дунав нуди за кинеску Иницијативу, њен ангажман у дунавском региону са собом доноси и бројне ризике и изазове, а пред спровођењем пројеката у оквиру Иницијативе могу се јавити и разноврсне препреке. Показало се да нема много значајних пројеката нити инфраструктурних улагања у конкретно искоришћење Дунава са кинеске стране, већ да се велики број тих пројеката задржава на нивоу идеја, планова и меморандума о разумевању, а без реализације у пракси.

Литература показује да се више пажње тренутно усмерава на процене корисности значаја Дунава за Иницијативу, као и на сва она могућа места утилизације Дунава, а у форми студија о потенцијалним предностима и недостацима. У овом раду, прегледом постојећих студија, литературе и анализа дошло се до неких од главних потенцијалних елемената значаја Дунава за Иницијативу „Појас и пут”, као и до могућих препрека и изазова. Као најзначајнија предност коју Дунав има јесте да он служи као кључна транспортна рута, која формира мрежу унутрашњих пловних путева и тако пружа одличну повезаност на континенту, а да његов стратешки географски положај њега чини природним коридором за ефикасно и економично кретање робе између различитих региона, омогућавајући приступ Црном и Средоземном мору, који су стратешке капије за трговину између Кине и Европе. Са друге стране, када је о могућим препрекама и изазовима реч, издвајају се могућа неусклађеност пројеката у оквиру Иницијативе „Појас и пут” са постојећом европском саобраћајном инфраструктуром, као и са постојећим регулаторним и правним оквиром, стандардима и процедурама које важе у Европи, посебно у државама Европске уније, али и могуће геополитичке последице оваквог кинеског ангажмана на европском тлу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Baltălungă, Adrian-Aurel and Daniela Dumitrescu. (2008). “The Role of the Danube River as the Main Waterway of Central and South Eastern Europe: Geopolitical and Economic Aspects”. *Romanian Review on Political Geography*, 1:57-66.
- Chan, Louis. (2017). “Hungary: Leading the Way in BRI Co-operation”. *HKTDC Research*. June 15, 2017. <https://research.hktdc.com/en/article/MzgyODc4NzEy>
- Clarke, Michael. (2018). “Main-Danube Canal”. *Encyclopedia Britannica*. Jun 27, 2018. <https://www.britannica.com/topic/Main-Danube-Canal>.
- D’Ambrogio, Enrico and Christiaan van Lierop. (2022). “Renewed EU Strategy for the Danube Region (EUSDR)”. *European Parliamentary Research Service*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729277/EPRS_BRI\(2022\)729277_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729277/EPRS_BRI(2022)729277_EN.pdf).
- Dunmore, Dick, Alberto Preti and Clémence Routaboul. (2019). “The “Belt and Road Initiative”: impacts on TEN-T and on the European transport system”. *Journal of Shipping and Trade*, 4:1-17. <https://doi.org/10.1186/s41072-019-0048-3>.
- Global Times*. (2021). “Central, Eastern European countries witness booming trade with China”. February 4, 2021. <https://www.globaltimes.cn/page/202102/1214953.shtml>
- Intermodal and Logistics. (2023). “COSCO SHIPPING Lines (România): Connecting cargo flows from Central Asia to Central and Eastern Europe via Constanța Port”. *Intermodal and Logistics*. Last Access May 18, 2023. <https://www.intermodal-logistics.eu/cosco-shipping-lines-romania-connecting-cargo-flows-from-central-asia-to-central-and-eastern-europe-via-the-port-of-constanta/>.
- Jokanović, Nikola. (2016). “China and the River Danube”. *CIRSD*. October 26, 2016. <https://www.cirsd.org/en/young-contributors/china-and-the-river-danube>.
- Katrandzhiev, Valentin. (2017). “16+1 China-CEEC Cooperation Platform Promoting Belt and Road: Opportunities and Challenges.” In *How the 16+1 Cooperation promotes the Belt and Road Initiative*,

- eds. Huang Ping and Liu Zuokui. China-CEEC Think Tank Book Series. Paths International Ltd; China Social Sciences Press.
- Kirse, Svenja. (2023). *The Belt and Road Initiative in Europe: Opportunities for a Transatlantic Response Amid the Russian Invasion of Ukraine*. Cambridge: Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School.
- Leandro, Francisco José. (2018). “Combining the “Belt” with the Roads at the Heart of Europe: Geopolitics of the BBSP Corridor”. *Megatrend Review*, 15(3):207-224.
- Long, Jing. (2017). “China’s Engagement in the Danube Sub-Region: Opportunities and Challenges”. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 3(4): 535-550. doi:10.1142/S237740017500300.
- Mileski, Toni and Emanuela C. Del Re. (2013). “Geopolitical And Geostrategic Implication Of Possible Navigable Channel Danube-Morava-Vardar-Thessalonica”. *Security Dialogues*, 4(1):51-64.
- Ministry Of Ecology And Environment. (2017). “Guidance on Promoting Green Belt and Road”. *Ministry Of Ecology And Environment*. Last Access April 26, 2023. https://english.mee.gov.cn/Resources/Policies/policies/Frameworkp1/201706/t20170628_416864.shtml.
- Mitrović, Dragana. (2016a). “Sixteen Plus One” in 2015/2016 – Upgrading, Framing and Stepping up Cooperation”. *Asian Issues*, 2(1):7-23.
- Mitrović, Dragana. (2016b). “Kinezi su se strateški pozicionirali na Dunavu”. *Magazin Biznis*. 20. Maj 2016.
- Mitrović, Dragana. (2019). *From Socialist Modernization to Chinese Dream*. Belgrade: Institute for Asian Studies.
- Mitrović, Dragana. (2021). *Pritajeni tigar, neskriveni zmaj. Kina-razvoj uspon I globalni uticaj*. Beograd: Institut za azijske studije.
- Mitrović, Dragana. (2022). “EU–China—Failed Prospects of Win–Win Partnership.” In *China and the Belt and Road Initiative: Trade Relationships, Business Opportunities and Political Impacts*, ed. Young-Chan Kim. 213-236. Cham: Springer.
- Pencea, Sarmiza. (2022). “Unwary Dreams, Rude Awakenings: BRI in the Developing World and Emerging Europe.” *China and the Belt and Road Initiative: Trade Relationships, Business*

Opportunities and Political Impacts, ed. Young-Chan Kim. 111-144. Cham: Springer.

Prorokovic, Dusan. (2016). "EU Danube Macro-Regional Strategy and 16+1 Initiatives: Serbia Case Study." In *The Belt and Road: Reality and Expectations : Serbia's Experience*, ed. Vladimir Cvetković. 187-199. Belgrade: Faculty of Security Studies.

Ružin, Nano. (2016). "The Geopolitical State Of The Balkans And The Danube-Morava Vardar-Thessaloniki Project." In *Danube and the New Silk Road*, ed. Dusko Dimitrijevic. 203-213. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.

Sheng, Li and Dmitri Felix do Nascimento. (2021). "The BRI and Its Economic Corridors: Opportunities for Development." In *The Belt and Road Initiative in South-South Cooperation*, ed. Li Sheng and Dmitri Felix do Nascimento. 83-149. Singapore: Palgrave Macmillan.

Simić, Jasminka. (2016). "New Silk Road – Maritime and River Routes of the World Trade." In *Danube and the New Silk Road*, ed. Dusko Dimitrijevic. 68-85. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.

Statista. (2022). "The Belt and Road Initiative (BRI) – statistics & facts". *Statista*. Last Access May 2, 2023. <https://www.statista.com/topics/10273/the-belt-and-road-initiative-bri/#topicOverview>.

Steer Davies Gleave. (2018). *Research for TRAN Committee: The new Silk Route – opportunities and challenges for EU transport*. Brussels: European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies.

Stepić, Milomir and Ivan Zarić. (2016). "Serbia and Geopolitical (Non)Complementarity of the Danube Strategy and The New Silk Road." In *Danube and the New Silk Road*, ed. Duško Dimitrijević. 447-466. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.

Stepić, Milomir and Slavoljub Dragičević. (2014). "Belgrade Confluence: Geographical Predispositions and Geopolitical Significance". *Serbian Political Thought*, 9(1):49-65. doi: 10.22182/spt.912014.3.

Stojić, Karanović Edita and Dejan Jolović. (2016). "Danube's Contribution to The New Silk Road and the Position of Serbia."

- In *Danube and the New Silk Road*, ed. Dusko Dimitrijevic. 180-202. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- The European Bank for Reconstruction and Development [EBRD]. (2023). “Belt and Road Initiative (BRI)”. *The European Bank for Reconstruction and Development*. Last Access April 25, 2023. <https://www.ebrd.com/what-we-do/belt-and-road/overview.html>.
- The State Council Information Office. (2022). “The Belt and Road Initiative: Progress, Contributions and Prospects”. *The State Council Information Office of the People Republic of China*. Last Access May 5, 2023. http://english.scio.gov.cn/beltandroad/2019-04/22/content_76329624.htm.
- The World Bank. (2018). “Belt and Road Initiative”. *The World Bank*. Last Access May 2, 2023. <https://www.worldbank.org/en/topic/regional-integration/brief/belt-and-road-initiative>
- Vasić, Nenad. (2016). “A Geo-Economics of The Danube Region and the Treaty on The Privatization of Smederevo Iron Works Ltd. with Hesteel.” In *Danube and the New Silk Road*, ed. Dusko Dimitrijevic. 351-371. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Xinhua*. (2018). “Romania hopes Constanta port to become important hub on the Belt and Road.” September 11, 2018. http://www.xinhuanet.com/english/2018-09/11/c_137459208.htm

Dragan Trailović*

Institute for Political Studies, Belgrade

THE SIGNIFICANCE OF THE DANUBE TO CHINA'S BELT AND ROAD INITIATIVE: POTENTIAL BENEFITS AND POSSIBLE CHALLENGES**

Resume

This research paper explores the significance of the Danube River in China's Belt and Road initiative, aiming to assess both the potential benefits and challenges associated with the river's role and importance in this global undertaking by the People's Republic of China. The Danube River serves as a vital transportation route within a broader network of waterways, playing a crucial role in connecting Europe with Asian countries and providing access to important markets and resources. The objective of the paper is to provide an overview of the possible social, political, and economic relationships between the states in the Middle and Lower Danube basin, which includes Central and (South)Eastern Europe, and the "Belt and Road" initiative, analysing their interconnectedness. The paper discusses the advantages and benefits of utilizing the Danube River as a transportation route for projects under the Belt and Road Initiative, including economic considerations, reduced transit times, and improved access to European markets. Additionally, the paper addresses the challenges posed by employing the Danube River for projects within this initiative, such as potential incompatibility with existing European transportation infrastructure, as well as the geopolitical implications

---

* E-mail: dragan.trailovic@ips.ac.rs

** The paper was written within the framework of the scientific research undertaken by the Institute for Political Studies, which is funded by the Ministry of Science, Technological Development and Innovations of the Republic of Serbia.

of Chinese involvement in this Danube sub-region. By examining relevant scholarly literature, expert analyses, and official institutional documents, the paper will present the advantages, opportunities, challenges, and obstacles related to the utilization of the Danube within the Belt and Road Initiative.

Keywords: *Danube River, Pannonian Danube Basin, Lower Danube Basin, Belt and Road Initiative, People's Republic of China, Central and (South) Eastern Europe*

Иванников Иван Андреевич*

*доктор юридических наук, доктор политических наук,
профессор кафедры теории и истории государства и права,
кафедры конституционного и международного права
Сочинского филиала «Всероссийский государственный
университет юстиции (РПА Минюста России)»*

ДЕКЛАРАЦИЯ И РЕАЛИЗАЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В СТРАНАХ ДУНАЙСКОГО РЕГИОНА

Аннотация

Статья посвящена проблеме сближения государств Дунайского региона в условиях сложных международных и межнациональные противоречий на основе ценностей, которые влияли и влияют на европейскую и мировую политику. Цель исследования заключается в анализе ценностей государств Дунайского региона и Европейского Союза, их влияние на дальнейшее развитие этих государств в регионе, Европе и мире. Автор приходит к выводу, что причиной современного противостояния в Европе и мире, в Дунайском регионе, явились ликвидации СССР и СФРЮ. Выдвигается тезис о том, что объединить народы и государства можно на основе консенсуса, общих перспектив успешного развития при сохранении народами своих религиозных, культурных, государственно-правовых ценностей, равноправного положения государств. В силу этого все государства Дунайского региона должны определиться на основе общих политико-правовых и духовных ценностях и опираясь на них выстраивать международные отношения с другими народами и государствами.

Кључне речи: *Дунајски регион, Европски Союз, политико-правне вредности, равноправие, конституција, СССР, СФРЈ, Србија.*

Географско положење и клима у региону велике славјанске реке Дунај, упадајуће у ње притоке, међу којима су лепе долине, створиле повољне природне услове за живот и сарадњу тамошњих народа по споредњу са другима у Европи и свету. Како се чинило, да нема другог пута, осим јединства и мирног сосуществовања, добрососедских односа, взаимнопогодне сарадње међу етнички блиским народима и њиховим државама Дунајског региона, у том броју и по питањима безбедности и права човека. Међутим народи, који живе у Дунајском региону, имају сложену историју взаимноодноса међу собом и осталим народима и државама Европе. Причином савременог противостања у Европи и свету су последице ликвидације СССР и СФРЈ. У народима Балканског региона сложен судбина. Неколико од њих преживели су године турецког окупације. У период Друге светске војне оштрили су односа међу хрватима и србима. Распад Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ), која постојала од 1945 до 1992 године, завршила се излазом из састава Југославије четири од шест република. У 2006 години од Србије одделила се Црнагорина.

Главном причином распада СССР (историјске Русије) био је одрицање од контрпропаганде, државне идеологије државно-правних вредности социјализма¹. Значај Русије и славјана у свету после престанка постојања СССР и СФРЈ ослабио. При распаду историјске Русије био је оштрио и национални проблем². Подебним начином разваливали су СФРЈ. С.А. Романенко сматра особености Балкана то, да тамо настали најтеже међнационалне противречја, која «...утицали и

---

¹ Иванников И.А. Ликвидација советског државног и општественог уређења Перестројка у СССР у 1985-1991 гг. – Ростов-на-Дону: ЮФУ. 2016.; Ivannikov I.A. The Soviet state of the policy period of “perestroika”// European Journal of Law and Political Sciences. 2015. № 1. P. 19-23.; Иванников И.А. Ликвидација СССР: аксиолошке и правне аспекте // Legal Bulletin. 2022. Том 7. № 1. С. 17-24

² Иванников И.А. Неколико питања национално-територијалног развоја у Русској Федерацији: историја и савременост// Конституционално и муниципално право. 2020. № 5. С. 67-70

влиают на европейскую и мировую политику»³. Предпринимались попытки выявить место России в мире в 2015-2017 годах⁴.

После прекращения СССР и СФРЮ мир стал другим. В декабре 1991 года в Нидерландах в городе Маастрихт главы государств и правительств 12 стран-членов ЕЭС на заседании Европейского совета согласовали Договор о Европейском Союзе, который был 7 февраля 1992 года окончательно подписан министрами иностранных дел и финансов государств-членов ЕЭС. Маастрихтский договор вступил в силу 1 ноября 1993 года. Членами Европейского союза стали: Бельгия, Великобритания, Греция, Дания, Ирландия, Испания, Италия, Люксембург, Нидерланды, Португалия, Франция и ФРГ. В 1995 году к Европейскому союзу присоединились Австрия, Швеция и Финляндия. В 2004 году членами ЕС стали Венгрия, Чехия, Словакия, Польша, Словения, Эстония, Литва, Латвия, Мальта и Кипр. В 2007 году в ЕС вступили Болгария и Румыния, а в июле 2013 года Хорватия. После выхода в июне 2016 года Соединенного королевства Великобритании из Европейского Союза в его составе в 2023 году насчитывается 27 государств.

Как изменилась обстановка в Дунайском регионе за эти годы? Дунай является самой международной транспортной артерией. Территория Дунайского региона включает девять государств-членов ЕС (ФРГ, Австрия, Словакия, Венгрия, Румыния, Болгария, Чешская Республика, Словения, Хорватия с 2013 года) и шесть государств, не входящих в ЕС (Сербия, Украина, Молдавия, Босния и Герцеговина, Черногория). Всего в бассейне Дунайского региона насчитывается 19 стран, среди которых Швейцария, Польша, Италия.

В настоящее время разъединяет государства членство в военно-политических союзах. Из государств Дунайского региона в НАТО состоят Албания, Болгария, Венгрия, Германия, Греция, Румыния, Северная Македония, Словакия, Словения, Хорватия, Черногория,

³ Романенко С.А. Балканы / Юго-Восточная Европа: Регион-загадка и регион загадок // Актуальные проблемы Европы. 2021. № 2. С. 23

⁴ Иванников И.А. Проблема государственного суверенитета России в условиях реализации международного права западной цивилизации и перспектив построения Славянского Союза // Россия в современном мире: политико-правовой аспект. Материалы Международной научной конференции, 4-8 мая 2015 г. Дивноморское).-Ростов-на-Дону.: ДГТУ. 2015. С.18-29; Иванников И.А. Россия в современном мире: проблемы безопасности и сотрудничества.// Россия в современном мире: политико-правовой аспект. Материалы II Международной научной конференции, 24-29 мая 2016 г. Дивноморское).-Ростов-на-Дону.: ДГТУ. 2016. С. 26-32;

Чехия. Какие ценности могут консолидировать государства Дунайского региона между собой и Европейским Союзом?

Исходя из исторических факторов, можно отметить, что существовали и объединительные проекты (славянского союза, коммунизма). Существовали политические и идеологические, национальные и другие факторы, которые объединяли или разъединяли народы балканского региона.

Идеологические и политические факторы. Эти факторы взаимосвязаны, но важнее идеологический, ценностный, так как миром правят идеи, ценности, которые определяют поведение индивидов и их объединений. К вопросу ценностей автору приходилось обращаться ранее, при сравнении политико-правовых ценностей Европейского Союза и Российской Федерации. Приходилось констатировать, что система ценностей инерционна и противоречива, что ценности «...не меняются автоматически с изменением имущественного положения и правового статуса субъекта...В целом, различия между ценностями на Западе и в России идут не по линии их декларации, а по линии реализации», что в России начала XXI века нет развитых экономических, политических, идеологических, социальных и правовых предпосылок для построения правового государства⁵. Во взаимоотношениях Российской Федерации и Европейского Союза были противоречия. «Объединить или разъединить Европейское Сообщество и Россию могут сверхценности. В прошлом разъединяли идея мировой революции и великой империи»⁶.

---

⁵ Иванников И.А. Политико-правовые ценности европейского сообщества и специфика России // Значение Совета Европы для развития права и юридической практики государств-членов в сфере частных и публичных институтов на примере Российской Федерации. Преимущества и противоречия механизма правового взаимодействия Совета Европы и государств-членов: сборник статей по итогам международной конференции «20-летие присоединения России к Совету Европы. История и перспективы» в рамках VI Петербургского международного юридического форума / под общ. ред. канд. юрид. наук А.Е. Тарасовой. — М. : ИНФРА-М, 2016. С. 29.

⁶ Иванников И.А. Политико-правовые ценности европейского сообщества и специфика России // Значение Совета Европы для развития права и юридической практики государств-членов в сфере частных и публичных институтов на примере Российской Федерации. Преимущества и противоречия механизма правового взаимодействия Совета Европы и государств-членов: сборник статей по итогам международной конференции «20-летие присоединения России к Совету Европы. История и перспективы» в рамках VI Петербургского международного юридического форума / под общ. ред. канд. юрид. наук А.Е. Тарасовой. — М. : ИНФРА-М, 2016. С. 29.

На Балканах в 1942 году Йосип Броз Тито и Георгий Димитров на основе идей социал-демократии планировали создать Балканскую федерацию коммунистических государств с целью преодолеть межнациональные противоречия между этими государствами. Были и разъединяющие идеи: некоторые страны поддерживали фашизм. Эту идею не поддержал и И.В. Сталин, а в 1947–1948 годы данный проект не был реализован. В 1953–1959 годы существовал союз Греции, Турции и Югославии, который распался из-за греческо-турецких противоречий, развития отношений между СФРЮ и странами социалистического лагеря во главе с СССР. Сотрудничества балканских стран не получилось, так как СФРЮ сохраняла нейтралитет, а Болгария и Румыния состояли в Организации Варшавского Договора и СЭВ, Греция и Турция присоединились к НАТО и ЕЭС.

Сравнивая СССР и Сербию, можно отметить один общий трагический аналог: русские и сербы являются разделенными народами. В 1991 году был референдум о независимости Хорватии, но хорватские сербы не хотели отрываться от своих культурных корней и создали свою автономию, созвали Сербский Собор, что привело к войне. Похожие события произошли в Приднестровье, Крыму, ДНР и ЛНР.

С развалом Варшавского договора, Совета Экономической Взаимопомощи, СФРЮ в 1990 годы на Юго-Востоке и в центральной Европе начали создаваться региональные и субрегиональные организации (Центральноевропейская инициатива, Черноморское экономическое сотрудничество, Центральноевропейская зона свободной торговли, Адриатическо-ионическая инициатива, Дунайская комиссия и другие), которые имели цель «...привести все входящие в организации страны в ЕС и НАТО»⁷. В 2017 году Черногория вступила в НАТО.

Кроме вступления в Евросоюз и НАТО были и есть возможность выбора другого пути. Сербский политолог и социолог Зоран Милошевич отмечал, что в 1999–2000 годах, во время агрессии НАТО против Союзной Республики Югославии, сербы рассматривали идею создания союзного государства с Россией и

⁷ Романенко С.А. Балканы / Юго-Восточная Европа: Регион-загадка и регион загадок// Актуальные проблемы Европы. 2021. № 2. С. 30.

Белоруссией⁸. Они, конечно, понимали, что это утопия, так как между странами нет общих границ.

Сербы отводили России функции организатора нового союза, видели путь «...к процветанию и успеху без вступления в Евросоюз и НАТО. Все это, разумеется, укрепляет надежду сербов, что однажды, если Западу все таки удастся забрать Косово, оно будет им вновь возвращено»⁹. В 2010–2014 годах не было обострений конфликта между враждующими государствами и народами. В эти годы Румыния, Болгария, Северная Македония, Сербия, Хорватия, Босния и Герцеговина, Черногория, Албания и Косово стремились вступить в Европейский союз и НАТО. Из 27 стран – членов ЕС пять не признавали независимость Косово. Не все из них находятся в Дунайском регионе, но имеют сходные проблемы (Греция, Испания, Кипр, Румыния, Словения). Косово не признают Китай, Россия и Индия.

27 февраля 2023 года в Брюсселе было подготовлено ЕС «Соглашение о пути к нормализации отношений Косова и Сербии». По этому соглашению Сербия должна признать независимость Косово. Началом этому должно быть взаимное признание паспортов, обмен дипломатическими представительствами и тем, что «Сербия не будет возражать против членства Косова в международных организациях», а все разногласия будут решаться мирным путем. Как известно, избранный на новый срок 3 апреля 2022 года президент Сербии Александар Вучич, выступая 31 мая 2022 года в Скупщине Сербии заявил: «Клянусь все свои силы посвятить сохранению суверенитета и территориальной целостности Республики Сербия, включая Косово и Метохию как ее составную часть»¹⁰. В тоже время Сербия, как и Хорватия, Босния и Герцеговина, Черногория и Северная Македония хотят быть в Европейском Союзе.

Объединить славян в современном мире трудно, так как нет объединяющей идеи¹¹. Многие проблемы порождены дефицитом

⁸ Милошевич Зоран. Для Сербии вступление в Европейский союз сродни смирительной рубашке//Русский вестник. – 2022. – № 11. С. 12

⁹ Милошевич З. Вторая потеря Косово и Метохии// Беларуская думка. – 2008. № 10. С.102.

¹⁰ Рюмин А. Подготовленное ЕС соглашение требует от Белграда фактического признания Косова// <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/17154807> 28 февраля 2023 года (дата обращения 4 марта 2023 года).

¹¹ Иванников И.А. Россия и славянские государства в начале XXI века: проблема создания Славянского Союза // Правовая политика и правовая жизнь. 2009. №3. М.– Саратов. 2009. С. 54-60

социальной справедливости¹². К сожалению, как на геополитическом пространстве исторической России, так и ФСРЮ происходят события, которые дезинтегрируют народы некогда единых государств¹³. Многие страны не являются государствами, потеряли свой суверенитет¹⁴.

Национальные факторы. На Балканах проживают разные народы. Часть из них относится к славянам (сербы, хорваты, словенцы, черногорцы, боснийцы, болгары и македонцы), а часть к угро-финским (венгры в Венгрии, секеи и чангоши в Румынии). Есть проблемы даже внутри сербского народа. Сербы на территории Косово и лужицкие сербы (католики и протестанты) на территории Германии испытывают постоянное нарушение своих прав. В 2016 году Зоран Милошевич писал, что «...численность лужицких сербов ныне не превышает 67 000 человек, дело может закончиться исчезновением их как коренного этноса современной Германии»¹⁵. Славяне в целом и сербы в частности на Балканах не объединены.

Экономический фактор. Река Дунай как транспортная артерия играет огромную роль в развитии международного судоходства и торговли. Арпад Гордош также отмечал, что «цель стратегии Дунайского региона состоит в развитии экономики и повышении его конкурентоспособности, что в конечном итоге приведёт к устойчивому увеличению благосостояния его граждан, к созданию процветающего, развивающегося и привлекательного региона»¹⁶. Развитие торговли, туризма, культурных и научных связей будут способствовать дружеским отношениям между народами Европы.

Юридические факторы. Россия на Балканский процесс ныне повлиять не может. Статья 2 Договора О Европейском Союзе закрепляет ценности Европейского Союза: «Союз основан на ценностях уважения человеческого достоинства, свободы,

¹² См.: Иванников И.А. Государственная власть и справедливость в России: пути модернизации государства и права. Ростов-на-Дону: Издательство ЮФУ. 2009;

¹³ Иванников И.А. Какой я видел Украину с апреля 2011 по январь 2014// Часопис Національного університету «Острожская академия». Серія «Право». 2014. № 1 (9). С. 1-17.; Иванников И.А. Россия и Украина в современном мире: состояние и перспективы// Гуманитарий Юга России. 2017. № 6. С. 149-160

¹⁴ Иванников И.А. Оккупированная территория: понятие и режим Правовая политика и правовая жизнь. Москва– Саратов 2008. № . С. 42-46; Иванников И.А. Режим оккупированной территории. – Москва: «Юрлитинформ», 2012. И другие.

¹⁵ Милошевич З. «Сербы есть и посреди Европы». О положении лужицких сербов в Германии// Бельские просторы. – № 01 (2016), стр. 152–158.

¹⁶ Гордош Арпад. Макрорегион Дуная на карте Европейского Союза // Современная Европа. – 2011. № 2. С.60.

демократије, равенства, правог државства и поштовања права човека, укључујући права лица, припадајућих к мањинствама. Овај вредности су јављајући се опшћима за државства-членова у оквирама опшћества, карактеризујућег се плурализмом, недискриминацијом, терпимостијом, праведностијом, солидарностијом и равенством жена и мушћина»¹⁷.

Согласно ставу 1 Конституције Србије 2006 года државство србског народа основано «...на врховенству закона и социјалној праведности, принципова грађанској демократије, права и слобода човека и мањинства, а такође преданности европским принципима и вредностима». Ставу 11 гласи, да Србија јављајући се религијозним државством, где цркве и религијозне опшћине одделене од државства, и «ни једна религија не може бити установљена, као државствена или обавезна религија». Ставу 12 закрепује право на аутономију провинција и месно самоуправљење¹⁸.

Конституција Црногории од 19 октобра 2007 года у ставу 1 закрепује, да суверенна Република Црногория јесте «грађанско, демократичко, еколошко државство и државство социјалној праведности, основано на врховенству права». Ставу 7 забрањује «разжигање или подршка ненависти или нетерпимости по једној причини». Ставу 8 гласи о стварању мера за равенство националног, гендерног и пуног равенства и заштити лица, налазјућих се у неравној положају. Ставу 3 закрепује унитарну форму државствено-територијалног уређења. Ставу 14 закрепује, да «религијозне опшћества одделене од државства» и равноправни¹⁹.

Конституција Босније и Херцеговиине у ставу 1 закрепује демократички државствени режим, састојачи од два територијална образовања Федерације Босније и Херцеговиине и Републике Србској. Частв 2 ставу 2 закрепује приоритет норма међународног права над националним, да «права и слобода, закрепујене у Европској конвенцији о заштити права човека и основних слобода и протокола к неј, имају право

¹⁷ Договор о Европском Сојузу // <https://eulaw.ru/treaties/teu/> (дата обраћања 4 марта 2023 года).

¹⁸ Конституција Србије // <https://worldconstitutions.ru/?p=369> (дата обраћања 3 марта 2023 года).

¹⁹ Конституција Црногории // Конституцији зарубезних страна (Венгрия, Монако, Црногория) : сборник документа / сост. В.А. Шаганин. — Казань : Изд-во «Бук», 2016. С. 33-34.

действие в Боснии и Герцеговине. Они имеют преимущественную силу относительно всех других норм права»²⁰.

Конституция Хорватии в статье 3 «Свобода, равенство, национальное равноправие и равноправие полов, миротворчество, социальная справедливость, уважение прав человека, неприкосновенность собственности, охрана природы и окружающей среды, верховенство права и демократическая многопартийная система являются высшими ценностями конституционного строя Республики Хорватия и основанием для толкования Конституции. Принцип разделения власти включает формы взаимного сотрудничества и контроля субъектами власти, предусмотренные Конституцией и законом»²¹.

В Конституции Республики Македонии в статье 8 закреплены основополагающие ценности конституционного устройства: основные свободы и права человека и гражданина, признанные международным правом и определенные Конституцией; свободное определение национальной принадлежности; верховенство права; разделение государственной власти на законодательную, исполнительную и судебную; политический плюрализм, свободные, прямые и демократические выборы; правовая защита собственности; свободный рынок и предпринимательство; гуманизм, социальная справедливость и солидарность; местное самоуправление; обустройство и гуманизация территории, охрана и улучшение окружающей среды и природы; уважение общепринятых норм международного права» и разрешено все то, что не запрещено Конституцией и законом²².

В Конституции Республики Косово от 15 июня 2008 года статья 7 «Ценности» закрепила, что «конституционный строй Республики Косово базируется на принципах свободы, мира, демократии, равенство, уважение прав и свобод человека и верховенства закона, недискриминации, права собственности, охраны окружающей среды, социальной справедливости, плюрализма, разделения государственной власти и рыночной экономики», а также гендерного равенства «... в политической, экономической, социальной,

²⁰ Конституция Боснии и Герцеговины // <https://legalns.com/> (дата обращения 6 марта 2023 года).

²¹ Конституция Хорватии (Республики Хорватия) 1990 года (с поправками на декабрь 2013 года) // <https://legalns.com/download/books/cons/croat> (дата обращения 6 марта 2023 года).

²² Конституция Республики Македонии от 17 ноября 1991 года // <https://legalns.com/> (дата обращения 6 марта 2023 года).

культурной и других областях общественной жизни»²³. В отличие от Конституции Сербии Конституция Косово не закрепляют права лиц, принадлежащим к меньшинствам.

Религиозный фактор. История народов Дунайского региона трагична и в сфере религиозных отношений. Для славян, исповедующих ислам или католицизм, порой ближе единоверцы других наций и народов, чем славяне. З. Милошевич отмечал, что появление мусульман на Балканах, особенно в Боснии и Герцеговине, где традиционно распространялось православие, рассматривается как «отклонение от исконной сербской идентичности»²⁴. Разные религии и культуры не способствуют интеграции на Балканах. Даже сербы исповедуют разные религии (православие, католицизм, протестантизм).

Выводы.

1. Ценности всегда были, есть и будут достигаться мобилизацией всего общества. В Конституциях государств лежат общие базовые ценности. Объединить народы можно на основе консенсуса, общих перспектив успешного развития государств, при сохранении народами своих религиозных, культурных, государственно-правовых ценностей, равноправного положения государств.
2. Причиной современного противостояния в Европе и мире явились ликвидация СССР и СФРЮ. Эти государства потерпели кризис в идеологии, в межнациональных отношениях и в экономике. Создание подобия СФРЮ и СССР невозможно. Все государства должны определиться в своих политико-правовых и духовных ценностях, на основе которых выстраивать региональные и мировые отношения с другими народами и государствами.
3. В Дунайском регионе насчитывается 19 государств. Все государства Дунайского региона близки по формам своих государств: имеют республиканские формы правления (из них 17 парламентские республики), демократические государственные режимы, унитарные формы государственного устройства за исключением Боснии и Герцеговины, Германии и Швейцарии.

²³ Конституция Республики Косово // https://www.confueconstco.org/ru/congress/congress-XVI/The_Constitution_of_the_Republic_of_Kosovo_RUS.pdf (дата обращения 6 марта 2023 года).

²⁴ Милошевич З. Социальные технологии и политическое сознание /Зоран Милошевич // Ноосферные исследования. – № 2 (2013), с. 81.

4. Развитие отношений с Европейским Союзом с начала XXI рассматривалось большинством государств Дунайского региона как приоритетное в их внешней политике. Европейский Союз в качестве главных факторов сотрудничества видел цель оторвать их от идей социализма и показать преимущества вступления в Европейский Союз и НАТО. В вопросах ценностей мы сможем увидеть принципиальные различия. Есть различия между всеми государствами Европейского Союза и теми государствами, где исповедуют православие и ислам.
5. Для сотрудничества государств Дунайского региона нужно проделать большую аналитическую работу: собрать информацию, по итогам научных конференций, «круглых столов», из справочных материалов, отчетов, выясняя, где были или возможны этнополитические конфликты, есть конфликтная среда. Важно собрать информацию о жизни и изучить режим работы, выявлять личные контакты политиков, идеологов, религиозных деятелей.
6. Идеологическая, политическая, экономическая, правовая и межнациональная сфера жизни людей меняется, а вслед за ней меняются и ценности. Со временем преодолеваются негативное восприятие друг друга, межэтнические и религиозные противоречия. Ощущение личной, национальной и политической безопасности может быть успешным при наличии общих генетических, культурных и иных проектов развития, взаимовыгодной торговли.

Литература

Договор о Европейском Союзе// <https://eulaw.ru/treaties/teu/> (дата обращения 4 марта 2023 года).

Конституция Сербии // <https://worldconstitutions.ru/?p=369> (дата обращения 3 марта 2023 года).

Конституция Черногории // Конституции зарубежных стран (Венгрия, Монако, Черногория) : сборник документов / сост. В.А. Шаханин. — Казань : Изд-во «Бук», 2016. С. 33-34.

Конституция Боснии и Герцеговины// <https://legalns.com/> (дата обращения 6 марта 2023 года).

Конституција Републике Косово// https://www.confueconstco.org/ru/congress/congress-XVI/The_Constitution_of_the_Republic_of_Kosovo_RUS.pdf (дата обращения 6 марта 2023 года).

Конституција Хорватии (Републике Хорватия) 1990 года (с поправками на декабрь 2013 года) // <https://legalns.com/download/books/cons/croat> (дата обращения 6 марта 2023 года).

Конституција Републике Македония от 17 ноября 1991 года// <https://legalns.com/>(дата обращения 6 марта 2023 года).

Гордош Арпад. Макрорегион Дуная на карте Европейского Союза // Современная Европа. – 2011. № 2.

Иванников И.А. Россия и славянские государства в начале XXI века: проблема создания Славянского Союза // Правовая политика и правовая жизнь. 2009. №3. М.– Саратов. 2009.

Иванников И.А. Государственная власть и справедливость в России: пути модернизации государства и права. Ростов-на-Дону: Издательство ЮФУ. 2009.

Иванников И.А Какой я видел Украину с апреля 2011 по январь 2014// Часопис Національного університету «Острожская академія». Серія «Право». 2014. № 1.

Иванников И.А. Оккупированная территория: понятие и режим Правовая политика и правовая жизнь. Москва– Саратов 2008. № 8.

Иванников И.А. Режим оккупированной территории. – Москва: «Юрлитинформ», 2012.

Иванников И.А. Проблема государственного суверенитета России в условиях реализации международного права западной цивилизации и перспектив построения Славянского Союза // Россия в современном мире: политико-правовой аспект. Материалы Международной научной конференции, 4-8 мая 2015 г. Дивноморское).-Ростов-на-Дону.: ДГТУ. 2015.

Иванников И.А. Россия в современном мире: проблемы безопасности и сотрудничества.// Россия в современном мире: политико-правовой аспект. Материалы II Международной научной конференции, 24-29 мая 2016 г. Дивноморское).- Ростов-на-Дону.: ДГТУ. 2016.

Иванников И.А. Политико-правовые ценности европейского сообщества и специфика России // Значение Совета Европы для

развития права и юридической практики государств-членов в сфере частных и публичных институтов на примере Российской Федерации. Преимущества и противоречия механизма правового взаимодействия Совета Европы и государств-членов: сборник статей по итогам международной конференции «20-летие присоединения России к Совету Европы. История и перспективы» в рамках VI Петербургского международного юридического форума / под общ. ред. канд. юрид. наук А.Е. Тарасовой. — М. : ИНФРА-М, 2016.

Иванников И.А. Ликвидация советского государственного и общественного строя Перестройка в СССР в 1985-1991 гг). — Ростов-на-Дону: ЮФУ. 2016.

Иванников И.А. Россия и Украина в современном мире: состояние и перспективы// Гуманитарий Юга России. 2017. № 6.

Иванников И.А. Некоторые вопросы национально-территориального развития в Российской Федерации: история и современность// Конституционное и муниципальное право. 2020. № 5.

Иванников И.А. Ликвидация СССР: аксиологические и юридические аспекты // Legal Bulletin. 2022. Том 7. № 1.

Романенко С.А. Балканы / Юго-Восточная Европа: Регион-загадка и регион загадок // Актуальные проблемы Европы. 2021. № 2.

Милошевич З. «Сербы есть и посреди Европы». О положении лужицких сербов в Германии// Бельские просторы. — № 01 (2016).

Милошевич З. Социальные технологии и политическое сознание /Зоран Милошевич // Ноосферные исследования. — № 2 (2013).

Милошевич Зоран. Для Сербии вступление в Европейский союз сродни смирительной рубашке//Русский вустник. — 2022. — № 11.

Милошевич З. Вторая потеря Косово и Метохии// Беларусская думка. — 2008. № 10.

Романенко С.А. Балканы / Юго-Восточная Европа: Регион-загадка и регион загадок // Актуальные проблемы Европы. 2021. № 2. С. 30.

Рюмин А. Подготовленное ЕС соглашение требует от Белграда фактического признания Косова// <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/17154807> 28 февраля 2023 года (дата обращения 4 марта 2023 года).

Ivannikov I.A. The Soviet state of the policy period of “perestroika”// European Journal of Law and Political Sciences. 2015. № 1.

Алексиос Алексеи Панагопулос*

Институт за политичке студије, Београд

ДУНАЙ, ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТОРГОВЛЯ, МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ, КУЛЬТУРА И ПРИСУТСТВИЕ ГРЕКОВ.

Краткое содержание

Река Дунай является второй по судоходности рекой Европы, как водный путь, соединяющий несколько стран. Древнегреческие писания упоминают реку через древний Гесиод и священный остров Альбина. Самый старый мост был построен древним греком Аполлодором Дамаскином около 103-105 гг. н.э. по приказу императора Траяна. Славянские племена преобладают в районе слияния Дуная и Савы. В свою миссию отправляются Кирилл и Методий для распространения византийских идей великого Фотия. В 1368 г. н.э. создается первая международная экономическая организация. Османская империя с Венгрией и Габсбургами господствовала в течение V веков и узаконила контроль над Дунаем. Греки возьмут в свои руки экономику и торговлю, особенно в австро-венгерском регионе Земун, и первый торговый кодекс будет написан на греческом языке. Рига Ферео будет координировать действия, направленные на освобождения от турецкого ига. С

---

* Алексиос Алексеи Панагопулос, профессор, доктор политических наук Белградского государственного университета. Доктор богословия Государственного университета Восточного Сараево. Доктор в области биоэтики в Институте Латинской Америки Святого Григория. Член международной Славянской академии МСА. Бывший ректор Атонаида церковной академии в Святой Горе Афон (Греция). Он также преподавал в университетах Сербии, Греции и Кипра.

1829 года по Адрианопольскому договорунаблюдается закат османской финансовой монополии. Россия проигрывает Крымскую войну и европейские державы начинают активно заниматься мореплаванием. Во время Второй мировой войны Германия взяла на себя экономическое управление. Советы взяли на себя судоходство в 1948 году с новым международным правовым режимом. После бомбардировок НАТО в 1999 году транспортировка по реке была затруднена. С 1991 года Дунай является объектом Всемирного наследия ЮНЕСКО. Каждая река обладает тайной силой, как и Дунай. Говорят, что греческий морской демон сумел укротить ее и помочь в экономическом и коммерческом развитии, с элементами культуры и прогресса.

Ключевые слова: Дунай, экономическая торговля, международные отношения, культура и греки

Река Дунай на немецком языке: «Donau», словацком «Dunaj», венгерском «Duna», хорватском «Dunav», сербском «Dunav», румынском «Dunărea», болгарском «Дунав», русскоукраинском «Дунай» инагреческом «Дунавис», известнаярека: «Данувий», византийцам и древним грекам. Его также называют Данубиос или Данновис, а также «Истрос», в основном за его последнюю часть, которая является «турок» турки. После Волги это вторая по величине судоходная река Европы. Она считается 30-й по величине рекой во всем мире. Это водный путь, который объединяет несколько стран, и византийские мореплаватели и купцы благодаря этой реке заявляли о себеуже с древнегреческих времен.

Истоки этой реки находятся в Шварцвальде, в городе Донауэзинген, на территории современной Германии, в месте слияния двух рек Бригач и Брег. Она течет на юго-восток, проходя через четыре столицы центральноевропейских стран, прежде чем впасть в Черное море, в основном через его дельту, в Румынию и Украину, через 2872 тыс. чел. Раньше это был естественный древний предел и граница Римской империи, а позже для восточно-римского государства. Сегодня Дунай протекает через десять стран, его бассейн, включая притоки и охватывает ещё девять стран. Его

название «Данувий» или «Данувий», вероятно, происходит от искаженноперсидского или какого-то кельтского языка.

Вероятно, это название происходит от слова «дану», означающего «река», что, возможно, восходит к названию на протоиндоевропейском языке древней космической реке или речной богини. Корень слова: «да», относится к сильному. На латыни он называется: «Danubius», «Danuvius», «Ister», а на древнегреческом: как «Istros», также как нижний Дунай. В то время как на фракийском или дакийском языке река называлась «Донарис», как верхний Дунай, а на фракийском или фригийском языке она была известна под именем «Матоас», то есть счастливчик. В английском языке используется слово, происходящее от латыни: «Дунай».

Общая площадь водосбора данной реки достигает 801.093 км². Она также включает части других стран, таких как: Босния/Герцеговина, Чехия, Словения, Черногория, Швейцария, Италия, Северная Македония, Албания. Она также включает суббассейны ее притоков, самые крупные из которых: «Тиса» и «Саво». Самая высокая точка водосбора достигает высоты 4049 — это пик «Пиц Бернина» на итальянско-швейцарской границе. Некоторые из ее притоков сами по себе являются важными реками для коммерческого транспорта как судоходные, так и мелководные.

От немецких истоков реки до ее устья в Черном море есть несколько притоков, например, в современной Хорватии приток «Дравош» с устьем в Осиеке, приток «Вука» с устьем в Вуковаре. В Сербии приток с устьем у острова Вуковар, на острове Саренград, приток Тиса с устьем у Тителя, Саво с устьем у Белграда, малый и большой остров войны, также приток Тимиш, с устьем в Панчево, приток Великая Морава с устьем в Смедерево, приток Млава с устьем в Костолаце, приток Пек с устьем в Велико Грандиште, приток Тимок с устьем на границе Сербии и Болгарии.

Река протекает через четыре европейские столицы, такие как австрийская: Линц, Кремс, Тулон, Вена. В Словакии: В древние времена на берегах Дуная жили несколько народов и было несколько культур. Люди жили и развивались вокруг него. Культуры эпохи неолита Дуная демонстрируют признаки линейной керамики в мезодунайском бассейне. Вдоль этой реки будет расположено несколько памятников культуры Винча в Сербии, датируемых от VI до III тысячелетия до н.э. Цивилизация, которая развивалась в Бучендоле, с одноименным местом недалеко от Вуковара в

современной Хорватии, появилась в III-м тысячелетии до нашей эры, она известна своими гончарными изделиями.

С 8500 г. до н.э. у Железных ворот, а также в районах вокруг сегодняшнего Белграда были поселения рыбаков и охотников. Примерно в 750-500 годах до н.э. кельты расселятся по направлению к Верхнему Дунаю, защищая имя: «Дану», которое также можно интерпретировать как: мать богов. В древнегреческих писаниях река упоминается у Гесиода, который имел представления о культурном слое, в основном о нижнем Дунае таком, как «Истро». Как часть реки, Дунай был известен вместе с Черным морем под названием: «Океанос» или Океанская река. Истрос также назывался Океанским Рогом во время древнегреческих путешествий аргонавтов и древнего Аполлония Родионского. Река в нижнем течении имеет несколько замедляет свой ход, становясь глубже и шире, как продолжение океана. В устье реки находится священный остров Альба, или Альбина, или Лефки, где были Святые места. Он известен как Пифониси или остров Змей, где находилось древнее Святилище, посвященное пеласгийскому, или древнегреческому Аполлону, обращенному к солнцу Востока. Древний грек Екатаем Абдеритом также упоминает эту область, простирающуюся от Гипербореи до Океана. Старинная древнегреческая легенда гласит, что герой Ахиллес был похоронен в Лефках, где жили древние греки, и где сегодня находится одно из устьев Дуная под названием Килией. С этим мифом связано современное, но и старое имя Альбина. Позже в византийской истории, ближе к румынской границе, в некоторых старых румынских песнях упоминается греческий белый православный монастырь, существовавший на белом острове, действительно с девятью православными священниками.

Дарий добрался до реки из Персии и пересек ее во время скифского похода около 513 г. до н.э. Кроме того, Александр Македонский, царь всех греков, победит в битве царя тривальцев, Сирмоса, и приступит к подчинению северных варварских фракийских и иллирийских провинций, так что его продвижение достигнет географически высокого положения. От древней греческой Македонии она дотянется от нижнего Дуная до верхнего Дуная, около 336 г. до н.э., и объединит дунайские народы и народы, которые он победил и объединил в своем северном царстве. Позже Римская империя имела под своей военной юрисдикцией все провинции и поселения вокруг Дуная, как часть «Лим».

Река Дунай была северной границей Римской империи со времен Октавиана, в то время римскими провинциями вдоль Дуная были: Провинция «Райтия», с замками – городами на Дунае: «Кастра Батана», «Кастра Регина», с такими легионами, как 3-й итальянский, с 15 г. до н.э. по 467 г. н.э., провинция «Норикум», с городом-крепостью на Дунае «Юванум», с легионом 2-го Итальянского, с 15 г. до н.э. до середины V века нашей эры Провинция Паннония с городами-крепостями на Дунае: «Виндобона», «Куччиум», «Мурса», «Аррабона», «Сольва», «Сопианы», «Таурунум», «Аквинкум». С легионом в 11-м названном Дидими, с 9 г. до н.э., в составе Иллирии, до 20 г. н.э., и до 107 г. н.э., с уступкой гуннам Феодосием в середине 5 века н.э. Провинция Верхняя Мезия с крепостью и городом «Сингидунум» и 2-м резервным легионом с 29 г. до н.э. до 376 г. н.э. Провинция Дакия с легионом 4-го Флавия Феликса, 13-го Дидимида и 5-го Македонского с 106 г. н.э. – 275 г. н.э. Провинция Като Мисиас, с городом-крепостью: «Дуросторум» и Никополь, с легионом 1-го Итальянского и 11-го Клавдиев, с 29 г. до н.э. – 376 г. н.э. Римская армия построит дорожную сеть с важными мостами, малыми и большими, чтобы иметь дороги для проведения своих военных операций. Арочный мост Траяна у Железных ворот был самым большим в мире, еще одним важным мостом был «Винбидона», то есть сегодняшняя Вена.

Древнейший из известных мостов через Дунай был построен древним греком Аполлодором Дамаскинским около 103 – 105 гг. н.э. по приказу императора Траяна в районе, граничащем сегодня с Сербией и Румынией. С III-го и IV-го веков, когда римская власть и могущество начали приходить в упадок, другие народы начали обретать силу. В 469 году готы отойдут от Паннонии, уступив место лангобардам, которые будут господствовать до VI века. Но бывшая римская провинция Мезия из Восточной Византийской империи сохранится. Но с VI века авары создадут свое государство с центром на Тисе.

Когда они исчезнут, произойдет переселение болгар и других славянских племен на Нижний Дунай. Славянские племена сначала расселятся вокруг слияния Дуная и Савы. Там они будут расти и организовываться. Но в следующем столетии они начнут понемногу спускаться на юг, совершая разведовательные операции, они методично передвигались по землям Византийского государства. С появлением методистской миссии Кирилла, распространением

христианства и византијског творческог духа од великог Фотија све изменити се к лучшем. С IX века мађяри начнут заменяти племена аваров в Паннони. Верхня часть Дуная останется примерно такой, какой она была под контролем баварцев и готов.

В средние века несколько административных властей, расположенных в прибрежных городах, такие как рыцари в Дюрнштайне в Австрии, начали вынуждать проходящие корабли и суда платить специальный налог за проход их судна. Прибрежные города каким-то образом также вынудили проходящих мимо торговцев останавливаться, даже ненадолго, в их маленьких гаванях, чтобы продать там часть своих товаров. Самая длинная часть Дуная, которая простиралась до Венгерского королевства уже в 1004 году, вместе с присоединением Трансильвании, а затем Хорватии с 1089 года, Венгрия будет экономически контролировать ее по всей долине реки.

С 1368 г. н.э. по приказу валашского князя Владислава была основана первая международная экономическая организация для реки Дунай, которая охватит Венгрию благодаря князю Мирчею в 1413 году, что приведет к свободному движению и навигации судов по Река Дунай между Железными воротами и Браилой. До Османской империей там было Венгерское королевство, а затем империя Габсбургов с конца XIV до конца XIX веков, чтобы узаконить контроль над рекой. Дунай с 1521 года будет реальной северной границей Империи. Несколько сражений будут происходить между венграми и османами с 1366 по 1526 год, а затем между османами и Габсбургами с 1526 по 1791 год на реке Дунай.

Такие битвы, как битва при Никополе в 1396 г., битва при Мохаче в 1526 г., первая турецкая осада Вены в 1529 г., осада Эстерхома в 1543 г., а также Пятнадцатилетняя война 1591–1606 гг., а также 2-я осада города Вены в 1683 году и Великой турецкой войны с 1683 по 1699 год. В первые три века геополитического турецкого суверенитета коммерческая монополия на хозяйственно-торговые перевозки по Дунаю принадлежала туркам, затем в связи с достижением международных экономических соглашений исключительное использование среднего и нижнего течения реки было изменено. С 1535 года, по договору Османской империи с Французским королевством, был разрешен свободный проход и движение по всем водным путям Османской империи, включая реку Дунай, для судов с французским флагом.

Дунай почти не использовался французами. Новый османский договор о свободном судоходстве от 1616 года для Австрийской империи будет включать союзные территории Испанской монархии. Фактически границы Австрийской империи были расширены в 1699 году по историческому Карловичскому договору до устья Тисы. Активным и напористым Габсбургам удалось взять Будапешт. С июля 1718 года, согласно торгово-дипломатическому договору Пасаровичей, в документ был включен целый раздел, озаглавленный: «Tractatus Comercii et Navigationis», но он тонко запрещал прямое плавание по Дунаю в Черное море нетурецким кораблям.

С присоединением Бессарабии Российская империя впервые получит геостратегическое прибрежное государство на реке Дунай. С июля 1774 года по Кучук-Кайнарджисскому договору русским кораблям было позволено свободно ходить по Дунаю, находившимся под османским владычеством, поскольку именно они определяли уже существовавшие международные права судоходства для французских и английских кораблей. Австро-Венгрия также присоединится к этому международному экономическому режиму свободного использования речного пути по Дунаю, примерно в 1784 году. Затем несколько греков возьмут экономику и торговлю в свои руки, особенно в австро-венгерском регионе Земун, расположенном недалеко от оккупированного Турцией Белграда. Первый коммерческий код будет написан на греческом языке для города Земун, где он до сих пор хранится в музее в Белграде. Рига Фера будет координировать действия по избавлению от турецкого ига, но будет захвачен и убит турками у Дуная в Белграде. По Бухарестскому договору 1812 года русским кораблям будет разрешено подходить к Пруту, таким образом, произойдет коммерческий и более общий международный рост российского присутствия на реке Дунай. С 1829 года по Адрианопольскому договору Османская империя имела финансовую монополию на молдавское зерно, которое водным транспортным путем переправлялось в Центральную Европу через реку Дунай, чтобы добраться до Великобритании, которая в то время испытывала нехватку продовольствия. Кроме того, устье Дуная в Сулине перейдет под суверенный контроль России, и тем самым откроется канал свободной торговли с Черным морем.

С 1835 г. греко-австрийский договор открыл новые горизонты экономического и торгового сотрудничества придунайских государств со средиземноморскими государствами через судоходную

реку. Австрия заявила об экономической и торговой открытости через свои порты на Дунае, а также о торговом соглашении с англичанами от 1838 года с Россией. К сожалению, плохое содержание речных дорог в устье Дуная, в Сулине, стало поводом для того, что Россия начала форсировать работы по строительству железнодорожной линии между Чернаводой и Констанцей. Дунай начал нормально развиваться в своих южных частях, и византийские греки развили коммерческую деятельность, в то время как прибрежные города Молдавии и Валахии приобрели особый европейский интерес.

Российская империя, вероятно, не придавала должного значения геостратегической трансдунайской торговле, поскольку ее интерес к экспорту исходил из порта исторической Одессы. Затем, когда Россия проиграла Крымскую войну, европейские державы распространили режим судоходства на нижний Дунай, исключив таким образом Россию, с учреждением Европейской комиссии Дуная и Сулины, по-английски: «Европейская комиссия Дуная и Сулина». Город, который станет коммерческим центром под его контролем, с Галаци.

Коммерческие международные греческие морские интересы приобретут особое значение с интернационализацией реки, поскольку суда под греческим флагом будут первыми в списке по объему перевозимых ими товаров от 136 922 тонн с 1866 года. Европейская комиссия повысила экономический статус Сулины, придав ему европейскую экономическую мощь и европейскую ориентацию. Затем греческий язык стал языком торговли как «лингва-франка». Важной войной на Дунае была русско-турецкая, длившаяся с 1877 по 1878 год. Когда русские проиграли в 1878 году, Добруджа перешла под контроль Румынии, которая, согласно Берлинскому договору, стала противовесом усилиям России по завоеванию Бессарабии.

Европейская экономическая комиссия действовала независимо от румынского государственного регулирования. Огромный мост «Король Карл» соединит Бухарест с Констанцей, но во время Первой мировой войны он будет разрушен, что повлечет за собой большие экономические последствия. Союзники поддержали работу экономической Европейской комиссии по Дунайскому соглашению от 1921 года, учредив Международную экономическую комиссию Дуная – Международную Дунайскую комиссию для судоходства между Ульмом и Браилой. Румынское правительство пыталось упразднить международные Еврокомиссии, желая своего

абсолютного национального суверенитета, и с 1929 по 1939 год взяло под свою юрисдикцию большую часть Нижнего Дуная.

Во время Второй мировой войны Германия получила экономический контроль над всем Дунаем. После окончания войны Советы взяли на себя ответственность за судоходство по Дунаю и с августа 1948 года ввели новый международно-правовой режим с экономическим сотрудничеством прибрежных стран, оставив западные державы в стороне. В то время Дунай был изолирован от Средиземноморья и Центральной Европы. С 1945 г. было согласовано открытие 400-километрового Дунайского канала в Черное море, который, к сожалению, прекратил свое существование в 1953 году со смертью Сталина. Чаушеску продолжил этот проект и, но к сожалению, не завершил его, чтобы соединить Бухарест с рекой, так как к 1989 году было почти завершено только $\frac{3}{4}$.

Судоходный Дунай также может принимать океанские лайнеры из Черного моря в Браилу в Румынии, речные суда в Кельхайм в Баварии и небольшие суда в Ульм в Бадене в Вюртемберг, причем притоки также судоходны. С 1992 года река стала трансевропейской водной артерией, через канал Рейн-Майн-Дунай и от Роттердама по Северному морю до города Сулина и до Черного моря. Поскольку это единственный панъевропейский водный транспортный коридор для Центральной и Восточной Европы, количество товаров увеличится примерно до 100 миллионов тонн к 1987 году. После бомбардировок Сербии НАТО в 1999 году транспортеровка по реке стал довольно затруднительным, поскольку три сербских моста подверглись бомбардировке во время войны в Косово.

С 2002 по 2005 год судоходство снова было восстановлено, но уже не с прежним экономическим размахом. Дунай протекает через ущелье у Железных ворот, на границе между Сербией и Румынией, где находится плотина Железных ворот I и ГЭС II. На Дунае построены три водных соединения, такие как канал Дунай-Тиса, где расположены районы Банат и Бача, Воеводина, северные провинции Сербии, а также Дунайско-Черноморский канал между Чернаводой и Констанцей, который был завершен в 1984 году, сократив расстояние до Черного моря. В-третьих, канал Рейн-Майн-Дунай, построенный в 1992 году, соединяющий Северное море с Черным морем.

Дельта Дуная на румынском языке: «Дельта Дунай», на русском и украинском языках: «дельта Дуная», вероятно, лучше

всего сохранилась в Европе: большая часть дельты находится в Румынии, а северная часть – в Украине. С 1991 года Дунай является объектом Всемирного наследия ЮНЕСКО, поэтому большая его часть находится под его защитой. На водно-болотных угодьях Дуная, включенных в список Рамсарской конвенции, обитают стаи перелетных птиц и малый баклан, а в дельте реки обитает более 300 видов птиц. Охраной реки Дунай занимаются представители 14 государств, Германии, Австрии, Чехии, Словакии, Словении, Венгрии, Хорватии, Боснии и Герцеговины, Сербии, Болгарии, Румынии, Молдовы, Украины и Черногории.

На протяжении всего своего течения река является источником питьевой воды для около 20 миллионов человек. В Австрии и Венгрии вода поглощается родниковой почвой. В Вене канализация была ограничена плотиной Габчиково и плотинами возле Братиславы, а также двумя двойными плотинами Железных ворот. С Дунаем связаны крупные судоходные реки, такие как Дравош, Савос и Тиса. Рыбалка на Дунае была обычаем и традицией с первых христианских лет. В экосистеме Верхнего Дуная обитает 60 видов рыб, а в экосистеме Нижнего Дуная – Днестре их примерно в два раза больше, некоторые виды рыб – это «белуга», русский осетр, севрюга, осетр, звездчатка. осетровые и осетровые европейских морей, которые в последнее время сильно сократились или исчезли, а также лососевые виды.

Берега Дуная в городе Будапеште являются объектом всемирного наследия и пешеходной достопримечательностью. Дунайская велодорожка проходит по маршруту реки: «Донауэзинген — Пассау» (559 км), «Пассау — Вена» (340 км), «Вена — Будапешт» (306 км), «Будапешт — Черное море» (1670 км). Историческим является так называемый Путь Султана, как пешеходный маршрут вдоль реки, из Вены в Смедерево, Сербия, а оттуда Путь Султана отходит от Дуная и заканчивается в Стамбуле.

Дунай упоминается в названии известного вальса австрийского композитора Иоганна Штрауса: «An der schönen blauen Donau» = К прекрасному голубому Дунаю. «Волны Дуная» = Valurile Dunării, на румынском языке, это вальс румынского композитора Иона Ивановича. Дунай также будет воспет в национальном гимне Болгарии. «Лощман Дуная», 1908 год, Жюль Верн рассказывает о приключениях рыбака Сержа Ландко, когда он плывет по этой реке. Это также стало предметом фильма «Истер» в 2004 году. Фрагменты

немецкого фильма «Им Джули» снимаются на Дунае. В 1980 году в фильме Николаса Роуга: «Власть плоти», с пересечением границы из Братиславы в Вену, как романтика.

Есть также популярные хасидские или еврейские песни: «Хабад нигуним», или «Дунай», 1800 года. Фермеры вокруг реки регулярно ходили и пели благодарности богу за великую красоту, которую они видели каждый день. Дунай также играет важную роль в фильме грека Теодора Ангелопулоса «Взгляд Одиссея» с Харви Кейтелем. Дунай был экономическим и коммерческим центром развития, а также мультикультурным пространством для распространения и расширения нравов и обычаев различных народов в рамках исторически значимого геополитического и экономического развития.

Греческий мореплаватель сыграл большую роль в судоходстве по Дунаю, достигнув значительного успеха благодаря своему. Хотя он родился в теплом средиземноморском климате, он приспособился к суровым зимам долины Дуная. Спасение его корабля было самой его жизнью. Итальянские и другие консулы в своих рапортах и отчетах избавляют нас от усилий, предпринимаемых греческими моряками, чтобы противостоять ожесточенной конкуренции иностранных флагов. Судовладельцы смогли своевременно выполнить юридические требования правил судоходства.

Веским доказательством мореходного мастерства греческого мореплавателя было его знакомство с гидрогеографической природой реки Дунай. Однако Дунай является большим естественным препятствием, замерзание и затопление, движущиеся песчаные отмели, могут образоваться в течение нескольких дней или часов, особенно блокада какого-либо места стволом дерева, унесенного бурными водами. Есть точка, где создаются водовороты, затрудняющие движение. Зимой 1924 года королевская яхта с королем Румынии Фердинандом I оказалась в центре смерча и сильного речного течения, ему грозила опасность перевернуться и быть выброшенным на противоположный берег. Шкипер яхты полностью потерял управление. В этот самый момент мимо проходило пассажирское судно «Принципеле Мирча», идущее из Галаци, с Никосом Зервосом в качестве его капитана. Начальник порта Николас Мишутсос наблюдал за неуклюжим управлением с королевской яхты, но не мог не вмешаться. Мишутсос, обращаясь к Зервосу по-гречески, попросил его немедленно сойти на берег и

сесть на царскую яхту. Зервос подошел к яхте на лодке, поднялся на борт и провел лодку на 250-350 метров вверх по течению реки и умелым маневрированием сумел совершить морской разворот.

Еще одним трудным судоходным пунктом было прохождение водопадов у порта Турнос-Северинос на Верхнем Дунае. До 1920 года румынские суда избегали осуществляя тьрегу лярные рейсы в дунайском секторе, перевозками занимались только осадочные суда австрийского, венгерского, немецкого, югославского и чехословацкого флотов. Румынская компания «Societatea Romana Dunareana, SDR» использовала в 1924 году капитана буксира Иоанниса Галатиса для проведения помощи буксиров Bicaz и Saligny первого конвоя судов. Обязанности, которые должен был знать и исполнять капитан, содержатся в популярной румынской поговорке: «на все лады»!

Греческие моряки не учились в престижной морской школе. Их единственной школой был опыт, основанный на многолетней работе в порту. Маленькими детьми они учились на практике и продолжали узнавать все больше о своей профессии, соприкасаясь с общественной и профессиональной жизнью придунайских городов. Затем они стали мастерами буксиров и барж, а затем и кораблями.

Многие греки отправились в Румынию после 1856 года, занимая скромное социальное и экономическое положение, в поисках большей удачи. Греческие общины способствовали их легкой адаптации к экономическому развитию. Некоторые простые мастера барж и буксиров превратились в судовладельцев и крупных торговцев. Такие судовладельцы, сыгравшие важную роль в экономической жизни Румынии: Панагис Валианос, Ник. Хрисовелонис, Братья Теофилатос, Иоаннис Теофилатос, П.К. Платис, Д.К. Власопулос, Г. Каравиас, братья Кукли, братья А. Эмпирикос, братья Маркопулос, Ф. Фрагопулос, А. П. Марулис, братья Стататос, Отон Стататос, братья Каллиникос, Н. Сулариотис, М. Аравантинос, Х. Карусос, Валерианос, Георгиос Портолоос, Теодоридис, Антипа, Кутавас, братья Негрепonti, Мацукис, Теодорос и Спирос Ликиардопулос.

В период с 1900 по 1910 год румынские власти приняли ряд экономических мер для развития своих национальных судов за счет иностранных. Затем греческие судовладельцы перевели свои корабли в порты Рени и Исмаили, находившиеся под геополитическим суверенитетом России, и остановили их там. Румынское правительство, опасаясь парализовать торговлю на Дунае, немедленно отменило эти меры. Каждая река обладает

тайной силой, такой как Дунай, говорят, что греческий морской демон сумел укротить ее и помочь в экономическом и коммерческом развитии, развить культуру и достигнуть прогресса. Геостратегия и геополитика вокруг Дуная были, есть и будут очень важными, и возникновение этого вопроса имеет первостепенное научное и практическое значение сегодня и завтра.

Библиография:

Constantin Iordachi: «Global Networks, Regional Hegemony, and Seaport Modernization on the Lower Danube», in, Biray Kolluoğlu και Meltem Toksöz (επιμ.), (2010), *Cities of the Mediterranean*. I.B. Tauris, London – New York.

Davies, Norman (1998), *Europe: a History*. Harper Perennial.

Hajnal, Henry (1920) *The Danube, its historical, political and economic importance*. Martinus Nijhoff, Hage.

Heather, Peter (2007), *The Fall of the Roman Empire: A New History of Rome and the Barbarians*. Oxford University Press.

Nicetas Choniates, *Historia*, Walter de Gruyter, 1975 (look pp. 153).

Philip Matyszak (2010), *Legionario: el manual no oficial del soldado romano*. Akal, Madrite, look pp 25.

Makris Georgios (1988), *Studien zur Spätbyzantinischen Schieffhart*, Collana Storica Di Fonti E Studi, Genova 1988.

Tockner, Klement et al. (2009), *Rivers of Europe*. Elsevier Ltd. London, San Diego.

Fokas Spiridon, *The Greeks in the Lower Danube River Navigation*, Translated from the Romanian Maria I. Markopoulou, Foundation for Studies of the Aimos, IMXA, Thessaloniki 1975.

Summary

The Danube River as Europe's second navigable river, is a waterway that connects several countries. In Antiquity Hesiod mentioned the river and the sacred island of Albina in Ancient Greek books. The oldest bridge was built by the ancient Greek Apollodorus the Damascene around 103-105 AD, by the order of the emperor Trajan. The Slavic tribes dominated around the confluence of the Danube and Sava. The Cyril Methodist mission and the transmission of the Byzantine spirit was brought to Europe from the great Pontus Euxinus by Photius. From 1368 AD, the first international economic organization was established. The Ottoman Empire with Hungary and the Habsburgs, dominated for five centuries and legalized the control of the river. The Greeks took the economy and trade into their own hands, especially in the Austro-Hungarian region of Zemun, and the first commercial code of law was written in Greek. Rigas Feraios coordinated activities to shake off the Turkish yoke. From 1829, with the Treaty of Adrianople, the Ottoman financial monopoly began to collapse. Russia lost the Crimean War and the European powers extended the regime of navigation. During World War II, Germany gained geopolitical economic control over the Danube and its region. The Soviet Union took over shipping in 1948 with a new geopolitical international legal regime. With the NATO bombings of Yugoslavia in 1999, the river transport became difficult. Since 1991 it has been a UNESCO World Heritage Site. Every river has a secret power just like the Danube, it is said that the Greek naval demon managed to tame it and help in economic geostrategic and commercial development, with cultural elements and progress.

Keywords: *The Danube, economic trade, international relations, culture and the presence of the Greeks.*

Иван Матић

Институт за политичке студије, Београд

LIMES DANUBIENSIS: ГРАНИЦА РИМСКОГ ЦАРСТВА НА ДУНАВУ*

Сажетак

---

*Тема овог рада је историјски развој границе (лат. *limes*) Римског царства на обали Дунава. У првом делу рада ће, ради успостављања историјског контекста, укратко бити приказан развој римских институција и експанзија територије кроз период краљева, републике и, коначно, царства. Затим ће бити размотрен постепен напредак Римљана ка обалама Дунава и ток сукоба римске војске са народима који су их насељавали. Тема трећег дела рада ће бити успостављање почетне границе на Дунаву, њене флукуације условљене офанзивним и дефанзивним подухватима, изазови њеног одржавања, покушаји обнове и, напоследку, њен пад под 'варварском' инвазијом, односно напуштање од стране Римљана. У последњем делу рада ће бити понуђен преглед неколико археолошких налазишта која садрже остатке утврђења римског лимеса у Бердапској клисури.*

Кључне речи: *Рим, лимес, граница, Дунав, Панонија, Моезија, Дакија, Тракија*

---

* Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе”, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

Увод

Као једна од највећих европских река, Дунав је између осталог имао кључан геостратешки значај још од почетка развоја племенских конфедерација и античких држава. Овај значај се примарно огледао у чињеници да је, будући да се ради о реци која је релативно равномерно широка и брза целим својим током (Kaiser 2022, 40), древним армијама било изузетно тешко да спроведу инвазију са једне обале на другу, што ју је чинило идеалном и лако одбрањивом природном границом. У контексту Римског царства, Дунав поприма значајну улогу крајем првог века пре нове ере, када Римљани започињу освајачке походе против народа који су насељавали његове обале (Eutropius 1993, 32; Mommsen 1901, 120). Ови походи наилазе на значајан успех током првог века нове ере, када се успостављају и стратешки темељи онога што ће постати граница Римског царства на Дунаву (лат. *Limes Danubiensis*). Ове границе се у другом веку нове ере чак и померају на североисток, након Трајановог освајања Дакије, али затим попримају облик који ће мање-више задржати све до пада лимеса под инвазијом Словена и Авара у седмом веку.

Да бисмо разумели како је једно древно царство било у стању да одржи границу удаљену преко хиљаду километара од свог града порекла, најпре морамо почети од његових темеља. Утолико, у првом делу рада ћемо укратко прегледати ток развоја римске државе и њене територије, од њених скромних почетака у централној Италији у доба тзв. краљева,¹ преко значајне експанзије у време републике, до, напоследку, финализације граница у периоду царства. Успоставивши контекст територијалног ширења Рима, преместићемо фокус на експанзију ка обалама Дунава на Балкану, сукобима са староседеоцима који су уследили и развоју првих римских провинција у овом региону. Коначно, размотрићемо процес развоја границе на Дунаву, њено постепено утврђивање, привремено напуштање, инвазије и реконструкције и, коначно, њен пад.

---

¹ Превод латинског појма *rex* као 'краљ' је у најбољем случају апроксимативан, будући да су седморица владара који су носили ову титулу, од Ромула до Тарквинија Охолог, били примарно врховни свештеници, војни заповедници и судије, али не и цивилни владари (ту функцију је и тада вршио сенат). Непрецизност овог превода се огледа у томе што се титула раних римских поглавара њиме доводи у везу са феудалним краљевима, или, пак, владарима раних модерних европских држава. За више о овоме, видети: Морган 1877, Матић 2020, Матић 2021.

За изворе ћемо се позвати на широк спектар литературе, од класичних аутора као што су Фест (Sextus Festus), Флор (Lucius Annaeus Florus), Еутропије (Eutropius) и Плиније Старији (Gaius Plinius Secundus), затим класичне немачке историчаре као што су Неибур (Barthold Georg Niebuhr) и Момзен (Theodor Mommsen), њихове тумаче из других друштвених наука попут Моргана (Lewis Henry Morgan) и Енгелса (Friedrich Engels) и, коначно, бројна савремена историјска и археолошка истраживања римске границе на Дунаву.

1. *Imperium Romanum*: Како је један град ‘освојио свет’?

Рим је по предању основан 753. године пре нове ере (Morgan 1877, 286) географским спајањем три племена, *Ramnenses*, *Titienses* и *Luceres*² (Smith 2006, 187). Важно је, међутим, имати у виду да је закон Дванаест таблица из половине петог века пре н. е. хронолошки први писани документ сачуван из доба старог Рима, док је већина римских историчара писала у периоду позне републике и империје, тј. од другог века пре н. е. надаље (Smith 2006, 12). Све ово илуструје чињеницу да историографија древних зачетака Рима барата несигурним изворима који заузимају чудну позицију на спектруму између историјских чињеница и легенди. Неки класични историчари, међутим, сматрају да су основни подаци о овом периоду, као, на пример, тај да је Римом у првом периоду владало седам краљева, вероватно тачни, мада је ових владара могло бити и више (Smith 2006, 169).

Сходно оскудности историјских информација, о уређењу Рима у првом периоду његовог постојања се мало зна. Према легендама, три племена која су створила овај град су била подељена на по сто генсова, односно на по десет курија (Engels 1884, 117).³ Овај систем је заокружен у време петог краља, Тарвинија Приска, од кога, наводно, сеже и употпуњен број од триста сенатора (Morgan 1877, 287; Engels 1884, 122). Иако бројни детаљи нису познати, претпоставља се да

² Ова племена су названа према њиховим поглаварима: Ромулу, Титу Тацију и Лукуму.

³ Као основна јединица раног римског родовско-племенског друштва, *gens* се најбоље може превести као ‘род’ или ‘клан’ (Матић 2020, 289): ради се о сродничкој структури која окупља све потомке једног заједничког претка по мушкој линији. Иако се до данас не зна шта су тачно биле римске курије (Smith 2006, 184), претпоставља се да су биле у питању ране родовске скупштине у којима се гласало према пореклу (Smith 2006, 185) и које су изгубиле на значају након развоја територијално и имовински заснованих институција (Smith 2006, 215).

је Рим у овом периоду имао прелазни облик владавине, који је садржао како карактеристике родовско-племенског система, тако и територијалне институције које карактеришу државу.

Два кључна политичка догађаја из овог периода су биле опсежне реформе шестог краља, Сервија Тулија, које су у потпуности искорениле остатке родовско-племенског система поделом становништва на имовинске класе (Morgan 1877, 340; Матић 2020, 299) и изгнанство седмог и последњег краља, Тарквинија Охолог (509. пре н. е.), чиме је успостављена република (Smith 2006, 177). Ова промена, која је војну управу пренела са краљева на елективни пар конзула, је убрзо била праћена сукобом новонасталих сталежа патриција и плебејаца, чије су окоснице били дугови, приступ политичким функцијама и расподела земље (Smith 2006, 179).

Након вишевековних компромиса и реформи, сукоб сталежа је привремено окончан формирањем својеврсног двослојног патрицијско-плебејског племства; Упркос томе, питање расподеле земље је остало отворено и радикалније реформе Фламинија (232. пре н. е.) и Тиберија Граха (133. пре н. е.) су отвориле пут за успостављање царства (Smith 2006, 182). Недуго након убиства доживотног диктатора Гаја Јулија Цезара (44. пре н. е.), његов усвојени син Октавијан Август је постао први римски император (27. пре н. е.–14. н. е.), започињући први период царства, познат као принципат, у коме су републиканске институције и даље задржале одређени утицај. Са почетком владавине Диоклецијана (284.) наступа други период царства, доминат, који је карактерисао ауторитарнији, бирократскији поредак (Kaiser 2022, 50).

Један од најбољих прегледа тока римске историје долази од Феста, историчара и хроничара у служби императора Флавија Јулија Валенса (364–378. н. е.): он наводи да је Рим био под влашћу седам краљева 243 године, функционисао као република 467 година, током ког периода је 916 владара носило функцију конзула и да је био царство 407 година (до владавине Валенса), имајући 44 императора (Festus 1819).⁴ Рим је током периода краљева остварио најмању територијалну експанзију, будући да су се његове границе

⁴ “Regnaverunt Romae per annos ducentos quadraginta tres, reges numero septem... Consules deinde fuerunt a Iunio Bruto et Publicola in Pansam et Marcum Hirtilium, numero DCCCXXVI; praeter eos qui in eumdem annum sorte aliqua sunt subrogati, per annos quadringentos sexaginta septem... Imperatores ab Octaviano Caesare Augusto usque ad Iovianum fuerunt numero quadraginta quatuor, per annos quadringentos septem.”

прошириле тек до Порта и Остије, свега 26 километара од капија самог града (Festus 1819).⁵

Највећа и најзначајнија експанзија римске територије се одвила у доба републике, када је освојена читава Италија, као и северна Африка и Хиспанија, док је Галији и Британији наметнут данак. Поред тога, освојен је и велики део Балкана (лат. *Illyricum*), заузета је Македонија и римске границе су померене до Тракије и Дунава (Festus 1819).⁶ У овом периоду су Римљани први пут продрли и у малу Азију и освојили делове источне обале Средоземног мора. Међутим, знатнија експанзија Рима на блиском истоку се догодила тек у време царства, када су освојени Понт, Јерменија, Месопотамија, Асирија, Арабија и Египат. У овом периоду је освојено и Подунавље, а Панонија и Моезија (чија је главнина територије обухватала савремену Војводину и Шумадију) су постале римске провинције (Festus 1819).⁷

Након иницијалне консолидације римске територије у Италији, Сицилија је постала прва провинција, када ју је, током Другог пунског рата (218–201. пре н. е.) освојио петоструки конзул Марко Клаудије Марцел, док је Сардинију и Корзику припојио Марко Клаудије Метел (Festus 1819).⁸ Против Картагине су, током три тешка рата, најзначајније победе остварили Публије Корнелије Сципион и његов усвојени син, Сципион Емилијан, након чега је она уништена и касније претворена у римску провинцију. Суседна Нумидија, јужно од Картагине, је дуго била савезник Рима, али је, услед њеног унутардинастијског сукоба дошло до интервенције Рима у којој је Гај Марије освојио и претворио у провинцију (Festus 1819).⁹

⁵ “Sub regibus septem, per annos ducentos quadraginta tres non amplius quam usque Portum atque Ostiam, intra octavum decimum milliarium a portis urbis Romae...”

⁶ “Per annos simul quadragintos sexaginta septem, usque trans Padum Italia occupata est: Africa subacta, Hispaniae accesserunt; Galliae et Britanniae tributariae factae sunt. Deinde Illyrici, Istrii, Liburni, Dalmatae domiti sunt: ad Achaiam transitum est: Macedones subacti: cum Dardanis, Moesis, et Thracibus bellatum est: etiam ad Danubium usque perventum.”

⁷ “Sub imperatoribus vero per annos quadringentos septem... omnis ora Danuvii in provincias est redacta: Pontus omnis, Armenia maior, Oriens totus cum Mesopotamia, Assyria, Arabia et Aegypto, sub imperii Romani iura transivit.”

⁸ “Prima provinciarum Sicilia facta est. Eam... Marcellus consul obtinuit. Sardiniam et Corsicam Metellus vicit.”

⁹ “Ter Africa rebellavit: ad extremum, deleta per Africanum Scipionem Carthagine, provincia facta est... Numidia ab amicis regibus tenebatur; sed Iugurthae ob necatos Adherbalem et Hiempsalem, Micipsae regis filios, bellum indictum est: et eo per Metellum consulem attrito, per Marium capto, in populi Romani potestatem Numidia pervenit.”

Сципион ‘Африканац’ је такође први пружио помоћ Хиспанији против Картагине. Луситанију (данашњи Португал) је освојио Децим Брут, а Луције Корнелије Сула је претворио Хиспанију у римску провинцију (Festus 1819).¹⁰ Гали су били најопаснији непријатељи Рима: њихова територија се протезала све до Рубикона и 390. пре н. е. су нанели тежак пораз републици и опустошили сам Рим. Сенат у егзилу је морао да прибегне јединственој мери постављања диктатора: у овом случају, то је био војсковођа Марко Фурије Камил, који је успео да порази галску инвазију (Festus 1819).¹¹ Снага и стабилност римских републиканских институција са почетка 4. века пре н. е. су илустроване чињеницом да је Камил сачекао одобрење куријатске скупштине (лат. *lex curiata*) пре него што је кренуо у контраофанзиву (Smith 2006, 220). Гале је накнадно из Италије истиснуо Марије, да би потом саму Галију освојио Цезар са десет легија од којих је свака имала по четири хиљаде војника у рату који је трајао осам година (Festus 1819), померивши тиме границе републике до Рајне.¹² Цезар је започео и експанзију у Британији које ће бити заокружена у време Хадријана.

Римљани су на Балкану водили три рата против Македоније, која је напослетку освојена под вођством Квинта Цецилија Метела средином другог века пре н. е. Том приликом су освојени и Илири (Festus 1819). Неколико деценија касније, римска војска је под вођством конзула Гаја Скрибонија Курија поразила Дардане и Моезе и први пут стигла до обала Дунава (Eutropius 1993, 32). Касније су поражена и германска племена Маркомани и Квади и кроз провинције Паноније и Моезије је успостављена војна граница између Римљана и ‘варвара’. Ова граница је привремено проширена у време цара Трајана (98–117. н. е.): он је освојио и Дакију, која је, међутим, изгубљена у време Галијена (253–268. н. е.) (Festus 1819).¹³

¹⁰ “Hispanis primum auxilium adversus Afros per Scipionem tulimus. Rebellantes Lusitanos in Hispania per Decimum Brutum continuimus... Post Hispanos tumultuantes Sulla cum exercitus missus, eos vicit.”

¹¹ “Cum Gallis gravissima bella populus Romanus habuit. Galli enim etiam illam partem Italiae, in qua nunc Mediolanum est, usque ad Rubiconem fluvium tenebant; in tantum viribus freti ut Romam ipsam bello peterent; aoesis exercitibus Romanis apud Alliam fluvium, moenia urbis intrarent; Capitolumque obsiderent... Posetea Gallos victoria, Camillus, qui in exilio erat, collecta de agris multitudine, oppressit; et aurum et signa, quae Galli ceperant, reportavit.”

¹² “Marius Gallos ex Italia expulit, et transcensis Alpibus, feliciter adversus eos pugnavit. Gaius Caesar cum decem legionibus, quae quaterna milia militum Italorum habuerant, per annos octo ab Alpibus ad Rhenum usque Gallias subebit.”

¹³ “Marcomanni et Quadi, de locis Valeriae, quae sunt inter Danuvium et Dravum, pulsi sunt: et limes inter Romanos ac barbaros ab Augusta Vindelicorum per Noricum, Pannonias ac

Фест сукобе са Трачанима описује као посебно жестоке и сам овај народ као најдивљији од свих: Трачани су, наводно, жртвовали ратне заробљенике својим боговима и пили крв из њихових лобања. Тракија је у Трећем македонском рату потчињена Риму, да би у првом веку пре н. е. изгубила клијентски статус и била претворена у провинцију (Festus 1819).¹⁴ Римљани су своју прву азијску територију, краљевство Пергам, добили у тестаменту од краља Атала Трећег, који није имао наследнике; убрзо потом су, међутим, били приморани на одбрану од селеукидске Сирије у рату у коме су освојили и Лидију, Карију, Хелеспонт и Фригију (Festus 1819).¹⁵ Кападокија је, пак, кроз историју била велики савезник Рима, толико да је њен највећи град Мазака назван Цезареја у част Октавијана Августа; касније је претворена у римску провинцију, што се десило и са Понтом (Festus 1819).¹⁶

Након Трајанових и Хадријанових освајања, границе римског царства су стекле мање-више перманентну форму, при чему су попришта конфликта кроз векове остале обале Рајне (која је делила Галију и Германију) и Дунава (који је разграничавао Моезију и Панонију) и исток Мале Азије (Персија и Медија). Тешки порази које су Римљани претрпели у бици код Каре против Парћана (53. пре н. е.) и у Теутобуршкој шуми против Германа (9. н. е.) су били весници почетка краја римске експанзије на овим територијама, док је граница на Дунаву успешно проширена и у новом облику одржана читав један и по век. Након инвазије Карпа у време цара Галијена, половином трећег века, римска провинција Дакија је била територијално напуштена, а номинално пресељена у део

Moesiam, est constitutus. Traianus Dacos sub rege Dacibalo vicit; et Daciam trans Danuvium in solo barbarico provinciam fecit, quae in circuitu decies centena millia passuum habuit; sed sub Gallieno imperatore amissa est...”

¹⁴ “In Thracias Macedonici belli occasione transcursum est. Saevissimi omnium gentium Thraces fuerunt. In Thraciam regionibus etiam Scordisci habitaverunt, partier crudele et callidum genus. Multa de saevitiis praedictorum fabulose memorantur; quod hostium captivos diis suis aliquando litaverint; quodque hominum sanguinem in ossibus capitum potare sint soliti. Saepe per eos Romanus est caesus exercitus.”

¹⁵ “Asia societate Attali regis nota Romanis est; eamque Attali testamento relictam hereditario iure possidemus. Ne quid tamen populus Romanus non viribus partum haberet; armis per nos ab Antiocho, Syriarum rege maximo, est vindicate. Eadem occasione etiam Lydia, sedes antiqua regnorum, Caria, Hellespontus, ac Phrygiae in potestatem populi Romani inuncta deditio venerunt.”

¹⁶ “Semperque in auxilia nostra fuere Cappadoces, et ita maiestatem coluerem Romanam, ut in honorem Augusti Caesaris Mazaca, civitas Cappadociae maxima, Caesarea noncuparetur. Postremo, cum sub imperatore Claudio Caesare Archelaus ex Cappadocia Romam venisset, ibique diu detentus occubisset in provinciae speciem Cappadocia migravit.”

дотадашње Моезије: граница на Дунаву ће од тада опстати све до почетка седмог века.

2. *Ad Danubium*: Сукоби Римљана са народима на обали Дунава

Пре ступања римске војске на Балкан у доба републике, Подунавље, које ће под римском влашћу бити подељено на четири основне провинције: Моезију, Панонију, Тракију и Дакију, су настањивали бројни народи, махом келтског порекла. У време Херодота (пети век пре н. е.), Подунавље су још увек настањивали староседеоци, које су Римљани називали Моези (Neibuhr 1847, 258; Festus 1819). Ови староседеоци нису имали софистицирану архитектуру и њихова насеља се нису географски поклапала са каснијим римским, која ће махом бити грађена дуж границе, уз обалу Дунава (Kaiser 2022, 38). Почетком четвртог века пре нове ере, дванаест година након пустошења Рима, Гали су стигли до обала Дунава и Тракије (Neibuhr 1847, 255).

Њихов даљи продор на Балкан су зауставили Скити и Сармаћани, номадски народи даљег иранског порекла, који ће и сами касније више пута угрозити римски лимес (Neibuhr 1847, 258). Територије данашње Молдавије и Влашке су настањивали Агатирси и Трибали, од којих су ови други насељавали и делове савремене Бугарске (Neibuhr 1847, 258). Најдубљи досег галског продора на Балкан је остварило племе Бастарне, које је дошло све до Сирмијума (недалеко од данашње Сремске Митровице) и одатле изгнало староседелачко племе Гете, које је мигрирало у правцу Украјине (Neibuhr 1847, 258; Mommsen 1901, 14). Поред Тракије на истоку, најзначајнији ривал Рима на североистоку ће бити Дакија, док су територије западно одатле насељавала германска племена Маркомани и Квади (Fajerdy 2011, 32). Западни Балкан је припадао племенима које су Римљани према регијама звали Илири, Далмати и Панони (Festus 1819).

Гај Скрибоније Курио (конзул 76. пре н. е.) је био први римски војсковођа који је досегао Дунав поразивши илирско племе Дардана у трогодишњем рату (Eutropius 1993, 32; Mommsen 1901, 307). Следећи је био Марко Лукул (конзул 73. пре н. е.), који је стигао до Дунава након што је поразио трачанско племе Беса (Eutropius 1993, 33; Mommsen 1901, 307). Озбиљнији римски продор на западни Балкан

је, пак, почео тек половином првог века пре нове ере, под вођством Цезара и, касније, Октавијана Августа. Неке од занимљивости ових похода бележи римски историчар Флор. Први народ на путу римске експанзије су били Илири, чија територија на западу је сезала све до Алпа и била природно заштићена рекама: инвазију против њих је повео Цезар лично, зарад чега је наредио изградњу бројних мостова (Florus 2018).¹⁷

Након тога је уследио рат против Панона, чија је територија била источно од Саве и Драве: њих је на обалама обе реке поразио Цезаров војсковођа Виније (Florus 2018).¹⁸ Далмати су примарно живели у шумама, одакле су походили и пљачкали околна племена. Римљани су их поразили у три етапе: најпре је конзул Гај Марције уништио њихов главни град, затим им је трибун Гај Полио отео оружје и стада, да би их напослетку Октавијанов заповедник Вибије у потпуности потчинио (Florus 2018).¹⁹ Сукоб са Моезима је повео Марко Лициније Крас (унук истоименог Краса који је страдао у бици против Парћана код Каре 53. пре н. е.): Флор бележи да је на питање непријатељског војсковође “Ко сте ви?” одговорио “Ми смо Римљани, господари (свих) народа.”, на шта је поглавар Моеза прорекао “Бићете, уколико победите нас.” Крас је прихватио пророчанство и повео римску војску у победу (Florus 2018).²⁰

Крас је такође, добивши овлашћење сената да прошири римску територију на Балкану, пружио помоћ племену Дентелета, које су напали Бастарне. Као резултат овог сукоба, он је заузео велики део Тракије (Kaiser 2022, 42). Само освајање Подунавља је, пак, почело под влашћу Октавијана Августа (27. пре н. е.–14. н. е.): 12. године нове ере, формирана је провинција Моезија, коју су браниле три легије: *IV Scythica*, *V Macedonica* и *XX Valeria Victrix*.

Тракију је за време власти Октавијана Августа освојио сенатор Луције Калпурније Пизо, упркос томе што је Рометалкис, краљ Трачана, своју војску организовао и дисциплиновао према римском

¹⁷ “Illyrii quoque sub Alpibus agunt imasque valles earum et quaedam quasi claustra custodiunt abruptis torrentibus implicata. In hos expeditionem (Caesar) ipse sumpsit fierique pontes imperavit.”

¹⁸ “Pannonii duobus acribus fluviiis, Dravo Savoque vallantur. Populati proximos intra ripas se recipiebant. In hos domandos Vinnium misit. Caesi sunt in utrisque fluminibus.”

¹⁹ “Delmatae plerumque sub silvis agebant; unde in latrocinia promptissimi. Hos iam pridem Marcius consul incensa urbe Delminio quasi detruncaverat, postea Asinius Pollio gregibus, armis, agris multaverat — hic secundus orator — sed Augustus perdomandos Vibio mandat...”

²⁰ “Unus ducum ante aciem postulato silentio “Qui vos estis?” inquit. Responsum invicem “Romani gentium domini.” Et ille “Ita” inquit “fiet, si nos viceritis”. Accepit omen Marcus Crassus.”

моделу.²¹ Након пада Тракије, и она је била претворена у провинцију, под заштитом легије *VIII Augusta*, а многи Трачани су регрутовани у помоћне јединице²² и слани у Германију, Британију и Африку (Kaiser 2022, 42). Октавијан Август је направио прве кораке и у освајању Дакије: његов војсковођа Лентул је успео да порази Дачане под краљем Котизом и протера их са обала Дунава, одакле су дотада слали пљачкашке походе.²³

Територија која се подудара са савременим североистоком Бугарске је освајана неколико деценија и кроз власт три цара: такозваних Флавијеваца – Веспасијана (69–79.), Тита (79–81.) и Домицијана (81–96.) (Kaiser 2022, 42). Веспасијан је започео експанзију; Домицијан није успео да заустави инвазију Дачана 85. године, те је борбу против њих наставио његов војсковођа Корнелије Нигрин, који их је поразио 86. Римска граница на Дунаву је, дакле, била консолидована до краја првог века нове ере, након чега, уз изузетак Трајановог освајања Дакије, царство фокус војних операција премешта са напада на одбрану и већину ресурса у овом региону посвећује изградњи и одржавању лимеса.

3. *Castra et castella*: Успостављање и одржавање лимеса

Јулије Цезар и Сципион Емилијан су били први владари који су предвидели предстојећу потребу за преумеравањем римске стратегије ка одбрани: утолико, они су први разматрали успостављање перманентне војне границе тадашње републике на Еуфрату, Дунаву и Рајни (Mommsen 1894, 357). Лимес на Дунаву ће, међутим, бити успостављен тек значајно касније, када су изникле околности које су га учиниле могућим (експанзија царства до обала Дунава) и нужним (немогућност Рима да одржи офанзивне походе преко Дунава и заустави све интензивније нападе тзв. ‘варварских’

²¹ “Thracae antea saepe, tum maxime Rhoemetace rege desciverant. Ille barbaros et signis militaribus et disciplina, armis etiam Romanis adsueverat; sed a Pisone perdomiti in ipsa captivitate rabiem ostendere. Quippe cum catenas morsibus temptarent, feritatem suam ipsi puniebant.”

²² Поред легионара (лат. *legionarii*), који су били римски грађани, легије су имале бројне помоћне трупе (лат. *auxilia*) регрутоване у разним провинцијама царства. Ови војници би римску тешку пешадију углавном подржавали као стрелци и коњаници и након 25 година службе би стицали грађански статус.

²³ “Daci montibus inhaerent. Inde Cotisonis regis imperio, quotiens concretus gelu Danuvius iunxerat ripas, decurrere solebant et vicina populari. Visum est Caesari Augusto gentem aditu difficillimam summovere. Misso igitur Lentulo ultra ulteriorem perpulsi ripam; citra praesidia constituta. Sic tum Dacia non victa, sed summo atque dilata est.”

народа). Због своје конзистентне ширине и брзине, Дунав је био савршена препрека за инвазије Дачана, Скита, Сармаћана и, касније, Германа (Kaiser 2022, 40).

Дунав је био природна граница између Моезије и Паноније, која је била подељена најпре на два, а касније на четири дела (Kaiser 2022, 37; Pliny 2015).²⁴ Граница на Дунаву је постепено успостављана током првог века нове ере, значајно је утврђена и ојачана након привременог пада у трећем веку, њен западни део је напуштен услед пада Западног римског царства крајем петог века, док је источни део задржао значајну дефанзивну улогу све до седмог века (Kaiser 2022, 46). Практична потреба за конструисањем војних утврђења уз обалу Дунава је постала очигледна убрзо након формирања балканских провинција у време Октавијана Августа (Kaiser 2022, 50).

Пораз Трачана у време Клаудија (46. н. е.) је представљао једну од последњих римских територијалних експанзија на Балкану пре конструисања лимеса: тада је Тракија стекла статус провинције, а друге освојене територије ће бити додате Моезији (Kaiser 2022, 50). Поред утврђених легионарских логора (лат. *castra*), за владавине Клаудија и Нерона су уз обалу Дунава изграђене и бројне помоћне тврђаве (Fejerdy 2011, 32). У време Домицијана (86. н. е.), Моезија је подељена на два дела, након чега ће лимес стећи свој коначан облик, који ће уз мање флукуације задржати све до краја трећег века (Kaiser 2022, 50). Међутим, Римљани сами и даље нису могли да зауставе све продоре са севера, због чега су одбрану понекад делегирали 'варварским' савезницима, којима су додељивали војне стипендије и титуле савезничких краљева и пријатеља римског народа (Kaiser 2022, 50).²⁵

Римљани су у време Трајана (98–117.) и Хадријана (117–138.) пребацили војни фокус са Рајне на Дунав и у време ова два императора је развијена стратегија одбране границе на Дунаву (Kaiser 2022, 43). Хронолошком финализацијом система одбране лимеса се може сматрати 106. година, када је под Трајаном Панонија подељена на два дела (Fejerdy 2011, 32).²⁶ Исте године, Трајан је повео

²⁴ "Pannonia iungitur provincia quae Moesia appellatur, ad Pontum usque cum Danuvio decurrens."

²⁵ *Reges amici et socii populi Romani*

²⁶ Поред појма *Limes Danubienis*, за римску границу на Дунаву се користи и појам *Ripa Pannonica*. Други израз је технички нешто прецизнији, с обзиром на то да се *limes* примарно односи на копнену границу типично при ободу шуме, а *ripa* на границу на обали реке (Fejerdy 2011, 31), међутим, на први израз се много чешће наилази у литератури и његова денотација је недвосмислена.

успешну инвазију на Дакију са између 200.000 и 250.000 војника (Kaiser 2022, 44), након чега је она претворена у римску провинцију (Eutropius 1993, 48). Услед експанзије граница царства ка северу, лимес на Дунаву је привремено напуштен од Виминацијума (у близини савременог Костолца) до Тракије, међутим, око двадесет тврђава је остало под заштитом помоћних трупа (Kaiser 2022, 51).²⁷

Убрзо након Трајановог освајања Дакије, најновија провинција римског царства је, као и Моезија била нападнута од стране Сармаћана и Роксолана (117–119.), међутим, њихова инвазија је заустављена и дугорочан мир је осигуран перманентним премештањем легија *I Italica*, *X Macedonica* и *XI Claudia* (Kaiser 2022, 44). Следећу инвазију Дакије и Моезије су спровели Костобоци, али је и она заустављена. Трећа инвазија – инвазија Гота – ће, пак, тестирати римски дефанзивни капацитет до крајњих граница и обележити почетак краја римске Дакије (Kaiser 2022, 44).

Дестабилизација Дакије је почела са нападом Карпа (247.) за време императора Филипа Арапина (244–249.). Након његове владавине је крунисан Трајан Деције, који је повео одбрану против Гота, али је страдао у рату 251. Његов подухват је наставио Емилијан, управник Паноније и Моезије, који је успео да заустави готску инвазију, због чега је 253. крунисан за императора од стране своје војске (Kaiser 2022, 44). Та иста војска се, међутим, побунила услед страха од грађанског рата против других претендента на престо и убила Емилијана након свега три месеца владавине. Наследио га је император Галијен (253–268.), током чије владавине је германско племе Алемана продрло у Италију кроз Галију (Eutropius 1993, 57): тада је постало очигледно да Дакију неће бити могуће одржати у оквирима царства и она је и формално напуштена за владавине Аурелијана (270–275.). Њено становништво је пресељено у део Моезије који је преименован у Дакију због новог демографског састава, под заштитом легија *V Macedonica* и *XIII Gemina* (Eutropius 1993, 57; Kaiser 2022, 53).

Након Аурелијановог напуштања Дакије су преузете мере рестаурације лимеса на Дунаву, али оне нису завршене све до Константина (306–337.); у ово време су, међутим, класичне римске

²⁷ У овом периоду је војна граница римског царства премештена на реку Олт у савременој Румунији (лат. *Limes Alutanus*), коју је бранило 24 утврђења. Дакија је у почетку била подељена на три дела, која су административним реформама 168. године уједињена и подређена власти војног заповедника који је носио титулу *legatus Augusti pro praetore trium Daciae* (Kaiser 2022, 52).

легије увелико замениле милицијске трупе позног царства,²⁸ које нису биле у стању да се супротставе одлучним ‘варварским’ походима, какви су, на пример, били хунски из четвртог века (Kaiser 2022, 55). Последње рестаурације утврђења ће спровести императори Анастасије (491–518.) и Јустинијан (527–565.): упркос овоме, квалитет и бројност трупа није значајно подигнут и лимес је пао под инвазијом Словена и Авара (Kaiser 2022, 55).

Што се тиче структуре самих упоришта дуж римске границе на Дунаву, важно је нагласити да, иако су имала шанце и палисаде, она нису била утврђена као средњовековне тврђаве, будући да им је примарна улога била да обезбеде касарне и пруже логистичку подршку, а не да бране једну локацију (Kaiser 2022, 57). Утолико, прва упоришта уз лимес су били легионарски логори и иако су крајем првог века Римљани почели да зидају утврђења од камена, њихов концепт одбране је и даље примарно био реактиван: уместо да пасивно чекају перципирану претњу, њихова војска би ступила у контранапад (Kaiser 2022, 58).

Управо због оваквог концепта одбране су Римљани преферирали природне препреке налик рекама: оне би непријатељске инвазије довољно успориле да браниоцима омогуће да благовремено одреагују, захваљујући чему је царство могло да приушти да се ослања на утврђене касарне као примарни вид одбране током првих неколико векова држања границе на Дунаву. Међутим, паралелно слабљење царства и пораст интензитета и фреквенције ‘варварских’ напада током четвртог века је изискивао прелазак на мања, снажнија камена утврђења која су постепено почела да попримају облик раних средњовековних замкова (Kaiser 2022, 58, Бошковић 1970, 15).

Утврђења дуж лимеса у првом веку су, дакле, били класични легионарски логори, окружени палисадима од земље и дрвета (лат. *vallum*) и двоструким шанцима (лат. *fossa*) (Kaiser 2022, 59). Конверзија према каменим утврђењима је почела крајем прве половине другог века, али није завршена све до ратова са Маркоманима и Сармаћанима (167–180.) (Fejerdy 2011, 33). За владавине императора Комода (180–192.) је почела изградња извиђачких кула (лат. *castella*), док су почетком трећег века на утврђењима дозидане угаоне куле (Fejerdy 2011, 33). Следећу велику реконструкцију је спровео Диоклецијан (284–305.) и она је обухватила путеве, тврђаве и осматрачнице

²⁸ *Comitatenses* и *limitanei*, који су били скромније опремани и тренирани од Маријевих легионара.

(Бошковић 1970, 15); између осталог, број капија је смањен са класичне четири на само једну (Kaiser 2022, 60), што јасно илуструје одбрамбену преоријентацију.²⁹

Константин и његови четвртовековни наследници су наставили да реконструишу *limes* са искључиво одбраном у виду (Fejerdy 2011, 33). Њихов пројекат, као и шестовековна обнова за владавине Анастасија и Јустинијана ће ‘продужити живот’ границе царства на Дунаву још неколико векова, али неће моћи да дугорочно спречи њен неминован пад. Што се тиче хронологије и узрока самог пада лимеса, њих није могуће објаснити једном ‘варварском’ инвазијом или везати за један датум (Mocsy 1974, 346): са једне стране, безбедност Моезије и Паноније често није ни зависила од саме границе на Дунаву, него од савезничких народа северно од њега.³⁰ Сам *limes* је почео да губи интегритет за време цара Теодосија (379–395.): римска администрација је престала да води попис трупа које су га браниле и неки делови су раније падали док су други знатно дуже опстајали (Mocsy 1974, 346).

Утолико, пад римске границе на Дунаву није питање једне инвазије или једне године, већ вишевековног сукоба са десетинама различитих народа у којима су Римљани након пада Дакије покушавали да зауставе све интензивнију ‘плиму’ са севера и истока, која ће источни део њиховог царства на крају преплавити. Чињеница да се овде ради о спором, али неминовном процесу је најбоље илустрована како појачавањем постојећих упоришта током другог века, тако и њиховом значајним утврђивањем у четвртном веку, са којим је концепт реактивне одбране и контранапада *de facto* напуштен.

---

²⁹ Наиме, четири капије какве би имало класични каструм би браниоцима (поготово коњици) омогућиле да спроведу контранапад непријатељу са бока, што је била типична римска одбрамбена тактика у ранијем периоду. Једна капија из времена позног лимеса би онемогућила овакву тактичку флексибилност, али би истовремено отежала приступ утврђењима споља и обезбедила дужи опстанак током опсаде.

³⁰ Ови, иначе такође ‘варварски’ народи (лат. *foederati*) су били савезници Рима, који су заузврат за одређене привилегије били обавезни да пруже помоћ царству и као његова претходница се супротставе непријатељским инвазијама.

4. *Relicta limitis*: Археолошки остаци римских утврђења у Ђердапској клисури

Limes Danubiensis је, као што смо видели, изгубио своју дефанзивну улогу са падом Моезије и Паноније под инвазијом Словена и Варвара у седмом веку (конкретно, за владавине цара Хераклија, 610-641.); интересно је, међутим, да су нека од његових древних утврђења опстала кроз читав средњи век, док је неколицина посебно стратешки значајних упоришта коришћена све до Руско-турског рата (1877–1878.) (Kaiser 2022, 45). Сходно томе, бројни археолошки остаци римских утврђења дуж лимеса опстају и дан данас и дају нам значајан увид у различите елементе овог одбрамбеног система. Нека од њих представљају тек први део вековима надограђиваних утврђења, као што је, рецимо, случај са зидовима испод Куле Небојша на Калемегдану.

Међутим, најважније археолошко налазиште везано за лимес је свакако Ђердапска клисура, где се међу неприступачним стенама налазе остаци неколико римских каструма: код Рама и Сапаје, Голупца, Чезаве, Доњег Милановца, Караташа и Костолца, између којих су позиционирани бројни кастелуми (Бошковић 1970, 14). Будући да услед непроходних предела каструми нису могли да буду међусобно видни, ови кастелуми би између њих ватром, димом или звуцима успостављали континуалну везу дуж лимеса. Остаци првих легионарских логора који су подигнути у Ђердапском делу лимеса датирају још од првог века н. е. и у питању су класични каструми са дрвеним палисадима и шанцима (код Великог Граца и Малог Голубиња, а затим у Бољетину и Чезави) (Бошковић 1970, 15).

Прва утврђења од камена су овде, пак, подигнута за владавине Трајана. Овај део лимеса је био напуштен након римског освајања Дакије, обновљен у трећем и четвртном веку након њеног губитка и додатно учвршћен у време Јустинијана, када су подигнути и нове куле троугаоног облика (у Босману и Хајдучкој Воденици) (Бошковић 1970, 15). Овај ланац одбране, чија је топографска локација посебно отежавала приступ његовим утврђењима, по свему судећи никада није био директно освојен, па чак ни непосредно угрожен: његове посаде су га највероватније напустиле крајем шестог века, док су га дотадашње ‘варварске’ инвазије у целини заобилазиле и кретале се ка југу долином Мораве, односно Тимока (Бошковић 1970, 15).

Код речице Чезаве се налазе остаци једног од највећих римских каструма у оквиру лимеса: *Castrum Novae*.³¹ Ископавање које је трајало пет година (1965–1970.) је овде открило бедеме каструма, као и житницу (лат. *horreum*), командни штаб (лат. *principium*), па чак и касније надограђену византијску базилику и пристаниште (Васић 1984, 91). Међутим, услед недовољног броја у целини очуваних војничких барака, остаје немогуће утврдити колика је била величина посаде овог каструма, па чак и да ли се радило о пешадијском, коњичком, или мешовитом логору (Васић 1984, 91). Утврђење је грађено у стилу раних легионарских каструма, са четири капије, али са надограђеним помоћним и угаоним кулама.

Каструм код Бољетина (*Smorna*) је грађен у четири етапе у периоду између првог и шестог века и делио је хронолошку путању бројних других утврђења на лимесу: најпре је успостављен као земљано утврђење у време Тиберија, затим су дозидани бедеми за владавине Домицијана, напуштен је у време Хадријана, обновљен пре Аурелијановог напуштање Дакије, страдао је у пожару у петом веку и поново је обновљен у време Јустинијана (Зотовић 1984, 211). Подаци о најранијем земљаном утврђењу су оскудни, али се зна да је накнадни зид био дебљине једног метра и сазидан од ломљеног камена. Најупечатљивија промена овог каструма је била у његовој трећој фази изградње (у шестом веку), када су, поред ојачања постојећих зидова, све помоћне капије заграђене новим одбрамбеним кулама, чиме је ефективно извршена транзиција са класичног легионарског каструма на утврђење које има више заједничког са средњовековним замцима (Зотовић 1984, 213).

Утврђење на локалитету Велики Градац код Доњег Милановца одговара кастрumu *Taliata* који описују класични извори: у питању је логор који има скоро савршену квадратну основу (134x126 метара). Судаћи по сачуваним жиговима, овај каструм је био седиште префекта легије *VII Claudiae* у првој половини четвртог века, док су у другој половини овде биле смештене помоћне јединице (Поповић 1984, 265). Бедеми овог каструма су били 0,9 метара дебљине и он је имао класичне четири капије: као и у претходним случајевима, у трећем веку су надограђене помоћне и угаоне куле. Археолошко истраживање је открило и остатке три грађевине, од које су две, по

³¹ У класичним изворима се у контексту *Castrum Novae* говори о две различите локације (према Нотицију и Прокопију). Међутим, наши археолози претпостављају да је налазиште код Чезаве заправо права локација овог каструма (Васић 1970, 91).

свему судећи војничке бараке, док је последња житница (Поповић 1984, 268).

Код ушћа Поречке реке у Дунав се налази велики археолошки локалитет који је по свему судећи био сабирни центар римских трупа: овде се налазе бедеми, куле, утврђење, терме и магацини (Петровић 1984, 285). Једна независна стражарска кула је кружног облика, пречника 10 метара и дебљине зидова 1,2, док су угаоне куле размера 4x4, са зидовима 0,9 метара дебљине (Петровић 1984, 285, 286). Један бедем је укупне дужине од 250 метара, дебљине 1,5 до 2, а други дужине 200 метара, а дебљине 1,15 до 1,85; утврђење је квадратне основе и нешто мање од раније наведених (60x60 метара), са само једном капијом што говори о његовој вероватно каснијој конструкцији (Петровић 1984, 286). Објекти у овом налазишту највероватније представљају магацине и утврђену житницу, што значи да се вероватно радило о једном од логистичких центара одакле су снабдевана утврђења дуж лимеса (Петровић 1984, 291).

Археолошка налазишта која смо навели, као и бројна друга, упечатљиво не показују знаке разарања од стране нападача: по свему судећи, ђердапски део лимеса на Дунаву ни у једном тренутку није био директно војно угрожен под налетом 'варварских' инвазија. Утолико, будући да пад лимеса заправо није подразумевао освајање ниједног од његових каструма, овај процес би се пре могао приписати недостатку економског, логистичког и стратешког капацитета римског царства да одржи овај одбрамбени систем, него могућности нападача да га директно освоје. О овоме сведочи и судбина разорених римских утврђења, која су или уништена од стране сопствених поседа како их непријатељ не би могао користити, или су након више векова подлегла зубу времена (Бошковић 1970, 15).

Закључак

Значај Дунава као природне препреке за одбрану римског царства се огледа у чињеници да су велике војсковође још у доба републике (попут Цезара и Сципиона Емилијана) предвиделе неопходност експанзије ка њему у циљу дугорочне територијалне стабилизације (Mommsen 1894, 357). Дунав је, поред очигледне стратешке, имао и важну геополитичку улогу, како као граница између римских провинција на Балкану, тако и као граница између царства и његових 'варварских' савезника и непријатеља. Ширина

и конзистентна брзина ове реке (Kaiser 2022, 40) је Римљанима омогућила да бране много већу територију ослањањем на свој традиционални концепт реактивне одбране, који се заснивао на активном пресретању непријатељских инвазија уместо пасивне одбране стратешких локација.

Дугорочно слабљење римског царства је условило реструктурирање лимеса: ојачавање самих утврђења, смањивање њихове величине и тактичке флексибилности, као и грађење помоћних, угаоних и извиђачких кула. Међутим, ови стратешки компромиси су продужили опстанак војне границе на Дунаву следећих неколико векова: о њеном одбрамбеном потенцијалу јасно говори чињеница да је разлог за њен пад био, не директно освајање, него немогућност царства да настави да га логистички подржава. Утолико, *Limes Danubiensis* остаје један од значајних историјских примера тога како је, уз адекватну економизацију, природне границе у комбинацији са оскуднијом, стратешки позиционираном одбраном, могуће успешно искористити ради заштите више стотина километара територије.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић, Ђурђе (1984), “Археолошка истраживања Ђердапа 1956-1970.”, *Старинар*, vol. XXXIII-XXXIV, стр. 9-18.
- Васић, Милоје (1984), “Чезава – *Castrum Novae*”, *Старинар*, vol. XXXIII-XXXIV, стр. 91-121.
- Engels, Friedrich (1884), *The Origin of the Family, Private Property and the State*, Chicago: Kerr.
- Eutropius (1993), *Breviarium ab Urbe Condita* (translated with an introduction and commentary by H. W. Bird), Liverpool University Press.
- Fejerdy, Visy and Mate (2011), *Frontiers of the Roman Empire*, Budapest: National Office of Cultural Heritage.
- Florus (2018), *Epitome of Roman History* (translated by E. S. Forster), Delphi Classics.
- Festus (1819), *Breviarium Rerum Gestarum Populi Romani*, R. Mecenate (ed.), <http://www.attalus.org/latin/festus.html>.

- Зотовић, Љубица (1984), “Бољетин (Smogna), римски и рановизантијски логор”, *Старинар*, vol. XXXIII-XXXIV, стр. 211-225.
- Kaiser, Dreyer et al. (2022), *The Roman Danube Limes*, Interreg Danube Transnational Programme.
- Матић, Иван (2020), “Кључ за разумевање предржавног друштва”, *Политичка ревија*, бр. 2/2020, година XXX, vol. 64, стр. 283-305.
- Матић, Иван (2021), “У сенци *Древног друштва*: Енгалсово *Порекло породице*”, *Српска политичка мисао*, бр. 1/2021, година XXVIII, свеска 71, стр. 293-305.
- Mocsy, Andras (1974), *Pannonia and Upper Moesia: A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, Routledge: Taylor and Francis Group.
- Mommsen, Theodor (1901), *The History of Rome*, vol. IV, London: Macmillan & Co.
- Mommsen, Theodor (1894), *The History of Rome*, vol. V, London: Richard Bentley & Son.
- Morgan, Lewis Henry (1877), *Ancient Society*, Chicago: Kerr.
- Niebuhr, Barthold Georg (1847), *Lectures on the History of Rome*, vol. 1, London: Taylor, Walton, and Maberly.
- Pliny the Elder (2015), *Natural History* (translated by J. Bostock and N. T. Riley), Delphi Classics.
- Поповић, Владислав (1984), “Доњи Милановац – Велики Градац (Taliata), римско и рановизантијско утврђење”, *Старинар*, vol. XXXIII-XXXIV, стр. 265-281.
- Петровић, Петар (1984), “Поречка река, сабирни центар за снабдевање римских трупа у Ђердапу”, *Старинар*, vol. XXXIII-XXXIV, стр. 285-291.
- Smith, Christopher John (2006), *The Roman Clan: The Gens from Ancient Ideology to Modern Anthropology*, Cambridge: Cambridge University Press.

Ivan Matic

Institute for Political Studies, Belgrade

LIMES DANUBIENSIS: THE BORDER OF THE ROMAN EMPIRE ON THE DANUBE

Resume

The subject of this paper is the historical development of the border (limes) of the Roman empire on the banks of the Danube. For the sake of historical context, in the first part of the paper, we will present the development of Roman institutions and the expansion of her territory throughout the periods of the kings, the republic and, finally, the empire. Thereafter, we will take a look at the Romans' advance toward the banks of the Danube and the course of their army's campaign against the peoples who inhabited them. The topic of the third part will be the establishment of the initial border on the Danube, its fluctuations caused by offensive and defensive endeavors, the challenges of its maintenance, the attempts to repair it and, finally, its fall to the barbarian invasion or, rather, its abandonment by the Romans. The last part of the paper will offer an overview of several archaeological findings of fortifications that made up the Roman limes in the Iron Gates gorge.

Keywords: *Rome, limes, Danube, Pannonia, Moesia, Thrace, Dacia.*

II
РУСИЈА, ГЕОПОЛИТИКА И ДУНАВ

А. В. Баранов

ЗНАЧАЈ ПОДУНАВЉА У РУСКОЈ ГЕОПОЛИТИЦИ ОД XVIII ДО ПОЧЕТАК XXI ВЕКА

Сажетак

Аутор чланка истражује значај Подунавља у руској геополитици током XVIII и почетком XXI века. Рад се заснива на парадигми реализма у међународним односима и историјско-упоредној анализи. Утврђују се сличности и разлике у циљевима геополитике Руске империје, СССР-а и Руске Федерације у односу на земље Подунавља. Уочавају се одлике дискурса перцепције Подунавља у руској геополитичкој мисли.

Кључне речи: *геополитика, Русија, Подунавље, XVIII и почетак XXI века.*

Увод

Актуелност теме рада је у томе што је Подунавље током XVIII и почетком XXI века важан геополитички простор за Русију, који повезује православну, западну и исламску цивилизацију. Многе земље Југоисточне Европе имају православно и словенско становништво. Ови параметри Дунавског региона га претварају у „земље плиме и осеке” између Русије, Запада и Истока. Неопходно је проценити улогу Подунавља у руској геополитици од XVIII до почетка XXI века како на нивоу доктрина тако и на нивоу практичног деловања државе.

Чланак се заснива на парадигми реализма у међународним односима и историјско-упоредној анализи. Такав избор обезбеђује да се узму у обзир ресурси, однос снага и интереса у регионалним

геополитичким процесима. Изабрана теоријска основа омогућава да се утврди корелација између идеолошких намера и прагматичног деловања у геополитици. Чланак има генерализујући теоријски карактер и рађен је у жанру макроисторије.

Сврха чланка је да се утврди значај Подунавља у геополитици Руског царства, СССР-а и Руске Федерације током XVIII и почетком XXI века.

У руској научној традицији појам „Подунавље” се ретко користи, много чешће се користе појмови „Балкан” и „Југоисточна Европа”. Спроводимо истраживање на територијалном нивоу, које обухвата Хрватску, Србију, Румунију и Бугарску. По потреби се помињу подаци о другим земљама и међународним подручјима.

Степен развијености теме у руској и страниј историографији је недовољан. Совјетски историчари су углавном објављивали радове о односима са Русијом/СССР разних земаља Подунавља (Бугарске [1; 2]) и Југославије [3; 4]). Ређе се обрађала пажња на Балкан као целовитост, на пример, у радовима В.Н. Виноградова [5] и Л.И. Нарочницеке [6], с тим да је пажња била усмерена на кључне историјске догађаје, а не на холистичко разумевање историје међународних односа.

Савремени руски истраживачи створили су радове о политици Петра Великог на Балкану (И.И. Лешчиловска) [7], о дипломатији и војним напорима Русије у време Катарине Велике (В.Н. Виноградов) [8], И.И. Лешчиловска [9]. Први пут је почела да се поклања пажња неоствареним геополитичким пројектима, укљ. Грчки пројекат (О.И. Елисејева) [10] и стварање уставних монархија на Балкану (В.Иа. Гросул) [11]. Историјско истраживање постепено је обogaћено концептима, методама и појмовним апаратом геополитике. На пример, чланци В.М. Хевролине [12] и Н.С. Кињапине [13] о руској стратегији на Балкану 1860-70-их година. По први пут су дискутабилни проблеми совјетско-југословенских односа почели да се откривају на основу декласификованих извора. Овај тренд се манифестовао у монографији Иу.С. Гиренка [14] и колективном раду који је приредио К.В. Никифоров [15].

Међу радовима политиколога и међународних специјалиста, потребно је поменути, пре свега, фундаменталне радове Е.Иу. Гускове, који откривају правац руске спољне политике током распада социјалистичке Југославије и НАТО агресије [16; 17]. Пономарјова је распад Југославије схватила у контексту система међународних

односа 1990-2020-их. и криза националних суверених држава [18]. Важан допринос проучавању теме даје и С.А. Романенко, који систематски проучава руско-југословенске односе империјалног, совјетског и модерног периода [19]. Новина је рад В.Н. Рјабцева, који је коментарисао заборављене геополитичке пројекте руских предреволуционарних мислилаца о реконструкцији Подунавља [20]. Истраживања о руској спољној политици на Балкану спроводе се у водећим институцијама као што су Институт за славистику Руске академије наука, Московски државни институт за међународне односе и Дипломатска академија Министарства иностраних послова Русије. Одређени допринос развоју руске научне традиције даје Центар за славистику Кубанског државног универзитета [21]. Аутор чланка је објавио више радова о историји и савременом развоју геополитике Југоисточне Европе [22; 23; 24; 25].

Српску научну традицију проучавања геополитике Балкана и руске спољне политике у Подунављу представљају радови С. Лазаревић Радак [26], М. Бјелајца [27], М. Стојадиновића и А. Василеве [28], С. Рељића [29], А. Гајића [30], Д. Пророковића [31]. Историјске студије о овој теми спроводе Ц. Антић [32], А. Животић [33], као и бугарски специјалисти Т. Астарциева [34] и С. Анчев [35].

Али проблем није довољно проучен. Мало пажње се поклања односу геополитичких пројеката и реалног политичког курса Русије, дугорочних историјских фактора који обезбеђују континуитет империјалне, совјетске и модерне геополитике.

Студија

Прва етапа руске спољнополитичке активности у Подунављу везује се за Кримски и Азовски поход 1687-1696. године. Док је био у Великом посланству у Европи, цар Петар I је настојао да створи коалицију хришћанских држава против Османског царства. У писму од 10. септембра 1697. патријарху све Русије Адријану, цар је поставио задатак да освоји поморске путеве преко Црног мора и ослободи православне народе од османског јарма [36, стр. 194]. Делимично, овај став је био резултат притужби, руском амбасадору у Бечу, патријарха Арсенија III Чарнојевића на угњетавање Османлија. Владари (управитељи) Молдавије и Влашке, које су зависиле од Османског царства, затражили су 1698. прихватање њихових кнежевина у руско поданство [36, стр. 798]. Као резултат тога, руски

амбасадор П.Б. Возњицин је први пут на Карловачком мировном конгресу поставио питања давања слободе вероисповести и праведног опорезивања свим православним народима Османског царства. Русија је такође тражила слободу трговине за своје поданике у турским поседима копном и морем, надајући се да ће доћи до Дунава, где би Русију подржали православни народи. Први пут је организовано прикупљање географских, историјских, политичких података о јужним Словенима, које је на Јадрану урадио Г.Г. Островски, П.А. Толстој, С.Л. Владиславич-Рагузински и др. Многи представници српске елите изразили су спремност да се из аустријскихседа преселе у Русију, а у случају рата са Турцима да подигну устанак. После објаве рата од стране Османског царства, 28. фебруара и 23. марта 1711. године, Петар I је послао писма југословенским народима, позивајући их да се боре за православну веру и помогну руским трупама. Посебно је примећено да Русија не тежи да припоји земље подунавских Словена, већ само жели да их ослободи од османског ропства [3, стр. 29–30; 37, том XI, бр. 1, стр. 153, 225–227]. Писма су достављена Србији и Црној Гори, као и Влашкој и Молдавији. После тога се суверен Молдавије, Д.Кантемир, прогласио савезником Русије, попут црногорског митрополита. У Србији су створени одреди на челу са М. Милорадовићем, који су водили војне операције против Турака. Нажалост, Прутски поход Петра I (1711) завршио се поразом, што је приморало Русију да потпише мир са Отоманским царством.

За спровођење амбициозног програма ослобођења православних народа од османског јарма почетком XVIII века још није било услова. Истовремено, иселјавање многих учесника антиосманске борбе у Русију учврстило је везе између православних народа Подунавља и Руског царства. Од 1715. године Русија је непрестано пружала економску помоћ, слала свештенство и црквену литературу у земље јужних Словена. Досељеницима из Србије, Влашке и Молдавије додељена су земљишта на југу Русије, а један број досељеника постали су руски официри (Милорадовићи, Змајевић, Текелија и др.).

Друга етапа руске геополитичке активности у Подунављу почиње ступањем на престо Катарине II (1762). После почетка руско-турског рата, царица се обратила балканским православним народима са манифестом, позивајући их да се боре против Османлија и протерају их из Цариграда. У борбама је учествовао значајан број Срба. Године 1770. делегација Влашке и Молдавије тражила је од Катарине II да прихвати њихове кнежевине као поданике. У

руским захтевима за склапање мира (1771) први пут је изнет захтев за самосталност ових Дунавских кнежевина [38, стр. 139]. Руски амбасадор у Цариграду А.М. Обресков је такође изнео захтев за заштиту православља у османским поседима од стране Русије и то је укључено у Кучук-Каинарџијски мировни уговор из 1774. године [38, стр. 221, 225, 245]. По завршетку рата део Срба и Грка који су се борили на страни Русије преселио се у земље Новорусије [39].

„Грчки пројекат” Катарине II (изражен у писму царице аустријском цару Јосифу II 1782. године) савремени историчари оцењују контрадикторно. В.Н. Виноградов сматра предлоге за стварање православне Дакије и Грчког краљевства (царства), освојеним од Османлија, само „провокацијом” руске царице, смишљеном да поремети интриге аустријске дипломатије. Сам пројекат се приписује А.А. Безбородку и оцењује се нереалним, иако је В.Н. Виноградов признао да је касније из пројекта израсла независност балканских држава [8, стр. 61–62, 64]. Напротив, О.И. Елисејева, на основу темељне анализе архивских извора, сматра коауторима пројекта Катарину II, Г.А. Потемкина и А.А. Безбородка. „Грчки пројекат” је први пут повезао дипломатске и династичке мотиве политике са географским положајем Русије. Доказано је да је идеју о стварању православних држава на Балкану Катарина II износила све до своје смрти [10].

Трећа етапа руске геополитике у региону обухвата прву трећину XIX века. Она се повезује са охрабривањем стицања аутономије од стране православних народа потчињених Османском царству. Године 1804–1812. године одвија се српски устанак који је довео до стицања аутономије. Током руско-турског рата 1806-1812. године адмирал Д.Н. Сењавин је користио луке Котор и Дубровник, као и Републику Уједињених Јонских острва, као војне базе. Током руско-турских ратова у Влашкој и Молдавији створена је руска управа, уведени прогресивни закони и обезбеђена равноправност православних [11, стр. 168–172]. Пројекти Русије у односу на Србију (1807-1811) предвиђали су увођење устава и ограничавање власти наследног кнеза од стране Сената. После присаједињења Бесарабије Руском царству (1812) од 1818. до 1828. године била је на снази „Повеља о формирању Бесарабске области”, која је такође имала функцију устава. Што се тиче Влашке и Молдавије припреме за увођење уставних аката вршене су од 1820. до 1827. године. Највећи успон руског утицаја у подунавским земљама дешава се после

Адријанопољског договора из 1829. и Ункјар-Искелесијског договора из 1833. године. У ово време Русија добија право покровитељства над Србијом и постиже потписивање, од стране султана Махмуда II, повеље о српској аутономији 1838. године.

Значајну штету руском утицају на Балкану нанео је Кримски рат 1853-1856. године. Поред блокирања руског територијалног напредовања, Париски договор је фиксирао непријатељску позицију Аустријског царства, које је раније било савезник Русије. У условима буржоаских револуција и модернизације друштва у Подунављу развијају се конкурентни пројекти изградње нација: паннемачки, мађарски, српски, бугарски итд. Британска империја, Француска и Аустроугарска учиниле су све да смање руски утицај на Балкану и неминовни слом Османског царства претворе у своју корист. Треба истаћи окупацију Босне и Херцеговине од стране аустријских трупа, као и жалосне резултате Берлинског конгреса из 1878. године за Русију и словенске државе. Територија Бугарске кнежевине је знатно смањена, руски цивилни и војни саветници су повучени из ове земље, а 1885. године кнез Александар Батенберг је свргнут и замењен пронемачким кнезом из династије Сакс-Кобург-Гота. Као резултат тога, Бугарска, Србија и Румунија су почеле да се фокусирају на земље немачког блока, повећала се зависност привреда балканских земаља од Немачке и Аустроугарске. Западне земље су користиле стратегију „балканизације”, која је подразумевала економско поробљавање и повлачење слабих земаља из руског утицаја, као и изазивање међудржавних сукоба [40].

Руско царство у периоду А.М. Горчакова следило је курс опрезне подршке православним народима, њиховом окупљању и притиску на Отоманско царство. Године 1866. Србија и Црна Гора потписале су споразум о припреми рата против Османлија, Грчка се спрема да се придружи споразуму. У Румунији и Србији припремали су се бугарски устанички одреди. Значајан део руске елите, посебно министар војни Д.А. Миљутин и посланик у Цариграду Н.П. Игњатијев, били су присталице повећане помоћи православним народима све до објаве руско-турског рата. На пример, Н.П. Игњатијев је послао неколико нота руском Министарству спољних послова. У белешци од 27. децембра 1866. године позива на обуку српских и грчких официра у руској војсци, стварање складишта наоружања за њих, припрему агитатора за операције у турској позадини итд. Као резултат победоносног рата, како је

рекао Н.П. Игњатијев, упркос интервенцији европских земаља, на Балкану ће настати низ националних држава, Константинопољ ће постати слободан град под руском војном контролом, а Османско царство ће се распасти [12, стр. 43–44]. Таква прогноза је била апсолутно утопијска. Касније је Н.П. Игњатијев ублажио свој став, надајући се устанцима самих балканских народа и њиховом уједињењу против османског јарма, што је захтевало превазилажење низа дугогодишњих међусобних сукоба. Такође је предложио мере „меке моћи“: да се повећа економски и културни утицај Русије на православне народе Балкана, конкуришући Западу. Али таква стратегија је остала нереална због слабости руске економије.

Геополитички утицај Русије у подунавским земљама је опао после 1878. године. Русија је прешла на дефанзивну стратегију. У овом контексту карактеристичне су белешке министра војног Д.А. Миљутина од 5. октобра 1880. године. Увиђајући неминовност скорог слома Османског царства због унутрашњих противречности, Миљутин је позвао на стварање Балканске конфедерације. Њени учесници би биле независне државе које би добиле природне границе на етно-језичкој основи. Миљутин је на Црноморски мореуз и Мраморно море гледао као на неутралну територију под надзором међународне комисије великих сила; ова територија би требало да буде демилитаризована [13, стр. 150-154]. Касније су руски цареви непромењиво одбијали одлучно мешање у балканске послове (на пример, пројекат В. А. Обручева да искрца трупе у Цариграду и подржи Критски устанак Грка) [41]. Акције Руске империје током Првог светског рата на Балкану биле су више чин очаја него рационално прорачуната стратегија.

У поређењу са империјалном геополитиком, совјетски курс у Подунављу заснивао се на принципима „класне солидарности” и „интернационализма”, подршке комунистичким и левичарским партијама. Ово посебно важи за 1918–1932. годину. Касније је И.В. Стаљин усмеравао Коминтерну и руководство комунистичких партија да створе антифашистички фронт; препоручивало се да се социјалистичке трансформације пре 1948. године не форсирају [42]. Совјетско-југословенски сукоб се објашњава пре свега глобалном конфронтацијом Истока и Запада у Хладном рату, која је ипак изнедрила оригинални модел социјализма у Југославији и раст етноконфесионалних сукоба [43; 44]. Године 1955–1989. на Балкану су постојале сфере утицаја НАТО-а и Варшавског пакта, као и несврстаних држава, зона без нуклеарног оружја.

Нажалост, 1990-их Русија није показала самосталност у геополитици на Балкану. Први знаци неслагања са Западом (обарање авиона премијера Примакова изнад Атлантика и јурњава руских падобранаца из Босне у Приштину 1999. године) остали су симболични гестови. До 2008. године Русија се ограничавала на подршку послератној изградњи мира и међународном решењу у Босни и на Косову. До активирања руске дипломатије долази тек након Минхенског говора В.В. Путина 2007. године и проглашење независности Косова. Руска Федерација води геополитику према земљама Балканског полуострва на бази равноправне и обострано корисне сарадње, засноване на схватању савременог међународног система као мултиполарног. Русија не нуди балканским земљама, као ни било којим другим, стварање војно-политичких блокова [45, стр. 13–19]. Ресурси и методе геополитичког утицаја Русије, као и других држава и међународних организација, представљају разгранат систем. Могуће је издвојити економске, културно-историјске, дипломатске и војно-политичке ресурсе утицаја. У спољнополитичкој сфери развила се међусобна блискост интереса и позиција Русије и Србије, што није случај у односима Русије са остатком балканских земаља. Као што је познато, Руска Федерација је доследно осудила агресију НАТО-а на Југославију 1999. године, не признаје самопроглашену државу Косово и брани територијални интегритет Србије. Русија је блокирала резолуцију Савета безбедности УН из 2015. године којом се Срби оптужују за геноцид у Сребреници. Русија подржава неутралност и вишевекторску спољну политику Србије.

Закључци

Руска држава је први пут почела да формулише своје циљеве у односу на Подунавље управо у доба владавине Петра Великог (1696–1725). Најактивнију политику Руско царство је водило на Балкану од 1774. до 1853. године. Истовремено, и касније је Русија показивала појачано интересовање за Подунавље, намеравајући да оствари савезничке односе са новим државама на Балкану у контексту постепеног распада Османског царства. Совјетска идеологија, са својом наизглед супротношћу предреволюционарном православном месијанизму, такође је дала аргументе за деловање СССР-а у Подунављу. Након распада СССР-а, Руска Федерација није имала тако значајне ресурсе утицаја на Балкану као њени историјски

претходници. Међутим, испољава се континуитет прагматичних интереса руске геополитике, враћа се значај цивилизацијских и конфесионалних фактора, који су 1918-1991. године били у другом плану. Дакле, руска геополитика у односу на Подунавље има знаке континуитета кроз XVIII и почетак XXI века.

Литература:

1. Мельцер Д.Б. Советско-болгарские отношения (1917–1935 гг.). Минск: Изд-во БГУ, 1975. 222 с.
2. Советско-болгарские отношения и связи: документы и материалы / отв. ред. Л.Б. Валев, В. Хаджиниколов. М.: Наука, 1976. Т. 1. 651 с.; 1981. Т. 2. 768 с.
3. Политические и культурные отношения России с югославянскими землями в XVIII в. Документы / отв. ред. А.Л. Нарочницкий, Н. Петрович. М.: Наука, 1984. 430 с.
4. Гиренко Ю.С. Советский Союз – Югославия: традиционная дружба, всестороннее сотрудничество. М.: Международные отношения, 1975. 87 с.
5. Международные отношения на Балканах: сборник / отв. ред. В.Н. Виноградов. М.: Наука, 1974. 331 с.
6. Нарочницкая Л.И. Россия и национально-освободительное движение на Балканах 1875–1878 гг. М.: Наука, 1979. 144 с.
7. Лещиловская И.И. Пётр I и Балканы // Вопросы истории. 2001. № 2. С. 46–57.
8. Виноградов В.Н. Век Екатерины II: прорыв на Балканы // Новая и новейшая история. 1996. № 4. С. 43–64.
9. Лещиловская И.И. Балканская политика Екатерины II // Вопросы истории. 1999. № 2. С. 29–41.
10. Елисеева О.И. Геополитические проекты Г.А. Потёмкина. М.: Институт российской истории РАН, 2000. 342 с.
11. Гросул В.Я. Российский конституционализм за пределами России // Отечественная история. 1996. № 2. С. 166–179.
12. Хевролина В.М. Российская дипломатия и Балканский вопрос во второй половине 60-х годов XIX века: стратегия и тактика // Отечественная история. 2005. № 1. С. 39–56.

13. Киняпина Н.С. Балканская конфедерация в планах военного министра России Д.А. Милютин // Отечественная история. 1996. № 3. С. 150–154.
14. Гиренко Ю.С. Сталин – Тито. М.: Политиздат, 1991. 432 с.
15. Югославия в XX веке: Очерки политической истории / отв. ред. К.В. Никифоров. М.: Индрик, 2011. 888 с.
16. Гуськова Е.Ю. Югославия: Необъявленная война. Агрессия НАТО и процесс мирного урегулирования. СПб.: Владимир Даль, 2020. 512 с.
17. Гуськова Е.Ю. Внешняя политика России в годы югославского кризиса (1985–1995). СПб.: Владимир Даль, 2022. 457 с.
18. Пономарёва Е.Г. Балканский рубеж России. Время собирать камни... М.: Книжный мир, 2018. 320 с.
19. Романенко С.А. Югославия, Россия и «славянская идея»: вторая половина XIX – начало XXI века. М.: Институт права и публичной политики, 2002, 624 с.
20. Рябцев В.Н. Геополитическая мысль в России за последние сто лет: 1914–2014 гг. Ростов н/Д: Фонд науки и образования, 2015. Вып. 1. 367 с.; Вып. 2. 343 с.; Вып. 3. 370 с.
21. Сербия, Славянский мир и их соседи: вопросы истории и культуры / науч. ред., сост. Э.Г. Вартаньян, О.В. Матвеев. Краснодар: Традиция, 2019. 290 с.
22. Баранов А.В. Политический статус Косово и Метохии в контексте регулирования этнополитических конфликтов и геополитической экспансии // Косово и Метохија 1912–2012. Косовска Митровица: Изд-во Филозофски факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2013. С. 113-127.
23. Баранов А.В., Рашкович-Талович В. Геополитическое значение России для безопасности на Балканах // Политика националне безбедности. Београд: Институт за политичке студије, 2019. Т. 17, № 2. С. 189–216.
24. Baranov A.V. Geopolitics in Contemporary Southeast Europe: Energy Diplomacy, Transport Lines, Areas and Key-Points // Geopolitical and Security Challenges in Southeastern Europe /

- eds.: D. Stanar, M. Stojadinović. Belgrade: Center for Strategic Forecast, 2019. P. 15–38.
25. Баранов А.В. Политические конфликты в слабых государствах: история и современность (на материалах Югославии и Украины). Краснодар: Кубанский государственный университет, 2022. 260 с.
26. Лазаревић Радак С. Space and Place of the Balkans: A Geocritical Perspective // Српска политичка мисао. Београд, 2020. № 4. С. 205–225. <https://doi.org/10.22182/spm.7042020.11>
27. Бјелајац М. Балкан балканским народима или Балкан империјама: како до мира и просперитета? // Политика националне безбедности. Год. XI, vol. 18. 2020. № 2. С. 9–38.
28. Stojadinovic M., Vassileva A. Overcoming the Balkan Stereotypes in the Approach Towards Regional Cooperation. Lessons Learnt // Geopolitical and Security Challenges in Southeastern Europe / eds.: D. Stanar, M. Stojadinović. Belgrade: Center for Strategic Forecast, 2019. P. 39–62.
29. Релјић С. Москва «Трећи Рим» међу историјским силама // Политика националне безбедности. 2019. Год. X, vol. 17. № 2. С. 87–108.
30. Гајић А. Руска спољна политика и њени геополитички интереси на Балкану // Политика националне безбедности. 2019. Год. X, vol. 17. № 2. С. 133–153.
31. Пророковић Душан. Положај Русије у мултиполарном свету и стратешке опције Србије // Српска политичка мисао. Београд, 2023. № 1. С. 41–64.
32. Antič Č. The History of Serbia. Beograd: Laguna, 2018. 348 p.
33. Životić A. Jugoslavensko-sovjetske vojne suprotnosti (1947–1957): iskušenja savezništva. Beograd: Arhipelag, 2015. 230 s.
34. Астарджиева Т. «Грџко царство» на П.И. Пестел // Религија, национална идентичност и државност на Балканите през XIX – XXI век. Велико Търново: Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий», 2018. Т. 1. С. 11–29.
35. Анчев С. Балканские государства в политических планах руководства держав-победительниц во второй половине 1940-х гг. // Славянские народы и их соседи во Второй мировой

- войне. Краснодар: Кубанский государственный университет, 2020. С. 167–181.
36. Письма и бумаги императора Петра Великого. СПб.: Государственная типография, 1887. Т. 1. [2], XXXII, 888, LIII с.
37. Письма и бумаги императора Петра Великого. Т. 11, вып. 1 (январь – 12 июля 1711). М.: Изд-во АН СССР, 1962. 608 с.
38. Дружинина Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 г. (его подготовка и заключение). М.: Изд-во АН СССР, 1955. 368 с.
39. Brandes D. Von den Zaren Adoptiert: Die Deutschen Kolonisten und die Balkansiedler in Neurussland und Bessarabien 1751–1914. München: R. Oldenburg Verlag, 1993. 549 s.
40. История внешней политики России. Вторая половина XIX века / отв. ред. В.М. Хевролина. М.: Международные отношения, 1997. 384 с.
41. Бакулин В.М. Военная подготовка Россией Босфорской экспедиции в 80-х – начале 90-х гг. XIX в.: дис. ... канд. ист. наук. М., 2008. 180 с.
42. Советский фактор в Восточной Европе. 1944–1953: документы: в 2 т. Т. 1 : 1944–1948 / отв. ред. Т.В. Волокитина. М.: РОССПЭН, 1999. 687 с.
43. Баранов А.В. Геополитические причины и уроки кризиса югославского федерализма в 1980–2002 гг. // Религия, национална идентичност и државност на Балканите през XIX – XXI век. Велико Търново: Университетско издателство «Св. св. Кирил и Методий», 2018. Т. 1. С. 248–264.
44. Баранов А.В. Глобальные геополитические трансформации и кризис национальных государств (на материалах Югославии и Украины) // Каспийский регион: политика, экономика, культура. Астрахань, 2016. № 4 (49). С. 84–97.
45. Баранов А.В. Геополитическая конкуренция акторов мировой политики за влияние на современную Сербию // Общество: политика, экономика, право. Краснодар, 2020. № 10. С. 12-20.

А.В. Баранов

ЗНАЧЕНИЕ ДУНАЙСКОГО РЕГИОНА В РОССИЙСКОЙ ГЕОПОЛИТИКЕ, XVIII – НАЧАЛО XXI ВВ.

Автор статьи исследует значение Дунайского региона в российской геополитике на протяжении XVIII – начала XXI вв. Работа выполнена на основе парадигмы реализма в международных отношениях и историко-сравнительного анализа. Определены сходства и различия целей геополитики Российской империи, СССР и Российской Федерации в отношении стран Дунайского региона. Отмечены особенности дискурса восприятия Дунайского региона в русской геополитической мысли.

Ключевые слова: геополитика, Россия, Дунайский регион, XVIII – начало XXI вв.

Едуард А. Попов*

Ростов на Дону, Русија

ДУНАВ – ВЕЧНИ ПОВРАТАК РУСИЈЕ: Историјска ретроспектива и геополитичка перспектива

Резиме

Дунав је прапостојбина Словена. Такође, бројни историчари говоре о Тауриди (Крим) као првој древној руској држави. У почетку је Дунав интересовао прве руске кнезове због своје географске близине и богатства. Али после покрштавања Русије, Дунав је важан за Русију као родно место свих Словена и православне земље. Русија је од пале Византије преузела знамење православног царства. Врхунац руског присуства на Дунаву је Руско царство. Грчки пројекат и „Краљевство Дакија” су геополитички пројекти кнеза Потемкина-Тавричког и Катарине Велике. Њихово спровођење је било могуће. То би омогућило повезивање Русије и православних земаља Дунавског региона копненим „мостом”. Пад Руског царства, а потом и распад СССР-а потиснули су Русију са Дунава. Међутим, почетком Специјалне војне операције, Русија има нову шансу да се врати на Дунав. Будућност Европе је обнова културног и делимично геополитичког јединства православних народа.

---

* Доктор филозофије, кандидат историјских наука, ванредни професор Катедре за историју Ростовског државног универзитета.

Кључне речи: Дунавски регион, Словени, Рус', Русија, Византија, грчки пројекат, Катарина Велика, Украјина, православна цивилизација.

Дунав је вековима играо важну улогу у историји Русије. Било је периода (а то су били периоди слабљења Руси-Русије или периоди гомилања снага) када је руско присуство у Подунављу сведено на минимум или потпуно нестало. Али онда се Русија поново вратила у историјску праотаџбину Словена. Сада, у периоду невиђеног заоштравања борбе између Русије и колективног Запада, налазимо се на ивици важних, да кажемо – тектонских промена. Политичка мапа Европе ће вероватно бити поново исцртана. Неки савези ће нестати или ослабити, а други ће настати. Они који сумњају у могућност оваквих промена, нека се присете: колико је политичких стручњака могло да замисли пре неких 10-20 година догађаје који се дешавају сада, а који су још далеко од достизања свога врхунца?

Аутор овог чланка је себи поставио двоструки задатак: да истовремено делује као историчар-реконструктор далеких или веома удаљених догађаја. И то у улози политичког филозофа и прогностичара. Структуру чланка чине четири мала поглавља: три кратке историјске студије (Древна Русија, Московска Русија, Руско царство) и политичка анализа данашњице са покушајем да се предвиди сутра; као и најважније – зашто ће се Русија још једном вратити на Дунав?

Дунав – прапостојбина Словена, Таурида (Крим) прапостојбина Руса

Дунав је свето име за све Словене. Поставши назив тј. обележје велике реке, што се најшире огледа у руском фолклору, Дунав је, по свему судећи, „имењак” још једне свете реке у руској свести – Дона. Лингвисти нису дошли до консензуса око корена ове речи, они је виде као индоевропског, германског или прасловенског порекла. Такође се могу приметити и осетински корени: реч „дон” значи „вода”. Осетински језик, као што је познато, сеже до аланско-сарматског језика и, сходно томе, до сарматског културног и географског подручја, локализованог у простору између Доњег Дунава на западу и доњег тока Дона, мора Азов и Кавказа на истоку².

---

² Перевалов С.М. Аланы // Российская историческая энциклопедия. Под ред. акад. А.О.

Истовремено, Дунав (и назив реке Дон са истим кореном) није само свето име за све Словене, већ и река која заузима сасвим изузетну улогу у историји Руса, као најисточнијег крака словенског племена. У главном историјском извору о старој историји Руси, „Историје давних година” (рус. „Повести временных лет”), писаној, према мишљењу већине истраживача, 1110-их година на основу ранијих хроника и страних извора, управо Дунаву је додељено улога прапостојбине Словена. Наведимо подужи извод из „Историје давних година”, који илуструје тезу о подунавском пореклу Словена:

„После много времена Словени су се населили дуж Дунава, где је сада мађарска и бугарска земља. Од тих Словена разиђоше се други Словени по земљи и названи су по именима места на која су сели. Тако једни, дошавши, седоше на реку по имену Морава и прозваше се Моравци, а други се назваше Чеси. А ево и следећих Словена: белих Хрвата, и Срба, и Хорутана. Када су Волоси напали на Дунавске Словене, и населили се међу њих, и угњетавали их, дошли су ови Словени и сели на Вислу и назвали се Љасима, а од тих Љаха су дошли Пољаци, други Љаси – Лутичи, па други – Мазовшани, па други – Поморанци. Тако су и ови Словени дошли и сели по Дњепру и назвали се Пољанима, а други – Древљанима (Шумцима), јер су седели у шумама, док су други сели између Припјата и Двине и називали се Дреговичима, трећи су сели уз Двину и звали су се Полочанима, уз реку која се улива у Двину, звану Полота, од које су Полочани добили име. Исти Словени који су сели на језеро Илмен, назвали су се својим именом – Словени, и саградили су град, и назвали га Новгород. А други седоше по Десни, и по Сејму, и по Сули, и назваше се Северњацима. И тако се словенски народ разиђе, и по његовом имену повеља се назва словенска.”¹

Тако се у делу првог руског историографа Нестора Дунав јавља као полазна тачка словенске историје и центар одакле је дошло до расељавања словенских племена. Међутим, на страницама „Историје давних година” историјски значај Дунава за рану историју Руси није ограничен само на проблем генезе Словена. Свјатослав Игоревич, један од првих историјски поузданих владара Руси (трећа генерација руских кнежева, ако рачунамо од полумитског за руску историју

Чубарњана. Т. 1. М.: ОЛМА МЕДИА ГРУПП, 2011. С. 220-221.

¹ Повесть временных лет (по Лаврентьевскому списку 1377 года). Перевод Д.С. Лихачева. Санкт-Петербург, Вита Нова, 2012. С. 11.

Рјурика, који је, према хроничару Нестору, био Свјатослављев деда) због недостатка јасноће у излагању аутора (или више аутора?) у „Историји давних година” поново се јавља на обалама Дунава.

Хроника „Перејаславец” није тачно идентификована. Понекад се поистовећује са Преславом, 893-971. године, некадашњом престоницом Првог бугарског царства. Древни Преслав (по бугарском неререформисаном правопису: *Прѣславъ*) налази се 3 км од модерног града Великог Преслава у Шуменској области у Бугарској. „Перејаславец” се понекад приписује и несталом граду Преславу Малом (Преславцу), који се налазио на доњем Дунаву у данашњој Румунији.

„Историја давних година” указује на жељу Свјатослава Игоревича да промени Кијев у Перејаславец као нову престоницу у следећем сажетом и врло загонетном тексту:

„Године 6477. (969. од Рождества Христовог. – прим. аут.). Свјатослав је рекао својој мајци и својим бојарима: „Не волим да седим у Кијеву, желим да живим у Перејаславцу на Дунаву, јер тамо је средина земље моје, тамо теку сви благослови: из грчке земље – злато, тканине, вина, разно воће, из Чешке и из Мађарске сребро и коњи, а из Руси крзна и восак, мед и робови.”² Византијски (ромејски) извори детаљније и логичније објашњавају мотиве поступака Свјатослава Игоревича, међутим, не расветљавају многа питања. Између осталог, није јасно зашто се тајанствени Перејаславец показао „средином земље моје” за руског кнеза. Неразјашњени су и неки други аспекти присуства Свјатослава Игоревича на Дунаву. На пример, тајанствена и потпуно незамислива брзина којом је стигао у помоћ Кијеву када су га опседали Печењези:

„Први пут су Печењези дошли на Руску земљу, а Свјатослав је тада био у Перејаславцу, а Олга се затворила са својим унуцима — Јарополком, Олегом и Владимиром у граду Кијеву. И Печењези опседоше град великом силом (...) А Кијевци послаше писмо Свјатославу са речима: „Ти, кнеже, тражиш туђу земљу и стараш се о њој, а своју си оставио, а Печењези су скоро поробили и нас, и твоју мајку, и твоју децу. Ако не дођеш да нас заштитиш, онда ће нас поробити. Зар ти није жао своје отаџбине, своје старе мајке, своје деце?” Чувши то, Свјатослав са својом пратњом брзо узјаха коње и врати се у Кијев; поздравио је мајку и децу и јадиковао

² Повесть временных лет (по Лаврентьевскому списку 1377 года). Перевод Д.С. Лихачева... С. 45-46.

због онога што је претрпео од Печењега. И скупио је војнике, и протерао Печењега у степу, те наступи мир.”³ Обратимо пажњу на следеће: приближна удаљеност између Перејаславца на Дунаву (чију локацију још није одредила историјска наука) и Кијева, са прорачунима минималне удаљености, није мања од 1200 км. Према византијским (ромејским) изворима, који су добро познавали војску кнеза Свјатослава Игоревича, „Скити” (односно Руси) нису били упознати са коњским стројем и борили су се као пешадинци или на својим бродовима. Сходно томе, време које би било потребно да се Руси врате под зидине дњепровског Кијева на њиховим моноксилним чамцима никако се не уклапа се у карактеристику „брзог”. Можда се проблем решава напуштањем уобичајене локализације главног града Руса на средњем току Дњепра, односно у Кијеву. Као драгоцен извор служи чувена сцена личног сусрета цара Византије (Источно римско царство или Ромејско царство) Јована Цимискеса са Свјатославом Игоревичем (Сфендославом по римским изворима) на малом острву на Дунаву током руско-римског рата служи за преиспитивање овог наизглед непоколебљивог мишљења. Цитираћемо Лава Ђакона, не само хроничара, већ и очевидца догађаја које описује, а који преноси речи римског цара Јована Цимискеса изречене Свјатославу Игоревичу:

„Мислим, – рече он, – да ти, Свјатославе, још ниси заборавио пораз свог оца Ингора (Игор. – прим. аут.) (говори о неуспешном походу Руса на Цариград 944. – прим. аут.), који се, презревши заклетву, са великом војском, на десет хиљада бродова, приближио царствујућем граду Римске државе (Византије или Ромејске државе. – прим. аут.) и једва успео да побегне са десет чамаца до Кимеријског Босфора (Кимеријским Босфором у давна времена су називали савремени Керчки мореуз који повезује Црно и Азовско море, Керчанско и Таманско полуострво – прим. аут.) са вестима о сопственој катастрофи. Не помињем његову несрећну смрт, када је, заробљен у рату са Немцима, везан за два дрвета и растргнут на два дела. Не мислим да би се ти могао вратити у своју отаџбину ако натераш целу римску војску да изађе на тебе; али са свом војском ћеш погинути у овој земљи и ниједан брод-носач ватре неће доћи у Скитију (Рус[?]. – прим. аут.) са вестима о суровој судбини која те задесила”⁴.

³ Повесть временных лет (по Лаврентьевскому списку 1377 года). Перевод Д.С. Лихачева... С. 45.

⁴ Лев Диакон. История // https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/istorija-lev-diacon/#0_5

Дозволите ми да подсетим читаоца да је овај одломак о смрти Свјатослављевог оца Игора, који је у „Историји давних година” назван сином Рјурика. И ако постоје веома озбиљне сумње у Рјурика као кнеза Древне Руси (упркос историчности Рорика Јутландског, који се сматра прототипом Рјурика из древних руских хроника), онда је Игор свакако историјска личност и лик несумњиво древне руске историје. У фрагменту из „Историје” Лава Ђакона, говоримо о важном догађају у древној руској историји: о убиству кнеза Игора као резултат његовог неуспешног похода. Иста епизода је живописно описана у „Историји”. Једина разлика је у томе што су убице Игора „Рјуриковича” Древлјани (Шумци) – словенско племе, суседи и ривали Кијево-Пољана. Вероватно се име Древлјана (у транскрипцији Дервлјанина) помиње у чувеном пребрајању Славиније (главства Словена. – прим. аут.) у темељном делу из времена цара Константина Порфирогенита „О управљању царством” (лат. *De administrando imperio*). У овом делу, насталом непосредно пре рата између кнеза Свјатослава Игоревича и Римљана, аутор самоуверено сврстава Древлјане као „друге Словене”. Док Јован Цимискес, упућени извор, у разговору са „Сфендославом” – Свјатославом, ништа мање самоуверено говори о Немцима као убицама кнежевог оца – и не наилази на примедбе. Друга суштинска разлика је локализација убиства кнеза (карактеристично је да оба извора, римски и староруски, говоре о својеврсном начину погубљења Игора, који је био везан за крошње дрвећа). Јован Цимискес, којег цитира Лав Ђакон, говори о Кимеријском Босфору. Према томе, смрт кнеза Игора могла је да се догоди на европској или азијској обали Кимеријског Босфора. И, највероватније, то се догодило на Тауриди (историјски назив за Крим). Остаци некада великог германског народа Гота живели су у Тауриди, чија су грана била Тревинзи – у буквалном преводу, народ дрвећа. Према А. Л. Никитину, који је детаљно проучавао ово питање, говоримо о тетракситским Готима који су живели на Тауриди-Криму и плаћали данак руском кнезу⁵.

За нас је у горњим фрагментима важно још нешто: локација Руси, којом владају Игор и његов син Свјатослав – то је Таурида-Крим. По крајњој мери, Кримско полуострво је њихов највреднији посед, који се вероватно простирао до азијске (у географском смислу тог времена) обале Кимеријског Босфора (Керчки мореуз), па минимум до Таманског полуострва.

⁵ Никитин А.Л. Основания русской истории. М.: С. 208.

Локализација древне Руси на Тауриди-Криму омогућава (ипак, уз извесно допуштење) да се Перејаславец дефинише као „средиште земље моје”, а такође објашњава несхватљиво велику брзину доласка Свјатослава Игоревича да помогне Кијеву у одбрани од освајача Печењега. Руски кнез је морао да се спусти до ушћа у Дунав и стигне до обала Крима, где су се одиграли ови драматични догађаји. Локализација древне Руси на Тауриди-Криму (или на обема обалама Кимеријског Босфора) – у радовима Г. В. Вернадског и неких других историчара тзв. Црноморске Руси – такође се објашњава неразумљиви фрагмент уговора Руса са Грцима (или Римљанима). У уговорима од 911. и 945. године посебно и веома детаљно је прописано да грчки (римски) брод избачен на руску обалу и имовина која се на њему налази морају бити враћени власнику⁶.

Дакле, да сумирамо резултате. Дунав је био прапостојбина Словена и историјско сећање на Стару Рус’ јасно је осликало ову околност. Црноморска Рус’, која је настала на обе обале Кимеријског Босфора, била је најстарија Рус’, која је претходила дњепарској. Због одличне пловности руских чамаца (моноксила у опису Константина Порфирогенита) и релативне географске близине, Дунав је био привлачан регион, најпре за пљачкашке походе, а потом и за освајање паганске Русије (народа који је дао земљи њено име). „Сфендослава” – Свјатослава су овамо привукла не сећања на дунавску прапостојбину Словена, већ размишљања о профиту и богатству градова и држава. Свјатослав Игоревич није следио традицију, већ ју је стварао: његовим стопама већ су ишли наредни руски кнезови, а потом и цареви и императори. Поход Свјатослава Игоревича био је чврсто и заувек утиснут не само у историјску свест руског народа, већ и у политичке програме руских владара. Оно што је првобитно било поход на плен или освајање земаља, сада је освећено повратком на матичну земљу свих Словена – крвне браће Руса. И земљу у којој живе духовна браћа Руса – словенски и несловенски православни народи.

⁶ Повесть временных лет (по Лаврентьевскому списку 1377 года). Перевод Д.С. Лихачева... С. 26-27, 33-35.

Од Руси до Русије: Московска Русија и везе са Дунавским регионом

Повратак Русије на Дунав почео је за време владавине московских суверена. Већ је велики кнез московски и целе Русије Јован III Васиљевич водио активну спољну политику, далеко изван политичког и географског простора североисточне Русије. Брачне везе Јована III Васиљевича много говоре о ширини његовог политичког погледа, о повећаном утицају и намерама. Поставши удовац, велики кнез московски и целе Русије поново се жени нећаком последњег цара Источног римског царства (Византије или Ромејског царства) Софијом (Зојом) Палеолог. Тако он обнавља брачну традицију предмонголске Русије. За време владавине Јована III Васиљевича, црни двоглави орао постаје грб Русије, који се погрешно повезује са византијском „заоставштином” Софије Палеолог. Највероватније, овај грб, познат у Русији још у предмонголском периоду, настао је као резултат појачаних контаката са Светим римским царством Хабзбурга, својеврсним пријатељем-супарником московске државе. Усвајање овог грба одражавало је претензије на империјални статус ојачане Руске државе. Син и престолонаследник Иван Млади жени се Еленом, ћерком владара Молдавије Стефана Великог. Два истакнута православна монарха, Јован III Васиљевич и Стефан Велики, постају савезници. Овом унијом Русија треба да се приближи Дунаву, крај чијеј ушћа је пролазила граница Молдавске кнежевине.

Велики кнез Москве и целе Русије Јован III Васиљевич је вероватно највећи владар Русије свих времена. Према фигуративном изразу аутора ових редова, Јован III Васиљевич је створио Русију. Створио је политичке и друштвене институције које су трајале вековима; створио је спољнополитички програм који ће његови наследници спроводити вековима. Суштина овог програма је обнова јединства руских земаља. То ће на много начина спровести Катарина Велика. Последњи од руских владара који ће спроводити стратегију великог кнеза је цар Николај II, који је Галицијску Рус’ припојио Русији и замало заузео мореузе (Босфор и Дарданеле) и Цариград. Коначно, Рус’ је постала Русија за време владавине Јована III Васиљевича: тако се сада званично зове руска држава. Повратак на Дунав није био део задатака овог великог суверена. Међутим, наследство изгубљене моћи Римљана гурнуло је Русију на дунавски пут. И није случајно што је његов унук, први руски цар

Јован IV Васиљевич, постао познат по духовним везама са српским манастирима. „У Москву је 1550. године стигао игуман светогорског српског Манастира Хиландара Пајсије”, пише савремени истраживач С. Тањин, „и цар га је срдечно примио. Године 1556. Манастир Хиландар добија од Ивана IV богате поклоне и подворје у Москви. По повратку, игуман Пајсије је са собом понео писмо са апелом турском султану, у коме је руски цар тражио ослобађање од данка светогорских православних манастира. То је био први дипломатски документ у коме је Русија стала у одбрану Срба пред Турском.”⁷

Међутим, прави повратак Русије на Дунав дешава се у следећој историјској ери руске историје – петербуршкој.

Неостварени Грчки пројекат царице Катарине Велике и утврђивање Русије на Дунаву

Петербуршки период руске историје постао је врхунац државне моћи и културног развоја Русије, иако је у круговима словенофила и токовима руске мисли који се духовно уздижу до њих, уобичајено да се ово доба критички оцењује. Обратимо пажњу на следећу чињеницу: налазећи се у оквирима европеизоване руске културе, цареви и царице целе Русије, са различитим степеном доследности, извршавали су задатак помоћи словенским и несловенским припадницима исте вере. Дунав је служио као граница православног и словенског света. Овај задатак су први формулисали велики московски кнезови и први руски цар и филозоф на престолу Јован IV Васиљевич. Ослобођена јарма Хорде, Рус’-Русија је себе видела као браниоца целог православља, прихвативши ову мисију од уништене римске државе.

Већ је први руски цар Петар Велики почео да се креће ка Дунаву. Међутим, Прутски поход 1711. године, неуспешан за Русе, успорио је овај покрет на две деценије. Потом се улио у блиставу епоху Катарине Велике и велике победе Румјанцева-Задунајског, Суворова-Римникског и Италијског, кнеза Потемкина-Тавричког, Ушакова. Нису ништа мање бриљантне ни политичке победе руске школе дипломатије. У историји руског наоружања и руске дипломатије на обалама Дунава током царског периода било је неколико врхунаца или највиших тачака активности и успеха. Задржимо се укратко

⁷ Танин С. Русский Белград. М.: Вече, 2009. Электронный ресурс: https://royallib.com/read/tanin_serгей/russkiy_belgrad.html#23197

на два: нереализованом такозваном Грчком пројекту и освајању Змијског острва од стране руских трупа.

Ауторство Грчког пројекта⁸ Катарине Велике се најчешће приписује стварном савладару царице, кнезу Потемкину-Тавричком (односно Кримском: Русија се за време Катарине не само вратила на Дунав, већ је повратила и своју прапостојбину Тауриду-Крим). По свему судећи, аутор првобитног нацрта овог грандиозног геополитичког плана био је вицеканцелар Руске империје, гроф Александар Андрејевић Безбородко⁹. Међутим, „проучавање историје настанка идеје о заузимању Константинопоља нам омогућава да кажемо да је то први пут јасно изразио Петар I, пре Азовских похода 1695–1696. године. Млади цар није себи поставио такав циљ, али је у вези са читањем летописних текстова о Олеговом походу на Цариград 911. године говорио о потреби да Русија протера Турке из Европе (...) На тај начин је „Грчки пројекат” био крунисан петровским правцем руске спољне политике на југу”¹⁰. Оригиналност Катарининог пројекта, међутим, не смањује се у овим околностима. У Петровој спољној политици „Грчки пројекат” није постао пројекат, већ је остао само сан, жеља. Катарина Велика и њени сарадници су овом пројекту дали одређену заокруженост, а што је најважније, учинили га сасвим изводљивим у специфичним историјским условима 80-их и раних 90-их година 18. века. Поред планова о поновном стварању Византијског царства, плану Катарине Велике додат је и „помоћни” план за стварање „Краљевства Дакије” као дела кнежевина Влашке, Молдавије и Бесарабије под контролом кнеза Потемкина-Тавричког¹¹, тајног мужа царице. Тако би се Русија моћно учврстила на обалама Дунава и Дњестра.

⁸ Грчки пројекат је нереализовани пројекат Катарине II да протера Турке из Европе и створи грчко („византијско”) царство са престоницом у Цариграду ослобођеном од османског јарма. Савезници Русије требало је да буду Свето римско царство и Млетачка република. Престо грчког царства требало је да заузме унук Катарине Велике, назван Константин у част последњег цара пропале Византије (државе Римљана) Константина XI, чија је нећака била удата за великог кнеза Москве и целе Русије Јована III Васиљевича. Константин, унук Катарине Велике, почео је хитно да га учи да говори на грчком и чак му је нашао дадиљу Гркињу.

⁹ Временски кратка, али пуна активности, владавина сина Катарине II, Павла, биће врхунац каријере А. А. Безбородка: добиће титулу канцелара Руског царства и титулу кнеза.

¹⁰ Елисејева О.И. Геополитические проекты Г.А. Потемкина. М.: РАН Институт российской истории, 2000. С. 18.

¹¹ Исабель де Мадариага. Россия в эпоху Екатерины Великой. М.: Новое литературное обозрение, 2002. С. 606.

У западној историографији спољнополитичка активност Руског царства у „источном питању”¹² обично је тумачена у контексту њене агресивне политике. Међутим, Волтер је такође питао свог царског дописника Катарину II да ли Русија још увек плаћа данак Кримском кану (напомена: вазалу Османског царства) и изразио је жарку жељу да је види крунисану у Цариграду¹³.

Упркос грандиозности плана везаног за „протеривање османлија из Европе” и оживљавање Византијског царства у европском делу османских посета, један број ауторитативних историчара оцењује планове Катарине II као веома реалне, а неуспех пројекта је повезан са врло специфичним и конкретним разлозима¹⁴. Односно, у нешто измењеним околностима овај пројекат би могао да се реализује.

Планови (или пројекти) за стварање или обнову Византије или „Краљевства Дакије” на обалама Дунава и Дњестра остали су само пројекти. С друге стране, један мање храбар, али виталан план је делимично спроведен. После руско-турског рата 1828-1829. године мало Змијско острво, блокирајући излаз из ушћа Дунава, припало је Руском царству, а након резултата руско-турског рата 1877-1878. године – Краљевини Румунији (као награда за учешће Кнежевине Влашке у руско-турском рату). Године 1944. совјетске трупе су се искрцале на острво, а гарнизон фашистичке Румуније, савезнице нацистичке Немачке, је капитулирао. Године 1948. Змијско острво је постало део СССР-а. Такође, по резултатима руско-турског рата 1877-1878. године Русија је добила Јужну Бесарабију све до огранка Килије — северног, најиздашнијег крака делте Дунава, укључујући Измаил, запамћен по великој победи руског оружја. Тако се Руско царство претворило у дунавску монархију. Међутим, распад Руског царства, а потом и Совјетског Савеза, довео је до преласка ових малих територија и водених површина у посед вештачки створене државе Украјине.

¹² Источно питање је конвенционални назив за комплекс противречности у европској дипломатији од друге половине 18. до почетка 20. века, повезаних са пројектима или плановима за поделу европских посета Отоманског царства и ослободилачким покретом хришћанских народа Балканског полуострва од турске власти.

¹³ Волтер и Екатерина II. Переписка. Спб. 1882. С. 63. Цит. по: Коршунова Н.В. Восточный вектор геополитики Екатерины II: «Греческий проект» // Вестник ЧелГУ (Челябинский государственный университет). — 2003. — № 1. С. 62.

¹⁴ Елисеева О.И. Геополитические проекты Г.А. Потемкина... С. 21.

Русија се враћа: нова шанса за православну цивилизацију?

Са независношћу Украјине, која је добила великодушне територијалне поклоне од руског народа (дефиниција руског председника В. Путина), ова вештачки створена земља суочила се са два питања: 1) интеграцијом различитих културно-историјских региона у јединствену целину и 2) очување примљеног територијалног наслеђа. Како су каснији догађаји показали, решењем оба задатка украјинске власти су биле у лошој ситуацији¹⁵. Украјина је већ после „наранџасте” револуције 2004. године почела да спроводи стратегију напуштања мултикултуралности и мултиетничности у корист концепта изградње једне етничке нације¹⁶. Овај концепт је добро познат у историји низа држава међуратне Европе, повезан са реализацијом фашистичких или изразито ауторитарних пројеката. Међутим, и сама Украјина је била под претњом сепаратизације¹⁷. На ову претњу смо обратили пажњу још 2009. године. Пошто су западне и југозападне територије Украјине припојене Украјинској ССР 1939, 1940. и 1945. године као резултат спољнополитичких акција стаљинистичког СССР-а, чији легитимитет украјинске власти не признају, то их лишава чврстих историјских и правних основа за суверенитет над стеченим територијама и акваторијом. Суседи Украјине на западној и југозападној граници не намеравају да се мире са неправедним, по њиховом мишљењу, одузимањем њихових територија, које је починио „злочиначки режим Стаљина”. Штавише, владајући режим у Кијеву се у потпуности слаже са овом моралном и правном карактеризацијом. Последица ових реваншистичких осећања била је доследна позиција неких земаља ЕУ – суседа Украјине – да остваре право на достизање, како сматрају, историјске правде. У Мађарској и Румунији то се манифестовало у масовној подели држављанстава сународницима (укључујући етничке Украјинце који су могли да докажу чињеницу држављанства својих предака у

¹⁵ Виктор Водолацки, Едуард Попов. Мозаичке Украјина: идеолошка реторта и историјска позадина рата у Донбасу // Историја као инструмент геополитике. Зборник радова са међународне научне конференције одржане у Београду 14 – 15. марта 2022. године. Институт за политичке студије. Београд, 2022.

¹⁶ Русский язык и постсоветская Украина: история и современное состояние проблемы // Язык и идентичность. *Язык, литература и славянские идентичности в XVIII – XXI веках*. Београд, *Аспекты*, 2020. С. 282-301.

¹⁷ Едуард Попов. Постсоветская Украина: субъективно-объективный взгляд на историју неуспеле државе Национални интерес. Београд, 2022. Година XVII, vol 42. Број 2/2022. С. 171-184.

овим земљама), у Пољској – у примени „карте Пољака” за потомке становништва Источних Кресова. Створен је први правни преседан за одузимање дела територије и акваторија Украјини, а реч је конкретно о Дунаву. Дана 3. фебруара 2009. године Међународни суд правде Уједињених нација по тужби Румуније против Украјине одлучио је да ревидира граничну линију ексклузивних морских зона у Црном мору. У њему је наведено да се Змијско острво не може сматрати делом обале Украјине приликом одређивања средње линије у разграничењу епиконтиненталног појаса и искључиве економске зоне. Као резултат тога, 78% водног подручја острва је пребачено на Румунију. Змијско острво, упркос својој скромној величини, има две вредне карактеристике. Прво, то је стратешка тачка на мапи Црног мора, која покрива делту Дунава. Друго, у приобалним водама Змијског острва су откривени богати ресурси угљоводоника, нафте и гаса.

Губитак контроле над Змијским острвом још ствара опасан преседан за поделу украјинских територија и водних подручја од стране западних суседа Украјине. Овакав развој догађаја смо предвидели још 2009. године¹⁸. То што одвајање Украјине није попримило активније форме сматрали смо резултатом незаинтересованости најважнијих играча (пре свега Русије) у таквом развоју догађаја. Другим речима, Украјина је вештачки створена држава чији се територијални интегритет такође вештачки одржава.

Специјална војна операција која је почела 24. фебруара 2023. године привремено је успорила процес распада Украјине због њеног значаја за колективни Запад као оруђа у борби против Русије. Али у исто време, борбе су заправо ставиле тачку на будућност Украјине у њеним територијалним границама које су се развиле у време када је била део СССР-а. Председник Украјине В. Зеленски је заправо легитимизовао режим постепене окупације дела западних територија од стране Пољске, изједначавајући законска права Пољака у Украјини са правима Украјинаца. Много мањи захтеви Руса и неких националних мањина, на пример Мађара, да поштују своја етнокултурна права у области језика и образовања наишли су на немотивисану агресивну реакцију кијевских власти. Нема сумње да ће и неки други суседи Украјине искористити овај преседан.

¹⁸ Види: Попов Э. Украина как геополитическое недоразумение. Страну начинают делить западные соседи? // Столетие. 25.02.2009. Электронный адрес публикации: https://www.stoletie.ru/politika/ukraina_kak_geopoliticheskoe_nedorazumenie_2009-02-25.htm?ysclid=lnhvalzzeg786720014

Вероватно ће под маском миротвораца на ове територије довести своје трупе, под веродостојним изговором да „бране” од „руске агресије” територије Украјине које насељавају њихови сународници, а које је некада Стаљин одузео. И тако ће успоставити „историјску правду”.

За саму Русију постепено се отвара могућност повратка у Дунавски регион. Аутор ових редова не сумња у повратак територије Новоросије у састав Русије и, између осталог, подунавских територија и акваторија. Русија ће поново добити статус дунавске државе, што ће јој отворити и перспективе и нове изазове. Победа Русије над колективним Западом на територији данашње Украјине ће нагласити – и то на дуг период – руско-западне противречности. Али то ће допринети слабљењу актуелне геополитичке конфигурације на европском континенту. Русија и даље ратује са Западом, налазећи се у западној парадигми и систему вредности. То априори онемогућава потпуну и коначну победу. Међутим, Специјална војна операција је већ постала катализатор за превазилажење овог идеолошког заточеништва, иако је ослобођење још веома далеко. Шта се може предложити уместо „идеологије која не постоји” (тако аутор ових редова назива либерализам, што доказује његову неидеолошку природу)? Само православне вредности, оно што је истакнути руски филозоф Константин Леонтјев назвао византинизмом. Сада је то тешко, чак немогуће замислити. Али у будућности ће се створити услови за обнављање духовног, а делом и геополитичког јединства православних и словенских народа¹⁹, ²⁰. А један од важних услова за ово биће дунавски „мост” између Русије и православних (претежно словенских) народа.

Превела с руског Дајана Лазаревић

¹⁹ Православно-славјанската цивилизација и кризата на глобализма в началото на 21 век: нов шанс // *Международни одношения*. Софија, 2013. Година XLII, книжка 1. (на болгарском јаз.). С. 87-95.

²⁰ *Неовизантинизм: «новая старая» идеологија православног и славјанског единства? // Светост и дух времена*. Београд, Институт за политичке студије, 2021. С. 254-262.

Эдуард А. Попов

ДУНАЙ — ВЕЧНОЕ ВОЗВРАЩЕНИЕ РОССИИ: Историческая ретроспектива и геополитическая перспектива.

Аннотация

Дунай является прародиной славян. Также ряд историков говорит о Тавриде (Крыме) как о первом древнерусском государстве. Изначально Дунай был интересен первым русским князьям из-за географической близости и богатства. Но после крещения Руси Дунай важен для Руси-России как родина всех славян и православная земля. Россия переняла у погибшей Византии знамя погибшей православной империи. Пик русского присутствия на Дунае — Российская империя. Греческий проект и «королевство Дакия» – геополитические проекты князя Потемкина-Таврического и Екатерины Великой. Их реализация была возможной. Это позволило бы соединить Россию и православные страны Дунайского региона сухопутным «мостом». Гибель Российской империи, а затем крах СССР вытолкнул Россию с Дуная. Однако с началом специальной военной операции у России появился новый шанс вернуться на Дунай. Будущее Европы — воссоздание культурного и отчасти геополитического единства православных народов.

Ключевые слова: Дунайский регион, славяне, Русь, Россия, Византия, греческий проект, Екатерина Великая, Украина, православная цивилизация.

Елена Вакулина
Наталија Белоус

Русија, Брјански државни универзитет „И. Г. Петровски”

ПЕРСПЕКТИВЕ РУСКИХ ИНТЕРЕСА НА ДУНАВУ

Резиме

Чланак се дотиче историјског аспекта речне пловидбе Дунавом и разматра следећа питања: процедуре за издавање докумената државама које дају право пловидбе реком, дозволе и сертификате; обнављање руске пловидбе Дунавом, као и опште перспективе европске речне пловидбе.

Кључне речи: *дунавска сарадња, Русија, Дунав, речна пловидба, транзитни саобраћај, геополитичке промене.*

„Онај ко у својим рукама држи ушће Дунава, доминира и самим Дунавом – овим путем у Азију” – ове речи је изговорио Карл Маркс у 19. веку, али нису изгубиле на актуелности до данашњег дана. Геополитичке промене на европском континенту неминовно су довеле до промене доминантних снага у управљању дунавском пловидбом.

Тако је било и после Првог светског рата, када су Француска и Енглеска водиле „Дунавске” послове преко Европске дунавске комисије. Тридесетих година прошлог века Немачка је преузела иницијативу од њих, а после стратешке операције Јаши-Кишињев, главна улога у дунавском питању прешла је на Совјетски Савез.

Познато је да је Дунав међународна река. Пловидбу регулише Конвенција из 1948. године која предвиђа слободу трговачке пловидбе свих држава од „Улма до Црног мора кроз Сулинско грло са излазом

на море кроз Сулински канал”. Такође, царински преглед робе у транзиту се не врши и не наплаћују се транзитне накнаде. Војним пловилима свих недунавских држава забрањена је пловидба Дунавом.

Потписивање конвенције одржано је на Београдској конференцији, којој су присуствовале делегације СССР-а, Украјинске ССР, Бугарске, Мађарске, Румуније, Чехословачке, Југославије, САД, Велике Британије, Француске и Аустрије (са правом консултативног гласања). Упркос отпору савезника у Антихитлеровској коалицији, Конвенција је заснована на предлозима Совјетског Савеза, што је историјски резултат снажног положаја СССР-а, настао након Другог светског рата. Конвенцију су прихватиле све подунавске земље, што је променило однос снага у овом региону, успостављен од потписивања Париског уговора 1856. године и његових накнадних тумачења.

Пловидба Дунавом директно, без притока, пролази кроз 10 држава. Географски положај Дунава одређује његов економски, а пре свега геополитички значај, будући да се река налази у центру Европе, спајајући западни и источни, као и јужни и северни део. Сви народи који живе дуж реке неуморно су показивали велико интересовање за њене ресурсе, што је у прошлости постало основа сукоба и тако је остало до данас [2].

Слив Дунава заузима површину од 817.000 квадратних километара и обухвата 17 земаља: Румунија (28,9%), Мађарска (11,7%), Аустрија (10,3%), Србија (10,3%), Немачка (7,5%), Словачка (5,8%).), Бугарска (5,2%), Босна и Херцеговина Немачка (10,5%), Словачка (5,8%).), Бугарска (5,2%), Босна и Херцеговина (10,3%), Србија (10,3%), Немачка (7,5%), Словачка (5,8%).), Бугарска (5,2%), Босна и Херцеговина (4,8%), Хрватска (4,5%), Украјина (3,8%), Чешка (2,6%), Словенија (2,2%), Молдавија (1,7%), Швајцарска (0,32%), Италија (0,15%), Пољска (0,09%), Албанија (0,03%).

Лука Ђурђурлешти на потезу обале Дунава коју јој је уступила Украјина 1990-их, за Молдавију представља једини независни прозор у свет; сви остали превози морају бити у транзиту преко копнених територија других земаља. Изградњом луке на Дунаву, Молдавија је преко њега преусмерила значајан део спољнотрговинске размене, што је довело до смањења теретног саобраћаја кроз унутрашње луке Украјине. Почетком 2020-их, нова лука у Ђурђурлештију претоварила је више терета од свог директног конкурента и бившег

совјетског гиганта – луке Рени. Пловидба Дунавом има сличну улогу за Аустрију, Словачку, Мађарску и Србију [3].

Пошто је једна од последица украјинске кризе била пад вредности евра у односу на долар, може се претпоставити да ће следећи подстицај за слабење европске привреде бити одређена ограничења пловидбе кроз ушће Дунава. Ова ограничења могу бити уведена након што Украјина изгуби контролу над релевантним областима Одеског региона [5].

Као резултат распада СССР-а, Русија је била одсечена од Европе новим независним државама на копну. То је довело до потребе за транзитним саобраћајем кроз њихове територије и одговарајућег повећања трошкова транспорта. У тим условима, једини пловни пут Азовског мора је Црно море и Дунав добија велики значај за Русију, пошто је пловидба Дунавом остала „слободна и отворена за грађане, трговачке бродове и робу свих држава”.

Стручњаци руске дипломатије, поморске и речне флоте морали су да уложе значајне напоре како у периоду најозбиљнијих геополитичких промена у сливу Дунава и почетка сложеног процеса прилагођавања Београдске конвенције новим условима у Европи, наша земља не би била избачена из дунавске сарадње. Изјаве Министарства спољних послова Руске Федерације о наставку чланства у Дунавској комисији у почетку су изазвале забринутост неких подунавских држава. У први мах, Украјина, која је добила целу флоту некадашњег Дунавског бродарства СССР-а, посебно се активно противила учешћу Русије у Дунавској комисији. Међутим, касније је било могуће ублажити антируске тенденције и отклонити претњу искључења Руске Федерације из Дунавске комисије. Скоро све њене старе и нове чланице имају одобрена документа која потврђују пуно учешће Русије у управљању режимом пловидбе Дунавом. Представници Руске Федерације настављају да активно учествују у раду владе и свих посебних органа Дунавске комисије [1].

Ипак, много се променило у позицији Русије на Дунаву. Пошто нема обалу Дунава и инфраструктуру на Дунаву, осим учешћа у међународном бродарству „Интерлајтер”, Русија је, ипак, одсечена од практичних питања пловидбе Дунавом, која се углавном решавају у оквиру конференција директора дунавских бродара, учесника Братиславских споразума. Ако анализирамо тренутно стање са учешћем Русије у дунавском пловидбеном систему, можемо издвојити два проблема која ометају активан развој овог процеса:

– одсуство купљених или изнајмљених пристаништа и других лучких објеката, земљишних парцела на располагању Русији, јер само присуство одређеног дела дунавске територије омогућава приступање Братиславским споразумима дунавских бродарских компанија, који предвиђају преференцијалне тарифе;

– недовољност бродске структуре на Црном или Азовском мору, за које би пловидба Дунавом била главни правац у раду.

Приликом решавања ових питања потребно је узети у обзир и да је пуштањем у рад канала Рајна-Мајна-Дунав и отпочињањем интеграционих процеса у европску унутрашњу пловидбу на Дунаву, поступак издавања докумената којима се даје право пловидбе на реци приморским државама промењен. Како је раније држава решавала све ове проблеме, пловило опремљено важећом бродском дозволом и опремљено у складу са списком залиха наведених у овом сертификату сматрало се пловидбеним. Све дипломе и сертификате бродских специјалиста су међусобно признавале подунавске земље, али сада се ситуација радикално променила [5].

Подунавске земље су развиле јединствена правила испоруке и јединствену форму докумената за цео Дунав, који у великој мери одговарају документима који се примењују на Рајни и другим унутрашњим пловним путевима западне Европе. Као чланица Дунавске комисије, Русија, коју представљају надлежни органи, сада може да издаје сва потребна документа својим бродовима за пловидбу Дунавом и сертификавање скипера. Потребно је само обезбедити да се препоруке усвојене у оквиру Дунавске комисије спроведу благовремено и да се заинтересованим странама укаже на релевантне документе, а одговарајуће информације доставе Дунавској комисији.

Јачање руског присуства на Дунаву може бити мотивисано чињеницом да је Дунав због свог међународног статуса оптималан коридор за транспорт руске робе и ослобађа државу од трошкова копненог транзита. Може се претпоставити да ће након решавања статуса Каспијског мора и оживљавања односа кроз економску сарадњу, улога Русије у Подунављу значајно порастати. С тим у вези, активира се транспорт преко Волга-Донског канала до лука Црног мора и даље Дунавом до Европе, укључујући и из трећих земаља (Иран, Азербејџан, Туркменистан, Казахстан). Стога је главни задатак данас да се обезбеди да Русија не остане по страни од новог Дунавског процеса [4].

Ово је тим важније што реализација идеје о стварању међународног конзорцијума, који би у догледно време организовао транспорт „Великим европским водним саобраћајним прстеном”, у великој мери зависи од Русије. У питању је скоро половина трасе која ће се протезати на деоници од Санкт Петербурга до Ростова на Дону као Јединствени дубоководни систем европског дела Руске Федерације.

Превела с руског Дајана Лазаревић

Литература:

Абрамов, Д. В. Морские транспортные коридоры и их место в системе транспортных коридоров мирового хозяйства / Д. В. Абрамов, А. А. Головлев // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2018. – № 10(168). – С. 37-46. – EDN KRJJSK.

Гиша А. Этапы придунайского сотрудничества. От европейской комиссии по Дунаю к Дунайской Комиссии // Родина. 2010. № 11. С. 125-128.

Енева-Симеонова С. Международная река. Правовой режим дунайского судоходства // Родина. 2010. № 11. С. 129.

Лункарь, И. Е. Транзитный потенциал и его влияние на формирование новой материально-пространственной инфраструктуры Приднестровского региона / И. Е. Лункарь // Архитектон: известия вузов. – 2014. – № 1(45). – С. 9. – EDN RZAODP. <https://topwar.ru/163048-kak-dunaj-vpadaet-v-severnoe-more-a-rejn-v-chnoe.html>

Vakulina Elena ,Ph. D.

Belous Natalya ,Ph. D.

Russia, Bryansk State University

PROSPECTS FOR RUSSIAN INTERESTS ON THE DANUBE

Annotation:

The article touches upon the historical aspect of river navigation on the Danube, considers the following issues: procedures for issuing documents to states that give the right to navigation on the river, licenses and certificates; the resumption of Russian navigation on the Danube, as well as the general prospects for European river navigation.

Key words: *Danube cooperation, Russia, Danube, river navigation, transit traffic, geopolitical changes.*

Вакулина Елена, к.ф.м.н.

Белоус Наталья, к.п.н.

*Россия, Брянский государственный университет
имени академика И.Г. Петровского*

ПЕРСПЕКТИВЫ РОССИЙСКИХ ИНТЕРЕСОВ НА ДУНАЕ

Аннотация:

в статье затрагивается исторический аспект речного судоходства по Дунаю, рассматриваются вопросы: процедуры выдачи государствам документов, дающих право на судоходство по реке, лицензией и сертификатов; возобновления российского судоходства по Дунаю, а так же общие перспективы европейского речного судоходства.

Ключевые слова: *Дунайское сотрудничество, Россия, Дунай, речное судоходство, транзитные перевозки, геополитические изменения.*

РУСКИ ВОЈНИ НАПОРИ НА СРЕДЊЕМ ДУНАВУ У ПЕРИОДУ СВЕТСКИХ РАТОВА

Резиме

У чланку се покреће низ историјских питања, међу којима је главно питање везано за напоре руске војске на Средњем Дунаву. Скретућемо пажњу на онај део Дунава који је текао територијом Југославије од Неготина до Батине.

Кључне речи: *Југославија, Дунав, Русија, Србија, руска војска, светски ратови.*

Војни походи Словена на Балкан дуго су се повезивали са преласком доњег и средњег Дунава¹. Археологија бележи присуство Словена на левој обали доњег Дунава од 3. века пре нове ере. Писани извори бележе древна руска племена (Тиверце) у доњем току Дунава и међуречју Дњестра и Прута у периоду 9-12. века.² У 18. веку, руске трупе су се поново појавиле на Дунаву, а као резултат Букурешког мира из 1812. године, он је поново постао руска „гранична” река. Током руско-турског рата 1806-1812, руске трупе су први пут прешле средњи Дунав. Мала експедиција козака, генерал-мајора И. И. Исајева,

---

¹ Под средњим Дунавом подразумева се његов ток од Девинских врата до Гвоздених врата, или од Турну Северина до Братиславе, с тим што понекад Гоњу користи као горња граница (16 км од Ђера). У овом раду фокусирамо се на онај део Дунава који је текао територијом Југославије од Неготина до Батине.

² Седов В.В., *Древнерусская народность: Историко-археологическое исследование*, Москва, 1999, с. 203-207.

прешла је Дунав у области Кладова и Прахова, журећи да помогне учесницима Првог српског устанка. Руско-турски рат 1877-1878, током којег су руске трупе прешле и Дунав, донео је ослобођење од турског јарма Бугарске и независност Србије.

Када је Аустроугарска објавила рат Србији 28. јула 1914. године, принц-регент Александар се обратио народу манифестом³. Истог дана В. Штрандман је разговарао са Н. Пашићем, који је био забринут због „недостатка средстава у државној каси” и „оскудице српског наоружања. Као пре њега министар војни Душан Стефановић, поново ме је одлучно замолио да се ревносније залажем за слање војне опреме намењене Србији, која би се Дунавом превозила до Прахова у пошиљкама означеним као приватни товар. Пратњу би вршили српски официри који се враћају из Русије након објаве мобилизације. Све наведене податке и захтеве пренео сам свом министру спољних послова. Како се касније сазнало, 31. јула, у мом телеграму о новчаној помоћи Србији, цар је у Петерхофу написао „Морамо помоћи”. А дан раније, баш оног дана када је стигао мој телеграм о војној опреми, министар војни је у Санкт Петербургу предузео све потребне мере – одредио је војне магацине за отпрему, наредио да се за њихов превоз доделе возови. Међутим, руско Министарство спољних послова, тражећи да предузме све мере за „мирно решавање аустро-српског сукоба”, инсистирало је на одлагању отпреме робе док се не разјасни међународна ситуација⁴. За испуњење ове намере Врховној команди је била потребна неопходна опрема, па је тражила да јој се обезбеде чамци Дунавског бродарског друштва и одређени број понтона... У телеграму по овом питању Његово Царско Величанство је 4. августа у Петерхофу написао: „Морамо помоћи”⁵. За допремање муниције и наоружања Дунавом из Русије у Србију, основана је посебна експедиција на чијем је челу био капетан првог реда Веселкин. Садржај вагона превезених његовим залагањем био је најразноврснији: пушке и коњи, топови и експлозиви, храна и санитарски материјал. Све је то стигло железницом до руске луке Рени у доњем току Дунава, одакле је допремљено у Прахово, где је претоварено у возове који су саобраћали широм Србије. Прва два конвоја Експедиције стигла су у Србију 21. октобра и 24. новембра 1914. године. Од најпотребнијег испоручено је 32.814 комада пушчане

³ Штрандман В.Н., *Балканске успомене. Књ 1. Део 1-2*, Београд, 2009, с. 329.

⁴ Штрандман В.Н., *Балканске успомене...* с. 333-334.

⁵ Штрандман В.Н., *Балканске успомене...* с. 346.

муниције и велика количина муниције за артиљерију: 24.000 граната калибра 75 мм, 4.000 граната калибра 80 мм, 6.000 граната калибра 120 мм, 1.000 граната калибра 152 мм итд.¹ После Колубарске битке, до 15. марта 1915. године, из Русије је у Србију допремљена војна опрема у вредности од 15 милиона рубаља, а из Француске је послато 206 хиљада топова различитог калибра и 231.544 гранате за пољску артиљерију². На захтев Н. Пашића и војних власти (пренето преко руског војног агента пуковника В. А. Артамонова), такве испоруке су настављене све до јесени 1915. године, када је српска војска, заједно са руским инжењеријским, санитарним и рударским одредима, била принуђена да започне повлачење из Србије. У руском делу Дунава (код луке Рени) Експедиција посебне намене деловала је на Дунаву до 1917. године.³

Вреди напоменути да је Први светски рат открио нови неекономски значај комерцијалних односа српског и руског бродарства, као и коришћење српских лука у интересу трговине између Русије и Европе. На овој линији није се вршило само пребацивање наоружања и војног материјала у Србију⁴. Представништво Руског дунавског бродарства у Одеси директно је вршило испоруку и плаћање српских војних поруцбина. Једнако важна је била и употреба бродова компаније за транспорт „војне шверцоване робе” – допремљене из Француске 1914-1915. железницом до луке Прахово из луке формално неутралне луке Солун (у неутралној Грчкој) стратешког терета потребног за руску војну индустрију. Пловила бродарске компаније коришћена су за допремање војног терета у Србију и Румунију, а њена представништва су аутоматски укључена у руску обавештајну мрежу на Дунаву. Сличан војно-стратешки задатак извршили су и конкуренти из „Donaudampfschiffahrtsgesellschaft”. Управо у периоду 1914-1915. настао је врхунац руско-аустријског ривалства на Дунаву.

Истовремено, Русија на Дунаву је, током Првог светског рата, морала да се суочи и са другим изазовима, не само са

¹ Каширин В.Б., Неотвращенная катастрофа союзника: Борьба на Балканском фронте в 1914-1915 гг. в суждениях русского военного агента при сербской Верховной Команде // *Русский сборник*. III. 2006, с. 201.

² Писарев Ю.А., *Тайны Первой мировой войны. Россия и Сербия: 1914-1915.*, Москва, 1990, с. 168

³ Тюриков С.В., *Экспедиция особого назначения на Дунае по оказанию помощи Сербии в 1914-1915 гг.*, Санкт-Петербург, 2015.

⁴ Тимофеев А.Ю., Кремич Д. М., *Россия на Сербском фронте Первой мировой войны. Помощь армии и флота России Королевству Сербия в 1914—1918 гг.*, Москва, 2014.

војно-транспортним задацима. Бугарски комити су 1914. и 1915. године активно пуцали на руске бродове на Дунаву са територије Бугарске,⁵ званично неутралне бугарске лучке власти на Дунаву биле су непријатељски расположене према руском транзиту и пријатељски према Аустроугарској и Немачкој.

Ради заштите експедиције од аустроугарских посматрача и авиона, у Србију је стигло неколико руских поморских батерија, које су постале део десног бока српске војске. Заједно са британским и француским војним мисијама на Дунаву у региону Србије деловали су руски морнари и артиљерци. Њихова улога се показала значајном због немогућности Срба да пружи адекватан отпор посматрачима аустроугарске Дунавске флотиле. Како се присећа један од учесника одбране Београда, „објава рата Србији од стране Аустроугарске још није уследила, пошто су непријатељски посматрачи почели да пуцају на незаштићени Београд, убијајући жене и децу. Већ у том тренутку постало је јасно колико су погрешили војни и цивилни кругови, који су веровали да је Дунавска флотила војно неефикасна и да може само да организује параде, а на то не треба обраћати пажњу. Почели су да се жале да је Србији забрањено да има флоту на пограничним рекама. Дневна штампа је, вероватно непромишљено, исмевала посматраче Дунавске флотиле и скренула пажњу властодржаца са овог моћног оружја, које је било надомак Београда. Рат нас је затекао неспремне да спречимо слободно баражирање посматрача дуж наше обале, одакле су сејали ужас и смрт. Српски меци су се одбијали од оклопне заштите посматрача”⁶.

Напредни део руског поморског одреда под командом поручника В. Григоренка, наоружан торпедима и минама, стигао је у Србију и почео да полаже мине у рејону Остружнице 25. августа 1914. године. Торпедом је разнета брана на ушћу Босута у Саву, услед чега су блокирана два аустројска посматрачка брода. Касније је команду преузео старији поручник Волковицки. Почетком септембра одред је почео да полаже мине на подручју градова Шапца, Дреновца и Митровице. Крајем септембра минирање је настављено. Поред тога, употребом торпеда било је могуће смањити активност аустројских посматрача у региону Београда. У ноћи са 9. на 10. октобар 1914. године, у близини острва Оршадска Ада, аустројски водећи посматрач

⁵ Ронге М., *Разведка и контрразведка*, Москва, 1939, с. 128.

⁶ Радојевић М. Патролбот Це под Београдом 1915. год. // *Агонија Београда у Светском рату Београд*, Москва, 1931, с. 176.

„Темеш” је наишао на руску мину. Приликом евакуације Београда, која је почела 17. новембра, руски рудари и њихови српски саборци напустили су своје положаје заједно са позадином српске војске, порушивши мостове на Дунаву, у Топчидеру и Рипњу, као и један тунел у Реснику. После тога и до повратка српских трупа у Београд, рудари Волковицког одреда, придруживши се одреду капетана Семенова, ангажовани су на постављању минских баријера у рејону Прахово и Ђердап како би спречили пролаз аустријских бродова у доњи ток Дунава, где би могли да пресеку комуникацију између Русије и Србије. Током 1915. године, одред рудара је наставио да поставља mine, што је омогућило да се онеспособи још неколико непријатељских бродова. Све до коначног пада Србије у јесен 1915. године, аустријска војна флотила није успела да се пробије у доњи ток Дунава, што је омогућило слободну пловидбу између луке Прахово у Србији и Ренија у Русији. Уз подршку противваздушне батерије, одред капетана Семенова се успешно борио са непријатељским авионима који су покушавали да поремете рад лука преко којих се одржавала веза са Русијом⁷. И поред тога што су пасивна минска поља нанела извесну штету аустроугарској флоти, нису могла да спрече прелазак аустроугарских и немачких трупа преко Саве и Дунава уз активну подршку аустријских бродова. Само их је могла спречити артиљерија великог калибра, која је недостајала на главним фронтовима Првог светског рата.

Међутим, савезничке батерије су одиграле важну улогу у одбрани Београда 1915. године. Руску артиљерију представљала су два топа калибра 152 мм постављена на брду Калемегдан са пратиоцима за сваког од 10 војника и једног официра, превезена из Очаковске тврђаве и смештена у близини Цркве Ружице (тамо сада постоји спомен-обележје), као и два брзометна топа калибра 75 мм, постављена у доњој тврђави под командом капетана 2. реда Б. П. Иљина. Обе батерије контролисале су стратешко ушће Саве у Дунав и остале у граду до јесени 1915. године⁸. У одбрани српске престонице учествовале су и француска и британска артиљеријска батерија. Немогуће је не поменути руске моторне чамце, на којима се вијорила српска застава и одреде минера под вођством Б. П. Иљина и Д. Д. Леванда. Документи нам омогућавају да закључимо да су

⁷ Вулф О. Р. *Австро – венгерская Дунайская флотилия в мировую войну 1914 – 1918*, Санкт-Петербург, 2004. с. 132.

⁸ *Иванович М. Ленинским курсом. Как русские защищали Белград от австрийских мониторов на Дунае // Родина, № 11, 2010, с. 130-131.*

руски минери и артиљерци, упркос малобројности, успели да пруже достојан отпор аустроугарским трупама. Сигнал за почетак Првог светског рата дали су мађарски бродови „Самош” (Szamos, 1892), „Темеш” (Temes, 1904) и „Бодрог” (Bodrog, 1904) отворивши ватру на Београд 29-30. јула 1914. године. Два од ова три посматрача су погођени кроз нишане руског наоружања.

Аустријски командант Дунавске флотиле у својим мемоарима описује потапање „Темеша”: 23. октобра код острва Грабовац посматрачки брод „Темеш” са заставом, који је обављао задатак уништавања понтонске опреме непријатеља, налетео је на мину око 2 сата и 45 минута. Експлозија је откинула десну кулу са основе, а ватра је захватила део потпалубног простора. Посада, која се налазила у левој и десној кули, као и испод палубе, на месту је погинула. Оклопна палуба је била тако заврнута, да су врата капетанског моста била скоро блокирана. Покушај да се брод одржи на површини није успео због активне ватре са српске стране. Преживела су 3 официра и 48 морнара, које је евакуисао патролни брод „В”. Губици посаде износили су 31 особу. После окупације Србије 1916. године, посматрачки брод је подигнут, поправљен и пуштен у рад 1917. године. По завршетку рата 1918-20. брод је био наведен у флоти Краљевине СХС под именом „Дрина” (Drina). Југославија је, у складу са међудржавним споразумима, посматрачки брод предала Румунији, која га је преименовала у „Адреал” (Adreal). Године 1944-50. брод, који је добио ново име „Бердјанск”, припао је СССР-у, који га је вратио Румунима, да би га они отписали 1955. године.

Крајем 1914. године пароброд „Самош” је оштећен и након поправке у Брчком враћен у зимску базу у Славонском Броду. У Мађарској је брод коришћен у цивилне сврхе од 1920. до 1962. године, а 1980-их година је продат Југославији у старо гвожђе. Трећег дана новембра 1914. пароброд „Андор”, који је био ангажован на деминирању подручја где је потонуо „Темеш”, претрпео је мању штету. Поред њега, аустријска Дунавска флотила изгубила је још три брода. Недалеко од Винче, 30. марта 1915. године „Београд” је налетео на руску мину, која је, под окриљем ноћи, требало да допреми војну опрему намењену Турцима на бугарску обалу Дунава. Брод је коначно докрајчила српска пољска артиљерија. Руска батерија која се налазила на Калемегданској тврђави погодила је 15. маја патролни чамац „С”, на коме је експлодирао резервоар за гориво. Три морнара

су погинула, а четири су повређена. И коначно, 22. септембра 1917. године, 14 км од Браилова, водећи посматрачки брод „Инн” (Inn) потонуо је услед судара са руском мином. Погинуо је начелник штаба Дунавске флотиле, који се налазио на броду. Успешним се могу назвати и акције руских противавионских минобацача под командом капетана М. С. Миклашевског. Батерија, наоружана топовима од 76 мм, налазила се у близини села Велика Каменица и бранила је луку Кладово и штаб Крајинског одреда, који се налазио у Петровом Селу. Артиљерци су 4. августа успеле да оборе авион који је пао на обалу Црне реке у близини њеног ушћа у Дунав. Септембар су обележила два успеха: 4. септембра је оборен још један авион који је пао на румунску обалу, а 8. септембра трећи, 10 км од града Турну Северина⁹.

По завршетку рата у Београду, на Новом гробљу, уз финансијску помоћ младе југословенске државе и уз живу подршку руске војне емиграције, постављен је највећи споменик руским војницима палим у Првом светском рату. У подножју овог споменика-крипте налазе се посмртни остаци руских официра, војника и морнара који су погинули у борбама за словенски Дунав.

Једном речју, до почетка 20. века Дунав је постао праг кроз који је руска војна сила увек ишла на Балкан. Стварна контрола над Дунавом након завршетка Првог светског рата, упркос међународном статусу речне артерије, на крају је припала трећој страни. Уз британску подршку, Румунија је окупирала руску провинцију Бесарабију, чиме је стављена тачка на руско бродарство на Дунаву. Истовремено, дошло је и до „добровољног” преноса акција аустријског бродарства у власништво енглеског акционарског друштва „Дунавско навигационо друштво” (Danube navigation company), основаног 1921. године. До 1924. енглески капитал је заузимао јаку позицију у свим осталим подунавским државама: у Чехословачкој, Југославији, Бугарској и Румунији. Касније, тридесетих година, Немачка је, корак по корак, поново морала економским средствима да врати Дунав под своју власт.¹⁰

Током Другог светског рата совјетски војници су поново морали да својом крвљу оросе обале Дунава. Међутим, прве подунавске

⁹ Csonkaréti K., Benczúr L., *Haditengerészek és folyamőrök a Dunán 1870-1945*, Zrínyi, 1991; Вулф О. Р. *Австро – венгерская Дунайская флотилия...* с. 12, 13, 19, 21, 24, 25, 81; Н. Ђокић, Р. Радовановић, Борбе на Сави и Дунаву 1914–1915. // *Весник Војног музеја* 36, 2009, с. 154-168.

¹⁰ Ristović M., *Nemački novi poredak i Jugoistočna Evropa: 1940/41–1944/45: planovi o budućnosti i praksi*, Beograd, 1991.

земље нису постале тешко искушење за борце 3. украјинског фронта, који су већ имали дуг борбени пут за собом са преласком Дона, Северског Донца, Дњепра и Дњестра. Румунија и Бугарска, које су уживале извесну слободу у табору савезника Трећег рајха, пожуриле су да пређу на страну победника. Војни извештаји јединица и формација 3. украјинског фронта описивали су пролаз кроз територију Румуније и Бугарске као присилни марш. Током похода пешадија је исцрпљивана заморним ноћним маршевима, који су прекидани дневним сатима ради сређивања наоружања, објашњавајућим политичким разговорима, кратким одморима и убрзаним оброцима. Са совјетске стране у Београдској операцији од 28. септембра до 20. октобра 1944. године учествовало је око 300.000 људи (3. украјински фронт – 200.000 људи, јединице 2. украјинског фронта у северној Србији – 93.500 људи, Дунавска флотила – 6.500 људи)¹¹.

Према мемоарима начелника штаба Дунавске војне флотиле А. В. Свердловла, одлука о формирању Дунавске војне флотиле појавила се у априлу 1943. године, тј. још када су Тито и његов штаб били у Босни! Дунавска флотила је требало да „допринесе офанзивним операцијама... трупа које су отишле на Дњестар и требало је да крену ка Дунаву, а затим да учествују у ослобађању земаља које припадају његовом басену”. У јулу 1944. године бродови флотиле су већ били базирани у Одеси, Очакову и Херсону. Објединили су се у бригаду оклопних чамаца (22 оклопна чамца, 10 полуједрилица, 10 чамаца „ЗИС”) и 4. одвојену бригаду речних бродова (посматрачки брод „Железњак”, 14 оклопних чамаца, 12 чамаца са минобацачима, 22 чамца са миноловцима, 15 полу-глисера). Поред тога, у саставу флотиле је био сектор обалске одбране, који је укључивао пет мобилних артиљеријских батерија (22 комада оруђа великог калибра) и одвојени противавионски артиљеријски дивизион (12 топова калибра 85 мм), 369. одвојени батаљон Морског корпуса, дивизион за димне завесе (4 чамца) и рејон службе надзора и везе.¹² Траке са натписом „Дунавска флотила”, које су се појавиле на капама совјетских морнара и морске пешадије у јулу 1944. године¹³, носиле су карактеристике стратешких планова совјетског Штаба. Почетком септембра 1944. године „водећи бродски извиђачи” (тј. извиђачки

¹¹ *Россия и СССР в войнах XX века: Статистическое исследование*, Москва, 2001, с.300.

¹² Свердлов А.В., *Воплощение замысла*, Москва, 1987. с. 90-91.

¹³ Коленко В.А., Братишки с “полундрой” в атаку идут. // *Рязанские ведомости*, 2004, 19 августа.

одред штаба) Дунавске флотиле, под командом искусног поморског диверзанта, старијег поручника В. А. Калганова („Браде”), извршили су извиђање српске обале Дунава у Источној Србији.¹⁴ После муњевите „добровољне промене спољнополитичке оријентације” Румуније и Бугарске, 17. ваздушна армија Радничко-сељачке Црвене армије, генерал-пуковника В. А. Судца, већ је дејствовала по метама и водила извидницу над територијама северозападне Грчке, Македоније и Источне Србије.¹⁵

До Прахова, где су Немци направили значајну препреку потапањем сопствених бродова, Дунавска флотила је напредовала готово несметано. Њено напредовање пратило је и напредовање обалама реке сектора обалске одбране и дела обалске флотиле. У Бугарској је флотила била припојена речним снагама Бугарске националне флоте (4 миноловца и командни брод), које су, истовремено, почеле да чисте канал доњег Дунава од мина. Убрзо су све речне снаге Румуније и Бугарске стављене под оперативну контролу команданта Дунавске флотиле.¹⁶

Борци Југоисточног војног округа први пут су 5. септембра наишли на совјетску извиђачку групу 75. стрелачког корпуса 2. украјинског фронта. Ови извиђачи су прешли Дунав и чак ушли у борбу са немачким гарнизонам дунавског града Кладова. Војници Југоисточног војног округа који су прешли у Румунију видели су 12. септембра 1944. године како гардијски минобацачи БМ-13 „Каћуша” активно гађају немачке положаје на српској страни Дунава са својих положаја на другој (румунској страни Београда)¹⁷. А 22. септембра 1944. године 75. стрелачки корпус 46. армије 2. украјинског фронта прешао је Дунав у рејону Турну Северин – Брза Паланка у Источној Србији¹⁸. Ова операција се одвијала са великим потешкоћама, део трупа 46. армије је чак био распршен у борби, али је убрзо освојен

¹⁴ Чхеидзе А. А., *Записки дунајског разведчика*, Москва, 1984, с. 69; Стрехнин Ю., *Отряд Бороды. Невыдуманные истории*, Чебоксары, 1969, с. 122

¹⁵ Судец В. А., *Авиация в боях за освобождение Югославии // Советские вооруженные силы в борьбе за освобождение народов Югославии*, Москва, 1960, с. 122; ЦАМО РФ (Центральный архив министерства обороны Российской Федерации), ф. 17 ВА, д. 305 “Журнал боевых действий за сентябрь 1944”, л. 29-67.

¹⁶ Свердлов А. В., *Воплощение замысла...* с. 113.

¹⁷ Милуновић М., *Од немила до недрага*, Београд, 1992. с. 52-55; Пилетић В., *Судбина српског официра*, Крагујевац, 2002, с. 100-110.

¹⁸ Шлемин И. Т., *Войска 46-й армии в Борьбе за освобождение Югославии // Советские вооруженные силы в борьбе за освобождение народов Югославии*, Москва, 1960, с. 158; Толубко В. Ф., Барышев Н. И., *От Видина до Белграда. Историко-мемуарный очерк о боевых действиях советских танкистов в Белградской операции*, Москва, 1968. с. 92.

мостобран на десној страни Дунава. Ка њему су појуриле масе совјетских трупа 4. механизованог корпуса и 57. армије, уз подршку авијације 17. ваздушне армије и Дунавске флотиле.

Борбени пут совјетских трупа од искрцавања код Неготина до Београда довољно је детаљно реконструисан у совјетској и југословенској историографији.¹⁹ Дивизије Радничко-сељачке Црвене армије са савременим тешким наоружањем и борбеним искуством сломиле су немачки отпор у Србији и довеле немачко војно зачеље у стање хаоса, што је олакшало продор партизанских дивизија у Србију.

Потопивши бродове код Прахова, Немци су узводно задржали одред за покривање (7 посматрачких бродова, 4 артиљеријска брода, 6 оклопних чамаца, 5 минобацача, 7 десантних барки, 21 миноловачки чамац, 19 помоћних бродова), који су били слабо покривени противваздушном одбраном. Након што је извиђање Дунавске флотиле открило ове бродове, фронтоска авијација им је нанела масиван удар, разбијајући непријатељске снаге. Инжењерска служба флотиле касније је успела да организује подизање са дна неких од ових бродова, услед чега је још пет посматрачких бродова одмах ступило у службу совјетских бродова (пре тога је у саставу флотиле био само један брод овог типа). Изласком на Гвоздене капије, удаљеност Дунавске флотиле од црноморских база и њен значај су постали очигледни, услед чега је повучена из Црноморске флоте и директно потчињена Народном комесаријату Ратне морнарице, што је унапредило снабдевање и организационе способности. Након проласка Праховског бродског лавиринта, нови изазов је постало сужење Гвоздених капија, за чији пролазак је била потребна будност српских pilota, као и одлучна дејства десантних и јуришних бродова истурених јединица дивизије. Међутим, Немци овде нису приредили значајнија изненађења, а стратешки најтежа препрека средњег Дунава превазиђена је без посебних компликација. Прва активна употреба снага Дунавске флотиле било је ослобађање Смедерева. Ватра оклопних чамаца и десант другог дана битке, 74.1

¹⁹ Локтионов И. И., *Дунайская флотилия в Великой Отечественной войне*, Москва, 1962; Толубко В.Ф., Барышев Н.И., *От Видина до Белграда. Историко-мемуарный очерк о боевых действиях советских танкистов в Белградской операции*, Москва, 1968; Шкодунович Н.Н., Трго Ф., *Белградская операция*, Москва, 1964; *Beogradska operacija: okrugli sto 18.10.1984.*, Beograd, 1985; *Beogradska operacija*, Beograd, 1989.

пешадијске дивизије могла је да заузме Смедерево, а убрзо потом и Гроцку. Пут за Београд је био отворен.²⁰

Београд је бранило око 30 хиљада немачких војника и официра, али су се неки од њих налазили на левој страни Саве и нису учествовали у бици. Трупe 4. механизованог корпуса генерала В. И. Жданова Радничко-сељачке Црвене армије и 1. армијске групације Народно-ослободилачке војске Југославије под командом генерала Петра Дапчевића дошли су до Београда са југоисточне стране брдовитих предграђа и 14. октобра су ступили у борбе на граничним деловима града. Касније су им се придружиле још четири стрељачке (пешадијске) дивизије 3. украјинског фронта и једна стрељачка дивизија из састава 2. украјинског фронта. Оклопни чамци Дунавске флотиле и 9. корпуса 17. ваздушне армије пружали су ватрену подршку совјетским и југословенским војницима²¹. Иако се највећи део борби за заузимање главног града Југославије водио на Обали, значајна је била и улога Дунава у овој бици. Извиђачка флотила заузела је позиције на стубовима минираног Панчевачког моста и помогла хидрографима да поставе светлосне маркере да укажу на привремени пловни пут између потопљених распона. Оклопни чамци провалили су у београдску поморску луку и отворили ватру на немачке положаје на Калемегдану. Након тога су се приближили Савском мосту и покривали дејства на мосту напредних совјетских јединица које су браниле мањи мостобран на насипу моста са стране Земуна. Ватра са свих страна која је долазила са оклопних чамаца уништила је покушај Немаца да изведу контранапад са групом пешадије коју су подржавали тенкови. Мост је био спашен. Истовремено, главне снаге Дунавске флотиле заобишле су Ратно острво и уз масовну ватру и демонстрацију намере да искрцају трупе, приморале Немце да напусте своје положаје на острву.²²

Најмање проучен период војних дејстава Црвене армије на територији Југославије је онај који је почео након што су Немци напустили престони Београд, прешавши реку Саву, а Радничко-сељачка Црвена армија је потиснула Немце са обала Саве и заузела први погранични град НДХ Земун, створивши одбрамбену линију под правим углом на Дунаву. Реч је о дешавањима у периоду између Београдске и Будимпештанске операције Црвене армије – преласку

²⁰ Свердлов А.В., *Воплощение замысла...* с.115-116.

²¹ *Beogradska operacija*, Beograd, 1989, s. 263.

²² Свердлов А.В., *Воплощение замысла...* с.117.

преко Дунава при изласку из Србије, који је назван „Батинска битка” и десантним операцијама које су је пратиле. Учесници ових операција сматрали су их најтежим биткама у којима су учествовали совјетски војници на територији Југославије²³. Штавише, Батинска битка је генерално била највећа битка Другог светског рата у Југославији. Батинска битка се упадљиво разликовала од просечне активности Црвене армије током Београдске операције, у којој је, уз ширину борбеног фронта у распону 400-620 км, просечна дневна офанзивна стопа износила 8-9 км.²⁴

Након што је Београд 20. октобра ослобођен од Немаца, а Комунистичка партија Југославије се почела прилагођавати улози званичне владајуће партије, јединице Црвене армије наставиле су поход на запад до последњих непријатељских престоница – Будимпеште, Беча и Берлина. Пошто је пут уз десну страну Дунава био блокиран слојевитом одбрамбеном линијом и додатно допуњен карактеристикама терена²⁵, јединице 3. украјинског фронта морале су да пређу преко Дунава у Војводину (северну Србију). Одлучено је да се противничка одбрамбена линија заобиђе на левој страни Дунава, а затим поново пређе преко њега и тако пређе преко територије НДХ, одакле се отварао директан пут ка западној Мађарској и Аустрији.

Извиђачка група морске пешадије Дунавске флотиле под командом искусног диверзанта Виктора Калганова, званог „Брада”, ушла је 22. октобра 1944. године у Нови Сад, одакле су у то време већ излазиле последње немачке јединице. Ослобођење Новог Сада пластично је описао начелник штаба Дунавске флотиле А. Свердлов: „Неочекивано, са лакоћом смо заузели мали дунавски град Нови Сад. Ту је искрцан мали извиђачки десант – осам морских пешадинача и пет југословенских добровољаца под командом старијег поручника В. А. Калганова. Заједно са извиђачима био је и службеник нашег штаба, капетан-поручник Г. К. Чепижни. Након сагледавања ситуације, извиђачи су се уверили да овде има мало нациста и стационарирали су се углавном у луци. Одлучено је да се крене у напад. Одважан напад запрепастио је непријатеља. Преживели нацисти су појурили на чамце и побегли. Остављајући своје југословенске пријатеље да чувају барже са војном опремом коју је непријатељ напустио, морски

²³ Слущкий Б. Записки о войне // *О других и о себе*. Москва, 2005. с.79; Скоморохов Н.М., *Боем живет истребитель*, Москва, 1975, с. 219-220.

²⁴ *Россия и СССР в войнах XX века: Статистическое исследование*, Москва, 2001. с.300, 302.

²⁵ *Srbi u ratnom dnevniku Vermahta*, prer. Živković N. Beograd, 2003, S. 144-146.

пешадинци су ушли у град. Калганов и Чепижни су разговарали са гомилом грађана и саопштили им: град је слободан, нацисти се више неће враћати.”²⁶ Након тога је власт у граду прешла у руке Новосадског партизанског одреда, а сутрадан су у град ушле редовне јединице Седме војвођанске ударне бригаде Народно-ослободилачке војске Југославије: „Да би проучили стање у Новом Саду и услове за пребацивање бригаде преко Дунава, помоћник комесара бригаде Душан Секић Шаца и извиђач Главног штаба Војводине Радован Новић Цига кренули су са групом бораца ка Новом Саду. По изласку са пристаништа ујутро 24. октобра, изненада су се нашли окружени ликујућим и одушевљеним становницима Новог Сада. Ставивши их у фијакер окићен цвећем, Новосађани су их пратили кличући о слободи и нашој победи. Црвене заставе су се вијориле на све стране, кретале су се поворке грађана. У центру града су се састали са члановима штаба Новосадског партизанског одреда, који су дан раније ушли у напуштени Нови Сад.”²⁷ Међутим, напредовање Црвене армије и савезничке НОВЈ ка Срему и Бачкој је заустављено, пошто су Немци повукли своје трупе из источног дела Југославије, али су се активно одупирали напредовању совјетских и југословенских снага унутар граница НДХ.²⁸ Пробој овог отпора ни совјетска команда није оценила као преко потребан.

Дунав је поново блокирао пут трупама Црвене армије напуштајући Србију. Овога пута било је много теже прећи преко њега. Немци су добро припремили своју линију одбране, покушавајући да искористе широк средњи ток Дунава као непремостиву водену препреку. У позадини Немаца овога пута није било могућности да се ослоне на масовни покрет отпора. Локално становништво више није било пријатељски расположено према Русима као у Бугарској и Србији.²⁹

Колико су кржаве и тешке биле борбе за прелазак Дунава на садашњој граници Србије и Хрватске, сведочи и број одликованих „највећим степеном одликовања... за личне... заслуге пред Совјетском државом, повезане са остварењем херојског подвига” – звање Хероја СССР-а³⁰. Укупно 66 совјетских војника добило је звање Хероја СССР-а за учешће у биткама на територији Југославије током Другог

²⁶ Свердлов А.В., *Воплощение замысла...*119.

²⁷ Божић Н., *Седма Војвођанска НОУ бригада*, Београд, 1984, стр.228.

²⁸ *Srbi u ratnom dnevniku Vermahta...* 2003, s. 144-146.

²⁹ ЦАМО РФ, ф. 233 сд, д.35, л.283; д.34, л. 162-165.

³⁰ *Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь. Т.2.* Москва, 1988.

светског рата. За јунаштво у операцијама преласка Дунава у рејону Вуковара 7 војника Црвене армије и Црвене морнарице добило је звање Хероја СССР-а, за прелазак Дунава наспрам војвођанског града Апатина – 11, а за прелазак Дунава у околини села Батине – 19 (!) људи. Поред тога, још 2 особе су добиле златну звезду Хероја за подвиге у биткама за проширење мостобрана који су заузеле совјетске трупе након успешног искрцавања у рејону села Батина и насупротив града Апатина.

Уочи Батинске битке, совјетска армија је померила трупе дуж линије фронта: 2. украјински фронт је отишао на север, на територију савремене Мађарске, између река Дунава и Тисе. На њихово место у Војводини дошле су трупе 3. украјинског фронта, које је требало да наставе офанзиву ка северозападу – дуж хрватско-мађарске границе у правцу аустријске престонице. Истовремено, обустављена је офанзива Црвене армије на територију Србије и НДХ, захваљујући чему су Немци и њима лојалне снаге локалних колаборациониста држале већи део НДХ до средине априла 1945. године и пружале отпор на територији Хрватске и Словеније све до 15. маја 1945. године.

Команда 3. украјинског фронта одлучила је да пређе Дунав на подручју Вуковара, Апатина и Батине. Истовремено, планирано је да се главни удар нанесе у атару села Батина, које се налази на десној (хрватској) страни Дунава у подножју Беломанастирске греде, која се уздиже изнад равничарских предела са нагнутом левом страном. Немци су Батину претворили у моћно утврђено подручје са неколико линија одбрамбених положаја. На самој обали реке била је широка мрежа ровова, митраљеских гнезда и артиљеријских положаја за пољску артиљерију. Бодљикава жица, минска поља и друга инжињерска оруђа коришћена су за јачање обалског одбрамбеног појаса. На падинама Беломанастирске греде изнад села Батина пролазила је друга линија одбране, а трећа је ишла гребеном Беломанастирске греде. Кључни чворови одбране били су опремљени ватрени положаји у зони доминантних висина (169, 205, 206 и 209) и на железничкој станици Батина. Дунав у батинском рејону има ширину од око 500 метара, а додатни проблем при преласку је била не само неравнина леве (српске) стране, већ и њена мочварна природа, што је знатно смањило проходност трупа. Због обилних јесењих киша, кретање запрега и опреме ван јединственог пута који води од најближег транспортног чворишта у

сомборско-безданском региону било је готово немогуће. А овај пут је био у зони директне видљивости (и гранатирања) за непријатељске батерије које су се налазиле на падинама Беломанастирске греде, због чега је безбедно кретање овим путем било могуће само ноћу³¹.

Зашто је онда одлучено да се главни удар нанесе у батинском крају? Прво, Немцима је била очигледна непробојност батинских положаја, који нису очекивали да ће искрцавање на подручју овог хрватског села бити од примарног значаја. Друго, совјетски обавештајци нису могли да не знају да је управо у рејону села Батина пролазила граница одговорности армијске групе Југ (под командом Врховне команде Вермахта – ОКВ) и команде Југоистока (под руководством Врховне команде Копнене војске – ОКН). Ова чињеница је морала да успори прилив резерви у ово насеље. Коначно, треће, иза релативно уске Беломанастирске греде, излаз се отвара на широку равницу, која се протеже до језера Балатон.

Са немачке стране дивизија Бранденбург, 13. СС дивизија „Ханцар“, 31. СС дивизија, 1. брдска дивизија, 118. јагдска дивизија, дивизијска група „Штефан“ (остаци пука „Тврђава Београд“), јединице 44. дивизије. „Hoch und Deumeister“, 71. јагдска дивизија, 117. јагдска дивизија, 164. пешадијска дивизија, остаци 92. моторизоване бригаде и низ малих немачких, мађарских и хрватских јединица хитно пребачених у помоћ са територије Мађарске, Хрватске, па чак и Италије, пошто је немачка пажња према мостобрану у рејону Батине порасла. Укупно је са немачке стране учествовало око 60.000 војника и око 200 топова и минобацача. На совјетској страни у борбама је учествовала иста 57. армија, која је ослобађала Србију, уз подршку авијације 17. ваздушне армије. У борбама је учествовало 5 пешадијских дивизија (19., 74., 113., 233., 236.), 3 гардијске дивизије (20. и 73. пешадијска 10. ваздушно-десантна), 32. гардијска механизована бригада и још неколико артиљеријских минобацачких, гардијских минобацачких и инжењерских јединица, чиме су појачане трупе које су се спремале за прелаз. У борбама су учествовали и делови НОВЈ – 7., 12. и 51. војвођанске бригаде, формиране из партизанских јединица, појачане услед убрзане мобилизације и наоружане совјетским оружјем. Тако је у операцији преласка преко Дунава и проширења мостобрана било укључено око 90.000 совјетских и југословенских војника и око 1.200 топова и минобацача³². Офанзиву је предводио

³¹ ЦАМО РФ, ф. 57 А, д.406 л. 1-56.

³² ЦАМО РФ, ф. 57 А, д.349 л. 394-398, д.406 л. 1-56.; Božić N. Batinska bitka. Novi Sad, 1990.

командант 57. армије генерал-потпуковник Михаил Николајевич Шарохин. Овај релативно млад (46-огодишњи) дипломац Академије Генералштаба СССР-а већ је имао богато искуство у преласку преко река и организовао је прелазак преко Дњепра, Буга, Дњестра и Дунава. Касније је управо „за вешту организацију, прецизну контролу војних трупа приликом преласка преко река... обезбеђивање заузимања и задржавања мостобрана” генерал-поручнику Михаилу Николајевичу Шарохину додељена титула Хероја СССР-а³³.

Први покушај преласка преко Дунава у батинском крају предузет је облачне ноћи 8. новембра 1944. године. У дрвеним веслачким чамцима, у којима је било 12 људи са оружјем, овај покушај је извршила 1. чета 703. пука 223. стрељачке дивизије. Немци су ово рано открили и артиљеријском ватром уништили чамце и трупе на сред реке. После извесног времена, исти покушај предузела је и 2. чета 703. пука, која је успела да се искрца на супротну обалу Дунава, али је у краткотрајном ватреном контакту и ова чета уништена од стране непријатеља. Следеће ноћи 3. чета 703. пука прешла је на другу страну Дунава и успела је да се задржи на мостобрану³⁴. Немачка команда је, осетивши претњу стабилности целог фронта, покушала да елиминише мостобран у рејону Батине, користећи не само оклопна возила, већ и авијацију, која је у Београдској операцији коришћена изузетно ограничено³⁵. Занимљиво је да су раме уз раме са Немцима, Мађарима и Хрватима „бранили Европу” од „источних хорди” и бораца посебног татарског батаљона, од којих је петоро заробљено³⁶.

Док су трајале борбе за Батински мостобран (7-20. новембра 1944. године), извршено је још неколико десаната у суседним областима. Мали мостобран је на десној обали Дунава наспрам српског града Апатина заузела 74. пешадијска дивизија. У пробој су уврштене и јединице НОВЈ.³⁷ Коначно, 23. новембра, упркос непрестаним контранападима Немаца, батински и апатински мостобран су проширени и повезани. Ту су биле концентрисане

³³ *Герои Советского Союза: Краткий биографический словарь. Т.2*, Москва, 1988.

³⁴ ЦАМО РФ, ф. 233 сд, д.33, л.168-179.

³⁵ ЦАМО РФ, ф. 233 сд, д.37, л. 201; ф. 17 ВА, д. 250, л. 2-29, д. 309, л. 1-117; Božić N. *Batinska bitka*. Novi Sad, 1990.

³⁶ ЦАМО РФ, ф. 233 сд, д.37, л. 201; Pencz R., *For the Homeland! The History of the 31st Waffen-SS Volunteer Grenadier Division. Danubian-Swabian Grenadiers on the Danube and in Silesia Helion & Company*, Solihull 2002.

³⁷ Božić N., *Batinska bitka*, Novi Sad, 1990.

трупe 75. и 64. стрељачког корпуса.³⁸ Тако је постало могуће развити офанзиву на правцу Кнежеви Виногради – Бели Манастир, након чијег заузимања је Црвена армија ушла у оперативни простор.

Ипак, Дунав је дуго остао блокиран, пошто су немачке и хрватске јединице несебично браниле град, а артиљеријске батерије стационаране у граду спречавале су узводно уздизање бродова Дунавске флотиле.³⁹ Стога су 8. децембра 1944. године морски пешадинци из 315. батаљона, артиљерци 1. гардијског утврђеног рејона и војници 5. војвођанске бригаде НОВЈ покушали, уз подршку оклопних чамаца Дунавске флотиле, да заузму Вуковар као резултат неочекиване десантне операције. Међутим, десант није успео. Непријатељ је већ концентрисао оклопна возила и артиљерију у подручју града, и стога је могао брзо да блокира место искрцавања, а затим да почне да га чисти. Трупe 52. пешадијске дивизије нису успеле да се пробију да помогну десанту низ долину Дунава.⁴⁰ Преживели падобранци морали су да буду евакуисани под окриљем ватре из оклопних чамаца.

Вуковарски мостобран (83 километра тока Дунава) остао је у саставу НДХ до априла 1945. године блокирајући средњи ток Дунава све до тренутка када је НОВЈ успела, по цену максималног напора и уз подршку совјетске војске, да спроводе тзв. „пробој Сремског фронта”. Бродови Дунавске флотиле могли су се кретати Дунавом користећи мрежу канала Тисе. Нису учествовали у преласку преко Дунава у безданско-батинској области. Канали су били бројни, али плитки, закрчени потопљеним бродовима и машинама и блокирани мрежом мостова који су морали да се демонтирају. На неким местима дубина канала је била мања од 80 центиметара. „Речни крузери” – посматрачки бродови, овде нису могли да прођу. Али 19 „речних тенкова” – оклопних чамаца, 2 полуглисера и миноловца морали су да се вуку конопцима, снагама команди и локалних сељака. Ова група бродова је од 17. до 27. новембра „одвучена” мрежом војвођанских канала до најсевернијег југословенског села на Дунаву застрашујућег назива Бездан.⁴¹

У Герјенском десанту учествовали су чамци Дунавске флотиле, који су мрежом канала Тисе стигли до Дунава са територије северне

³⁸ Шарохин М.Н., Петрухин В. С., *Путь к Балатону*, Москва, 1966.

³⁹ Локтионов И. И., *Дунайская флотилия в Великой Отечественной войне*, Москва, 1962

⁴⁰ ЦАМО РФ, ф. 52 сд, д.10, л. 166-214.

⁴¹ Свердлов А.В., *Воплощение замысла...* с.130.

Србије до јужне Војводине, чиме су отпочели учешће у почетној фази Будимпештанске операције. Задатак је поново био да се непријатељска позадина натера на десну обалу Дунава како би се помогло трупамa 3. украјинског фронта да наставе офанзиву, која је наишла на упорни отпор непријатеља, са мостобрана заузетог након Батинске битке. Касно увече 30. новембра 1944. године десантни одред од четири стотине људи, под окриљем мрака, распоређених на 6 оклопних чамаца кренуо је са пристаништа у граду Баја уз леву обалу при малим обртајима мотора. У трочасовној ноћној борби Герјен је освојен. Током 1. децембра додатне снаге су пребачене на мостобран, што је помогло да се коначно учврсти на заузетим линијама. Немци су се уплашили опкољавања и почели су да се повлаче из града. До краја истог дана, јединице војске које су успеле да се пробију, кренуле су у помоћ десантним и појачаним јединицама. Тиме је завршено опкољавање око будимпештанске непријатељске групације.⁴² Касније је совјетска Дунавска флотила учествовала у борбеним дејствима на територији Мађарске и Аустрије, учествујући у заузимању престоница ове две државе.⁴³ Успешне акције совјетске Дунавске флотиле на Дунаву постале су део укупних напора СССР-а, услед чега су доњи и средњи ток Дунава крајем Другог светског рата завршили у зони совјетског утицаја.

Превела с руског Дајана Лазаревић

---

⁴² Вьюненко Н. Особенности боевого применения Дунайской военной флотилии в 1944 году. // *Военно-исторический журнал*, 1977, № 9, с. 105.

⁴³ Вьюненко Н.П., *Военные флотилии в Великой Отечественной войне*, Москва, 1957.

Алексей Тимофеев

*Философский факультет Белградского университета /
Институт новейшей истории Сербии.*

РУССКИЕ ВОЕННЫЕ УСИЛИЯ НА СРЕДНЕМ ДУНАЕ В ПЕРИОД МИРОВЫХ ВОЙН.

Резюме

В статье поднимается ряд исторических вопросов, среди которых главный вопрос связан с усилиями русской армии на Среднем Дунае. Сосредоточим наше внимание на той части Дуная, которая протекала по территории Югославии от Неготина до Батины.

Ключевые слова: Югославия, Дунай, Россия, Сербия, русская армия, мировые войны.

Рустем Ринатович Вахитов*

*доктор филозофије,
ванредни професор Универзитета науке и технологије Уфа,
Град Уфа, Руска Федерација*

ЕВРОАЗИЈСКА СЛИКА ДУНАВА

Интеракција три тачке развоја**

Сажетак

Чланак је посвећен реконструкцији евроазијског погледа на геополитички значај Дунава. Евроазијство је руска геополитичка, економска, културолошка и филозофска школа која се појавила у руској дијаспори 1920-их година. Евроазијци су се више занимали за руску геополитику и мало су писали о Дунаву. Али теорија интеракција три тачке развоја коју су они развили (географско-културни светови) омогућава нам да претпоставимо да Балкан није део света Европе и да припада другом, балканско-анадолском или поствизантијском свету. Дунав је граница која га дели од Русије-Еуроазије и Европе. Истовремено, Дунав је и осовина која повезује сва три света.

Кључне речи: Дунав, геополитика, евроазијство, локални развој, Русија-Евроазија, балканско-анадолски локални развој, граница

---

* E-mail: rust_r_vahitov@mail.ru

** (Руски) „МЕСТОРАЗВИТИЕ” је једна од темељних концепција који су у научну употребу увели оснивачи евроазијске доктрине, као и концепт „окупљања географских и историјских принципа” који је настао на њеној основи. Према аутору П. Савитцком, **појам најпотпуније одражава процес просторно-временске интеракције између друштва и географског положаја.** (прим. прев.)

„Река је граница, линија одбране... Дунав је, као и друге реке, увек био и остао граница...”

Андреј Шари „Дунав: река империја”

„могуће је имати заједничку границу само када се ограничење заправо поклапа дуж ове границе са ограниченим”

Алексеј Лосев „Најбољи”

Дунав је једна од најдужих река у Европи, с правом се назива „краљем река”. Тече територијом Немачке, Аустрије, Хрватске, Словачке, Мађарске, Србије, Украјине, Молдавије. Како је приметио писац и новинар Андреј Шари, аутор књиге „Дунав: река империја”: „Воде сваке реке носе искуство границе. Река је способна да одвоји било шта: земљу мртвих од земље живих, сећање од несвести, цивилизацију од варварства, своје од туђих. ... Река је граница, линија одбране ... Дунав је, као и друге реке, увек био и остао граница ... ”(21). Заиста, још од антике, када је Дунав био граница између римске државе и земаља које су „просвећени” Римљани и Грци називали варварским (подсетимо се да је управо овде – на Дунаву Октавијан Август прогнао осрамоћеног песника Овидија Насона), овај река је имала важан геополитички значај. Касније је такође виђен као граница између политичког и културног света: исламског и хришћанског, католичког и православног.

О Дунаву се много писало од појаве науке геополитика. Клаудио Магрис је тврдио да Дунав: „вуче немачку културу заједно са њеним сном о одисеји духа, о повратку кући, на исток, мешању са другим културама. (12). Немачки геополитичар и економиста Фридрих Лист видео је Дунав као оличење немачке експанзије. „Природна оријентација Немаца на југоисток, дуж Дунава, повећаће немачку моћ”, писао је (21). Аустријски војни и геополитичар Хајнрих Јордис фон Лохаузен је, напротив, видео у Дунаву осовину, на чијим се различитим крајевима налазе супротни полови – Беч и Београд. О томе је писао у свом чувеном чланку „Беч и Београд као геополитички антиподи” (11). Халфорд Макиндер у својој „Географској оси историје” обале Дунава назива „острвима близу Дунава”, на којима су се утврдили Хуни који су дошли из Велике степе у време Атиле (13). С друге стране, до Дунава, „где се сада њишу румунска поља”, протеже се појас шума који почиње на североистоку Русије, у Великој Русији, у пределу где је Москва

основана. Дакле, Дунав је код Макиндера тачка сусрета Хартленда, „Русије-Евроазије” и Европе.

Тема мог истраживања је геополитичка слика Дунава према теорији руског евроазијства. Руска геополитика ван Русије позната је много мање од геополитике немачке (Рацел, Хаусхофер, Шмит) и англоамеричке (Макиндер, Бжежински) школе. У исто време, руски филозофи и научници стајали су на исходишту геополитике као метода разумевања политичких и економских процеса у вези са географијом. Николај Јаковлевич Данилевски, аутор фундаменталног дела „Русија и Европа”, много пре Шпенглера изнео је теорију о локалним културама и цивилизацијама и указао на сукобљеност односа Русије и европске цивилизације, којој није приписао Русију. Данилевски је био један од оснивача панславистичке парадигме. Његов ученик Владимир Иванович Ламански описао је у својим списима „грчко-словенски свет” као средњи, између Европе и Азије на евроазијском континенту. Алексеј Ефимович Вандам је развијао пројекат савеза између Русије, Француске и Немачке, својеврсног „континенталног блока” усмереног против Англосаксонаца, које је сматрао главним непријатељима Русије. Допринос руској геополитици дао је изузетни руски путник Семјонов-Тјан-Шански, хемичар, демограф, јавна личност Менделјејев (14).

Евроазијска школа се издваја (5). Настала је у емиграцији раних 1920-их. Његови оснивачи су лингвиста и културолог Николај Сергејевич Трубецкој, географ и економиста Петр Николајевич Савицки, музиколог и публициста Петр Петровић Сувчински и др. Евроазијци су објављивали збирке чланака („Излаз на Исток”, „На путевима”, „Русија и латинство”, „Евроазијска времена” итд.), периодичне публикације („Евроазијске хронике”, недељник „Евроазија”), неговали су властиту издавачку делатност. Они су успели да створе широк друштвено-политички покрет у емиграцији, па чак и Евроазијску партију.

Једна од њихових главних идеја било је поимање Русије (у границама СССР-а до 1939. године) као посебне врсте цивилизације – ни европске, ни азијске, већ оне која укључује утицаје и једне и друге. У суштини, евроазијци су развили идеју Хартленда геополитичара Макиндера (са којим је Савицки, бивши министар у белим владама, можда комуницирао у јужној Русији 1919. године), али са две разлике. Евроазијство је поглед на свет са позиције Хартленда, а не океанских сила, као код

Макиндера. И друго, евроазијци су развили географско-економски, политиколошки, чисто прагматични концепт енглеског научника до размера филозофске доктрине која се бави не само питањима граница, привреде, већ и културе, филозофије еидоса (конкретне појаве апстрактног – прим. прев.), па чак и религиозног погледа на историје¹. Није ни чудо што је Савицки евроазијство назвао не геополитиком, већ **геозофијом**.

Из очигледних разлога, истраживачки импулси Евроазијаца били су више усмерени ка Русији. Дунав се у њиховим списима ретко помиње, али се ипак помиње. У делу „О задацима науке о номадима”, Савицки пише о „дунавској линији”, „на којој је Римско царство дошло у додир са номадима” (17, стр. 350), помиње Готе и Кимеријце, који су под налетом Хуна и Скита побежали на југ, делом – „иза Дунава” и указује да је некада персијска држава могла да се прошири од географске дужине Памира до доњег тока Дунава (17, стр. 355). У чланку „Геополитичке белешке о руској историји”, Савицки описује историју јужне ивице степе између Дњестра и Дунава и подсећа да га је након пада Хорде Молдавија окупирао, а затим је дошло до инвазије Нагаја и коначно, овај крај је потпао под утицај Кримског ханата (17).

Н.С. Трубецкој у „Наслеђу Џингис-кана” пише: „Географски, територија Русије као главног језгра монголске монархије може се дефинисати следећом шемом. Постоји дугачак, мање-више непрекидан појас равница и висоравни без дрвећа, који се протеже скоро од Тихог океана до ушћа Дунава. Овај појас се може назвати системом степе ... «. (18, стр. 226)

Коначно, Еренжен Хара-Даван у својој књизи „Џингис-кан као војсковођа и његово наслеђе” (Београд, 1929) приметио је да је намесник Бату-кана, командант „Принц Ногај био полувисни намесник црноморског региона од ушћа Дунава до реке Дњепар у Јужној Русији, као и Бугарске и Молдавије”. (20)

Остављајући по страни историјске дигресије и окрећући се чистој географији, геокултурологији и геополитици, евроазијци су, следећи Макиндера, видели у јужном делу Дунава (оном који тече територијама савремених Румуније, Молдавије и Украјине) природну, југозападну границу Русије-Евроазије (руско-евроазијске цивилизације). То је у корелацији са закључцима немачко-аустријске

¹ См. наши статје о антикатолическом сборнике евразијцев (1) и о библијских метафорах у П.Н. Савицког (8)

геополитичке мисли, која је у Дунаву, отприлике, од Беча до Будимпеште видела границу некадашњег Римског царства са варварским племенима, односно са будућим германизмом. Значај ова два закључка постаће јасан ако се окренемо евроазијској теорији интеракције три тачке развоја.

Већ смо сазнали да су Евроазијци били више заинтересовани за развој Русије-Евроазије и да су мало писали о Дунаву. Али евроазијци су створили теорију и метод који омогућавају утврђивање природних граница других цивилизација света, а не само Русије. Ово је теорија интеракције три тачке развоја коју је разрадио П.Н. Савитцки и развио Н.С. Трубетцки, К.А. Чхеидзе и др. Аутор ових редова је то покушао да уради у малом делу „Интеракције три тачке развоја евроазијског континента” (2), као и у чланку „Балканска места развоја”, који је објављен на српском језику (3).

„Интеракције три тачке развоја” према Савицком је географски и културни свет, у чијем се простору развија свака мултинационална цивилизација. Особине њене културе нису одређене пореклом, „крвљу” народа укључених у њу, већ њиховим међусобним утицајима услед дугог суживота. У оквиру интеракције три тачке развоја државе се рађају, проширују, достижу свој врхунац, распадају се на делове, затим њихово место заузимају друге државе – њихове геополитичке наследнице. На пример, Московска Русија и Руско царство су наследници монголско-кипчакске Златне хорде (4). Интеракције три тачке развоја има јасне природне границе. Тако је, граница између Русије-Евроазије и Европе линија негативне изотерме јануара, која се приближно поклапа са садашњом белоруско-пољском границом.

Поред Евроазије, Евроазијци су назвали још неколико интеракција развоја. Конкретно, таква је Европа, са којом је Русија повезана на тако фаталан начин. С једне стране, култура европске цивилизације има толико снажан утицај на Русију да је још од епохе Петра Великог руска елита била убеђена да је њихов народ европски, иако живи на периферији Европе. С друге стране, сами Европљани Русе не сматрају члановима своје породице народа, а штавише, с времена на време настоје да потчине Русију војним путем (као 1812. и 1941. године). Међутим, у традиционалној географији Европа обухвата и балканске земље (Србија, Хрватска, Бугарска, Грчка и др.), и медитеранске земље (Шпанија, јужна Италија), па чак и део Турске. Све ово се зове Јужна Европа. Теоретичар евроазијства П.Н. Савицки је издвојио још најмање две интеракције тачкака

развоја на овој територији – Медитеран, који укључује Шпанију, јужну Француску, јужну Италију и Сицилију и Магреб (Савицки је написао да је „римска држава изразила интегритет Медитерана као „тачке развоја”). Друго место развоја, Савицки је назвао „**око Царграда**” (17, стр. 313). Ово је територија источног римског царства без северноафричких поседа (према Савицком, североисточни и јужни делови Средоземља). Са севера она обухвата Балкан, са југа – турску Анадолију. По нашем мишљењу, може се назвати балканско-анадолским. У њој су с времена на време настајале велике државне формације – Византија, Османско царство, на крају Југославија, али данас пролази кроз период политичке расцепканости.

Јасан геополитички значај Дунава ствара се на основу констатације о постојању балканско-анадолске интеракције тачке развоја. Пре Будимпеште, Дунав одваја Европу од балканско-анадолске тачке развоја, које више није део Европе, већ чини посебан географски и културни свет. Истовремено, од Србије до ушћа у Црно море, Дунав одваја балканско-анадолски простор од руско-евроазијског простора. Истовремено, Румунија је геополитички тампон („граница” или „лимитроф”) између Молдавије и Украјине – јужне периферије Евроазије и бивше Југославије са Бугарском – северне периферије балканско-анадолског света.

Истовремено, руски филозоф Алексеј Фјодорович Лосев је писао да је „заједничку границу могуће имати само када се оно што се граничи заиста поклапа дуж ове границе са оним што је ограничено” (10). **Дунав је, дакле, истовремено и осовина која повезује три места развоја – Европу, поствизантијски свет и Русију-Евроазију. Двострукост Дунава, коју је интуитивно ухватио песник Хелдерин (9), а филозофски протумачио Мартин Хајдегер (19), изражена је у томе што је заправо подељен на две реке – немачку и балканску.** И Грци су тако мислили: прву реку су звали Дунав, а другу – Истре. Милорад Павић је ово симболично изразио. Он је писао: „Дунав тече између раја и пакла, а да бисте дошли у пакао, морате само клизити низводно, а до раја морате пливати узводно, не знајући како ће се завршити” (16). Чини ми се да се то може схватити и као обрачун присталица и противника европских интеграција Србије и балканских и подунавских земаља уопште. Они који верују да је Европа рај на земљи, принуђени су да клизе Дунавом. **Међутим, има нешто неприродно у томе, ићи против тока значи ићи против своје природе и традиције. Тако**

да је могуће да немачко-европски пол Дунава само делује као рај... У сваком случају, евроазијска геополитика П.Н. Савицког даје аргументе у прилог ове претпоставке.

С руског превела Татјана Вучинић-Маљевић

ЛИТЕРАТУРА

Вахитов Р.Р. Русија и латинство: антикатолички зборник евроазијаца// Небеска геополитика. Ватикан и међународни односи. Центар академски речи, Шабац. Међународна словенска академија наука, образовања и културе, Москва, 2016 (на србском језику) -С-С. 121-131

Вахитов Р.Р. Месторазвития мира//Официальный сайт Общероссийского движения по возрождению традиций народов России «Русский лад» URL: <https://rus-lad.ru/news/r-vakhitov-mestorazvitiya-materika-evraziya/>

Вахитов Р.Р. Балканское месторазвитие// Сербия и Евразийский союз. Сборник Статей Центр академических исследований, Шабац. Србское отделение международной академии славянских исследований Белград 2016 (на србском језику) С. 19-24

Вахитов Р.Р. Цивилизационный выбор Руси XIII века: подвиг смирения Святого Александра Невского// Светость, Идентитет, Улога светаца и светости у формирању идентитета православног народа. Тематски зборник. Приредио Зоран Милошевић. Институт за политичке студије. Београд, 2020 с. 295-305

Вахитов Р.Р. Диалектическое определение евразийства// «Вопросы философии». Орган Российской академии наук и Института Философии РАН №7, 2020, С. 136-149

Вахитов Р.Р. Два чуда при рождении мифа евразийства// Научный журнал Санкт-Петербургской Духовной Академии Русской Православной Церкви № 2 2021 С.С. 1-10

Вахитов Р.Р. Принцип отделения церкви от государства: двойные стандарты// Светост и дух времена, зборник радова са међународне научне конференције одржане у Глушцима

од 6 – 8. августа 2021. године. Приредио Зоран Милошевић
Београд Србија С.С. 353-363

Вахитов Р.Р., Родионова А.Е. Библейские метафоры и символы в евразийских статьях Савицкого 1921-1922 гг.// «Христианское Чтение». Научный журнал Санкт-Петербургской Духовной Академии Русской Православной Церкви №1. 2023

Гельдерин Истер (гимн) URL: <https://www.zgedichte.de/gedichte/friedrich-hoelderlin/der-ister.html>

Лосев А.Ф. Самое само. URL:https://lib.rmvoz.ru/sites/default/files/fail/aleksey_losev_samoe_samo.pdf

Лохаузен Генрих Йордес фон «Вена и Белград как геополитические антиподы»

Магрис Клаудио Дунай. Главы из книги//Иностранная литература №3, 2004 URL: <https://magazines.gorky.media/inostran/2004/3/dunaj.html>

Макиндер Хэлфорд Джон URL: Географическая ось истории <http://grachev62.narod.ru/hrest/chapt31.htm>

Морозов Евгений Русская геополитика: возникновение и развитие//Столетие. Интернет-газета. 25.07.2005 URL: https://www.stoletie.ru/geopolitika/russkaya_geopolitika_vozniknovenie_i_razvitie.htm

Милошевич Зоран Геополитическое значение Румынии <https://regnum.ru/news/innovatio/2699603.html>

Павич Милорад Биография Дуная URL: http://rulibs.com/ruzar/prose_contemporary/pavich/0/j27.html

Савицкий П.Н. Континент Евразия М., Аграф, 1997

Трубецкой Н.С. Наследие Чингисхана, М. Аграф,, 1999.

Хайдеггер Мартин Гимн Гельдерлина «Истер». Блумингтон и Индианаполис: Издательство Университета Индианы, 1996

Хара-Даван Эренже Чингисхан как полководец URL: <https://legendtour.ru/rus/mongolia/history/chingis-xan-kak-polkovodec.pdf>

Шарый Андрей «Дунай: река империй» М.: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2015. URL: <https://djvu.online/file/bhLTdFYUiYFtv>

Вахитов Рустем Ринатович*

*кандидат философских наук, доцент
Уфимского университета науки и технологий, город Уфа,
Российская Федерация.*

**ЕВРАЗИЙСКИЙ ОБРАЗ ДУНАЯ.
Ось трех месторазвитий**

Аннотация:

Статья посвящена реконструкции евразийского взгляда на геополитическое значение Дуная. Евразийство – русская геополитическая, экономическая, культурологическая и философская школа, возникшая в русском зарубежье в 1920-е гг. Евразийцев больше интересовала геополитика России и они мало писали о Дунае. Но разработанная ими теория месторазвитий (географически-культурных миров) позволяет постулировать, что Балканы не входят в мир Европы и принадлежат к иному, балкано-анатолийскому или поствизантийскому миру. Дунай – это граница, отделяющая его от России-Евразии и Европы. В то же время Дунай и ось, соединяющая все три мира.

---

* E-mail: rust_r_vahitov@mail.ru

Јарослав Валерјанович Вишњаков

доктор историјских наука

Професор Катедре за светску и националну историју

Московског државног института за међународне односе

ДУНАВСКА СТРАТЕГИЈА ПЕТЕРБУРГА И РУСКО-СРПСКИ ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА

Резиме

„Дунав је погодан пут за испољавање политичких утицаја. Овакву улогу ове међународне реке признају владе свих суседних земаља (...)”, – стоји у уверењу Министарства финансија Руског царства о оснивању Руског дунавског бродарства 1902. године.

Чланак се бави Дунавском стратегијом Санкт Петербурга и руско-српским економским односима с краја 19. и почетка 20. века.

Кључне речи: *петербуришка стратегија, Дунав, геополитика, српско-руски односи.*

Млада српска држава је после 1878. године постала предмет распрострањеног ривалства великих сила, укључујући и Русију, за политички утицај на Балкану. Анализа стратешких интереса Русије у региону, у контексту општих разлога за трансформацију Балкана у „буре барута Европе”, предмет је озбиљног проучавања, како руских, тако и страних истраживача.¹ Међутим, економски

---

¹ Навешћемо још неколико радова: В «пороховом погребѣ Европы» 1878-1914. М., 2003. – 536 с.; *Виноградов К.Б.* Боснијски кризис 1908-1909 гг. Пролог Первой мировой войны. Л., 1964 – 160 с.; *Данченко С.И.* Развитие сербской государственности и Россия. 1878-1903.

фактор је одиграо значајну улогу у спровођењу глобалне политичке стратегије. Продор Руске империје на тржиште Србије и других балканских земаља постао је важан део спровођења њене глобалне политике у региону.

Наравно, реализација ових планова била је немогућа без развоја руске пловидбе Дунавом. Осим тога, значајно повећање производње нафте у нафтном региону Бакуа и даљи развој прераде сировина довели су крајем 19. века до значајног повећања извоза нафтних деривата (посебно керозина) преко црноморске луке Батуми. Тако су планови за развој руског дунавског бродарства били уско повезани са поморским теретним саобраћајем између Батумија, Одесе, Измаила, што је омогућило Руској империји да се учврсти на нафтним тржиштима не само балканских земаља, већ и Двојне монархије и Немачке. Године 1897. почела је изградња керозинског тока Баку-Батуми, који је коначно завршен 1907. године. Зато је крај 19. века постао време када су петербуршки владајући кругови посветили озбиљну пажњу пловидби Дунавом, што је постало посебно уочљиво након завршетка рата са Турском 1877-1878. године, када је Русија вратила изгубљене луке Рени и Измаил након Кримског рата на његовом ушћу. „Дунав је погодан пут за испољавање политичких утицаја. Ту улогу ове међународне реке признају владе свих суседних земаља. То је посебно важно за Русију, уз чије учешће су створене читаве државе на Балканском полуострву и њихова политичка егзистенција се и даље одржава”², – говори се у одлуци Министарства финансија Руске империје о оснивању Руског дунавског бродарства 1902. године.

Међутим, нови курс који је после 1878. године водио српски кнез Милан Обреновић није одговарао руским интересима. После пријема у Бечу у септембру 1880. године, коначно је у својој спољној и унутрашњој политици прешао на аустрофилске шине, повезујући судбину земље и династије са подунавском монархијом, подвргавајући српски суверенитет озбиљној сумњи. Дана 24. априла (6. маја) 1881. године потписан је трговачки уговор са Аустроугарском, у чијој коначној верзији је Бечу дато право најповлашћеније нације

М., 1996 – 422 с.; *Шемякин А.Л.* Идеология Николая Пашича. Формирование и эволюция (1868-1891). М., 1998. – 448 с.; *Војводић М.* Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века. Београд, 1988.; *Мумровић А.* Србија у првом светском рату. Београд, 2004.; *Jelavich Barbara.* A century of Russian foreign policy 1814-1914. Philadelphia: Lippincott, 1964.; *Jelavich Barbara* The Habsburgs empire in European affairs, 1814-1918. Chicago: McNally, 1969.

² АВПРИ Ф. Славянский стол. Оп. 495. Д. 8395 Л. 94.

у трговини са Београдом без реципроцитета. Управо је ово стање изазвало оставку либералног кабинета Ј. Ристића. У јуну исте године Милан Обреновић је са бечком владом закључио политичку тајну конвенцију на период од 10 година, по којој се Србија одрекла претензија на Босну и Херцеговину и Новопазарски санџак. Убрзо је потписана војна конвенција. У фебруару 1882. године, уз подршку Двојне монархије, српски кнез се прогласио за краља. Године 1882. закључен је српско-немачки трговачки уговор. Примајући посланике Скупштине 1884. године, Милан је рекао: „Било је време када је о судбини народа одлучивало само оружје, а напредак народа зависио је само од његовог успеха. Али политички успеси на овом путу довели су нас у позицију у којој се боримо против назадовања, боримо се против доколице, боримо се са азијским остацима”³. А у овој борби против назадовања управо је Аустроугарска постала узор српском монарху. За Санкт Петербург је изникла директна претња потпуног протеривања са Балкана, тим пре што је политички положај Русије у региону знатно закомпликовала бугарска криза 1886. године, која је окончана избором Фердинанда Сакс-Кобуршког, штићеника Аустроугарске и Немачке, на престо у Софији и потпуним прекидом односа између Санкт Петербурга и земље, за чије је ослобођење проливено много руске крви током рата 1877-1878. године.

Опасност да коначно изгуби свој имиџ заштитнице словенског света, а самим тим и утицај на младе балканске државе, погоршана је чињеницом да су након завршетка рата 1877-1878. године Руски владајући кругови рачунали на политички значајну економску експанзију у Србију, пре свега на добијање уносних уговора за изградњу тамошње железнице. Међутим, ови покушаји су пропали. Концесија за изградњу прве српске железнице потписана је 22. јануара (3. фебруара) 1881. године са компанијом „Унион Женерале”, на чијем је челу био Ежен Бонту. Чак 30% акција компаније припадало је аустријској „Лендер” банци. Међутим, његово предузеће је пропало 1882. године, а оснивач компаније је доспео на суд у Паризу. Овај случај је 1882. године долио још више уља на ватру политичке кризе у земљи, јер је чињеница да је Бонту дао велико мито не само истакнутим званичницима земље, већ и самом српском краљу⁴.

³ *Perović I. Politicka elita I modernizacija u prvoj deceniji nezavisnosti Srpske države// Srbija u modernizacijskim procesima. Beograd, 2018. S.237.*

⁴ Види детаљније: *Данченко С.И. Развитие сербской государственности и Россия. 1878-1903. М., 1996. С. 46-48.*

На тај начин, 80-их година 19. века Аустроугарска је заузела око 90% српског тржишта, а трговина са Русијом, упркос стидљивим покушајима да се прошире трговински односи између земаља, практично је изостала. У међувремену, њихов развој могао би да постане не само ефикасна политичка опозиција проаустројском курсу Милана, већ и значајна противтежа општем ширењу Беча у средњем и јужном току Дунава. Није случајно што је 1881. године ступио на снагу „Правилник о хитној робној и путничкој паробродској комуникацији између градова Одесе и Измаила са пристајањима у Килији и Ренију”, а кнез Ј. Ј. Гагарин-Стурца (1846-1905) преузео је на себе обавезу да ове пловидбе обави једним паробродом „Олга”, који му је припадао. Ово предузеће је 1886. године трансформисано у Акционарско друштво Црноморско-дунавског бродарства које је постојало до 1. септембра 1903. године. У летњој пловидби 1887. године руски пароброд „Сокол” први пут је пристао у дунавским водама Србије. „Одушевљени дочек нашем броду у Радујевцу јасно показује колико Срби желе успостављање чврстих трговинских односа са Русијом”, рекао је секретар царске мисије у Београду М. А. Поцио.⁵

Међутим, ова компанија није могла да конкурише моћнијим аустријским, мађарским и румунским компанијама. Тако је, на пример, до 1902. године аустријска бродарска компанија имала око 800 баржи са 156 пароброда. Мађарска бродарска компанија је имала 246 баржи са 43 пароброда. У саставу румунског државног бродарства, отвореног 1898. године, било је 65 баржи и 25 пароброда.⁶

У новембру 1881. године руски предузетник србофил А. Л. Мурањевич је писао изјаву Московском одбору за берзу о предностима успостављања трговинских контаката са Србијом, у којој је, између осталог, навео: „Појачани политички притисак Аустрије на Србију у последње време чини Србе још осетљивијим на ову искључиво аустријску експлоатацију њихове земље. Као последица тога, Срби су све више уверени да ће само трговачка веза са Русијом спасити њихову земљу од потпуног робовања под Аустријом. У Србији предлажу формирање целог друштва, чији чланови намеравају да купе искључиво руске производе чим се појаве на српском тржишту, а онедавно се за то прикупљају

⁵ АВПРИ Ф. 146 – Славянский стол д. 8897. Л. 32.

⁶ АВПРИ. Ф. 146 – Славянский стол Д.9031. Л. 55.

потписи међу утицајним Србима.⁷⁷ Године 1888. руски конзулат у Галату издао је 165 именованих потврда српским трговцима за извоз руске робе у Србију, а 1889. године – 177 комада. Предмет њихове куповине била је риба, које су 1888-1889. године у земљу увезли 50.965 фунти, црвеног кавијара – 194 фунте, харинге – 149 фунти и керозина – 12.905 кутија⁸. Заузврат, према подацима за 1884. годину, из Србије у Русију уопште није било извоза робе, док је исте године у Аустроугарску извезено производа у вредности од 34.457.803 динара; 1891. године српски извоз у Двојну монархију износио је 45.632.752 динара, а у Русију је исте године увезено више него скромних 1.627 динара⁹.

Значај који је руска влада придавала ширењу трговинских односа са Србијом био је у директној вези са узаврелим политичким животом који се одвијао у Београду. „Нови курс” српског краља Милана Обреновића изазвао је дубоку системску кризу у земљи. Тимочки устанак 1883. године, изгубљени рат са Бугарском 1885. довели су у јануару 1889. године до абдикације у корист дванаестогодишњег сина Александра. А сам Милан је напустио земљу. У замену за ово му је исплаћен зајам од 2 милиона франака из средстава руске банке „Волга-Кама”. Генерал С. Грујић формирао је владу радикала, пре него што је, према истраживачу О. В. Пављученку, „постојао прилично тежак спољнополитички задатак: с једне стране постићи побољшање односа са Русијом, а с друге стране, задржати некадашњи наклоњени став ривала Русије на Балкану и заштитнице Обреновића Аустроугарске”¹⁰. Ипак, долазак на власт радикалног кабинета није могао да не изазове конфронтацију са Бечом, који је јуна 1890. године, под изговором епидемије, забранио увоз српских свиња на своју територију, што је чинило главни део извоза земље. Истина, није дуго трајао и већ је отказан у септембру исте године.¹¹

Интензивирању руске политике допринело је и то што је до 1893. године истекао српско-аустројски трговински уговор.

⁷ Москва-Србија, Белград-Россија. Сборник документов и материалов. Т.3. Общественно-политические и культурные связи 1878-1917. Москва-Белград, 2012. С.128-129.

⁸ АВПРИ Ф. Славянский стол оп. 495. Д. 8901 Л. 10.

⁹ Поповић Н. Трговина између Србије и Русије (19 век) // Руски добовољци у Србији. Тематски зборник радова. Београд, 2022.– 200 с. С.140.

¹⁰ Пављученко О.В. Россия и Сербия: 1888-1903 (дипломатические отношения, общественные связи). Киев, 1987. С. 13.

¹¹ Бечки кабинет је више пута прибегао таквим мерама. После свргавања Обреновића 1903. године, Аустроугарска је покренула царински или „свињски” рат, који је трајао од 1906. до 1911. године и завршио се стварним поразом двостране монархије.

Штавише, улазак добара руске индустрије, пре свега текстила, на српско тржиште могао је постати (противтежа Бечу), не само важна економска полуга за јачање политичких позиција у земљи, већ и да се омогући профитабилан приступ перспективним тржиштима младих балканских држава руској лакој индустрији која се динамично развија. Управо овде, у условима слабог развоја локалног потрошачког тржишта, руска роба је могла да конкурише производима из Аустрије и других европских држава. Тако су абдикацијом Милана са власти створени повољни услови за оформљење трговинског споразума, који је за Русију имао не толико економске колико политичке користи, тим пре што је у фебруару 1891. године владу предводио вођа радикалне партије, задрти русофил који се тријумфално вратио из избеглиштва, Н. Пашић. Још 1890. године, примљен у Петрограду код цара Александра III, поставио је питање склапања српско-руског трговинског уговора. У лето 1891. године млади Александар Обреновић је у његовој пратњи посетио руску престоницу, где је српској делегацији приређен веома пријатељски пријем, а сам Александар Обреновић је одликован Орденом Александра Невског. У Санкт Петербургу се веровало да се одласком Милана ситуација у Србији из корена променила: на престолу је био, додуше, малолетан, али легитимни монарх, а на власти у земљи „српске патриоте” посвећене Русији на челу са „мудрим Пашићем”.¹² Штавише, у покушају да се ослободи од подређености Аустрији, српска влада је још 1889. године преузела контролу над монополом соли и дувана, а потом је 1891. године основано Српско речно бродарство. До почетка 1902. године имало је 42 барже и 8 пароброда.¹³

Малолетни Александар Обреновић је 1. (13.) априла 1893. извршио државни удар, узевши власт у своје руке. Радикали су се, после овог догађаја, накратко вратили на власт, пожурили да потпишу споразум са Руском империјом о трговини и бродарству, који је закључен октобра 1893. године. Из Русије су га потписали изасланик Персијани и специјални руски представник В. И. Тимирјазев¹⁴, а из Србије – министар трговине Р. Милошевић и министар спољних

¹² См. Данченко С.И. Развитие сербской государственности и Россия. 1878-1903. М., 1996. С.268-269.

¹³ АВПРИ. Ф. 146 – Славянский стол. Д. 9031 Л. 55.

¹⁴ Тимирјазев Василиј Иванович (1849-1919) – вршилац дужности тајног саветника, заменик директора Одељења за трговину и мануфактуре, члан Комисије за ревизију заједничке царинске тарифе из 1890. године, члан Савета министра финансија (1894–1898), трговачки агент Министарства финансија.

послова А. Николић. У њему се наводи да Влада Србије „задржава право да наметне државни монопол на продају следећих артикала: петролеја, папирних марамица, запаљивих шибица и алкохола од житарица и меласе”. За економске, а истовремено и политичке интересе Санкт Петербурга, посебно су били важни чланови 9. и 10. уговора, који су говорили да руски и српски бродови „без обзира на порекло и одредиште свог терета, уживају све погодности додељене бродовима најпријатељскије земље и њиховом терету”. Истовремено, поред споразума, у Београду је потписана и важна не само за руске, већ и за српске економске интересе „Декларација о успостављању директне везе између руског и српског бродарства дуж Дунава”, која предвиђа претовар превожене робе на железнице двеју држава по сниженој тарифи.¹⁵ На инсистирање Персианија, драгоман амбасаде Јуркевич је постављен на место агента Дунавског бродарства, према речима руског изасланика, „више пута је изјављивао да је вешто промовисао развој наших трговинских односа са Србијом, сналазећи се са свим странкама, што је политички важно”.¹⁶ Додатком уговора утврђене су снижене царине на увоз руске усољене рибе, керозина и чаја у Србију. Руска влада је заузврат увела повлашћену тарифу на увоз српске суве шљиве. У марту 1894. године, по питању успостављања конкретне сарадње, одржан је у Одеси конгрес представника руских и српских железница и бродарства. Руску делегацију, испред Црноморско-дунавског бродарства, предводили су Ј. Ј. Гагарин-Стурца, који је поседовао акције српског бродарства од 2.000 рубаља, а српске акције су биле у власништву познатог политичара Ђорђа Генчића, као и представника Управе железница Србије Михаила Николића и Владимира Маровића који су представљали одбор Српског бродарства. Током састанка српског и Црноморско-дунавског бродарства потписан је обострано користан уговор о успостављању директне везе преко Кладова.

Тако је трговина са Русијом, упркос свим тешкоћама политичких односа крајем 19. века постала важан елемент у развоју земље. До почетка 20. века трговина између двеју земаља значајно је порасла. Изасланик у Београду Н. В. Чариков је истакао да је до краја пловидбе 1901. године на руским и српским паробродима превезено: рибе – 122.809 кг, минералног уља – 42.684 кг, чаја – 560 кг, мануфактурне робе – 407 кг, уља за подмазивање оружја

¹⁵ Исто. Л. 169.

¹⁶ Исто. Л. 157.

– 6,321 кг, књига – 228 кг, „и поврх тога, на последњој екстерној достави – два вагона минералног уља и 14 кутија чаја. Низ Дунав је у Русију отпремљено 2.800 кг шљиве. У марту 1902. године низ Дунав је декларисано 50.000 кг шећерне меласе и велике количине месних прерађевина.”¹⁷ Осим тога, отварањем пловидбе 1902. године било је предвиђено да се успостави директна веза „између свих станица српских железница и пристаништа српских, а самим тим и руских пароброда”¹⁸, што је омогућило испоруку српског јечма и кукуруза, укључујући и енглеске пароброде у луци Браилово. Тако је руско-српски трговински споразум, за разлику од Беча, Србији отворио врата ка другим европским тржиштима. Н. В. Чариков је известио: „Француски делегат у српској монополској администрацији рекао ми је да Срби поступају веома мудро, отварајући приступ западноевропским тржиштима дуж Дунава, јер то може довести до побољшања економске ситуације Србије, која је тако неопходна за побољшање њених финансија”¹⁹. Поред тога, Руска империја је успела да монополизује извоз керозина у земљу. До 1884. године снабдевао се из Америке и вредео је преко милион франака. Међутим, од 1885. године ситуација се променила. До почетка 20. века руски керозин, који се преносио баржама дуж Дунава, потпуно је заменио амерички керозин. Тако, на пример, ако се 1884. године руски керозин увозио у Србију за само 30.000 франака, онда је 1885. већ био 557.390 франака²⁰. Године 1898. у Београду је обновљен уговор о набавци како керозина у ринфузи, тако и у сандуцима за потребе монопола српске владе.

У Београду се 29. маја 1903. године догодио крвави војни удар којим је збачена династија Обреновића, а нова династија Карађорђевића која је дошла на власт у земљи се, према истраживачу А. Л. Шемјакину, кладилa на чврсто везивање „малог српског сплава за моћни руски брод”²¹. Крупни руски капитал почео је да продире у земљу, повезан са интересовањем Београда за војно снабдевање из Руске империје. У овим условима значајно је порасла стратешка улога руске пловидбе Дунавом. Ови јасно дефинисани политички циљеви

¹⁷ АВПРИ. Ф. Славянский стол. Оп. 495. д. 9029. Л.140.

¹⁸ Исто. Л. 140

¹⁹ Исто. Л.140.

²⁰ АВПРИ. Ф. Славянский стол. Д. 8897. Л.24.

²¹ Шемякин А.Л. Сербская национальная идея в 1878-1903 гг. Время разочарования и осмысления // На путях к Югославии: за и против. Очерки истории национальных идеологий югославянских народов. Конец XVIII – начало XX вв. М., 1997. С.156-157.

захтевали су да се „руско бродарство на Дунаву постави услове који одговарају достојанству и значају руског имена у подунавским земљама и да се бродарству пружи могућност да се такмичи, а у будућности да остварује превласт над бродарским компанијама других држава који заступају своје политичке ставове на Дунаву”²². На основу овога, руска влада је сматрала да није примерено улагање нових инвестиција у Црноморско-дунавско бродарство. Схватајући потребу и значај одржавања редовне комуникације између лука Црног мора и Доњег Дунава, Друштво је откупила државна благајна, о чему је 10. јуна 1903. године донета одговарајућа краљевска заповест.

Руско дунавско бродарство је било под управом Министарства трговине и индустрије. Управљање бродарским предузећем вршио је одбор, смештен у Санкт Петербургу, који се састојао од два члана, на челу са председавајућим, адмиралом А. П. Кашерининовим, и једним представником државне контроле, без одлучујућег гласа. У Одеси се налазио управник бродарске компаније, а то је био генерал-мајор Н. В. Черкасов. Седиште бродарске компаније у Одеси и све агенције биле су му директно подређене. Новоосновано Дунавско бродарско друштво отворило је 1. септембра 1903. године линије Одеса-Измаил, Одеса-Вилково, Одеса-Карабија, Карабија-Кладово, Рени-Кладово, Батум-Галац, са пристајањем у Ризи и Трапезунду. По уговору закљученом са монополом српске владе, Компанија је годишње испоручивала 300.000 пудова (4.890 тона – прим. прев.) керозина из Батума, за шта је купљено 12 баржи цистерни укупног капацитета око 200.000 пудова (3.260 тона – прим. прев.) керозина и изграђене три утоварне станице – у Ренију, Свиштову и Кладову.

Поред тога, пловила бродарског предузећа су допремала у Србију војне терете, укључујући и транзитне, чији је значај значајно порастао током балканских ратова 1912-1913. године. Тако су, на пример, новембра 1912. у Србију из Велике Британије преко Дунава допремљена 4 радиотелеграфска уређаја. Децембра исте године руска влада је одобрила бесцарински транзит преко Одесе и Ренија „четири вагона аутомобила, комбија и авиона” купљених у Немачкој и Француској²³. Први светски рат показао је значај руског економског присуства у Подунављу и коришћења српских речних лука у војним интересима Русије и њених савезника. Током 1914-1915.

²² Справка министарства финансиов от 15 марта 1902 года // АВПРИ Ф. Славянский стол оп.495. Д. 9031. Л. 10.

²³ АВПРИ. Ф. 146 – Славянский стол д.8935

године пловила бродарског предузећа пребацивала су оружје и војни материјал у зараћену Србију, а испоруку и плаћање српских војних поруцбина вршило је њено представништво у Одеси.

Треба напоменути да руска дипломатија није увек исправно користила своје могућности да ојача свој утицај у земљи. Крајем 19. и почетком 20. века, у периоду наглог развоја индустријског друштва у свету, капиталистичке модернизације и етике индивидуализма, архаично „једноверје” и „саплеменост”, као традиционални чиниоци руског утицаја у региону више нису били довољни. Да би задржао статус покровитеља словенског света, петербуршки кабинет је морао да тражи нове, одговарајуће реалности тог времена, политичке полуге утицаја на елите у настајању не само у Србији, већ и у другим младим балканским државама. И економски елемент је у њима играо важну улогу. Међутим, и поред трговинског уговора потписаног 1893. године, Руско царство није успело да стекне апсолутну доминацију на српском тржишту, штавише, делатност Дунавског бродарства, како због објективних тако и субјективних околности, била је неисплатива. Истовремено, треба нагласити да овај фактор, као важна компонента балканске политике Русије крајем 19. и почетком 20. века, захтева своје посебно проучавање.

Превела с руског Дајана Лазаревић

Вишняков Ярослав Валерианович

д.и.н,

*профессор кафедры всемирной и отечественной истории
МГИМО МИД России*

ДУНАЙСКАЯ СТРАТЕГИЯ ПЕТЕРБУРГА И РУССКО-СЕРБСКИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВВ.

Резюме

«Дунай является удобным путем для проявления политических влияний. Такая роль этой международной реки осознается правительствами всех прилегающих к ней стран (...)», – говорилось в справке министерства финансов Российской империи об учреждении русского дунайского пароходства в 1902 г.

В статье рассматривается Дунайская стратегия Петербурга и русско-сербские экономические связи конца XIX – начала XX века.

Ключевые слова: *петербургская стратегия, Дунай, геополитика, сербско-российские отношения.*

Н. А. Копилов*

ванредни професор на МГИМО

ДУНАВСКА ПОЗОРНИЦА И СТРАТЕШКО ПЛАНИРАЊЕ РУСКЕ КОМАНДЕ У РАТУ 1877-1878.

Сажетак

Током руско-турских ратова 18. и прве половине 19. века дунавска позорница војних операција играла је важну стратешку улогу у руском стратешком планирању. Традиционално, војни походи Руске империје против Турске на ове просторе представљали су низ опсада дунавских тврђава и пољских борби са отоманском војском. На овој позадини оштро се истиче руско-турски рат 1877-1878. године који се одвија у новим војно-политичким условима. Овоме треба додати и нестабилну ситуацију унутар империје, изазвану реформама које је спровела руска влада, а које су утицале на целокупно руско друштво, укључујући и оружане снаге. У тим условима, планирање могућих војних операција против Османског царства добија велики значај: од стратегије зависи будућност похода и Русије.

Кључне речи: Дунав, Балкан, руско-турски рат 1877-1878, Обручев, Турска, стратегија, планирање.

Током руско-турских ратова 18. и прве половине 19. века дунавско позориште војних операција играло је важну стратешку улогу у руском стратешком планирању. Традиционално, војни походи Руске империје против Турске на ове просторе представљали су низ

---

*n-kopylov@mail.ru

опсада дунавских тврђава и пољских борби са отоманском војском. На овој позадини оштро се истиче руско-турски рат 1877-1878. године који се одвија у новим војно-политичким условима. Овоме треба додати и нестабилну ситуацију унутар империје, изазвану реформама које је спровела руска влада, а које су утицале на целокупно руско друштво, укључујући и оружане снаге. У тим условима, планирање могућих војних операција против Османског царства добија велики значај: од стратегије зависи будућност похода и Русије.

Балканска криза 70-их година 19. века, која се развила у народни устанак, а потом и у рат, српског народа и Априлски устанак 1876. године у Бугарској, затекао је Руско царство у прилично тешкој ситуацији. С једне стране, балкански догађаји изазвали су велики одјек у руском друштву. Према историчарима, у Србију је стигло око 4.000 добровољаца који су представљали све нијансе руског политичког живота – од револуционара до идеолошких монархиста². У вези са овим догађајима, подељено руско друштво осетило је јединствени порив „несумњивог, све већег ентузијазма”, како је рекао В.В. Набоков³. С друге стране, руска војска у стању реформи, није била спремна за активне војне операције, што је приморало руску владу и самог цара Александра II да оклевају у одређивању спољнополитичког курса. Међутим, позиција Санкт Петербурга је директно зависила од ситуације на Балкану. До лета 1876. године Србија, Црна Гора и бугарски побуњеници трпили су поразе. То је приморало Русију да појача своје акције према Истоку. Септембра 1876. године одржан је састанак у царској дачи у Ливадији уз учешће представника августовске породице, наследника-принца и министара. Како је касније забележио министар финансија М.Х. Реитерн „... Општа атмосфера у Ливадији била је изузетно борбена”⁴. Састанку су присуствовали генерал-потпуковник Н.Н. Обручев, који је већ 1. октобра 1876. представио војном министру Д.А. Миљутину први план за рат против Турске⁵. У њему је забележена циљ војних операција: „... сам Цариград. Само на обалама Босфора се заиста може сломити власт Турака и постићи трајни мир, једном заувек решивши наш спор са њима око балканских хришћана”⁶.

² Петров А. Добровольцы // Родина. – М., 1998. № 5-6. С. 105.

³ Набоков В.В. Лекции по русской литературе. – М., 1996. С 228-229.

⁴ Куломзин А.Н. М.Х. Рейтерн. – Спб., 1910. С. 158.

⁵ Айрапетов О.Р. Забытая карьера «русского Мольтке». Николай Николаевич Обручев (1830-1904). – Спб.: Издательство «АЛЕТЕЙЯ». С. 146.

⁶ Исто

На основу тренутне ситуације, Обручев сматра да „наше операције морају бити изведене изузетном брзином. Само под овим условом ћемо спасити хришћанско становништво за које се залажемо – нећемо дати времена Турцима да уз помоћ Енглеске организују нове снаге – и нећемо им дати времена да развију огромну европску коалицију против нас. Још важнија је чињеница, ако акције буду споре, наша војска ће страшно изнемогнути од болести, а руска средства ће брзо бити исцрпљена”⁷.

За успешно вођење рата генерал је сматрао да је неопходно узети у обзир искуство претходних руско-турских ратова: „У претходним ратовима, са превлашћу Црног мора, обично смо се држали доњег Дунава и источног, приморског дела Бугарске. Сада нам је овај правац незгодан: немамо флоту, море је у туђим рукама, што смо даље од њега, то је безбедније... Поучени горким искуством претходних ратова, не треба ни да одлажемо прелазак преко Дунава, али ни да будемо увучени у погубни рат око тврђава. Напротив, морамо да пређемо Дунав, да тако кажем, моментално, а онда – одмах када се нађемо на Балкану са утврђених пунктова узмемо само оно што је неопходно да заштитимо позадину”⁸. За форсирање Дунава, Обручев је сматрао да је потребно три дана – „то је сасвим довољно за пребацивање великих снага на турску обалу, али недовољно за неутралисање турских бродова”⁹. Предложено је да се доњи ток Дунава претвори у споредни правац, покривајући бок главне војске, чији би правац кретања морао да се развије до Балкана и Адријанопоља.

Уопште, овај план је срачунат на чињеници о немобилизацији турске војске у јесен 1876. и малобројности турских трупа на Дунаву. Можемо претпоставити да је на састанку у Ливадији коначно донета одлука да се руска војска мобилише за ратовање, услед чега је 1. новембра 1876. године објављена делимична мобилизација.

Стратешки план за јесен 1876. године разрађен је у белешци војног министра Д.А. Миљутина, коју је саставио Н.Н. Обручев. У њој је узето у обзир измењено стање Источног питања према резултатима конференције у Цариграду (2. децембар 1876 – 8. јануар 1877). Министар војске је, по речима Обручева, саопштио да је „наша војска спремна и организована као никада до сада... Брзи, одлучујући

⁷ Исто С. 2.

⁸ Исто С. 2-3.

⁹ *Айранетов О.Р.* Указ. Соч. С. 147.

успех наше војске може умногоме утицати на мишљење Европе и навести је на такве уступке о којима је сада немогуће ни мислити¹⁰. Као резултат тога, слаба опозиција рату је потпуно превазиђена, а влада је у потпуности преузела курс неупотребе силе за решавање балканског питања.

После неког времена, Н.Н. Обручев, главни планер војног планирања, саставио је „Разматрања у случају рата са Турском у пролеће 1877. године”. Он је приметио да су „...Турци успели знатно да развију своје снаге, повукли све што су могли на Дунавску позорницу, повећали број бродова на Дунаву, унапредили тврђаве, допунили своје наоружање. Истовремено, жар у Словена је ослабио, Срби су потпуно напустили терен, а Румуни, који су на јесен били жељни да крену у претходницу наше војске, готово одбијају да узму било какво учешће у рату¹¹. Овде аутор јасно дефинише циљ будућег рата, он „...сада више не може бити ништа друго до потпуно, неопозиво уништење Турака на Балканском полуострву. Окупација Бугарске никако неће дати ове резултате, – развија своју мисао аутор. Докле год Турци буду поседовали Цариградско полуострво и господарили Црним морем, неће признати да су поражени...”¹². Под овим условима, Обручев је сматрао да су „... током протекле зиме турске снаге значајно порасле, а пошто наш успех углавном, ако не само, зависи од брзине којом стигнемо до Цариграда, онда средстава која смо припремили за рат на јесен, сада се показују недовољним¹³. Он је сугерисао да би „војска која се креће ка Турској могла одмах да издвоји за Балкан већи одред, а сасвим довољне снаге за непрекидно кретање и заузимање Цариграда. Другим речима, сада треба да припремимо не једну, него, рекло би се, две војске, од којих би једна преузела на себе целу борбу у Дунавској Бугарској, док би друга одмах кренула преко прелаза директно у Цариград; испред себе имала би само 500 верста (верст = 1,06 км) пута и трудила би се да их прође што пре, за 5 ако је могуће и 4 недеље, не одступајући се од овог циља никаквим споредним операцијама, ни штитећи своју позадину, ни нападом на тврђаве, нити чак бочним борбама¹⁴. Обручев је одредио јачину турске војске на 158.115 људи, па је сматрао да „да би се обезбедио напад на Цариград, чак и у

¹⁰ Газенкамф М.А. Мой дневник 1877-1878 гг. Спб., 1908. Приложение 2. С. 5.

¹¹ Газенкамф М.А. Мой дневник 1877-1878 гг. Спб., 1908. Приложение 4. С. 1.

¹² Исто

¹³ Исто С. 4.

¹⁴ Исто

случају доласка Британаца, потребно је одмах са Дунава издвојити војску од најмање 110-120 хиљада за Балкан, са свим средствима потребним за енергичан удар на утврђени положај¹⁵. Заузврат, за операције између Дунава и Балкана требало је да оставити око 8 пешадијских, 4 коњичке дивизије и 10-12 козачких пукова.

На основу искуства из претходних руско-турских ратова, генерал Обручев је истакао: „Године 1828, после заузимања Браилова, напали смо три тврђаве одједном; набасавши на њих, да тако кажем, целим својим фронтом (десним боком на Силистрију, центром на Шумлу, левим боком на Варну) испоставило се да смо свуда слаби и изгубили смо цео поход. У предстојећим акцијама то не би требало да се деси...”¹⁶. Тако је рат из 1877-1878. године планиран као скуп брзих маневара, чија је сврха била заузимање Константинопоља, што је војска видела као решење за Источно питање.

Треба напоменути да је план Обручева веома цењен од стране историчара, али је генерално почео да се мења одмах са почетком рата. Главнокомандујући Дунавске војске, велики кнез Николај Николајевич старији, имао је негативан став према Н.Н. Обручеву, желео да свој план изнесе цару, па је задужио да га разради помоћник начелника главнокомандујућег штаба, генерал-мајор К.В. Левитски. Рад на овом контра-пројекту одвијао се истовремено са активностима Обручева и Миљутина. Као и њихови противници, Левицки је сматрао да је неопходно да се војне операције распореде у централној Бугарској, али је тврђава Рушчук постала његов главни циљ, као и у претходним походима и предложио је да се дунавски прелаз постави ближе тврђави¹⁷. Команда над одредом Рушчука поверена је наследнику-кнезу Александру Александровичу. Након тога, представници штаба одреда ушли су у највише ешалоне војног руководства царства у каснијој владавини. Веровало се да је изузетно опасно кренути у напад на Балкан док се ова тврђава не заузме. Као резултат тога, руску војску је чекала исцрпљујућа опсада и зимски поход, што је Обручев свим силама покушавао да избегне. Обручев је свим силама покушао да смањи свој план и тако га спаси, али је предлог који је Левитски упутио великом војводи победио.

Како су касније приметили учесници рата, почело је „закаснелим, али у сваком погледу сјајним преласком Дунава

¹⁵ Исто С. 5.

¹⁶ Исто С. 7.

¹⁷ *Айранетов О.Р.* Указ. Соч. С. 177.

(главна маса код Систова 15. (27. јуна)) а затим низом успеха који се континуирано настављао три недеље¹⁸. У међувремену, одред Рушчука нашао се у изузетно тешком положају, имајући испред себе двоструко већег непријатеља, који се ослањао на четвороугаону тврђаву. Све је то нехотице водило нашу војску на одбрамбени положај на свим фронтovima дејства¹⁹. Осим тога, треба напоменути да су одреду царевића стално била потребна појачања. Учесници рата напомињу да „значајно јачање одреда Рушчук и одлучна активност његових дејстава нису могли да нам обећају нарочито важне резултате, како због бескорисности правца наше линије деловања, тако и због тога што би све акције морале бити темпиране према тврђави, тј. прећи на споре, бескорисне операције”²⁰.

Што се тиче Н.Н. Обручева, послат је на Кавкаску позорницу војних акција, где је извео низ бриљантних операција. Међутим, није успео да превазиђе неповерење, које се понекад претварало у директне оптужбе за „либерализам” од стране великог кнеза Николаја Николајевича.

У току ратних дејстава руска команда је морала да повећа састав снага на Дунавској позорници акција и да мобилише гардијске јединице. Као што историчари с правом истичу: „Заборављена су разумна размишљања Обручева о сврсисходности, пре свега, са непријатељским војскама, а не са тврђавама”²¹. Ово је у свом раду „Како је настала Плевна” запазио историчар-генерал Е.И. Мартинов, који је потребу дуготрајне опсаде Плевне објаснио грешкама руске команде након преласка Дунава, што је постало извесно након одустајања од предратног плана Обручова²².

Резултат сукоба две стратегије био је прилично исцрпљујући рат, који се за Русију претворио у дугу опсаду Плевне, седење на Шипки и, као резултат, победнички крај. За царство, по много чему, победа се претворила у колосални финансијски расход, у дипломатску изолацију на Берлинском конгресу 1878. године, који је сумирао балкански проблем, али га није у потпуности решио.

С руског превела Татјана Маљевић-Маљевић

¹⁸ Пузыревский А. К. Десять лет назад: Война 1877–1878 гг. — Санкт-Петербург: тип. В.С. Балашева, 1887. С. 38.

¹⁹ Исто С. 40.

²⁰ Пузыревский А. К. Указ. Соч. С. 45.

²¹ Айрапетов О.Р. Указ. Соч. С. 181.

²² Мартынов Е.И. Как возникла Плевна. — Спб., 1900. С. 18.

Kopylov N.A.*

Associate Professor at MGIMO

DANUBE THEATER AND STRATEGIC PLANNING OF THE RUSSIAN COMMAND IN THE WAR OF 1877-1878.

Abstract:

During the Russian-Turkish wars of the 18th – the first half of the 19th centuries, the Danube theater of operations played an important strategic role in Russian strategic planning. Traditionally, the military campaigns of the Russian Empire against Turkey in this region were a series of sieges of the Danube fortresses and field battles with the Ottoman army. Against this background, the Russian-Turkish war of 1877-1878 stands out sharply, taking place in the new military-political conditions. To this should be added the unstable situation within the empire, caused by the reforms carried out by the Russian government, which affected the entire Russian society, including the armed forces. Under these conditions, the planning of possible military operations against the Ottoman Empire acquired great importance: the future of the campaign and Russia depended on the strategy.

Keywords: *Danube, Balkans, Russian-Turkish war of 1877-1878, Obruchev, Turkey, strategy, planning.*

---

* n-kopylov@mail.ru

III
СРБИЈА, ДУНАВ
И ДУНАВСКИ РЕГИОН

Сања Шуљагић*

Институт за политичке студије, Београд, Србија

ЗНАЧАЈ РЕКЕ ДУНАВ У ДЕФИНИСАЊУ ИДЕНТИТЕТА СРПСКОГ НАРОДА

Сажетак

У овом тексту аутор приказује дугу историју српског народа на приобаљу доњег тока реке Дунав на Балканском полуострву, наглашавајући у првом делу текста да резултати епигенетских, палеоархеолошких, филолошких и археолошких истраживања доказују повезаност праисторијског становништва дунавског приобаља са данашњим становништвом у Србији. У другом делу текста аутор приказује како је културолошки, политички и војни „продор на исток” моћних европских држава, поготово Хабсбуршке монархије, утицао на (дис)континуитет идентитета српског народа на приобаљу реке Дунав и на читавом балканско-црноморском подручју. Уједно је таквим вишевековним процесом у периоду слабљења Османског турског царства онемогућена обнова пред-османског Константинопољског царства у савезу са осталим словенским царствима и краљевствима и место тог некадашњег царства са придруженим му савезничким словенским државама на Балканском полуострву су заузели владари из западних европских држава. Колонијални културолошки пројекат „продора на исток” западних држава подразумевао је њихово проширење преко реке Дунав на Црно и Егејско море, и обухватао је промену државних граница, језика,

---

* Имејл адреса: Ijiljana.kolarski@ips.ac.rs

писма, историографије и културног идентитета српског народа кроз историју.

Кључне речи: *српски идентитет, подунавска цивилизација, цар Душан „Силни” Немањић, цар Иван „Силни” Четврти Васиљевић, Руско царство, Аустроугарска, продор на исток*

Увод:

Значај реке Дунав у дефинисању идентитета српског народа обухвата питање геополитичке стратегије српске државе и геополитичких стратегија других држава у односу на српску државу кроз векове, али и питање дуготрајности и континуитета идентитета српског народа. Кроз средњи век новоримски империјализам као наставак староримског империјализма¹ огледао се у колонијалним освајањима Источног Медитерана и Јужне и Северне Америке и у борбама трговачких компанија моћних европских држава за превласт у Африци и Азији, као и у међусобним борбама тих држава у Европи, што је остварено до краја процесом европске и северноамеричке колонизације Блиског и Далеког истока, односно колонизацијом Индије, Кинеског царства, Јапанског царства и осталих држава у Азији (Harris 1930, 411-412; Fairbank 1953; Endgdahl 2004). На врло важном путу западноевропских и средњеевропских држава према колонијалним богатствима Анадолије, Африке и Индије на линији изградње железничке пруге Берлин – Багдад, која је обухватала градове Солун, Константинопољ и Багдад, били су река Дунав и Балканско полуострво. Представници моћних европских држава су у свом походу на резерве нафте и друга природна богатства која су се налазила на Блиском истоку почели да планирају и граде железничке пруге које су водиле преко подручја Србије, односно „југоистока Европе” и преко Анадолије до Блиског истока (Јафан 1994). Без

¹ Пост-античко франачко царство, које је кроз средњи век под влашћу династије Хабсбург било називано „Свето Римско царство” (лат. *Imperium Romanum Sacrum Nationis Germanicae* или *Sacrum Imperium Romanum Nationis Teutonicae*), због ривалства са тадашњим француским царем, италијанским краљем и војсковођом Наполеоном Првим променило је 1804. године назив свог царства у *Аустријско царство* (нем. *Österreichische Monarchie*) или *Дунавска монархија* (нем. *Donaumonarchie*), односно у незваничан назив *Хабсбуршко царство* (нем. *Habsburgermonarchie*), а 1867. године добило је назив Аустроугарска (нем. *Österreichisch-Ungarische Monarchie*).

обзира да ли се радило о геостратешким претензијама германске државе на балканске морске луке као што је Солун у Грчкој, или о трговини између средње Европе и Азије преко Црног мора, река Дунав је била изузетно важна западним геостратезима за преузимање њеног доњег тока из посуда локалног становништва балканско-црноморског подручја, упркос њиховом вишемиленијумском присуству на том подручју. Тако су у деветнаестом веку због геополитичке важности реке Дунав и Црног мора, а тиме посредно и због важности подручја Анадолије и Персијског залива, европски геостратези и економисти обратили пажњу на географску позицију Србије и некадашњих „Дунавских кнежевина” Влашке и Молдавије, односно на подручје некадашње „Винчанско-Трипољске културе” и њене наследне културе „Мезије-Дакије-Сарматије”, како је то подручје било називано у доба владавине старог Римског царства.

Аустријски историчари су након 1526. године и уније Аустрије, Бохемије и Угарске дали Хабсбуршкој монархији назив „Дунавска монархија” (Berenger and Simpson 2014, 361), имплицирајући на тај начин политички и територијални монопол Хабсбуршке монархије, односно „Старог/Новог Римског царства”¹ над читавим током реке Дунав. Када су кроз историју у геополитичким и економским стратегијама припадници политичких и економских номенклатура ове империје и осталих моћних европских држава преузимали монопол над територијом приобаља реке Дунав у односу на српски народ који је насељавао и насељава то подручје, они су на тај начин утицали не само на демографске губитке српског народа на том подручју у периоду ратова, него и на целокупан (дис)континуитет културног идентитета српског народа.

Пошто су током устанака балканских народа против владавине Османског турског царства на Балканском полуострву западни стратези схватили да би освајање тог простора војним средствима захтевало велика финансијска улагања, они су у склопу свог невојног решавања «Источног питања» („Продора на исток”) у деветнаестом и двадесетом веку (Ковић 2011; McMeekin 2012) одлучили да спроведу културолошке реформе, које су требало да сакрију или прекроје дотадашњу историју становништва ових држава, која је локалном становништву давала основ и мотив да бране своје природне и културне ресурсе на том подручју. У том циљу током деветнаестог века и у Србији су биле спроведене различите врсте културолошких

---

¹ Исто.

и политичких реформи које су измениле дотадашњи идентитет српског народа (Јовановић 2002). То је уједно, као и раније у историји од периода владавине старог Римског царства на простору Балканског полуострва, значило и нови период губљења људских живота и економских и културних ресурса за Србију и остале државе на Балканском полуострву. Невојни сегмент пројекта „продора на Исток” имплицирао је прекрајање државних граница народа на балканско-црноморском подручју, колонијалну интерпретацију њихове историје и укидање дотадашњих традиционалних писама, језика, правних система, назива држава и етнонима народа, топонима и хидронима, у склопу културолошког инжењерства које је претходило војним походима и окршајима на подручју тих држава. Такав културолошки колонијални процес уништавања идентитета балканско-црноморских народа је значио такође и промену дотадашње интерпретације историје у образовним системима балканскоцрноморских држава и вршен је упоредо са разарањем дотадашњег традиционалног унутрашњег друштвеног система сеоских задруга и патријархалног морала балканских народа, као и упоредо са увођењем и применом западноевропских и средњеевропских политичких и моралних философија и правних закона и јавне управе у новоствореним балканскоцрноморским државама. Тако су у процесу слабљења Османске турске власти почетком деветнаестог века западни стратеги пројектовали одузимање доњег тока реке Дунав словенским народима, као и одузимање подручја славне средњовековне „Старе Србије” српском народу. У том смислу је почетком деветнаестог века министар спољних послова Аустрије Фридрих фон Метерних почео да враћа аустријску спољну политику на основе политике некадашње царице Марије Терезије и почео је да учвршћава положај Аустрије у Србији, забранио Србима продају оружја из Аустрије, и сматрао да може да удаљи Русију од леве стране реке Дунав склапањем савеза са Француском. Мемоари аустријског војсковође Јозефа Радецког из марта 1810. године говоре да је војсковођа Радецки сматрао да је „река Дунав била жила куцавица Аустрије и основица њеног војничког и политичког система”, као и да је сматрао да би у том периоду Аустрија могла помоћу савеза са Француском да освоји Србију, Босну, Влашку и Молдавију (Поповић 1940, 54-57). Представници Аустроугарске монархије су у време Берлинског конгреса 1878. године једину непосредну опасност за остваривање својих геополитичких циљева видели у Србији и Црној Гори, односно, како је војсковођа

Ото фон Бисмарк говорио 1879. године, те две државе су биле „камен спотицања на путу Аустрије” (Бакић 2017, 137)

Након Берлинског конгреса 1878. године и потписивања *Тајне конвенције* 1881. године између неколико српских политичара и представника Бечког двора, чиме је Србија постала „економски сателит” Аустроугарске,² у тадашњу званичну српску историографију је унета, и опстала је до данашњих дана, научно неаргументована колонијална теза тадашњег намесника Аустроугарске у Босни и Херцеговини Венијамина Калаја да су се Срби први пут доселили на Балканско полуострво у седмом веку (Шуљагић 2020, 43, 54, 59, 92). Због те чињенице су научни докази о аутохтоности српског народа на Балканском полуострву, и унутар тога научни докази о дуготрајности и континуитету српског идентитета на обалама доњег тока реке Дунав, остали занемарени у званичном школском образовном програму у Србији све до данашњих дана. У склопу дефинисања идентитета цивилизације тог праисторијског подунавског народа, односно протоетнија и племена која су живела на том подручју, било је забрањено да се употребљава ознака „старосрпска” или „старословенска” цивилизација. Тако је на прелазу из двадесетог у двадесет и први век цивилизација тог праисторијског народа прозвана у науци „Винчанска цивилизација” према називу локалитета Винча-Бело брдо у селу Винча крај Београда на десној обали реке Дунав (Тасић, Срејовић и Стојановић, 1990), односно „Винчанско-Трипољска цивилизација” према археолошким налазиштима из Трипољског подручја у данашњој Румунији. Од седамдесетих година двадесетог века у научној литератури објављивани су подаци о истоветности епигенетских карактеристика данашњег српског становништва са праисторијским становништвом у археолошким налаштима на територији Србије, међу њима и у археолошким налазиштима на обали реке Дунав³ и њених притока (Zivanovic 1975, 161-175; Zivanovic 1979, 159-175; Живановић 1988, 112-115; Јанковић 1997, 362-375; Давидовић-Живановић 1999, 30-44; Zivanovic 2015; Субашић 2012). Становници тих древних подунавских насеља, који су у четвртм миленијуму пре Христа били повезани са културама

² Пред потписивање *Тајне Конвенције* политичар Венијамин Калаја је отворено упозорио кнеза Милана Обреновића да ће у случају непотписивања *Тајне конвенције* Аустроугарска монархија војно окупирати Србију (Stoke 1990, 191-192).

³ „Лепенски вир (најстарија цивилизација у Европи)”, <https://www.youtube.com/watch?v=syrkylUorME#t=550>, цит. палеопатолог и антрополог Србољуб Живановић, 10:00 – 18:28 минут.

својих савременика на подручјима данашње Бугарске, Румуније и Грчке, оставили су за собом на разним артефактима знакове пиктографског карактера у насељима у којима су живели. Радило се о првим назнакама данашњег азбучног писма (Merlini and Luca, 2009), које су и данас приметне у српском писму, упркос реформи српског језика и писма коју је спровео антрополог Вук Караџић Стефановић у Србији у деветнаестом веку.

Будући да, како је приметио политиколог Линдон Ларуш, од Бечког конгреса 1815. године до данашњих дана припадници европске Велф-Хановер династије и њених огранака-династија одређују европску и светску геополитичку констелацију, па чак и друштвене науке у свету као „победници Бечког конгреса” (Larouche 2017: 67-68; 71-72), након Бечког конгреса није било пожељно да се у области археологије, филологије и осталих друштвених наука озваничи вишемиленијумска културолошка и етничка повезаност становништва такозване праисторијске „Винчанско-Трипољске” цивилизације на црноморско-подунавско-егејском подручју. Савремени резултати упоређивања пра-писма из праисторијских насеља поред реке Дунав са старојерменским писмом (Vahanyan and Vahanyan 2009) показују да се извориште српске азбуке налазило на широком подручју једне прасловенско-јерменске цивилизације. Некадашње заједничко старословенско-грчко писмо (Оикономос 1828; Пешић 1995; Милосављевић 2006; Cracraft 2009, 98-100) као и археолошки налази из праисторијских подунавских насеља који повезују реку Дунав са културом Закавказја и Анадолије (*Danube Virtual Museum*) и Лужичке области (Mantu 2000, 11,20), те заједничка хералдика и митологија проширена по широком евро-руско-азијском простору (Берегова 2008) потврђују зашто је ту „Винчанско-Трипољско-Јерменску» цивилизацију историчар Херодот називао „Трачка цивилизација” (Херодот, *Историја*, 5.4), а историчар Филип Клувер „влашко-српско-руско источна цивилизација” (*Walachia Serviae Russiaeque objicitur ab Oriente*) (Cluverii 1672, 364). Међутим, да би се прикриле ознаке „српска”, „влашка”, „трачка”, „бугарска”, „руско” или „словенска” цивилизација за праисторијску цивилизацију истоимених народа на црноморско-балканском подручју, утицајни светски историчари, археолози и филолози су прогласили такозвану „винчанско-трипољску” културу „староевропском” или „стародунавском” културом (Gimbutas, 1991; Merlini 2009ab; Naarmann and Marler 2008). У том контексту уврежени избор интеграционог

назива „Стара Европа” или „Дунавска” цивилизација у светској историографији, филологији и археологији за праисторијску подунавску цивилизацију, прикрива српски (словенски) фактор у формирању и трајању споменуте цивилизације. Назив „староевропска” или „дунавска” цивилизација замагљује не само древно присуство предака данашњих Словена као наследника Винчанско-Трипољске цивилизације у балканско-црноморском простору, него и објашњење изворишта касније повезаности средњовековних балканско-црноморско-грузијско-јерменских династија са средњовековном руском династијом Руриковича-Васиљевича преко родбинских, етничких, културних, духовних и економских веза (Assemani 1755; *Свети Сава у Руском царском летопису*, (репринт) 2012, 14, 20-21, 30; Voganović 2019). Та „константинопољско-словенска веза” је била видљива у историографији све до времена културолошких реформи руског цара Петра „Великог” у Руском царству (Cracraft 2009, 98-100; Шуљагић 2020), приликом којих је цар Петар поставио западне масоне, језуите, историчаре, војне команданте и трговце на главне функције у установама Руског царства (Barrow 1839; Murdoch 2006). Негирању аутохтоности, дуготрајности и проширености српског (словенског) идентитета на балканско-црноморском подручју, а самим тим и историјског права српског народа на један део територије доњег тока реке Дунав, придонео је такође и германски историчар Август фон Шлецер који је у осамнаестом веку на позив русификоване царице Екатарине Друге дошао у Руско царство, тамо уништио и изменио најзначајније древне руске историјске хронике и унео нордијску верзију руске историје у званичну руску историографију (Otto 1839, 301-303). Тим чином је историчар фон Шлецер не само изменио јавни и образовни дискурс дотадашње руске друштвене науке и ударио темељ каснијим геополитичким турбуленцијама на територији дотадашње Свете Русије, него је и ударио темељ гашењу српске краљевине и стварању државе Југославије у двадесетом веку, употребивши 1771. године интеграциони назив „Јужни Словени» (*Süd-Slaven*) и описујући «велике миграције Словена» на Балканско полуострво у свом делу *Allgemeine nordische Geschichte (Onuma nordijska istorija)* (Sotirovic 2007, 9). Тим чином је историчар фон Шлецер успео да помоћу фабриковане историографије не само укине историјско сећање на аутохтоност српског (словенског) народа на Балканском полуострву, него и сећање на некадашње културолошко и етничко јединство Словена на једном широком

евро-рус-азијском простору, како у случају древних Лужичких и балканских Срба (Mantu 2000, 11, 20), тако и у случају древних нордијскоевропских «варјага» и словенских „варјага” на подручју Индије (Pistarino 2004, 711-722). Такође, фабриковањем дотадашње руске историографије и увођењем појма „југословенства” у европску историографију, историчар фон Шлецер је успешно покренуо колонијални културолошки „поход на исток”, пропагирајући тезу о „проширењу Аустријског царства до Црног мора” (Vidmar 2009, 306, 307, 309), односно о „претварању Беча као „метрополе Дунавске монархије средиштем словенских студија” (Parsons 2008; Vidmar 2009, 275). Шлецеров план о проширењу староримског/новоримског „германско-нордијског” царства до Црног мора и Русије, односно идеју о стварању будуће државе Југославије или „Дунавске конфедерације под заштитом Аустрије” допунили су касније почетком деветнаестог века племић Сава Текелија, који је европским политичарима изнео своју идеју стварања „српскоилирске”, односно „југословенске државе” како би се, према његовим речима, „таквом државом пресекао пут Русији према Грчкој” (Кркљуш 2010, 18-19), затим аустријски министар спољних послова Фридрих фон Метерних, који је сматрао да „Дунавска монархија мора да буде политички дом за европске Словене” (Sked 2008), као и енглески дипломата Дејвид Уркарт (Екмечић 1989,473; Екмечић 2000, 232-279) и војсковође Наполеон Бонапарте и Ото фон Бисмарк (Vidmar 2009, 306., 307, 309; Екмечић 1989,473; Екмечић 2000, 232-279). Деловање енглеског дипломате Дејвида Уркарта је разумљиво у контексту потписивања мировних споразума између Турске и Русије 1829. године у Једрену након пораза Турске од Русије, као и у контексту каснијег њиховог мировног споразума из 1833. године, након чега је Русија стекла политичку моћ у подручју мореуза Дарданели, што није одговарало интересима британске спољне политике у том подручју (Костић 2006, 240). Због тога су пољски кнез Адам Чарториски и енглески дипломата Дејвид Уркхарт усмерили тадашње српске политичаре у правцу остваривања идеје о оснивању будуће државе Јужних Словена на Балканском полуострву под утицајем Француске и Енглеске, која је била замишљена да буде држава супростављена „азијском пан-славизму Санкт Петербурга” (Batakovic 1994, 157-183).

Геополитички оквир одређивања значаја реке Дунав у дефинисању модерног идентитета српског народа

У објашњењу геополитичког значаја реке Дунав по српски идентитет важна је и чињеница да су у јеку борбе локалних балканско-црноморских устаника против Османске турске власти на Балканском полуострву, европски политичари, како је то објашњавао филолог Фридрих Тирш, у случају повлачења Османског турског царства са Балканског полуострва «желели да спрече обнову „Византско-Хеленског царства”, односно обнову пред-османског уједињеног грчко-јерменско-грузијско-словенског Константинопољског царства, која је могла да угрози колонијалне политичке и економске аспирације европских династија на њиховом путу ка природним ресурсима Азије и Блиског истока. Због тога су филолог Фридрих фон Тирш и остали западни стратежи намеравали да „процесом хеленизације формирају духовни савез античке Грчке и Баварске и тако спрече прилазак Русије Босфору и Балканском полуострву” (Milich 2000, 33; Benes 2008, 181). Циљ удруженог британско-германског пројекта формирања модерне грчке државе као „једне продужене баварске државе (*Mittelstaat*) до Егејског мора” (Gourgouris 1996; Milich 2000, 32; 33; 35-37; 39-40; Athanassoglou-Kallmyer 2008), заснован на идеји филолога Фридриха фон Тирша о „заснивању духовне уније између Баварске и античке Грчке кроз процес хеленизације” (Benes 2008, 181), био је спречавање тако успостављене нео-античке верзије хеленско-баварске грчке државе „са њеном важном позицијом у источном Медитеранском мору”, да постане „штићеник Русије” (Milich 2000; 32-33; Vidmar 2009, 305; Tsoucalas 1996). С друге стране, некадашње средњовековно пред-османско хришћанско уједињено Константинопољско царство у балканско-анадолијско-црноморском подручју је преко породичних линија српске династије Немањића и грчке династије Палеолога у себи обједињавала руска средњовековна династија Руриковича-Васиљевича. Тако је славни руски цар Иван Четврти Васиљевич «Силни» у себи обједињавао потомке српске династије Немањића и константинопољске династије Палеолога, као и потомке династије владара Глинске кнежевине, састављене од некадашњих територија Белорусије, Малорусије и Литваније (*Свети Сава у Руском царском летопису*, (репринт) 2012, 14-30). Да би се спречио „повратак Русије на Балканско полуострво” (Vidmar 2009, 305) и обнова и удруживање некадашњег Константинопољског

царства и савезничких му словенских царстава и краљевстава на Балканском полуострву, чији је један од најпознатијих представника у четрнаестом веку на Балканском полуострву био српски цар Стефан Душан из династије Немањића као предака руске династије Васиљевича, припадници Велф-Хановер династије, као и припадници политичко-финансијске и научне номенклатуре из њених огранака-династија, стационирани у различитим европским градовима, током деветнаестог и двадесетог века испланирали су, а затим успешно и спровели, план војног и невојног стављања Балканског полуострва под своју владавину и контролу. Последица примена таквог пројекта у деветнаестом веку је била једна културолошка основа да се у савременом добу, како је то дефинисао политиколог Питер Милић „спречи Русија да поврати бивше територије у својим некадашњим пограничним територијама, поготово да не поврати балканске државе, које Сједињене америчке државе отворено сматрају да се налазе унутар њене политичке сфере утицаја” (Milich 2000: 33). Због тога, у складу са пројектом продужења такозване „хеленско-индогерманске баварске државе све до Егејског мора”, чланови Велф-Хановер династије и њених бочних огранака и династија Вителбах, Саксбург-Гота и Хохенцолерн-Зигмаринген били су устоличени у владаре новооснованих модерних балканско-црноморских држава (Benes 2008, 181; “House of Hanover”, “House of Welf”). Истовремено са стварањем модерне грчке државе стварана је модерна српска држава у којој су хабсбуршки, британски и пољски „културни агенти” заменили древну староцрквену словенску азбуку поједностављеном верзијом српског језика и писма, у сврху „уједињења словенских држава у Хабсбуршкој монархији без утицаја Турске и Русије” (Ivić 1926, 262-263; Dobrašinović (Ur.) 1980; Vidmar 2009; 237,270,275).

За установљавање значаја реке Дунав по дефинисање српског идентитета у таквом историјском контексту потребно је да се обрати чињеница на историју српског народа пред потпадања под власт Османског турског царства у петнаестом веку. За славног српског цара Душана „Силног” из династије Немањића, орођене са средњовековном грчком, руском и литванским династијама, арапски историчари, историчари Египатског калифата, као и историчар и филолог Јосиф Бођански и Милош Милојевић су тврдили да је „цар Душан након његове победе против Татара на Криму 1352. године својој титули „император Грка, Срба, Бугара и Угро-Влахије” додао и назив „цар Мађара и Руса”, те да је „територију данашње

Молдавије ставио под јурисдикцију српске Пећке Патријаршије” (Милојевић 1872, 119; 221). Такве наводе потврђују владарске повеље влашко-молдавских владара о јурисдикцији Пећке Патријаршије и Охридске архиепископије над влашко-молдавским свештенством у средњем веку, као и проналазак више врста оригиналног новца цара Душана „Силног” из четрнаестог века са титулом „император Романа и краљ Срба”, у подручју од подунавске Добруце до међуречја Прут и Дњестар, као и спис „Ка историји румунско-српске узајамности” похрањен у бугарској Народној библиотеци у Софији, у којем је цар Душан Немањић био именован „самодршцем угровлахијским” (Барбулеску 1908; Домосилецкаја 2009, 131-132; Русев 1999, 131; Кривенко 2014, 339-343). За истицање значаја реке Дунав за српски идентитет важно је такође и да се зна данас мало позната чињеница да су се, након смрти цара Душана „Силног”, влашко-молдавски владари и властелини женидбама орођавали са племкињама из српских династија Немањића и њихових наследника Бранковића, Црнојевића, Младеновића и осталих српских династија, што потврђују резултати истраживања припадајућих им хаплогрупа о њиховом српскословенском пореклу, њихови потписи званичних влашко-молдавских државних докумената српском азбуком (Vogunovic 2018a; Vogunovic 2019), као и култ поштовања Светог Саве Освећеног Јерусалимског, Светог Саве Српског и династија Немањића, Бранковића и Хребелановића у црквама и духовном и културном животу становништва тадашње „Богданије” (Богом дане земље) на подручју Молдавије, Буковине и Русовлашке (Барбулеску 1908; Андрејић и Илић 2014, 201-202; Vogunovic 2018a; Vogunovic 2019; Новаковић 2019). Међутим, након потписивања црквене уније 1700. године, у тамошњем Ерделском Београду била је основана такозвана „Школа Ардељана”, у којој је био осмишљен „румунизам” као нео-латински геополитички конструкт и који је око век и по касније резултирао стварањем модерне државе Румуније на подручју некадашње Влашке и Молдавије (Милошевић ур. 2017).

У процесу преузимања власти и контроле над локалним становништвом и природним и културним ресурсима пред-османских словенских царстава и Константинопољског царства, припадници европске политичке, економске и културне номенклатуре су успешно спровели неколико значајних колонијалних политичких и културолошких пројеката, при чему је доњи ток реке Дунав у балканско-црноморском подручју био топографски и симболично

једно од главних циљева остваривања тих пројеката. Према мишљењу историчара Франка Фокса, на стварању модерне државе Албаније су инстистирали представници моћних држава тог доба, и та модерна држава је у почетку требало да буде подељена између Срба и Црногораца, које је историчар Фокс, уз остале многобројне стране путописце у тим крајевима у деветнаестом и двадесетом веку, називао „српским Брђанима” (Fox 1915,160). За првог западног краља у новоствореној држави Албанији постављен је од 1914. године пруски официр Вилхелм од Вида (Princ Wilhelm zu Wied) пореклом из холандске и пруске династије (Pearson 2006; Heaton-Armstrong 2005). Након извршеног процеса „латинизације” писма и језика у Украјини и постављања племића из германске Сакс-Кобург-Гота династије за краља Бугарске, те након Првог светског рата стварањем државе Југославије као државе јужних Словена различитих религија и идеологија, женидбом југословенског регента Александра Карађорђевића принцемом Маријом из Хохенцолерн-Сакс-Кобург династије која је владала модерном државом Румунијом, те затим признањем Румунске православне цркве од стране југословенске династије Карађорђевића, план историчара Августа фон Шлецера да се Хабсбуршка монархија прошири до Црног мора био је испуњен (Voia 2001; Magocsi 2010; Vidmar 2009). То је у двадесетом веку и била основа за „уједињење Хрвата и Срба као један облик проширења Хабсбуршке монархије” (Seton-Watson 1911, 343; Michail 2011, 50-51). Устоличењем чланова Велф-Хановер династије и њихових огранака за краљеве Грчке, Бугарске, Румуније, Албаније, те стварањем модерне државе Југославије под владавином династије Карађорђевића орођених са династијом Хохенцолерн-Сакс-Кобург, током деветнаестог и двадесетог века домен владавине Велф-Хановер династије је обухватао Јадранско, Јонско, Егејско и Црно море. На тај начин династија Велф-Хановер са њеним династијама-огранцима је успела да комплетно преузме под своју политичку контролу територију предосманског царства српског цара Стефана Душана Немањића. (Шуљагић 2021, 118-143). Остварењу тог процеса је почетком деветнаестог века током балканских устанака против Османске турске власти умногоме допринео договор британског дипломате Дејвида Уркарта са једним од вођа српског устанка књазом Милошем Обреновићем да се српска спољна политика одвоји од руске политике и усклади са енглеском спољном политиком. У том периоду, почетком деветнаестог века, постојала је могућност

да грчки дипломата Јоанис Каподистријас, српски вожд Карађорђе Петровић и грчко-фанариотски кнез Дунавских провинција генерал Александрос Ипсилантис ослободе и уједине балканске народе од Мореје до Бугарске, Влашке и Молдавије. Међутим, у периоду након Бечког конгреса 1815. године Милош Обреновић је у дослуху са турским властима договорио убиство војвода Карађорђа одбивши да се повеже са Ипсилантисовим влашкомолдавским устаницима, и након тога је добио титулу књаза и трговачки монопол у балканско-црноморском подручју од Турака (Dakin 1971, 31,36; Ненадовић 1883, 456, 460-461). Након тога је књаз Милош са британским дипломатама договорио отклон политике Србије од Русије и успоставио директне трговачке везе са Енглеском (Мијатовић 1892, 42; Батаковић 1994, 157-183). Затим су британски дипломата Дејвид Уркарт и пољски гроф Адам Чарториски усмерили српске политичаре да теже да створе државу јужних Словена на Балканском полуострву под утицајем Енглеске и Француске, супростављену „азијском панславизму Санкт Петербурга” (Батаковић 1994, 157-183).

С друге стране, на великом српском народном сабору 1810. године, пред српским устаницима против Османске турске власти руски генерал Михаил Камински је у име руског цара Александра јавно прочитао *Грамоту руског цара српском народу* са обећањем цара Србима „као народу исте крви и вере као што су Руси” да ће им помоћи у борби против Османских Турака (Каменский 1810). У својој књизи о историји српског народа 1847. године Србе је «руским јужним племеном» на Балканском полуострву називао и британски дипломата Дејвид Уркарт (Urqhart 1843, 85;92), који је заговарао идеју стварања будуће државе Југославије или „Дунавске конфедерације под заштитом Аустрије” на Балканском полуострву, због страха да ће Русија због историјских етничких, политичких и културних веза са Србима и околним словенским народима преузети контролу над Балканским полуострвом (Екмечић 1989, 473; Екмечић 2000, 232-279). Један корак у правцу стварања такве будуће државе Југославије било је у Србији усвајање српског *Грађанског законика* на основу аустријског *Грађанског законика* 1844. године, што је директно утицало на распадање традиционалне институције српских сеоских и породичних задруга и дотадашње колективне недељиве сеоске и породичне имовине (Ђорђевић 2004, 71) и чиме је дотадашњи патријархални српски идентитет дошао у додир са либералним индивидуализмом и економским либерализмом (Марковић 2004, 50).

Оно што је такође утицало на покушаје одузимања историјског права Србима на обале реке Дунав у подручју где су живели биле су и теорије „продора на исток” Фридриха Наума и осталих средњоевропских историчара и географа (Eberhart 2005). Оне су биле усаглашене са Шлецеровим, Тиршовим, Наполеоновим, Уркартовим и Бисмарковим планом о „продору на исток”, који је укључивао у свом концепту колонизацију Балканског полуострва. Почетком друге половине деветнаестог века аустријски министар спољних послова Аустрије Агенор Голуховски је утицао на укидање Војводства Србије и Тамишког Баната и њихово присаједињење Угарској, а затим Аустроугарској,⁴ одричући тако Србима трговачке и политичке аспирације на реку Дунав у територијама у којима су живели. Истовремено са одстрањивањем утицаја Србије у подручју реке Дунав министар Агенор Голуховски је планирао и радио на стварању модерне државе Албаније, испрва замишљене као независне кнежевине под аустријским протекторатом, јер је постојање такве државе могло да онемогући Русију да преко Бугарске, Србије или Црне Горе има утицај у том делу Балканског полуострва (Толева 2012).

Након Шлецерове реформе руске историографије, почетком деветнаестог века у доба балканских устанака против Османске турске власти, потпадању спољне политике Руског царства под утицај аустријског министра спољних послова Метерниха и осталих западних политичара допринео је тадашњи руски министар спољних послова Карла Неселроде, који чак није знао да добро говори руски језик и залагао се за супранационално вођење руске економије и спољне политике (Ingle 1976, 19-21; Шуљагић 2022). Због заузетости Русије ратом против Наполеона и обновом пост-наполеонског европског поретка, према *Букурешком миру* између Русије и Турске из маја 1812. године Русија је препустила Турској Влашку и Молдавију, добивши Бесарабију, осигуравши Србима одређене уступке у оквиру Османске Турске и осигуравши себи званично право да се меша у однос Србије према Турској (Поповић 1940, 50-54). У стварању модерне државе Румуније уместо дотадашњих подунавских земаља Влашке и Молдавије учествовали су Бечки двор,

⁴ У Сремским Карловцима је 1848. године била проглашена Српска Војводина са правом Срба у Аустрији (Угарској) на аутономни политички и културни развој, обухватајући Срем, Војну границу у Срему, Барању и Бачку и Банат, што су као посебну управну територију потврдили и аустријски устав и такозвани „Царски патент” 1849. године. (Патентъ царскій за Войводство Сербіе и Темешкій Банатъ 1849.

уз подршку Француске и Италије, „поготово Наполеона Трећег”, а касније и уз подршку сардинијског грофа Камиља Кавура и пруског канцелара Ото фон Бисмарка (ed. Stoica 1919, 28; Miller 2013, 320-331). Након што је у периоду владавине Наполеона Трећег коалиција северозападне покрајине Пијемонт на Апенинском полуострву под патронатом Аустрије, Уједињеног Британског краљевства и Турске напала Руско царство, након пораза Русије у Кримском рату 1853-1856. године утицај Русије на Балканском полуострву додатно је ослабио и тако је била створена могућност да европске државе учествују у стварању модерне државе Румуније (Antić 2007). Аустроугарским аспирацијама према реци Дунав и Црном мору, по узору на Шлецеров план „проширења Аустрије до Црног мора” придонио је и профит који су аустроугарске железничке компаније имале од открића рудника жезела и угља у Карпатским планинама, од којих су се, између осталог, прављене железничке пруге и локомотиве (Foldvary 1988, 487). Након Берлинског конгреса 1878. године, којим је председавао канцелар и војсковођа Ото фон Бисмарк, било је одлучено да се такође успостави и модерна држава Црна Гора и да се хабсбуршке и османске турске војне трупе споје на територији тадашњег Новопазарског санџака (Scheer 2013; Rastovic 2012, 163-164). Аустријски гроф Голуховски је објаснио да је на том подручју Аустроугарска чак и по цену рата хтела да спречи уједињење Србије и Црне Горе, истовремено планирајући дугорочно да ради, у случају повлачења Османског царства са Балканског полуострва, на стварању „што је могуће веће државе Грчке, велике Румуније, слабе Србије, мале Црне Горе и слободне Албаније” (Бакић 2017, 137).

Аустроугарски министар спољних послова Џула Андраши, који је једно кратко време имао идеју да са српским књазом Михаилом Обреновићем и мађарским револуционаром Лајошем Кошутом ради на стварању „мађарско-српско-румунске дунавске федерације” (Поповић 1940, 112; Глени 2001, 134), био је покретач идеје да се направе модерна „македонска држава” и аутономија Албаније и Бугарске, док је аустроугарски генерал Фридрих Бек прогласио тадашње подручје данашње државе Албаније „аустроугарском сфером утицаја” (Храбак 1979, 167-168). Ти планови су се и остварили 1912. године формирањем савремене државе Албаније од стране Хабсбуршког двора (Толева 2012, 28; Митровић 2011, 66-75). С друге стране, на слабљење положаја српског народа на Балканском

полуострву, па тако и на слабљење његовог положаја у подручју дунавског приобаља на северу Балканског полуострва, додатно је утицала чињеница да се са европском политиком „продора на Исток” слагао и руски дипломата Сергеј Сазонов, на тај начин што је за време Балканских ратова дипломата Сазонов подржао план Аустроугарске и британског премијера Едварда Греја да се, упркос победама српске војске у Балканским ратовима, Србима одузме право да поврате неке територије из Старе Србије и да поседују луке на Јадранском мору (Rastović 2012, 163). Уз то, док су се балкански народи борили за протеривање војних снага Османског турског царства са Балканског полуострва, представници великих европских држава су се већ припремали за Први светски рат (Субашић 2014). Представници бечког политичког и војног врха су сматрали да против Срба морају да поведу „превентивни рат” због претензија Аустроугарске на заузимање Солунског залива у Грчкој (Митровић 2011). Још један од таквих индиректних доказа значаја реке Дунав за српски народ је и чињеница да су у време Првог светског рата, према извештајима аустријских дипломата, неки од важних политичара у Србији, иако запослени у самом државном врху Србије, били доушници и агенти Аустријског двора (Миладиновић 2016). Мрежа аустријских доушника у Србији је била разграната у самом врху државне власти за време владавине обе династије Обреновића и Карађорђевића, од српског Миистарства иностраних послова у време владавине Николе Пашића 1912. године, до личног секретара краља Петра Првог Карађорђевића социјалисте Живојина Балугџића, због чега су тајне информације српског Двора и владе стизале директно на сто министра спољних послова Аустроугарске (Миладиновић 2016). С друге стране, пред објаву рата Аустроугарске против Србије у Првом светском рату у српским војним и грађанским круговима је била потцењена српска Дунавска Флотила, која је у тадашњој српској дневној штампи била описивана као „парадна јединица на коју не треба да се обраћа пажња, јер је била неефикасно средство за ратне операције, чије држање није било потребно на граничним рекама”, а уз то су у тадашњој српској дневној штампи били исмевани и монитори речне Дунавске флотиле, „све док прва зрна са аустроугарских монитора нису полетела на незаштићени Београд, а српска флотила није могла да спречи слободно кретање аустроугарских монитора дуж обале Београда, одакле су они убијали жене и децу” (Радојевић репринт 2018, 134-137).

У периоду Првог светског рата идеју о „подунавској конфедерацији на темељима Хабсбуршке монархије, са Хрватском и Словенијом као засебним јединицама”, подржавали су неки утицајни британски политичари као што је био Роберт Ситон-Вотсон и Римокатоличка црква (Екмечић 1989; Матијевић 1986). Уопштено, у време Првог светског рата британски, северноамерички и различити европски политичари су, у договору са регентом Александром Карађорђевићем, премијером Николом Пашићем и појединим политичарима у Србији, радили на стварању краљевине Срба, Хрвата и Словенаца под круном Карађорђевића, односно под круном Велф/ХанOVER династије, због, како је тврдио Никола Пашић, „европског мира и у складу с намерама Енглеске” (Лафан 1994; Šerić 1960; Мاستиловић 2013; Zimmermann 2014; Petrović 2016). Према дефиницији Југословенског одбора на челу са Словенцем Антоном Корошецом из 1917. године Срби, Хрвати и Словенци су требало да се уједине у једну државу „под жезлом Хабсбуршко-лоренске династије”, док је, само неколико дана након такве декларације Југословенског одбора, у Хрватској Старчевићева странка права издала декларацију у којој је „радосно позивала Србе да по примјеру заступника Југословенског клуба, заједно са Хрватима и Словенцима, пораде за сједињење свега словенскога југа монархије Хабсбурга у посебно државно тијело, на основу народнога начела и историјског државнога права краљевине Хрватске” (Мастиловић 2013, 161-162).

У том историјском и геополитичком контексту, у периоду стварања Југославије под владавином династије Карађорђевића догодило се уништење чувеног средњовековног утврђења Жрново на планини Авала у близини Београда, које је било један од значајних симбола историјског континуитета српског идентитета и које је због свог значаја било означаavano и на средњовековним европским географским картама („Gernovo”). Утврђење Жрново на Авали је почетком деветнаестог века користио вожд Карађорђе Петровић са својим устаницима при одбрани Београда од османских Турака, а било је најпознатије по томе што су се у њему налазиле древне топионице метала и радионице за обраду леса, глине и минерала које су, према налазима геолога, становници праисторијских насеља на обалама реке Дунав вадиле у рудницима на планини Авала и користили за изградњу и одржавање својих кућа. Приликом одбране Београда од аустроугарске војске 1915. године, у подножју утврђења Жрново је један петнаестогодишњи дечак ситне грађе из Седмог

пука Другог батаљона Дунавске дивизије погинуо и њега су, према причи борца из Првог светског рата Светозара Вићентијевића, Немци сахранили у српској униформи, а мештани су му на том месту направили споменик са натписом „Овде почива непознати српски војник.” Након што су југословенски регент Александар Карађорђевић и чланови његове владе лично минирали динамитом утврђење Жрнов 1934. године, вајар Иван Мештровић је изградио на том месту „Споменик незаном јунаку” у архитектонском стилу персијског завојевача цара Кира (Damjanović 2012).⁵ Чином минирања познатог утврђења Жрново са древним радионицама и топионицама метала у њему, био је фактички уништен не само један важан историјски доказ културе становништва праисторијских подунавских насеља у Србији, него је тим чином и симболично био уништен доказ континуитета српског идентитета кроз историју, закључно са периодом Карађорђевог командовања одбраном Београда из утврђења Жрново у време балканских устанака против Османске турске власти на Балканском полуострву.

За време Другог светског рата северноамерички и британски политичари су жалили над распадом Аустро-Угарске и надали се очувању и стварању независних држава Хрватске и Словеније у некој врсти „подунавске (кон)федерације на челу са надвојдоводом Отом Хабсбуршким”; док је било планова и да се створи Дунавска конфедерација састављена од Аустрије, Мађарске, Југославије и Чехословачке (Živojinović 2007). После Другог светског рата, према сведочењу једног делегата југословенске делегације на мировној конференцији у Паризу 1946. године, била је приметна борба између Русије и Сједињених америчких држава за утицај у вези са питањем реке Дунав (Paterson 1971, 237).

Након Другог светског рата председник Социјалистичке Федеративне Републике Југославије Јосип Броз Тито, којег су неки историчари називали „последњим Хабсбургом” (Taylor 1990, 324; Kuljić 2007, 85-100), све до 1948. године намеравао је да направи „подунавску или балканску конфедерацију” по узору на Совјетски савез, која је требало да се састоји од федералне комунистичке републике Југославије, Бугарске, Албаније, Пољске, Чехословачке, Мађарске и Румуније, а након очекиване победе комуниста под

⁵ Medija Centar Bor, Dragan. “Neznani junak na Avali – srpski vojnik iz 1915. godine”. *mc.kcbor.net*. 23 .09. 2011, <https://www.mc.kcbor.net/neznani-junak-na-avali-srpski-vojnik-iz-1915/> (фотографије Медија Центар Бор).

водством генерала Маркоса, такође и од Грчке (Zimmermann 2014, 18). Међутим, када су Совјети показали намеру да они загосподаре тим простором, Титови идеолози су замислили да совјетски тип бирократизоване државе замени радничко самоуправљање по узору на ране радове теоретичара комунизма Карла Маркса и Фридриха Енгелса, и затим су као модел нове мултинационалне Југославије били смишљени „нови културни концепти нове Југославије” (Zimmermann 2014, 18-19).

Како су показали турбулентни догађаји на прелазу из двадесетог у двадесет и први век у државама на балканско-црноморском подручју, балканско-црноморско подручје, са реком Дунав и осталим природним ресурсима које оно поседује, и даље је у средишту пажње светских политичара и економиста. У том контексту, карактеристична је чињеница да се у текућем савременом периоду у Србији, у случају промоције туристичких знаменитости везаних за реку Дунав, не инсистира на придеву „српски” у приказивању древности културе становништва дунавског приобаља у Србији, него да се у туризму даје нагласак на „римски” идентитет подунавског краја (Субашић 2017).

Ова чињеница, као и трагични догађаји које преживљава становништво балканско-црноморском подручја у деценијама на прелазу из двадесетог у двадесет и први век, показују да, гледано из угла светских стратега, културолошки пројекти производње „културних концепата” (Zimmermann 2014, 18-19) и креирања историографије и идентитетских политика балканскоцрноморских народа су били и остали успешна приступница војном освајању или економској експлоатацији држава које поседују атрактивне природне ресурсе или саобраћајну инфраструктуру за поједине моћне државе и корпорације. Међутим, и у смислу промоције концепта глобализма карактеристична је изјава савременог политичара Строба Талбота о „историји стварања псеудо-држава на Балканском полуострву” (Talbot 2009, 312-320), која се односи на историју креирања идентитетских политика у модерним балканским државама. Тако културолошки концепт „стварања псеудо-држава на Балканском полуострву” за последицу има (не)схватање значаја реке Дунав у целокупној историји српског народа у савременим генерацијама српског народа, што је видљиво не само у савременој туристичкој стратегији Републике Србије, него и у њеном образовном програму и јавном дискурсу у првим деценијама двадесет и првог века. Због тога, у циљу

очувања историјског идентитета српског народа у двадесет и првом веку, истраживање значаја реке Дунав у дефинисању идентитета српског народа захтева један темељит пажљиво методолошки формулисан мултидисциплинарни и интердисциплинарни научни приступ том предмету истраживања, који обухвата деконструкцију и реконструкцију званичне српске историографије и унутрашње и спољне политике, као и уопште веће обраћање пажње на геополитички значај реке Дунав у српској и светској историји и друштвеним и хуманистичким наукама у српском образовном систему и јавном дискурсу.

ЛИТЕРАТУРА

Андрејић, Живојин и Илић, Виолета.2014. „Мултикултурна и етничка прожимања Срба и Влаха у Србији на размеђи између Југославије и Румуније”. *Митолошки зборник* 32. Рача. Antić, Šedomir.2007. *Neutrality as Independence. Great Britain, Serbia and the Crimean War*. Belgrade: Institute for Balkan Studies, SASA.

Assemani, Joseph Simoni. 1755. *Kalendaria ecclesiae universae*, Tomus Quintus. Romae: Fausti Amidei

Бакић, Дарко.2017. *Политика Црне Горе према Османском царству од Берлинског конгреса до Првог Балканског рата*. докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.

Барбулеску, Илија. 1908. *Румуни према Србима и Бугарима*. Београд: Издање задужбине Илије Коларца, Нова штампарија Давидовић.

Barrow, John. 1839. *Memoir of the Life of Peter the Great*. Thomas Tegg.

Батаковић, Душан.1994. “Илија Garasanin’s Nacertanije: A Reassessment”. *Balkanica* XXV-1.

Берегова, Олга. 2008. *Симболи славян*. Санкт Петербург:Диля. Berenger, Jean and Simpson, C.A.2014. *A History of the Habsburg Empire 1273-1700*. Routledge.

- Bogunovic, Petar B. 2018. "Gens Vlachorum in historia Serborumque Slavorum I", (Vlachs in the History of the Serbs and Slavs I). *Култура полиса* 35. Нови Сад:Култура Полис/Београд:Институт за европске студије.
- Bogunovic, Petar B. 2018. "Gens Vlachorum in historia Serborumque Slavorum II", (Vlachs in the History of the Serbs and Slavs II). *Култура полиса* 36. Нови Сад:Култура Полис/Београд:Институт за европске студије.
- Bogunovic, Petar B. 2019. "Appendix ad Historiam Serborum et Slavorum", [A Contribution to the History of the Serbs and Slavs]. *Култура полиса* 39. Нови Сад:Култура Полис/Београд:Институт за европске студије.
- Boia, Lucian. 2001. *Romania – the Borderland of Europe*. Reaktion Books.
- Cluverii, Philippi. 1672. *Introductio in vniversam geographiam tam veterem quam novam libri VI*. Amstelodami: ex Office Elzeviriana.
- Cracraft, James. 2009. *The Revolution of Peter the Great*. Harvard University Press.
- Dakin, Douglas.1971. *The Unification of Greece 1770-1923*. New York: St. Martin's Press.
- Damjanović, Radovan. 2012., „Planina Avala : srednjovekovni utvrđeni grad Žrnov, zvan i Žrnovan, branik Beograda”. *Serbiasos.blogspot.com*. октобар <http://serbiasos.blogspot.com/2012/10/planina-avala-srednjovekovni-utvreni.html>
- Давидовић-Живановић, Софија. 1999. „Прилог проучавању односа Сармата и Словена”, Београд: *Mementa Archaeologia et Eruditiva*
- Dobrašinović, Golub (Ur.) 1980. *Kopitar i Vuk*. Tršić:Vukov sabor, Beograd: Rad.
- Домосилецкая, М. В. 2009. „Изучение румынского языка и культуры румын в России (XIX — начало XX вв.)”. *Балканское языкознание: Итоги и перспективы* (Материалы румынско-русского симпозиума, Санкт-Петербург, 2–3 октября 2009 г.). Отв. ред. Н. Л. Сухачев., *Acta Linguistica Petropolitana..* СПб.: Труды Института лингвистических исследований РАН, «Наука».

- Ђорђевић, Мирослав.2004. *Увод у грађанско право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Ђорђевић, Милослав.2008.”Pravni transplanti i Srbijski građanski zakonik iz 1844.” *Strani pravni život* br.1.
- Eberhardt, Piotr. 2005. “Geneza niemieckiej koncepcji „Mitteleuropu». *Przegląd Geograficzny* 77 (4).
- Екмечић, Милорад. 1989. *Стварање Југославије 1790–1918*. Београд:Просвета.
- Екмечић, Милорад.2000. „Маргиналије о српско-бугарским везама 1844-1851”. у *Револуција 1848. и Балкан*. Нови Сад: Матица српска.
- Endgdahl, William.2004. *A Century of War: Anglo-American oil politics and the new world order*. Pluto Press.
- Fairbank, John.1953.*Trade and Diplomacy on the China Coast: The Opening of the Treaty Ports, 1842-1854* Vol. I. Harvard University Press.
- Foldvary, Gabor.1988. *Geology of the Carpathian Region*. World Scientific Publishing Company.
- Fox, Frank.1915. *The Balkan Peninsula*, London: A. & C. Black Ltd.
- Gimbutas, Maria.1991.”Deities and Symbols of Old Europe and Their Survival in the Indo-European Era: A Synopsis”.*Sprung from Some Common Source: Investigations into the Prehistory of Languages*. ed. Lamb, S, Mitchell E. Stanford University Press.
- Глени, Миша. 2001. *Балкан 1804–1999. (национализам и велике силе)*. Први део. Београд: Самиздат Free B92
- Haarmann, Harald and Marler, Joan.2008. „An Introduction to the Study of the Danube Script”. *The Journal of Archeomythology* 4, Winter 2008
- Harris, Townsend.1930. *The Complete Journal of Townsend Harris – First American Consul to Japan*, ed. M. E. Cosenza.New York:Doubleday, Doran and Company
- Heaton-Armstrong, Duncan.2005. *The Six Month Kingdom: Albania 1914*, IB Tauris.
- “House of Hanover”;”House of Welf”, *en.wikipedia.org*

Храбак, Богумил. 1979. „Идеје о арбанашкој аутономији и независности 1876-1880. године”. *Историјски часопис* 25-26 (1978-1979). Београд: Историјски институт, Просвета.

Ingle, Harold. 1976. *Nesselrode and the Russian Rapprochement with Britain, 1836-1844*. University of California Press.

Ivić, Aleksa. 1926. „Архивска грађа о српским и хрватским књижевним и културним радницима 1740-1880”. *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda III*. Београд: Српска Краљевска Академија.

Јанковић, Ђорђе. 1997. „Словенске особине насеља позноримског доба на југоистоку Паноније”. Москва: Труды VI Международного Конгресса славянской археологии, том 3.

Jovanović, Miroslav. 2002. *Jezik i društvena istorija*. , Београд: Stubovi kulture.

Каменский, Граф Н. 1810. *Донесение Н. М. Каменского Н. П. Руминцеву о готовности оказать сербам помощь после переправы русской армии за Дунаи № 37, 08.04. 1810*. Букарешт, http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIX/1800-1820/Perv_serb_vosst_2/141-160/141.phtml?id=8758

Kuljić, Todor. 2007. „Was Tito the Last Habsburg? Reflections on Tito's Role in the History of the Balkans”. *Balkanistica* 20.

Костић, Веселин. 2006. „Давид Уркарт – писац прве енглеске историје Србије”. *Историјски часопис*, књ. LIII

Ković, Miloš. 2011. *Disraeli and the Eastern Question*. Oxford University Press.

Кривенко, Андреи. 2014. „Находки сербских средневековых монет в междуречье Прута и Днестра”. *Stratum plus* №6.

Кркљуш, Љубомирка „О програму Саве Телекије за обнову српске државе”, *Зборник Матице српске за историју* бр 81, Нови Сад, 2010.

Лафан, Роберт. 1994. *Срби – чувари Капије (Предавања о историји Србије)*. Београд: Српска књижевна задруга.

Larouche, Lyndon. 1994 (repr. in *EIR*, June 9, 2017). “The Science of Physical economy as The Platonic epistemological basis for all branches of Human Knowledge”. February 25.

- “Лав са Атисом на штиту-део запреге кола”, *Danube Virtual Museum*, <http://virtuelnimuzejdunava.rs/почетна.i-79.173.html>
- Magocsi, Paul. 2010. *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*. University of Toronto Press.
- Mantu, Cornelia-Magda. 2000. “Cucuteni-Tripolye Cultural Complex: Relations and Synchronisms with other Contemporaneous Cultures from the Black Sea Area”. *Jasi: Studia Antiqua et Archaeologica* VII.
- Марковић, Драган. 2004. *Отварање и затварање србијанског села – достигнућа, проблеми и перспективе социјализације*. Београд: Институт за политичке студије
- Мастиловић, Драга. 2013. *Српска елита из Босне и Херцеговине у политичком животу Краљевине СХС/Југославије (1918-1941)*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Филозофски факултет
- Matijević, Zlatko. 1986. “Katolička crkva u Hrvatskoj i stvaranje jugoslavenske 1918–1921. godine”. *Povijesni prilozi* 5.
- McMeekin, Sean. 2012. *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany’s Bid for World Power*. Belknap Press.
- Medija Centar Bor, Dragan. 2011. “Neznani junak na Avali – srpski vojnik iz 1915. godine”. *mc.kcbor.net*. 23. septembar.
- Merlini, Marco. 2009. “Challenging Some Myths on the Tărtăria tablets, Icons of the Danube Script”. *Signs of Civilization: International Symposium on the Neolithic Symbol System of Southeast Europe*, (Ed. J. Marler; M. R. Dexter). Sebastopol and Novi Sad: Institute of Archaeomythology and the Serbian Academy of Sciences and Arts. 2009
- Merlini, Marco and Luca, Sabin Adrian. 2009. *An Inquiry Into the Danube Script*, Vol. 33 *Bibliotheca Brukenthal*, Ed. Altip. Romania: Muzeul Brukenthal.
- Merlini, Marco. 2009. “Some Key Features of the Danube Homo Scribens Based on the Databank Datdas”. *Acta Terrae Septemcastrensis* VIII.
- Michail, Eugene. 2011. *The British and the Balkans: Forming Images of Foreign Lands, 1900-1950*. London: Bloomsbury.
- Мијатовић, Чедомил. 1892. “Кнез Милош и пуковник Хоџес”. *Споменик СКА* 17.

- Миладиновић, Иван. 2016. „Сусрет са историјом – Срби, шпијуни бечког двора”. *Новости*. 11. септембар.
- Milich, Peter. 2000. „Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy: Recurring Themes”, *Journal of the North American Society for Serbian Studies* 14(1): 29–40.
- Miller, William. 2013. *Ottoman Empire and Its Successors 1801-1927: With an Appendix, 1927-1936*. The Cambridge Historical Series, Cambridge University Press.
- Милојевић, Милош. 1872. *Одломци историје Срба*. Београд: Државна штампарија.
- Милосављевић, Петар. 2006. *Српска писма*. Бања Лука: Бесједа.
- Милошевић, Зоран (ур.). 2017. *Анатомија румунске политике*. Шабац: Центар академске речи.
- Митровић, Андреј. 2011. *Продор на Балкан и Србија у плановима Аустроугарске и Немачке 1908-1918*. Београд: Завод за уџбенике.
- Murdoch, Steve. 2006. *Network North: Scottish Kin, Commercial And Covert Associations in Northern Europe 1603-1746*. Brill.
- Ненадовић, Константин. 1883. *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа*. Штампарија Јована Н. Вернаја.
- Новакковић, Срђан. 2019. *Црквенародна историја Срба, Руса и Влаха*. Крушевац: Историјски архив Крушевца.
- Оикономос, Константинос. 1828. *Опыт о ближайшем родстве языка славяно-российского с греческим*. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук
- Otto, Friedrich. 1839. *The History of Russian Literature, with a Lexicon of Russian Authors*, Transl. By George Cox, Oxford: D. A. Talboys.
- Parsons, Nicholas. 2008. *Vienna: A Cultural History*, Oxford University Press.
- Патентъ царскій за Войводство Сербіе и Темешкій Банатъ* : 18га (6га) Ноемвріа 1849 проистекшія / посерблѣнь Пл. А. У Бечу : У Книгопечатнии Срменскога Монастыра, 1849.
- Paterson, Thomas. 1971. „Eastern Europe and the Early Cold War: The Danube Controversy”
The Historian 33, No. 2. February.

Pearson, Owen. 2006. *Albania in the Twentieth Century: a history*, IB Tauris.

Пешић, Радивоје. 1995. Винчанско писмо. Београд: Пешић и синови.

Petrović, Milan, 2016. "Savezna država (federacija) i savez država (konfederacija) u opštoj teoriji države i prava i pozitivnom pravu 2". *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nisu* 74(LV).

Pistarino, Geo. 2004. „L'Europa dal particolarismo medievale e dall'Impero feudale agli orizzonti aperti”, *Chemins d'Outre-Mer: Études d'histoire sur la Méditerranée médiévale offertes à Michel Balard*, (Ed. by Damien Coulon et al), *Byzantina Sorbonensia* 20. Paris: Éditions de la Sorbonne.

Поповић, Васиљ. 1940. *Европа и српско питање у периоду ослобођења (1804–1914)*. Београд: Геца Кон А. Д.

Радојевић, Милан. 1931 (репринт 2018). "Патролбот Це под Београдом 1915. године". *Агонија Београда у светском рату*. Београд: Бродоломац.

Rastovic, Aleksandar. 2012. "Edward Grey And The First Balkan War", *Journal of Social Sciences* 27, Special Issue on Balkans. Isparta: SDU Faculty of Arts and Sciences.

Русев, Николаи. 1999. *На грани миров и епох. Города низовий Дуная и Днестра в конце XIII – XIV вв.* Кишинёв: ВАШ.

Scheer, Tamara. 2013. "A Micro-Historical Experience in the Late Ottoman Balkans: The Case of Austria – Hungary" in *Sanjak Novi Pazar (1879-1908), War and Nationalism, The Balkan Wars (1912-13) and Socio-Political Implications*, eds. Yavuz, H., Blumi, I. University of Utah Press.

Seton-Watson, Robert. 1911. *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*. London: Constable & Co.

Sked, Allan. 2008. *Metternich and Austria – An Evaluation*. Palgrave Macmillan.

Sotirovic, Vladimir. 2007. *Creation of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, 1914-1918*. Vilnius University Press.

Stoica, Vasile ed. 1919. *The Roumanian Question*. Pittsburgh Printing Company.

Stoke, Gale.1990. *Politics as Development: The Emergence of Political Parties in Nineteenth Century Serbia*. Duke University Press.

Субашић, Борис.2012. „Тамнава: Археолошко благо немају где да сместе”.*Новости*, 10. октобар

Субашић, Борис.2014. „Черчил изазвао пад Русије и Србије 1914.”. *Новости*. 30. новембар

Šepić, Dragovan. 1960. „Srpska vlada i počeci Jugoslavenskog odbora”. *Historijski zbornik* 1(4)

Шуљагић, Сања.2012.„Утицај развоја винчанског писма на заснивање српског идентитета”, *Српска политичка мисао* 4.

Шуљагић, Сања.2020. Распознавање изворишта српског идентитета у древној историји.Београд: Институт за политичке студије.

Шуљагић, Сања.2021. „Теза историчара Милоша Милојевића о пуном називу титуле цара Стефана Душана Немањића”, Зборник конференције *Дани Милоша С. Милојевића*, 10.-11. 07. 2021. Црна Бара: Друштво „Милош С. Милојевић”.

Шуљагић, Сања.2022. „О савременим покушајима поништења српског идентитета на Косову и Метохији”. *Национални интерес* 3.

Talbott, Strobe.2009. *The Great Experiment: The Story of Ancient Empires, Modern States, and the Quest for a Global Nation*. Simon and Schuster.

Тасић, Никола, Срејовић, Драгослав и Стојановић, Братислав.1990. *Винча: Центар неолитске културе у Подунављу*. Београд: Центар за археолошка истраживања Филозофског факултета.

Taylor, Allan.1990. *Habsburška monarhija 1809-1918*. Zagreb: Znanje.

Толева, Теодора.2012. *Влиянието на Австро – Унгарија за създаването на албанската нация 1896–1908*. Ciela, София.

Tsoucalas, Constantine.1969. *The Greek Tragedy*, Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

Urquhart, David. 1843. *A Fragment of the History of Serbia. Diplomatic Review. Pamphlets by Mr. Urquhart*. London: James Maynard

Vahanyan, Vahan and Vahanyan, Grigori. „The Intercultural relations between Old Europe and Old Armenia”. XXIII Valcamonica Symposium *Making history of prehistory, the role of rock art*. 28 October – 2 November 2009. Capo di Ponte – Valcamonica, Italy.

Vidmar, Luka. 2009. *Struktura in funkcija pisem iz literarnoprerodne korespodence Žige Zoisa*. disertacija. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici Fakulteta za podiplomski študij

Zimmermann, Tanja ed. 2014. *Balkan Memories: Media Constructions of National and Transnational History*, transcript Cultural and Media Studies. Bielefeld.

Živanović, S. 1975. „A note on the anthropological characteristics of the Padina population.” *Z. Morph. Anthropol.* 66

Zivanovic, Srboljub. 1979. „Antropological Finds from the Serbian Necropol at Trnjane”, *Zbornik Narodnog muzeja IX-X*.

Живановић, С. 1988. „Остаци скелета из некрополе у подручју јужног дела митровачке петље на ауто-путу Београд-Загреб”. *Грађа за проучавање споменика културе Војводине XV*. Нови Сад.

Zivanovic, Srboljub. 2015. *Kromanjonci u Đerdapu*. Beograd: Pešić i sinovi.

Živojinović, Dragoljub. 2007. *Vatikan, katolička crkva i jugoslovenska vlast 1941-1958*. Beograd: Službeni glasnik.

SIGNIFICANCE OF THE RIVER DANUBE IN DEFINING OF THE IDENTITY OF SERBIAN PEOPLE

Summary

In this paper author presented long history of Serbian people living on the banks of the lower course of the river Danube and its tributary rivers on the Balkan peninsula, underlining epigenetic, paleoarchaeologic, linguistic and archaeological links between the ancient local population in the abovementioned region and current generation of Serbian people. In next part of the paper the author presented how throughout history cultural, political and military “march to the East” of powerful European states, in particular of the Habsburg monarchy, has influenced (dis)continuity of Serbian people on the banks of the lower course of the river Danube and in whole Balkan/Black Sea region. Simultaneously in the period of weakening of the reign of Osman Turkish empire in the Balkan peninsula such colonial “march to the East” prevented the revival of pre-Osman reign of Constantinopolitan empire and its allied Slavic empires and kingdoms and replaced the role of the Constantinopolitan empire and its allied Slavic states on the Balkan peninsula with the rulers from the western European states. Colonial cultural project of “the march to the East” by these European states has implied their expansion over the river Danube toward the Black and Aegean seas and has encompassed the change of Serbian state borders, language, letters, historiography and traditional cultural identity of the Serbian people.

Key words: *Serbian identity, the Danube civilization, emperor Dušan “the Mighty” Nemanjić, emperor Ivan “the Mighty” Fourth Vasiljević, Russian empire, Austro-Hungary, the march toward the East*

Ивана Лукнар*

Институт за политичке студије, Београд

ДУНАВ КАО СПОНА ИЗМЕЂУ СРБИЈЕ И ЕВРОПЕ**

Сажетак

Дунав је једна од најзначајнијих река на Европском тлу. Још у далекој прошлости на обалама Дунава су се водиле бројне битке. Због геостратешког положаја који ова река поседује, Дунав се налази у средишту сложених међународних геополитичких стремљења. Борба за контролу Дунава је занимљива и дугорочно актуелна тема. У раду су приказане различите иницијативе прибрежних и неприбрежних земаља за добијање контроле над Дунавом. Међународни карактер ове реке и природна спона са Црним морем чини ову реку једним од најактуелнијих природних ресурса.

Кључне речи: Дунав, Дунавска стратегија, међународни споразуми

Дунав са својим притокама и упоредним сувим путевима представља значајну саобраћајну целину. Међутим, саобраћајни, па следствено томе и геополитички значај Дунава се не ограничавају једино на могућност пловидбе. Дунав има велики привредни значај за све земље кроз које протиче, не само због богатства ове реке рибом, потребе за наводњавањем усева, речног саобраћаја и трговине, него

---

* ivana.luknar@ips.ac.rs

** Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе”, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

и због природних лепота и склоништа које су народи подунавља користили да се сакрију и заштите од пљачкаша и бројних освајача.

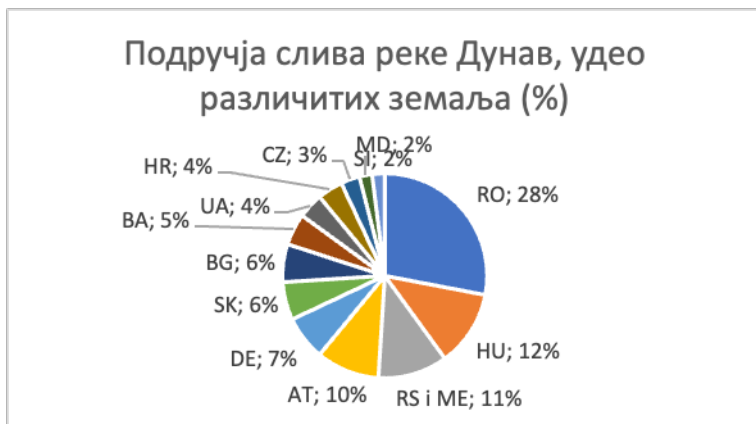
Ову реку одликује разнородност. Његов ток је кривудава, пробија се кроз клисуре и мења правац у равницама. Путник који би се Дунавом спустио наишао би на одсуство јединства. Дунав је река која спаја три самостална слива. „Основна подела Дунава и Подунавља је на три дела: горњи, од ушћа до Девињских врата, средњи од Девињских врата до Ђердапа, и доњи од Ђердапа до ушћа” (Ристић, б.г., 6). Геополитички значај Дунава као целине не јењава. Током времена су његови различити делови били у жижи интересовања. Политичка географија Дунава представља просторно временску матрицу засновану на смени политичке моћи европских земаља. „Светска друштвено политичка сцена уздрмана је постојећим процесима и вишеслојном кризом која се прелива из једне у другу сферу друштвеног постојања” (Лукнар, 2022а, 142). Последице вишеструке кризе (рат у Украјини, економска и енергетска криза, миграције, здравствена криза изазвана корона вирусом) стварају тензије у међународној заједници (Luknar 2020, Luknar, 2022d, 117). Поред тога, технолошки развој, који је изнедрио бројне промене и несигурности представља још један од изазова садашњице (Luknar 2022c, Luknar 2022e). У таквим условима Дунав је поново у жижи интересовања.

Иако по дужини свога тока представља другу реку европског континента, Дунав игра важну улогу у животу Европских народа. Потенцијал Дунава: економски, транспортни, водени (вода као природни ресурс), историјско-културна баштина народа насељених дуж обала чине ову реку аортом Европе.

ОБАЛЕ ДУНАВА КАО МЕСТО СУСРЕТА МНОГИХ НАРОДА

Површина целокупног слива Дунава је друга по величини у Европи и износи 801463 км² (ICPDR, 2004). Дунав је међународни речни слив који спаја 19 различитих земаља (Фигура 1) које повезују источну и западну Европу: Немачка (DE), Аустрија (AT), Чешка (CZ), Словачка (SK), Мађарска (HU), Словенија (SI), Хрватска (HR), Босна и Херцеговина (BA), Србија (RS), Црна Гора (ME), Румунија (RO), Бугарска (BG), Молдавија (MD), Украјина (UA) као и са веома малим уделима: Швајцарска, Италија, Пољска, Албанија и Македонија. (ICPDR, 2004).

Фигура 1. Подручја слива реке Дунав у % (ICPDR, 2004)¹ Швајцарска, Италија, Пољска, Албанија и Македонија нису укључене

Басен Дунава заузима значајну територију и простире се „заједно са сливовима Рајне, Елбе, Одре и Висле, басен Дунава оивичава средњоевропски геополитички простор, континенталну целину која се налази између Црног мора на истоку, Северног мора на западу, Балтичког мора на северу, те Јадранског и Егејског мора на југу” (Пророковић, 2014, 114).

Обале Дунава обележили су сусрети многих народа. На Подунављу су се одиграли значајни историјски догађаји и проливено је много људске крви. Истакнути светски освајачи су укрштали копља на обалама ове реке и уписали своја имена у светску историју. Још је Персијски краљ Дарије Велики (549-486 п.н.е.) видео геостратешки значај Дунава. Када је његова војска прешла Дунав током рата са Скитима 513 п.н.е, краљ Дарије је наредио Јонским Грцима да чувају мост на Дунаву. Македонски цар Александар Велики (356-323 п.н.е.) је такође био свестан геостратешког положаја Дунава и водио је битку са Гетима на обали ове реке. Римски цар Марко Улпије Нерва Трајан (53-117 н.е.) заслужан је за изградњу тзв. Трајановог моста на Дунаву који је спајао горњу Мезију (садашњу Србију) и Дакију (садашњу Румунију). Трајанов мост је хиљаду година био најдужи мост на свету. Хунско царство се простирало једним својим делом од обала Дунава до Балтичког мора, отуда су Атилини (406-453 н.е.)

¹ Фигура је преузета из ICPDR Document IC/077, рађеног 16. априла 2004. Имајући у виду да у то време Црна Гора још увек није била независна држава приказани су подаци за обе државе сумирано РС и МЕ у износу од 11%. Табела је измењена у том делу.

ратници предано бранили обале Дунава. За време Карла Великог (742-814 н.е) и Наполеона (1769-1821) укрштала су се копља на Дунаву. Карло Велики је ширио културу и хришћанство народа који су насељавали обале ове реке. Наполеон је био свесан значаја који ова река има за Европу и назвао је „краљем свих река” (Радовић, 1945, 9).

Након што су Римљани покорили Грчку и Илирију, владали су целим током Дунава више од четири века. Они су први и једини имали потпуну власт од извора до ушћа над Дунавом који су користили за саобраћај у трговинске и војне сврхе. Након пада Римског царства, разни народи населили су обале Дунава: Авари, Готи и Лангобарди, франачки народи. Такође, обале Дунава биле су интересантне бројним варварским хордама са истока (Татари, Печенези, Кумани, Мађари и др.) које су се смењивале на подунавском приобаљу све до X века. Након Крсташких ратова (1095-1291) значајно се развила трговина у Подунављу. Међутим, опсада Турака у XV веку осиромашила је насеља у Подунављу, успорила и уназдила трговину са Црним морем и Истоком. Тек крајем XVII века, након пораза Турака код Беча, Будима и Београда наставио се несметан саобраћај Дунавом и економски развој приобалних градова.

Ова река спаја припаднике различите културе, језика и историје. Више од 81 милиона људи насељава подручје око слива почев од од Црне шуме у Немачкој до обала Црног мора. Различити географски и политички услови обликовали су историју дунавског подручја. Још су се антички народи поносили њиме. „По чему је Дунав добио име, то је питање и данас спорно. Од римских писаца, први помен о Дунаву налази се код Цезара. Он га назива „*Данувиус*”. Германи доказују да је Дунав њихова реч и да потиче од „*Thon-ai*” или „*Топне-аи*” али у томе нису сложни. Грци и Римљани међутим називали су га у горњем току „*Данибиус*”, а од Ђердапа до Ушћа *Истер*. Највероватније је да је назив Дунава келтског порекла и да потиче од речи „*Донав*” – дубока вода” (Радовић, 1945, 8).

Историја је показала заинтересованост земаља ван дунавског басена пловидбом на Дунаву. То потврђују билатерални и међународни договори који се нису тицали само подунавских држава. Анализа међународно-правног режима пловидбе на Дунаву може послужити за боље разумевање развоја Подунавља.

РАЗВОЈ МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНОГ РЕЖИМА ДУНАВА

Још су колонијалне империје у старом и средњем веку монополизовали ушћа великих река и на тај начин и спољну трговину. Борба око регулисања пловидбе Дунавом траје неколико векова.

Речно законодавство се за време Римљана заснивало на принципима слободе из природног права. Реке су сматране „*res communes*”, односно заједничким добром свих држава (Радовић, 1945, 11). Пловидба је за време Римске империје била слободна и релативно уређена. Међутим, у средњем веку под режимом феудалних господара реке су прешле у приватно добро. Одређени делови на Дунаву, нарочито његов доњи ток даривани су од стране суверена привилегованим личностима. Суверен је одобравао удружења која су била формирана у циљу да прикупљају пловидбене таксе и порезе. Тиме је значајно закомликована и ограничена речна пловидба.

Вековима уназад све до XVIII века на међународним рекама владао је принцип локалног суверенитета. Свака држава која је била господар над једним делом тока реке, могла је пловидбу да подреди својим таксама и наметима. Француска револуција (1789-1799) изнедрила је нов приступ према међународним рекама. Декларација о правима човека и грађанина од 1789. године је садржала основна начела државног и друштвеног уређења и постала је извор надахнућа за политичку праксу у многим земаљама (Милојевић, 1991). Идеје из Декларације прошириле су се и на уређивање речних токова. Односно, након Француске револуције развила се идеја да се на међународне реке гледа као на заједничку и неотуђиву својину која не може да буде у власништву једног народа; обзиром да природа не познаје разлике међу народима, ни привилегије. Потом је уследио покушај ослобођења међународне пловидбе на конгресу у Раштату 3. маја 1798. године. Међутим, тек је на Бечком конгресу 1815. године усвојено начело слободне пловидбе које се односи на све међународне реке, па и на Дунав. У прилогу су чланови који се односе на уређивање пловидбе на међународним рекама:

„Члан. CVIII Силе чије државе одваја или кроз које пролази иста пловна река, обавезују се да заједничким споразумом регулишу све што се односи на пловидбу на овој реци. Оне ће наименовати ради тога изасланике, који ће се састати најкасније у року од шест

месеци по завршетку конгреса и који ће узети за основу својих радова начела која су установљена у следећим члановима.

Члан. СІХ Пловидба у целом току река назначених у претходном члану, од места где свака од њих постаје пловна па до њиховог ушћа, биће потпуно слободна и неће моћи бити, у погледу трговине ником забрањена; разуме се да ће се сви морати подвргнути правилницима који се односе на полицију ове пловидбе, који ће бити једнообразни и што је могуће више повољни за трговину свих нација.

Члан СХ Систем који ће бити успосављен, како за убирање дажбина тако и за одржавање полиције, биће, колико год је то могуће исти за цео ток реке и важиће, изузев ако се томе неprotиве изузетне прилике, такође на токовима њених огранака и притока које у њиховим пловним токовима раздвајају разне државе или протичу кроз њих.

Члан СХІ Дажбине на пловидбу биће утврђене на једнообразан начин, непроменљив и доста независан од разног квалитета робе, да не би било потребно детаљно испитивање товара (шлепа), изузев ради кријумчарења и прекршаја. Износ ових дажбина, које ни у ком случају неће моћи да премаше оне дажбине које сада већ постоје, биће одређен према месним приликама. Приликом установљења тарифе поћи ће се са гледишта потстрека трговине олакшавајући пловидбу, а трошарина која је установљена на Рајни, моћи ће да послужи као приближна норма. Кад се тарифа једанпут регулише, она ће моћи да се повећа само заједничким споразумом прибрежних држава, а пловидба неће моћи бити оптерећена ма којим другим дажбинама, изузев оних које су утврђене правилником.

Члан СХІІ Уреди за убирање дажбина, чији ће број бити сведен на најмању могућу меру, биће утврђени правилником и ту се после тога неће моћи чинити никаква измена, изузев заједничким споразумом, сем случаја ако би нека прибрежна држава хтела да смањи број ових уреда.

Члан СХІІІ Свака прибрежна држава узмеће на себе обавезу одржавања путева за пловидбу који прелазе преко њене територије, да пловидба не би осетила никакву сметњу.

Члан СХV Царине прибрежних држава неће имати ничега заједничког са пловидбеним дажбинама. Одредбама правилника спречиће се да вршење царинских функција не омета пловидбу,

али ће обалска полиција надзиравати сваки покушај становника да спроведе кријумчарење помоћу бродара.

Члан CXVI Све што је назначено у претходним члановима биће одређено једним заједничким правилником, који ће такође обухватити све оно што би било потребно да буде доцније утврђено. Када се једанпут правилник донесе, он ће се моћи мењати само по пристанку свих прибрежних држава, а оне ће се побринути за његово извршење на начин који одговара и који се може прилагодити приликама и местима” (Public International Law, 1815 у Радовић, 1945, 13-14).

Бечки акт је поставио темеље за слободну пловидбу на међународним рекама. Међутим, тек након мировних уговора 1919/1920. године (Версајски, Сен Жерменски, Трианонски и Нејски) начело слободне пловидбе је почело доследно да се примењује. „Подунавље у свом горњем и средњем делу представљало је извесну целину. Вештачку политичку, али ипак целину. То се јединство Подунавља (иако са узводно од Тердапа) звало Аустроугарска. Подунавска монархија, Двојна монархија, или кратко и можда најтачније Хабсбургија” (Ристић, б.г., 32). Немци су у свом продору ка истоку (*Drang nach Osten*) колонизовали Панонску низију немачким живљем. Аустрија је водила немачку политику и око 1840. године „помишља на просецање канала Чернавода-Констанца да би избегла тешкоће пловидбе на ушћу које се под руском управом почело нагло засипати” (Ристић, б.г., 36). Пловидба на Дунаву била је проблематична. Кримски рат и Париски уговор 1856. године пружили су Аустроугарској нове могућности да развије хегемонију над Дунавом. Царска Русија се противила слободној пловидби на доњем Дунаву и настојала је да развије Црноморско пристаниште. Улагала је у Одесу и запостављала доњи ток Дунава, док су велике дажбине одвраћале конкуренцију из подунавских земаља. Аустрија се највише противила оваквој политици у намери да обезбеди себи излаз на Црно Море. Надметање између царске Русије и Аустрије око доњег Дунава прекинуто је након Париског уговора којим је Русија „лишена контроле ушћа Дунава” (Ковачевић, 2011, 2). Париским уговором успостављене су две комисије: Европска Дунавска комисија (делегати Француске, Аустроугарске, В. Британије, Пруске, Русије, Сардиније и Турске) и Прибрежна комисија (делегати Аустрије, Баварске, Турске и Виртемберга, комесари Србије, Влашке и Молдавије) (Ристић, б.г., 17). Европска Дунавска комисија је имала задатак

да у року од две године уклони све препреке пловидбе низводно од Исакче, док је Прибрежна комисија имала задатак да сачини правилнике речне полиције, уклони све препреке у вези пловидбе, организује извршење потребних радова на целом току реке. Било је предвиђено да по престанку рада Европске Дунавске комисије (ЕДК), Прибрежна комисија уређује пловидбу на ушћу Дунава. Међутим, након саботаже од стране Аустроугарске Прибрежна комисија је престала да постоји, док је Европској комисији у више махова продужаван мандат.

Члан 17 Париског уговора гласио је: „Установиће се једна Комисија коју ће сачињавати делегати Аустрије, Баварске, Високе Порте и Виртемберга (по један за сваку од ових сила), којим ће се придружити комесари трију Дунавских кнежевина чије наименовање буде потврдила Порта...итд.” (Ристић, б.г., 36). Аустроугарска је у своју корист тумачила поменути одредбу и на тај начин је оспорила комесарима Дунавских кнежевина потпис Пловидбеног акта. Према поменутом акту из 7. септембра 1857. године усвојено је ограничење слободне трговине које је било супротно од начела Бечког конгреса 1815. и Париског уговора из 1856. „Општа слободна пловидба из Дунава у море и обратно ограничена је само на Приморски Дунав низводно од Браиле” (Ристић, б.г., 38). Овај пловидбени акт угрожавао је интересе многих сила јер је подразумевао монопол Аустрије и Немачке над целокупним током Дунава, отуда је остао само мртво слово на папиру.

На конгресу у Берлину 1878. године проглашена је неутралност Дунава од Ђердапа до ушћа. Двадесети век су обележила унутрашња превирања и кризе. На простору Србије: Мајски преврат (1903), смена династија, Анексиона криза (1908), Балкански ратови (1912-1913), потом је уследио Први светски рат (Лукнар, 2022b, 256). Током Првог светског рата (1914-1918) неутралност Дунава која је била прокламована Париским уговором није поштована. Државе чланице Европске дунавске комисије су биле супростављене на два различита тabora све до версајског мировног договора из 1921. године. У Паризу 23. јула 1921. године је закључена конвенција и формиране су две комисије с циљем регулисања режима пловидбе на Дунаву. Прва комисија је била наследница ЕДК и била је надлежна за морски део Дунава од Браиле до Црног мора. Док је Међународна дунавска комисија (МДК) била потпуно нова и њена надлежност је била узводно од Браиле са свим притокама. На тај начин је

пловидба на Дунаву постала „слободна и отворена свим заставама под условима потпуне једнакости на целом пловном току реке, тј. од Улма па до Црног мора, и на целој интернационализованој речној мрежи.” (Гулић, 2012, 42) Међутим, иако је Статут Дунава из 1921. потврдио оно што је договорено мировним уговорима, постојало је противљење од стране Краљевине СХС због интернационализације притока Дунава која је подривала суверенитет државе (Гулић, 2012, 43). Овим статутом су дата већа права неприбрежним државама (Енглеској, Француској и Италији) над контролом функционисања речне делте Дунава. Тако је Велика Британија уз помоћ Француске све до средине тридесетих година XX века контролисала Дунав. Иако Југославија заузима централни део подунавља, она није могла да буде примљена у Европску дунавску комисију. „Из овог се јасно види да су неприбрежне државе – чланице ове Комисије хтеле овом одредбом да осигурају себи доминантан и водећи положај у решавању дунавских питања. А ми се питамо, да ли би оне икад потписале такав споразум, којим би свакако оне изгубиле позиције одржаване на присилан и вештачки начин кроз цео један век” (Радовић, 1945, 23) Историја развоја правне регулативе пловидбе на Дунаву показује двоструко лице људских права и њихову злоупотребу у корист нечијег интереса. Као што Хофман примећује када један народ трампи (ограничи) своја права ради безбедности, најчешће не добије ни једно ни друго (Хофман у: Лукнар, 2018, 96). Борба за остварење слободне пловидбе није била једноставна и дуго је трајала.

Југославија и Краљевина Румунија су потписале Трипартитни споразум са Међународном дунавском комисијом, 28. јуна 1932. године у Бечу којим је успостављена Ђердапска администрација. Након пораста Немачког утицаја нацистички режим је деловао све агресивније и прилике на Ђердапу су се закомпликовале. Стварањем „међународне зоне” око Сипског канала директно би био нарушен територијални интегритет Краљевине Југославије (Гулић, 2012, 60-61). Рад Европске комисије за Дунав је често био блокиран услед Румунског незадовољства.

Након Бечке конференције 1940. године престале су да важе одредбе Париске конвенције из 1921. Тада је распуштена МДК и формиран је Дунавски речни савет који су чиниле Немачка, Словачка, Италија, Мађарска, Бугарска и Југославија (Рорер у: Пророковић, 118) са седиштем у Братислави. На тај начин је Ђердапска администрација изгубила на значају, обзиром да је била везана за

Међународну дунавску комисију. Права Међународне дунавске комисије која су била гарантована Сатутом Дунава и Трипартитним споразумом прешла су на Специјални комитет у коме је Немачка имала велики утицај у вези са администрирањем Ђердапа. Доласком Црвене армије у Румунију администрирање Ђердапа постало је деликатно питање између делегата Југославије и Румуније који су спроводили заједничке мере у циљу повећања безбедности дунавске пловидбе. Исте године је Совјетски Савез формирао Дунавску ратну флоту (ДРФ) која је била „саставни део Црноморске флоте али је у оперативном смислу била под Одеским војним округом, каснијим Јужним фронтом, у почетној фази рата” (Гулић, 2012, 114). Поменути флота је имала важно учешће у заједничком дејству НОВЈ и Црвене армије у оквиру тзв. Београдске операције. Дунавска ратна флота је била расформирана новембра 1941. године. Након што је ДРФ поново формирана у јуну 1944. године “Совјетска застава завијорила се поново на Дунаву након што је ДРФ успјела ући у делту Дунава у ноћи 24/25. августа 1944” (Гулић, 2012, 114). Током Другог светског рата Немачке окупационе снаге су брижљиво чувале дунавски пловни пут кроз Ђердап. „Било какав значајнији акт саботаже на Дунаву могао је потпуно зауставити транспорт нафте, жита, кокса, бакра и других важних сировина према Немачкој” (Гулић, 2012, 94-95). Током Другог светског рата војна дејства су нанела Дунавском басесу велику штету: уништене су флоте, мостови, разорене луке и сигналне ознаке на Дунаву. Судбина Дунава враћена је у руке прибрежних земаља тек након формирања Дунавске комисије (ДК) у Београду, 1948. године када је усвојена Конвенција о режиму пловидбе на Дунаву. У почетку су одредбе Конвенције која се састоји од пет глава, 47 чланова и два прилога, и Специјални допунски протокол били на француском и руском. Након ступања на снагу ДК приметан је пораст пловидбе на Дунаву. 1960. године се Аустрија придружила Конвенцији. Током шездесетих и седамдесетих година усавршен је систем пловидбе и постигнут је ефикаснији транспорт, као и већа носивост пловила помоћу гурача и бродских састава без посаде. У периоду од шездесетих до осамдесетих година XX века постигнут најинтензивнији развој Дунавског басена, а Дунав је постао веза између држава Западне Европе, Блиског и Средњег Истока. Услед нових политичких и економских околности уследила је стагнација и смањење транспорта у земљама Источне Европе. Политичке промене у подунавским земљама и ратна дејства у

Југославији значајно су изменила пловидбене услове. Донешен је Додатни протокол 1998. године. Тада се Конвенцији придружила Савезна Република Немачка и уведен је немачки као трећи службени језик. Услед НАТО бомбардовања Србије причињена је значајна материјална штета. „НАТО је срушио три моста у делу југословенске луке Нови Сад, мост на 1254,1. km, на 1255,0. km и мост на 1257,6. km Дунава, тако је пловидба била у потпуности спречена.” (Кунц, 2012, 189). Тиме су остварени велики губици у речној привреди, што није било у интересу ни осталим државама чланицама Дунавске комисије. Стога је на 57. сесији у складу са чланом 4. Београдске конвенције одлучено да се предузму све могуће мере и пружи средства за рашчишћавање пловног пута Дунава код Новог Сада. Интересовање о раду ДК је расло током времена. Отуда су 2002. године допуњена Правила процедуре ДК чиме је омогућен статус посматрача заинтересованим странама које имају могућност да практично помогну побољшању услова слободне пловидбе и уз поштовање услова територијалне близине коридору Рајна-Мајна-Дунав (Протокол 2003 у: Кунц, 2012, 191).

СЛИВ ДУНАВА У СРБИЈИ

Дунав обogaђује простор Србије и њен геополитички положај. „Дужина целог басена Дунава, посматрано са запада на исток, износи 1690 km, а ширина је 820 km, па се са правом може рећи да, у склопу система са Рајном и Мајном, Дунав представља економску жилу куцавицу читаве Европе. Делтом дужине од 75 km (запад – исток) и ширине од 150 km (север – југ), Дунав се прво преко два рукаваца – Килијског и Тулчинског, а потом из Тулчинског рукавца кроз канал Светог Ђорђа и Сулински канал, слива у Црно море” (Кунц, 2012, 191). Током вишевековне историје пловидбе Дунавом два догађаја су нарочито била значајна за развој пловног пута. Изградња Ђердапа I и експлоатација канала Рајна-Мајна-Дунав омогућили су обједињење водено-транспортне магистрале и знатно увећале важност Дунава у Европи.

Европска комисија је усвојила макрорегионалну Стратегију Дунава 19. јуна 2009. године, док је примена стратегије отпочела 2011. године. Примарни циљ ове Стратегије је да успостави оквир за сарадњу међу државама чланицама: земље чланице ЕУ (Аустрија, Бугарска, Хрватска, Чешка, Немачка, Мађарска, Румунија, Словачка

и Словенија) и државе које нису чланице ЕУ (Босна и Херцеговина, Молдавија, Црна Гора, Србија и Украјина) (EUSDR, 2016).

Регулисање пловидбе на Дунаву представља један од најранијих примера међународне сарадње. „Држава је на националним рекама суверени господар, док на међународним рекама, које се сматрају као природни међународни пут и опште добро свих држава (базирано на логичној консеквенци слободе мора), она је принуђена, не само да трпи ограничења своје суверености, већ штавише да жртвује нешто од своје суверености за принцип искоришћавања реке за међународну пловидбу и трговину, ако се жели да се постигне колаборација у међународно-привредним односима, нормална и без потреса” (Радовић, 1945, 12).

Упркос томе што је имплементација стратегије деловала обећавајуће, изостали су очекивани резултати, „и то из два разлога: (а) унутрашња криза у ЕУ проузроковала је промену приоритета и друга питања су добила на значају; (б) мање државе и слабији партнери у овом пројекту (као што је нпр. Србија) немају ни политичку моћ, ни финансијска средства, а ни административне капацитете да би иницирале неке активности. Ово посебно важи за Јадранско-јонску стратегију у оквиру које готово ништа није урађено” (Пророковић, 2019, 185).

Република Србија предано ради на усклађивању својих развојних стратегија са Стратегијом ЕУ за Дунавски регион. Тако је у оквиру Стратегије за развој туризма за период од 2016. до 2025. године (Стратегија РСРТ) као један од три система вредности за туристичко позиционирање Републике Србије наведена „туристичка валоризација Дунава”. Обзиром да „величина и важност дунавског коридора кроз Републику Србију може усмерити жељени развојни залет у све делове Републике Србије („spill-over”). При томе треба посебно истаћи да ниједан други туристички ресурс у Републици Србији није истовремено и национално кохезиван и глобално конкурентан” (Стратегија РСРТ, 2016).

У Стратегији развоја водног саобраћаја Републике Србије од 2015. до 2025. године (Стратегија РСРВС) је наведено да Србија настоји да развије нову европску политику која отвара значајне могућности за боље позиционирање и развој водног саобраћаја у Републици Србији (Стратегија РСРВС, 2015).

Дунавски регион се суочава са неколико изазова на чијем решавању је потребно радити да би се остварила боља координација

и сарадња између земаља и региона. Савет Европе је указао на следеће изазове:

- „претње по животну средину (загађење воде, поплаве, климатске промене)
- неискоришћени бродски потенцијал и недостатак савремених друмских и железничких саобраћајних веза
- недовољне енергетске везе
- неуједначен друштвено-економски развој
- некоординисани системи образовања, истраживања и иновација
- безбедносни ризици” (European Commission, 2023).

Европска комисија је препознала предности сарадње ради лакшег превазилажења поменутих изазова. Отуда је у периоду од 2012. до 2014. покренула процес израде Стратегије за Јадранско-јонски регион. По узору на Дунавску стратегију и Стратегију ЕУ за Балтички регион предложене су четири приоритетне области, односно стуба за остварење циљева поменуте стратегије:

1. „Плави развој” – Циљ овог стуба је подстицање поморског раста у региону кроз иновације одрживи привредни развој, подстицај кроз радна места и пословне прилике у „плавој привреди” која поред осталог укључује рибарство и аквакултуру. Координатори овог стуба су Република Грчка и Црна Гора.
2. „Повезивање региона” – Циљ овог стуба је побољшање саобраћајне и енергетске повезаности у региону, као и са остатком Европе кроз развој инфраструктурних мрежа и регулаторних оквира, смањивање броја „уских грла” ради повезивања морских и речних лука са друмским и железничким коридорима како би се повећала конкурентност Јадранско-јонског региона. Овим стубом координирају Република Србија и Република Италија.
3. „Квалитет животне средине” – Циљ овог стуба је побољшање квалитета животне средине кроз регионалну сарадњу. Координатори овог стуба су Република Словенија и Босна и Херцеговина.
4. „Одрживи туризам” – Циљ овог стуба је развој региона кроз иновативан, одржив, одговоран и квалитетан туризам. Овим стубом координирају Република Хрватска и Република Албанија.

Република Србија је препознала потенцијал Дунава и стратешки ради на развоју његове пловне инфраструктуре, туристичких и других потенцијала. Међутим, потребно је још улагања, стратешког планирања и координирана међународна сарадња како би се у потпуности искористили капацитети ове реке.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Дунав представља спону Републике Србије са земљама Европске уније, обзиром да својим великим делом протиче кроз простор Европске уније и простор Републике Србије. Међународно-правни режим на Дунаву треба да омогући формирање јединственог тржишта и хармонизоване правне прописе. Србија иако поседује велики водени потенцијал њен речни транспорт није довољно развијен у одосу на друге видове транспорта. Пред Србијом је задатак да развија ову врсту саобраћаја за превоз робе и путника и да интегрише унутрашње водене путеве. Помоћу дунавског региона Србија може кроз превоз робе и путника да интегрише европску заједницу у економском, социјалном и територијалном смислу.

Речни превоз је безбеднији и чистији по окружење, енергетски је мање интезиван. Међутим, за бољи економски учинак у циљу бољег и бржег развоја речног транспорта потребно је:

- унапређење пловидбене инфраструктуре и решавање постојећих уских грла пловидбе.
- инвестиције за развој пловне инфраструктуре Дунава и његових притока, развијање међувеза и лука у сливу реке Дунав.
- унапређивање логистичких центара
- унапређење људских ресурса за потребе унутрашње пловидбе
- ускладити правну регулатива са захтевима европског речног права.

ЛИТЕРАТУРА

- Гулић, Н. М. (2012). *Дунав у југословенској политици према Совјетском савезу (1944-1953)*, Универзитет у Београду: Филозофски факултет.
- Калић, Јованка (1983). *Дунав у ратовима века*, Београд: Српска академија наука и уметности.
- Ковачевић, М. Д. (2011). Спољна политика Русије од Кримског рата до почетка велике источне кризе (1856–1875), <https://istrazivanja.ff.uns.ac.rs/index.php/istr/article/download/509/528/>, последњи приступ 11. априла 2023.
- Конвенција о режиму пловидбе на Дунаву, “Službeni list FNRJ”, br. 8/49, “Službeni list SRJ”, Međunarodni ugovori, br. 6/98 <https://www.mgsi.gov.rs/sites/default/files/Konvencija%20o%20rezimu%20plovidbe%20na%20Dunavu.pdf>
- Кунц, Ивана (2012). Међународни правни оквир пловидбе Дунавом на прелазу из XX у XXI век, У *Дунавом од Бездана до Београда*, ур. Ђорђе С. Костић, 179-203, Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Лукнар, Ивана (2022а). Прошлост као инструмент геополитике, У *Историја као инструмент геополитике*, ур. Зоран Милошевић, 141-161. Београд: Институт за политичке студије.
- Лукнар, Ивана (2022b). Допринос жена у међуратној Краљевини Јуославији (1918-1939), *Национални интерес* 43 (3), 253-268. <https://doi.org/10.22182/ni.4332022.12>.
- Лукнар, Ивана (2022c). Злоупотреба информационих и комуникационих технологија: појам и уређење у Републици Србији, *Политика националне безбедности*, 22(1), 171-188
- Милојевић, М. (1991). Француска револуција и људска права, *Анали правног факултета у Београду*, 39 (4), 369-390.
- Пророковић, Душан (2014). Битка за контролу Дунава и утицај на геополитички положај Србије, *Међународна политика* 65 (1153-1154), 113-128.
- Пророковић, Душан (2019). Макрорегионална стратегија ЕУ за Дунавски регион и иницијативе “16+1”: студија случаја Србије, У *Појас и пут: реалност и очекивања: Искусство*

Србије, ур. Владимир Н. Цветковић, 179-191. Београд: Факултет безбедности.

Радовић, М. Мелентије (1945). *Дунав и његов међународни положај*, Београд: Просветни отсек Главне управе речног саобраћаја Министарства саобраћаја Ф.Н.Р.Ј.

Ристић, М. Андрија (б.г.). *Дунав: геополитичка студија*, Београд: Политика и друштво.

Стратегија развоја водног саобраћаја Републике Србије од 2015. до 2025. године (2015). “Службени гласник РС”, бр. 3 од 14. јануара 2014, 66 од 7. маја 2020. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2015/3/2/reg>, последњи приступ 12. маја 2023.

Стратегија развоја туризма Републике Србије за период од 2016. до 2025. године (2016). “Службени гласник РС”, број 98 од 8. децембра 2016. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2016/98/1>, последњи приступ 12. априла 2023.

The EU Strategy for the Danube Region (EUSDR), Government of the Czech Republic, December 2, 2016; <https://www.vlada.cz/en/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/podunajska-strategie/the-eu-strategy-for-the-danube-region-eusdr-151489/> last accessed 3 April 2023.

European Commission (2023). Macro Regional Strategies, https://ec.europa.eu/regional_policy/policy/cooperation/macro-regional-strategies/danube_en last accessed 12 May 2023.

International Commission for the Protection of the Danube River (ICPDR). (2004). Press Information. Facts and Figures about the Danube River Basin, <https://www.icpdr.org/main/sites/default/files/INFO%20Danube%20River%20Basin%20EN.pdf>, last accessed 7 April 2023.

Luknar, Ivana (2018). „Terrorism and Human Rights” In: *Security System Reforms as Precondition for EuroAtlantic Integrations*, Marjan Gjurovski (Ed. in chief), Vol. 2, p. 94-99. Ohrid; Skopje : Faculty of Security.

Luknar, Ivana (2020). Cyber Terrorism Threat and the Pandemic, In *The Euro-Atlantic values in the Balkan countries*, Ed. Cane T.

Mojanoski, Vol. 3, 29-38. Bitola:University “St. Kliment Ohridski”, Skopje: Faculty of Security.

Luknar, Ivana (2022d). International and National Cybersecurity Standards, In *Thematic Conference Proceedings „Protection of Human Rights and Freedoms in Light of International and National Standards”*, Ed. Dragan Blagić, Faculty of Law: University of Priština-Kosovska Mitrovica.

Luknar, Ivana (2022e). Social control theory and cybercrime, *Nacionalni interes* 41(1), 147-159

Public International Law (1815). Final Act of the Congress of Vienna/General Treaty. https://www.hlrn.org/img/documents/final_congress_viennageneral_treaty1815.pdf

Далибор Денда*

Институт за стратегијска истраживања,
Универзитет одбране, Београд (Србија)

ДУНАВ КАО ЗНАЧАЈНА ЛИНИЈА КОМУНИКАЦИЈА И СТРАТЕГИЈСКА БАРИЈЕРА ЗА СРБИЈУ И ЈУГОСЛАВИЈУ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 20. ВЕКА

Сажетак

У раду се указује на значај реке Дунав као значајне линије комуникација и стратегијске баријере за Србију и Југославију у првој половини 20. века. Посебно су истакнуте епизоде Царинског рата, напада Централних сила на Србију 1915. године, указано је на значај југословенског дела Дунава за снабдевање немачке ратне привреде и стратегијске баријере за напредовање Црвене армије и НОВЈ у завршној фази Другог светског рата. Рађен је на основу објављене архивске грађе, мемоара и домаће и иностране литературе.

Кључне речи: Дунав, комуникације, стратегијска баријера, Србија, Југославија.

Почетком 20. века река Дунав заједно са Савом чинила је северну границу Србије са Аустро-Угарском. Под српском контролом налазило се 325 km тока Дунава, од којих је неких 255 km делила са Аустро-Угарском (од Београда до Текије) и око 70 km са Румунијом (од Текије до Радужева). Након завршетка Првог светског рата,

---

* E-mail: dalibor.denda@mod.gov.rs

новостворена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца контролисала је 588 km Дунава, који је протицао кроз њену територију од границе са Мађарском до границе са Румунијом и Бугарском.¹ У првој половини 20. века Дунав је имао две значајне предности за Србију и Југославију. Пре свега, он је представљао прворазредну линију комуникација од огромне привредне важности, нарочитом у случају Краљевине Србије која није имала директан приступ отвореном мору. Поред тога Дунав је био и важна стратегијска препрека у време ратова.

Иако је Србија била чланица Европске дунавске комисије још од њеног оснивања, најпре као вазална отоманска кнежевина а затим од 1878. као независна и међународно призната држава, Србима није пошло за руком да развију сопствену трговачку флоту и искористе све погодности које су произилазије из српске позиције на Дунаву, све до краја 19. столећа. Главни конкуренти који су кочили развој српске флоте били су моћно аустријско Прво дунавско паробродарско друштво и од 1896. године мађарско бродарство *MFTR (MAHART)* који су располагали са више од 200 пароброда и око 1.000 товарних баржи. Они су држали монопол на сав превоз српске робе и путника Дунавом, који је, због неразвијености железничке мреже био главна саобраћајна артерија за Србију. Високе тарифе тих друштава, које су биле четири пута више од тарифа сличних компанија у другим областима, имале су за циљ да Србију учине зависном од трговинске организације Беча, Будимпеште и Трста, као и да суштински онемогуће њене трговинске везе са Црним морем. Поред непостојања сопствене трговачке флоте и неразвијене железнице, томе је доприносила и слаба проходност Дунава кроз Бердапску клисуру.

Ствари су међутим почеле рапидно да се мењају током деведесетих година 19. века. Томе је значајно допринела и изградње првих железничких пруга током осамдесетих година. У другој половини 1889. године Србија је располагала са 532,2 km железничких пруга, 51 железничком станицом, 27 локомотива, 127 путничких и 701 теретни вагон.² Након позитивних искустава са железницом српска елита постајала је све више свесна свих користи које може донети добро развијена саобраћајна инфраструктура. Захваљујући одлукама српске Народне скупштине из априла 1890. и привилегијама датим за

¹ Милан Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав: Дунавска политика југословенске краљевине 1918 – 1944*, (Београд: Институт за савремену историју, 2014), 15.

² Trajan Stojanović, „Racionalizacija” ekonomije malog prostora: Srbija i velike sile 1881–1914”, 3–4 /www.sepa.gov.rs/download/odrziviRazvoj/Trajan.pdf/приступљено 05.03.2023/

оснивање Српског бродарског друштва, оно је почело са радом три године касније, 1. октобра 1893. године.³ Развој речног саобраћаја у Србији убрзало је и отварање Сипског канала 1896. године. Градња канала требала је такође да допринесе везивању српске трговине за Аустроугарску. Ова хидротехничка грађевина изграђена у Ђердапској клисури, на десној (српској) обали реке била је дуга 1843 и широка 80 метара. Дубина од три метра при најнижем водостају омогућавала је пролаз чак и великим речним бродовима. Циљ изградње канала био је повећања пропусне моћи Дунава. Његова градња коштала је пет пута више од градње технички бољег Килског канала, а дажбине за пролаз наплаћиване су двоструко а за тонажу троструко више него на Килском каналу.⁴ Ипак, захваљујући Сипском каналу пловидба најопаснијим деловима Ђердапске клисуре постала је безбеднија и лакша. У наредних 20 година, Српско бродарско друштво развијало се постепено. На почетку Првог светског рата оно је располагало са шест путничких пароброда, шест тегљача и 57 баржи укупне снаге мотора 4.880 КС и укупне носивости од 27.380 тона. У то време Краљевина Србија поседовала је 3,66% укупне снаге мотора и 1,86% укупне носивости целокупних бродских транспортних капацитета на Дунаву.⁵

Важност Дунава за Србију нарочито је почела да расте почетком 20. века. Тада је Србија која је у спољној трговини третирана готово као колонија Аустро-Угарске, у периоду од 1906. до 1911. године, повела борбу за економско осамостаљивање у односу на Двојну монархију. До тренутка када је уведена забрана на увоз производа из Србије, Аустро-Угарска је била главни српски трговински партнер према коме је било усмерено више од 85% српског извоза.⁶ У том тренутку дунавски пловни пут одиграо је важну улогу у покушају Србије да пронађе нова тржишта и одржи економску стабилност. Како би отворила пут својој трговини, Србија је планирала изградњу жељезничке пруге од Радујевца на Дунаву до обале Јадранског мора (до лука Драч или Бар) и од Кладова, преко Ниша и османске територије, до Јадрана. Изградњом пруге требало је повезати дунавски пловни пут са Јадраном, а с обзиром на конвенцију потписану у Букурешту 3. јула 1898. године о изградњи моста

³ М. Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав*, 151.

⁴ Т. Стојановић, „Racionalizacija” ekonomije malog prostora: Srbija i velike sile 1881 – 1914”, 3.

⁵ М. Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав*, 152 – 153.

⁶ Т. Стојановић, „Racionalizacija” ekonomije malog prostora: Srbija i velike sile 1881 – 1914, 8.

између Кладова и Турну Северина, ова жељезница је требало да буде директно повезана са румунским жељезницама.⁷ У то време српска роба извозила се најчешће Дунавским трговачким путем у два смера: према Црном мору (Сулина) и средњим Дунавом према Немачкој (Регенсбург). Дунавом, Средоземним и Црним морем транспортоване су већином житарице, суве шљиве и пекмез. Као резултат читаве те кампање Немачка је постала главни спољнотрговински партнер уместо двојне Монархије, преузевши више од 40% српског извоза.⁸

	до 1906	1906	1907
Аустро-Угарска	86,5%	41,96%	15,78%
Немачка	5,63%	26,64%	40,4%
Белгија	0,49%	8,75%	15,97%
Остали	7,38%	22,65%	27,85%

Табела 1: Учесће у српском извозу⁹

На тај начин Србија је извојевала своју економску независност. Иако капацитети флоте Српског бродарског друштва нису били довољни, они су одиграли важну улогу у тој борби.

Значај Дунава у стратегијском смислу посебно је дошао до изражаја почетком Првог светског рата. Ова велика европска река је својом ширином представљала моћну баријеру за нападаче на Србију, имајући у виду чињеницу да су за њен прелазак били потребни велики људски, технички и организациони капацитети. Агресор је морао да изврши опсежне и дуготрајне припреме за прелаз Дунава, остављајући тако нападнутом толико потребно време да организује и ојача сопствену одбрану.

У суштини Први светски рат је и почео на Дунаву, када су увече, 28. јула 1914. године монитори аустроугарске речне ратне флотиле *Temes*, *Bodrog* и *Szamos* отворили снажну артиљеријску ватру на српску престоницу Београд. Том приликом бомбардовани су положаји око железничког моста, као и места на Топчидерском брду, а у зору наредног дана станица за бежичну телеграфију на Београдској тврђави. Град до краја септембра претрпео велика материјална разарања. Према речима очевица „А када је освануо дан, 23. септембар, тврђава и варош нису се могли више препознати.

⁷ М. Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав*, 191.

⁸ Димитрије Ђорђевић, *Царински рат Аустро-Угарске и Србије 1906 – 1911* (Београд: Историјски институт, 1962), 504.

⁹ *Исто*.

Све је било порушено, разривено и унакажено од распршених граната.¹⁰ У првим месецима рата аустроугарска Дунавска флотила показала се као веома ефикасна у бомбардовању и осталих српских приобалних градова и одбрамбених положаја српских трупа, као и у уништавању српских пловних објеката. Гранате су падале на Велико Градиште, а код Костолца се пуцало на српске патроле.¹¹ У том периоду Дунав као пловни пут се користио за снабдевање српске војске потребним наоружањем и опремом из Русије. Због тог разлога је у септембру 1914. године руска страна формирала Дунавску експедицију за посебне намене на челу са капетаном бојног брода М. М. Весјолкином. Експедиција је саобраћала од руске луке Рени на Дунаву, до српског пристаништа Прахово. Два прва конвоја приспела су у Србију 21. октобра и 24. новембра 1914. године.¹² Захваљујући руској помоћи која је приспела у октобру и новембру 1914. године, српска војска успела је да заустави аустро-угарску офанзиву и очисти српску државну територију од непријатељских војника. Након тога, са циљем паралисања успешних дејстава аустроугарске Дунавске флотиле и заштите доњег Дунава као комуникацијског правца за српске и руске бродове, савезници су крајем 1914. и почетком 1915. године послали у Србију тешке обалске артиљеријске батерије, руски морнарички минерски одред¹³ и патролне чамце. Најпре су стигла два француска топа у новембру 1914. године. затим су крајем године допремљена два руска обалска топа, а у марту 1915. године и помоћ у артиљерији из Велике Британије од четири батерије са по два оруђа, као и још један француски морнарички топ. Обалски топови су постављени на висове изнад река, да би доминирали околином. Једна британска обалска батерија од два дуга топа калибра 120 mm, смештена је десно од порушеног железничког моста на Сави код Београда, док су још два енглеска топа била на Великом Врачару (данас је то врх Звездарске шуме у Београду).¹⁴ Једна руска батерија од два топа калибра 152 mm из Очаковске трвђаве налазила се код Цркве ружице на Калемегдану док је друга батерија од два топа 75

¹⁰ Данило Шаренац, *Топ, војник и сећање: Први светски рат и Србија 1914 – 2009* (Београд: Институт за савремену историју, 2014), 105 – 106.

¹¹ М. Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав*, 25.

¹² Јарослав В. Вишњаков, „На таласима Дунава: руско-српска војноекономска сарадња пре и у току Првог светског рата”, *Војноисторијски гласник*, 2 (2019), 78 – 79.

¹³ О томе видети више : Василий Каширин, „Дунайская одиссея лейтенанта Григоренко. Воспоминания командира русского отряда моряков-минеров в Сербии”, *Родина*, 11 (2010), 132—138.

¹⁴ Д. Шаренац, *Топ, војник и сећање...*, 75 – 77.

mm држала положаје у доњем граду Београдске тврђаве.¹⁵ Француска обалска батерија од три топа калибра 140 mm била је размештена на Топчидерском брду заједно са још две енглеске батерије калибра 120 mm.¹⁶ У фебруару 1915. године у Србију су из Русије послате и минерске јединице из одреда за постављање минских препрека и челичних мрежа у близини аустријске обале и у Ђердапској клисури на Дунаву под командом поручника корвете Семјонова, као и оклопни патролни чамци *Кинџал* и *Сабља* под командом потпоручника Иванова и Шахова.¹⁷ Треба свакако поменути и руске инжењерце под командом инжењеријског пуковника Доброва који су се бавили успостављањем и одржавањем прелаза преко река у позадини српске војске и припремом понтонског парка за прелазак преко Саве и Дунава, као и руску противавионску батерију наоружану топовима 76 mm под командом капетана М. С. Миклашевског која је налазећи се на позицијама код села Велика Каменица штитила луку Кладово на Дунаву и у августу и септембру 1915. године оборила три непријатељска авиона.¹⁸ Захваљујући њиховом дејству пловидба на доњем Дунаву је била сигурна за савезничке бродове све до пада Србије у јесен 1915. године.

Велики ангажман руских снага у заштити српског приобаља и дунавског пловног пута не треба уопште да чуди ако се узме у обзир чињеница да је Дунав крајем 1914. године постао и веома важна рута за снабдевање Русије потребним ратним материјалом од савезника. Разлог томе био је улазак Османског царства у рат на страни Централних сила, чиме је пловидба кроз Босфор и Дарданеле била затворена за савезничко бродовље. Од тог момента, савезници су почели да користе српску државну територију и Дунав као комуникацијски правац за „тајне испоруке” наоружања и војне опреме из Француске и Енглеске за Русију. Испоруке су вршене под маском српске робе, захваљујући чињеници да је Србија поседовала слободну царинску зону у солунској луци. Ове пошиљке су укључивале најважније компоненте за потребе руске војне индустрије, као што су аутомобилски и авијонски мотори, авиони, аутомобили и резервни делови за њих, рефлектори, двогледи, оптика, радио-телеграфска опрема итд. Роба је превожена

¹⁵ *Руска војна помоћ Србији за време Првог светског рата*, зборник грађе, приредили Алексеј Ј. Тимофејев и Дарко Кремић (Београд: Институт за новију историју Србије, 2014), 44.

¹⁶ Д. Шаренац, *Топ, војник и сећање...*, 75 – 77.

¹⁷ Ј. В. Вишњаков, «На таласима Дунава...», 80.

¹⁸ *Руска војна помоћ Србији за време Првог светског рата...*, 45 – 46.

француским паробродима до формално неутралне луке Солун, а затим железницом до Параћина у Србији. Од Параћина до Зајечара роба је затим транспортована пругом уског колосека и камионима, а одатле пругом нормалног колосека до пристаништа Прахово на Дунаву. Одатле су пароброди и барже Весјолкинове Дунавске експедиције за посебне намене превозили робу до Ренија.¹⁹ Са супротне стране је око 45 конвоја са ратним материјалом, који су садржали артиљеријска оруђа, понтонске мостове, телефонски материјал, муницију, пушке, бензин и алкохол било послато из Русије у Србију. Од завршетка Колубарске битке (средина децембра 1914. године), па до 15. марта 1915. године из Русије у Србију достављена је војна опрема у вредности од 15.000.000 рубаља, док је из Француске за Русију преко Србије испоручено 206.000 пушака разног калибра и 231.544 гранате за пољску артиљерију.²⁰ Дунавом је вршено и пребацавање добровољаца, аустроугарских војника углавном српске националности, заробљених на руском фронту, чије је прикупљање одобрила руска влада. Рад на прикупљању добровољаца почео је у лето 1915. године.²¹ Прва група од 1.000 добровољаца из Русије стигла је Дунавом у Србију 27. септембра 1915. године. Од њих је формиран 4. добровољачки батаљон у саставу Добровољачког одреда под командом потпуковника Војина Поповића – војводе Вука.²² Ово пребацавање добровољаца Дунавом вршено је све до уласка Бугарске у рат у јесен 1915. године. Баш у то време налазила се на путу за Србију једна група добровољаца јачине седам официра и 250 подофицира и војника, која се због сврставања Бугарске на страну Централних сила и спречавања руске дунавске пловидбе морала вратити у Одесу.²³

Контрола над Дунавом је била од посебне важности и за Централне силе. Након уласка Османског царства у рат, уз моравско-вардарску долину, као најважнији пут фигурирао је дунавски пловни правац. Тада је за немачку и Аустроугарску Дунав био један од главних канала за превоз оружја и муниције ка новом савезнику

¹⁹ Ј. В. Вишњаков, „На таласима Дунава...“, 88 – 89.

²⁰ Исто, 92.

²¹ Југословенски добровољачки корпус у Русији. Прилог историји добровољачког покрета (1914 – 1918), (Београд: Војноисторијски институт ЈНА, 1954), 12 – 13.

²² Милан Мицић, Српско добровољачко питање у Великом рату (1914 – 1918), Ново Милошево: Банатски културни центар (Београд: РДУ Радио-телевизија Србије, 2014), 38 – 39.

²³ Југословенски добровољачки корпус у Русији. Прилог историји добровољачког покрета (1914 – 1918), 13.

чија је стратешка позиционираност на мореузима била од пресудног значаја за спречавање изласка Русије на топла мора и даљи контакт са савезницима из редова Антанте. Због тога је било нужно да се „од Срба очисти обала Дунава од Оршаве до Видина”.²⁴ То је био и главни разлог за покретање здружене аустро-угарско-немачке и бугарске офанзиве на Србију у октобру 1915. године.

Артиљеријска припрема здружених аустроугарско-немачких снага за прелазак граничних река Дунава, Саве и Дрине почела је 5. октобра коректурним гађањем, да би се наредног дана поподне наставило ураганско дејство артиљерије свих калибара.²⁵ Ватра је била најснажнија код Београда и Смедерева али и код Текије, Рама, Обреновца и Шапца (на Сави). Немци су чак том приликом као ватрену подршку за прелазак 11. армије преко Дунава користили и опсадну батерију супертешких хаубица *M-Gerät 14* калибра 420 mm познатијих под називом „Дебела Берта”. Очевидац је записао да је „Смедерево запаљено, београдска предграђа претворена у рушевине, док су се ровови и заклони пунили лешевима”. Прелаз је почео ноћу 6/7. октобар, код Рама, где је 10 резервни корпус немачке 11. армије, након повлачења Срба изложених јакој артиљеријској ватри без тешкоћа прешао Дунав између ушћа Караша и Нере и код Базјаша. До 9. октобра сигуран мостобран формирао је и 4. резервни корпус у његовом суседству. Даље на западу, 3. армијски корпус је 8/9. октобар почео прелазак с обе стране Смедеревске аде, западно и источно од Смедерева и до вечери 9. октобра већ био на десној обали Дунава. На тај начин је 11. армија до 9. октобра располагала са три мостобрана на простору од Смедерева до Великог Градишта. На левом крилу непријатељске 3. армије код Београда, аустроугарски 8. армијски корпус је ноћу 6/7. октобар пребацио део својих снага на десну обалу Дунава источно од Калемегдана, које су се одржале захваљујући ватреној подршци са речних монитора. У исто време је немачки 22. резервни корпус успео да пребаци мањи део снага на јужну обалу Саве непосредно узводно од Аде Циганлије и да заузме западни и

²⁴ М. Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав*, 21.

²⁵ О офанзиви Централних сила на Србију 1915. године видети више: *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*, књ. VIII – XIV (Београд: Главни ђенералштаб, 1926 – 1928); Милан Зеленика, *Рат Србије и Црне Горе 1915* (Београд: Војноиздавачки завод „Војно дело”, 1954); *Österreich-Ungarns Letzter Krieg 1914 – 1918*, Bd. II – IV (Wien: Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1931 – 1933); *Der Weltkrieg 1914 – 1918*, Bd. VI, IX (Berlin: E. S. Mittler und Sohn, 1933); Max Gallwitz, *Meine Führertätigkeit im Weltkriege 1914 – 1916* (Berlin: E. S. Mittler und Sohn, 1929); Никола Недев, *България въ съгтовната война (1915 – 1918)* (София: Армейски военно-издателски фонд, 1927).

источни део тог речног острва. И поред великих губитака које су претрпела оба непријатељска корпуса прелазак је настављен 7/8. октобар, па су након повлачења трупа Одбране Београда на ободу града, Аустроугари Немци 9. октобра заузели српску престоницу. На тај начин прелаз је успео на главним правцима: Аустроугарска 3. армија је већ 10. октобра подигла два моста преко Саве код Београда. Премошћавање Дунава представљало је ипак много тежи задатак, који 11. немачка армија није могла извршити док не превуче тежак понтонски материјал. То је било могуће урадити тек у моменту када се овлада читавом десном обалом Дунава од Београда до Смедерева и очисте минска поља. Из тих разлога фелдмаршал фон Макензен је своју 11. армију упутио да десним крилом крене преко Смедерева на запад, сматрајући да планско надирање без журбе најсигурније води ка циљу.²⁶ Иако је Дунав је представљао моћну баријеру, за чије премошћавање су били потребни велики људски, технички и организациони капацитети и далекосежне припреме нападача, та велика река овога пута није могла да задржи од прелазка велике и добро припремљене и опремљене непријатељске снаге. Ипак треба истаћи да је прелазак снага 11. немачке армије преко Дунава на делу фронта између Смедерева и Рама током напада на Србију представљао највећу речну десантну операцију у читавој дотадашњој војној историји.

Колапсом Србије 1915. године успостављена је директна саобраћајна веза између Немачке, Аустроугарске, Бугарске и Турске. Поред коришћења железнице, Централне силе су добиле могућност да након разминирања интензивније користе и дунавски пловни пут, који је оживео као никада до тада. Пловидба њихових бродова кроз Ђердап је била активна од 1916. до 1918. године. Само током 1917. и 1918. године кроз Ђердапску клисуру је прошло 7.925 шлепова са товаром од 3.002.465 тона.²⁷

Након Првог светског рата новооснована југословенска краљевина постала је чвориште целокупног пловидбеног система на Дунаву. Југославија је под својом контролом држала 12,5% од читавог пловног тока Дунава и 37,5% пловних путева река Дунавског слива.²⁸ На њеној територији налазиле су се неке од најважнијих инсталација за пловидбу Дунавом као на пример Сипски канал, који

²⁶ Petar Tomac, *Prvi svetski rat, 1914 – 1918* (Београд: Војноиздавачки завод, 1973), 285 – 287.

²⁷ М. Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав*, 32.

²⁸ Исто, 15.

је омогућавао безбедан пролаз бродова кроз Ђердапску клисуру (Гвоздена врата). Захваљујући ратним репарацијама Југославија је дошла у посед најмоћније трговачке флоте на Дунаву. Након коначне расподеле аустроугарске трговачке флоте Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца добила је 97 речних бродова чија је снага мотора износила 27.235 КС, као и 806 баржи и танкера укупне носивости од 354.428 тона.²⁹ Југословенима су такође припала и четири монитора из састава аустроугарске речне ратне флотиле. Захваљујући овим чињеницама, у читавом периоду између два светска рата више од 40% југословенског робног извоза вршено је преко Дунава, а главне југословенске луке на Дунаву биле су развијеније и прометније од оних на јадранској обали. Према подацима Међународне дунавске комисије из 1936. године, Југославија је располагала са 1.109 пловних јединица, што је чинило 32,17% укупне флоте на Дунаву, која је бројала 3.448 пловила.³⁰

Крајем тридесетих година 20. века Дунав је такође играо изузетно важну улогу у снабдевању нацистичке Немачке сировинама и пољопривредним производима са Балкана, а посебно нафтом из Румуније. Стратегијски значај Дунавског базена порастао је и захваљујући плановима о изградњи канала Рајна – Мајна – Дунав ради повезивања Дунава са Северним морем и Атланским океаном и са Балтичким морем преко канала Дунав – Одра.³¹ Колики је био значај Дунава као пловног пута за немачку ратну привреду указује и чињеница да је још пре рата, када је у питању размена са Трећим рајхом, 39,6% југословенског извоза и 33,1% увоза обављано речним путем, док је 1938. године Румунија морским путевима слала у Немачку 682.652 тоне робе, а Дунавом чак 748.381 тону.³² Уочи Другог светског рата Дунав као пловни пут и Ђердапска клисура постали су поприште борби обавештајних служби обеју сукобљених страна. Британска обавештајна служба је припремала диверзантске акције чији је циљ био да се у сектору Ђердапске клисуре спрече немачки транспорти Дунавом.³³ Према плану, постојала су три могућа начина деловања. Први се односио на откуп бродова који су пловили под

²⁹ Исто, 52.

³⁰ Исто, 186.

³¹ Исто, 225.

³² Milan Ristović, *Nemački „Novi poredak” i Jugoistočna Evropa 1940/41–1944/45* (Beograd: VINC, 1991), 272–273.

³³ Elizabeth Barker, *Britanska politika prema Jugoistočnij Evropi u II svjetskom ratu* (Zagreb: Globus, 1978), 51.

немачком заставом да би се тиме ослабила немачка трговачка флота. Други је ишао на подмићивање посада на бродовима на Дунаву и позивање дунавских pilota из Ђердапске клисуре да остану ван дужности уз пуну плату коју би им давали Британци. Трећи, најрадикалнији начин предвиђао је диврзије уз употребу експлозива ради урушавања стрмих литица Ђердапске клисуре у Дунав.³⁴

Од 1939. године па на даље било је много покушаја Британаца да онеспособе овај речни пролаз, али они нису дали никакве резултате. Према извештају оперативца SOE (Secret operation executive) Џорџа Тејлора (George Taylor) послатом из Атине 26. фебруара 1941. године рад Британаца на субверзијама на Дунаву на тлу Југославије почео је септембра 1939. године. Њихова идеја била је да се минира висока литица на јужној страни Казанске клисуре у нади да би се обрушила довољна количина стена и земље којом би се Дунав потпуно блокирао за неколико месеци. Акције Британаца на тајном бушењу ходника и комора биле су откривене у децембру 1939. године, када је била завршена тек десетина предвиђених радова. Послове на припреми минирања након тога преузео је југословенски Генералштаб. Британци су након тога преко својих веза у југословенским војним круговима све до априлског рата 1941. године безуспешно покушавали да наведу југословенски Генералштаб да заврши радове и да људи из војске активирају експлозив у прави час, без обзира на став југословенске владе. Југословенска влада и Генералштаб били су првих месеци 1941. године чврсто решени да не изазивају Немце, којима су дозволили да посеку дрвеће које је расло на литици изнад Казана и које је омогућавало Британцима раније да своје операције прикрију од посматрача на северној страни. У фебруару 1941. године за завршетак радова на минирању казанског гребена требало је око три месеца уколико би се радови изводили у тајности или око шест седмица уколико би се радови изводили претежно јавно. Британци су тада наставили са убеђивањем и политичким притисцима на кнеза намесника Павла Карађорђевића који им је од раније био наклоњен, као и подмићивањем високих југословенских званичника са циљем да се обнове радови за план „Казан”. У исто време предложили су југословенском Генералштабу и други план, који је по њима имао више изгледа на успех. План се састојао од истовременог дизања у ваздух бране на Гребену и Јуц брзаку. Резултат би био толико проширење реке да би се

³⁴ М. Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав*, 225 – 226.

дубина Гребен канала смањила испод нивоа пловности. Према плану, непосредно пре дизања бране у ваздух 16 бродова Шулицове флоте (Schultz) које су Британци купили почетком 1940. године за потребе диверзија, а потом предати југословенском Генералштабу, били би пуштени низ воду (по могућности натоварени цементом) и потопљени у Казанском теснацу. На тај начин Дунав би постао сувише плитак за пловидбу између Гребена и Јуца, док би Немцима требало много времена да уклоне потопљене бродове. Ту акцију могли су да изведу само Југословени, а Британска улога била би у томе да убеди генералштаб и кнеза намесника да изврше припреме за коначну акцију и преко утицаја војводе Илије Трифуновића – Бирчанина који се налазио на челу Удружења четника и сарађивао са Британцима, на југословенске официре, обезбеди да се акција изврши. Као завршни потез војвода Илија Трифуновић – Бирчанин требало је да обезбеди да група његових Чеха – диверзаната изврши препад на теснац Ђердапске клисуре и тамошњу железницу чије су се две локомотиве користиле за вучу реморкера и шлепова узводно кроз теснац. чети су требали да скрену те локомотиве у реку и разоре пругу.³⁵ Како је Југославија била економски зависна од Трећег рајха, а политички и војни притисак нацистичке Немачке се све више осећао, земља је морала пажљиво да вага сваки свој потез како у међународној политици тако и по питању Дунава. О могућности британских саботажа на Ђердапу немачко Министарство иностраних послова извештавао је посланик у Београду Виктор фон Херен. Те акције су предупредиване у сарадњи са југословенским обавештајним службама. Због опасности од саботажа у ђердапском сектору спровођене су и посебне безбедносне мере у погледу кретања бродова и људи па је на предлог југословенског Министарства иностраних послова основан Стални комитет за безбедност пловидбе на Дунаву. Осим тога југословенске власти су на Сипски канал као обезбеђење упутиле једну пешадијску чету, вод земаљске артиљерије и вод противавионских митраљеза из састава 9. пешадијског пука. Такође, из Новог Сада су упућени речни монитори *Драва* у Текију и *Сава* у Велико Градиште, као и четири моторна чамца у Кладово, Текију, Доњи Милановац и Велико Градиште.³⁶ Из наведених разлога сви британски планови остали су неостварени до краја априлског рата.

³⁵ Marko Pivac, „Rad britanske tajne službe u Jugoslaviji u predvečerje Aprilskog rata 1941. godine”, *Tokovi istorije*, 1 (2010), 211 – 212.

³⁶ М. Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав*, 227 – 228.

Крајем 1939. и почетком 1940. године француски генерал Максим Вејган (Maxime Weygand) је у комуникацији са југословенским, румунским, грчким и турским генералштабовима израдио планове о отварању балканског фронта против Немаца на Дунаву. Ти планови „пали су у воду” након пораза Француске у мају и јуну 1940. године.³⁷ Дунав као стратегијска препрека фигурирао је и у југословенским ратним плановима прављеним у годима које су непосредно предходиле инвазији сила Осовине. Тако је према плану Р40 главна одбрамбена линија била Дунав – Сава – Уна – Велебит, након чега се предвиђало одступање ка југу после давања битке.³⁸

Колики је био значај Дунава за силе Осовине могло се видети у Априлском рату 1941. године, када су Немци на Дунаву и отпочели прве акције напада на Краљевину Југославију. У ноћи 5/6. април 1941. године око 2 часа иза поноћи једна ојачанља немачка получета као претходница ојачаног батаљона из специјалног пука *Бранденбург* је из Турн Северина у Румунији форсирала Дунав и препадом на иначе слабе југословенске снаге (једна пешадијска чета и један вод топова 80 mm) које су биле одговорне за његово обезбеђење, заузеле Сипски канал, најважнији од седам канала који су водили кроз Ђердапску клисуру. Користећи се добро организованом шпијунажом и саботажом код посаде на сектору Сип – Кладово, Немачки специјалци су заробили већи део југословенских снага, чиме су преухитрили јединице југословенске Речне флотиле да изврше планирано запречавање Сипског канала и обезбедиле пловидбу Дунавом.³⁹

Након окупације Југославије, један од најважнијих задатака за Осовину било је обезбеђење дунавске обале и осигурање овог воденог пута за несметану пловидбу немачких конвоја. У том тренутку снабдевање немачке ратне машинерије нафтом било је могуће готово искључиво из изворишта у Румунији. Готово 80% свих испорука горива из Румуније превожено је Дунавом. Према југословенским обавештајним извештајима из јула 1943. године поред Београда је

³⁷ О томе видети више: Далибор Денда, „Королевство Југославија и француски планови отварања балканског фронта у 1939–1940 г.”, *Руски Сборник: Истраживања по историји Русије*, 29 (2020), 601 – 619.

³⁸ Далибор Денда, *Шлем и шакача: војни фактор и југословенско-немачки односи (1918 – 1941)*, Нови Сад: Матица српска, 2019, 645 – 646.

³⁹ Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. godine. Uzroci i posledice poraza*, knj. 2, (Beograd: Narodna knjiga, Ljubljana: Partizanska knjiga, Titograd: Pobjeda, 1984), 279 – 280.

дневно пролазило између 100 и 200 шлепова за превоз нафте.⁴⁰ Из тих разлога су југословенске обале Дунава биле веома строго и пажљиво чуване. Надзор над речним саобраћајем у обавештајном и контраобавештајном смислу било је у надлежности Центра за везу у Београду, док је контролу вршила бродска и речна полиција чија су се одељења и лучке капетније налазила у Земуну, Београду, Панчеву, Смедереву, Великом Градишту, Доњем Милановцу, Кладову и Прахову.⁴¹ Немачки гарнизони били су распоређени и у малим подунавским насељима каква су била Велико Градиште, Голубац, Добри и Доњи Милановац, док су немачки речни ратни бродови су такође често патролирали српским делом Дунава.⁴² Мада су покушаји диверзија припадника југословенског покрета отпора били многобројни, немачке окупационе снаге су успевале да држе безбедно у својим рукама подручје Ђердапске клисуре све до септембра 1944. године. Током савезничког бомбардовања Југославије које је трајало од априла до септембра 1944. године страдали су и неки градови на Дунаву, као и немачки транспорти који су превозили нафту. У том периоду Београд 11 пута, Земун четири пута, Нови Сад три пута и Смедерево два пута. Током ових акција савезници су успели да оштете два моста на Сави и Дунаву у Београду.⁴³ Немачке снаге су коначно потиснуте са доњег Дунава захваљујући незауостављивом напредовању Црвене армије дуж обала те реке крајем августа и почетком септембра 1944. године. Овај продор довео је до преласка Румуније и Бугарске на страну антифашистичке коалиције док су се савезничке совјетске трупе приближиле југословенским границама. Од тада Дунав поново добија улогу стратегијске препреке, али овај пут у корист Немаца. На совјетској страни, поред јединица Трећег украјинског фронта и делова јединица Другог украјинског фронта, значајну улогу у операцијама одиграла је и Дунавска речна ратна флотила. Дунавску флотилу која је формирана у лето 1944. године чинили су бригада оклопних чамаца (22 оклопна чамца, 10 полуглисера и 10 чамаца „ЗИС”), 4. самостална бригада речних бродова (монитор „Железњак”, 14 оклопних чамаца, 12 чамаца

⁴⁰ Милан Терзић, „Дунав, најважнији пловни пут између Европе и Истока (извештаји југословенској краљевској влади у другом светском рату)”, *Војноисторијски гласник*, 1 (2009), 76.

⁴¹ М. Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав*, 244.

⁴² М. Терзић, „Дунав, најважнији пловни пут између Европе и Истока (извештаји југословенској краљевској влади у другом светском рату)”, 74.

⁴³ М. Гулић, *Краљевина Југославија и Дунав*, 253 – 255.

наоружаних „каћушама”, 22 чамца – миноловца и 15 полуглисера), пет копнених артиљеријских батерија, ПВО дивизион, батаљон маринаца и пратеће службе, односно све укупно око 6.500 људи.⁴⁴

Заједничка операција јединица Трећег украјинског фронта Црвене армије и Народноослободилачке војске Југославије довела је до ослобођења главног града Југославије Београда, 20. октобра 1944. године.⁴⁵ Након ослобођења Београда извиђачка група совјетских маринаца Дунавске флотиле ушла је 22. октобра релативно лако и у Нови Сад, који су науштале последње немачке јединице. Ипак Немци су се спемали да искористе Дунав као шороку и природну водену препреку и што дуже вна њој задрже јединице Црвене армије. Захваљујући томе, највећа битка на територији Југославије у Другом светском рату коју су водиле Црвена армија и Народноослободилачка војска Југославије одиграла се код села Батина у Барањи, на десној обали Дунава од 11. до 29. новембра 1944. године. Наиме, након формирања Сремског фронта јединице III украјинског фронта морале су да заобиђу немачку линију одбране и да поново пређу Дунав. За прелазак велике реке изабрана су три места: код Вуковара, Апатина и Батине. Главни удар био је планиран да се изведе код села Батина, које се налази на десној (хрватској) страни Дунава у подножју Беломанастирске греде која доминира са истока и запада над равницом. Немци су претворили Батину у јако упориште са неколико одбрамбених линија. Чињеница да је Дунав код Батине широк 500 метара те да је лева (српска) обала ниска и мочварна представљали су додатне проблеме за форсирање тог правца и пребацивање трупа. Значај заузимања ових положаја био је велики јер се иза Беломанастирске греде простирала широка равица без природних препрека на којој би у пуном залету и снази могло да се искористи дејство оклопних јединица Црвене армије. У Батинској бици учествовало је са немачке стране око 60.000 бораца и око 200 артиљеријских оруђа. Међу њима се поред Намаца борила и 13. СС «Ханцар» дивизија састављена од босанско-херцеговачких муслимана као и мање хрватске и мађарске јединице. Са совјетске стране у бици је учествовала 57. армија III украјинског фронта ојачана са две бригаде Народноослободилачке војске Југославија (12. и 51.

⁴⁴ Алексеј Ј. Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији. Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941 – 1945* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2011), 320, 323.

⁴⁵ Видети више: *Београдска операција* (Београд: Институт за војну историју Министарства одбране СССР и Војноисторијски институт ЈНА, 1989).²

војвођанска бригада) са око 90.000 војника и око 1.200 артиљеријских оруђа, док је ваздушну подршку пружала 17. ваздушна армија. Након дуготрајних и исцрпљујућих борби борци Црвене армије и НОВЈ успели су да споје батински и апатински мостобран, чиме је отворен пут на потезу Кнежеви Виногради – Бели Манастир, након чијег освајања је Црвена армија избила на операцијску просторију све до Балатонског језера. Дунав се ипак показао као снажна баријера и остао блокиран, јер су немачке и хрватске јединице упорно браниле прилазе граду Вуковару, а непријатељске артиљеријске јединице позициониране у граду су сметале бродовима Дунавске флотиле да се попну узводно. Препад снага Црвене армије и НОВЈ на Вуковар 8. децембра 1944. године није успео, па је овај положај остао сметња за пловидбу на Дунаву све до пробоја Сремског фронта, априла 1945. године.⁴⁶ Тек након тога, читав ток Дунава на југословенској територији био је слободан за пловидбу. По завршетку рата Дунав је поново добио улогу прворазредне међународне комуникације од огромног значаја за привреду социјалистичке Југославије.

Река Дунав као важна саобраћајна и трговинска артерија за Србију је почела да игра значајну улогу тек крајем 19. и почетком 20. века, иако је она још као трибутарна кнежевина Отоманског царства била чланица Дунавске комисије. До тада је сав саобраћај на српском делу Дунава био у рукама аустроугарских паробродарских компанија. Осамостаљењу Србије у саобраћајном смислу у односу на Двојну монархију крајем 19. века допринео је како развој железница у Србији и на Балкану, тако и изградња Сипског канала и сопствене трговачке флоте на Дунаву. Значај Дунава као међународног пловног пута за српску спољну трговину дошао је нарочито до изражаја у време „Царинског рата” са Аустроугарском (1906 – 1911), када је том реком према Немачкој и румунским и руским ликама на Црном мору преусмерен велики део српског извоза, који је до тада углавном ишао у Двојну монархију. Саобраћајне могућности Дунава и балканских железница према Солуну, Варни и Константинопољу били су од пресудног значаја за српско привредно осамостаљење у односу на Аустроугарску које је тада извојевано. Након завршетка Првог светског рата Дунав који је великим делом свога тога пролазио кроз новонасталу Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца (Југославију) постао је главна жила куцавица југословенског трговачког саобраћаја,

⁴⁶ А. Ј. Тимофејев, *Руси и Други светски рат у Југославији. Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941 – 1945*, 326 – 333.

док је Краљевина као један од сукцесора Аустроугарске наследила и највећу комерцијалну флоту на Дунаву. Дунав је у првој половини 20. века одиграо значајну улогу као рута за снабдевање и стратегијска препрека у време рата Србије и и Централних сила. Дунавом се одвијало снабдевање Србије ратним материјалом из Русије, али су највећом европском реком у контра смеру ишле и испоруке савезничке војне опреме Русији која је преко Солуна и српских железница била даље усмеравана Дунавом бродовима експедиције посебне намене под командом капетана бојног брода Весјолкина, ка руској луци Рени. О значају Дунава као стратегијске препреке говори и чињеница да је аустроугарски и немачки прелазак Дунава у време офанзиве Централних сила на Србију у јесен 1915. године представљао и највећу амфибијску операцију у дотадашњој историји ратовања. Стратегијски значај југословенског дела Дунава на међународном плану нарочито је дошао до изражаја у периоду који је непосредно претходио Другом светском рату. Тај пловни пут био је најважнији за снабдевање Трећег рајха нафтом из Румуније као и рудама и прехрамбеним производима из Југославије и Бугарске. Због тога је за Немце од посебног значаја било очување проходности Дунава пре свега у Ђердапској клисури и на Сипском каналу, где се она вештом диверзијом најлакше могла прекинути на дужи рок. Из тих разлога је и први задатак немачких инвазионих снага приликом напада на Краљевину Југославију априла 1941. године било баш заузимање и спречавање минирања Сипског канала. У току немачке окупације Србије од 1941. го 1944. године посебне мере безбедности примењиване су на Дунаву, тако да је он остао плован за немачку флоту све до продора трупа Црвене армије на доњи Дунав у лето и јесен 1944. године. Након ослобођења Београда и северних делова Србије (Војводина) код Батине на Дунаву се одиграла и највећа битка између Црвене армије и НОВЈ са једне и снага Осовине са друге стране на тлу Југославије. О томе колико је значајна стратегијска препрека Дунав био сведочи и чињеница да се и поред заједничких напора совјетских и југословенских трупа да ослободе Дунав за несметану пловидбу, то није десило све до пробоја Сремског фронта, априла 1945. године. Након рата Дунав је поново добио улогу прворазредне међународне привредне комуникације од прворазредног значаја за социјалистичку Југославију.

Colonel Prof. Dr. Dalibor Denda*

Senior Research Fellow

Strategic Research Institute, University of defense,

Belgrade, Serbia

THE DANUBE AS A SIGNIFICANT COMMUNICATION LINE AND STRATEGIC BARRIER FOR SERBIA/ YUGOSLAVIA IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Summary

At the beginning of twentieth century, the Danube, together with Sava River, formed the northern border of Serbia with Austria-Hungary. After the First World War ended, the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes controlled 588 km of the Danube, the second longest European river, which flowed through its territory from the border with Hungary to the border with Romania and Bulgaria. During the first half of the twentieth century, the Danube had two significant benefits for Serbia and Yugoslavia. First of all, it was a first-class international communication line of great importance for the national economy, especially for the Kingdom of Serbia that had no direct access to the sea. Secondly, it played the role of a strategic barrier during wartime. Its significant role was especially important for Serbia during the "Custom-" or "Pig"-War with Austria-Hungary from 1906 to 1911. In that period, Serbian goods were exported mostly via the Danube trade route in two directions: toward the Black Sea (Sulina) and Germany (Regensburg). As a result of this, Germany

---

* Email: dalibor.denda@mod.gov.rs

became the main trade partner of Serbia instead of the Dual Monarchy.

During the First World War, the Danube was a natural obstacle along the Austrian front and a strategic communication and supply line, not only for supplying Serbia from Russia, but also for supplying Russia with war materials from the allies (from Thessalonica via the Serbian railroads to the Danube port of Prahovo, and thence to Reni). It was also of significance for the Central Powers for the supply of Turkey and later Bulgaria. This was the main reason for the launch of a joint Austro-Hungarian, German, and Bulgarian campaign against Serbia in October 1915. During that campaign, the Germans crossed the Danube in what was at that time the greatest amphibious operation in history. After the First World War, the newly established Yugoslav Kingdom, thanks to war reparations, obtained the largest commercial fleet on the Danube.

During the interwar period more than 40% of Yugoslav goods were exported via the Danube. In the late 1930s, the Danube also played an important role in supplying Nazi Germany with raw materials from the Balkans and in particular with oil from Romania. The only suitable place to disable the supply of German war machinery was the Iron Gates gorge on the Yugoslav–Romanian Danube border. From 1939 on, there were many attempts by the Allies to disable this river passage. During 1939 and 1940, plans were developed by the French general Maxime Weygand, in concert with the Yugoslav, Romanian, Greek and Turkish General Staffs, on opening the Balkan front against the Germans on the Danube.

The significant value of the Danube was seen in April 1941, when the Germans actually began the Invasion of Yugoslavia; on the night of 5th April 1941, they captured the Yugoslav Army company guarding the Sip canal, the most important of 7 canals cut through the Iron Gates gorge. During the Second World War, the Allies bombed many ports on the Danube as well as German transports carrying oil. This supply line was definitively cut with

the joint Soviet and Yugoslav offensive that ended with the liberation of Belgrade. Furthermore, the biggest battle that occurred during the Second World War in Yugoslavia, fought by the Red Army and Yugoslav Peoples Liberation Army, took place at the village of Batina in Baranja on the right bank of the Danube from 11 to 29 November 1944.

Јелена Тодоровић Лазић*

Институт за политичке студије, Београд

МАКРО-РЕГИОНАЛНЕ СТРАТЕГИЈЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ НА ПРИМЕРУ ДУНАВСКОГ РЕГИОНА**

Сажетак

Предмет овог рада представља анализа макрорегионалних стратегија – МРС као релативно новог инструмента у рукама ЕУ на примеру Стратегије за Дунавски регион ЕУСДР која је донета 2011. године, заједно са најновијим Акционим планом из 2020. године. МРС као инструменти ЕУ, имају двојаку природу – истовремено су и геополитички и инструменти европске кохезионе политике. Циљ рада је да нам на основу анализе досадашњих резултата и домета ЕУСДР пружи увид у ефикасност али и сврсисходност овог инструмента у пракси. Први део рада је посвећен дефинисању макро-региона као и његовој повезаности са неким теоријским приступима попут новог регионализма или приступа управљања на више нивоа. У другом делу следи представљање ЕУСДР (Дунавски регион, управљање, циљеви, инструменти финансирања). Последењи, трећи део рада доноси до сада остварене резултате у оквиру ЕУСДР као и могуће предлоге за будући развој. То је посебно значајно за Србију као учесницу у ЕУСДР и као кандидата за чланство у ЕУ.

---

* todorovic.j82@gmail.com

** Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе“, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

Кључне речи: *макро-региони, макро-регионална стратегија (МРС), Европска унија, Дунавски регион, Стратегија ЕУ за Дунавски регион (ЕУСДР)*

НАСТАНАК МАКРО-РЕГИОНАЛНИХ СТРАТЕГИЈА ЕУ

Макро-регионална стратегија (МРС) представља политички оквир који омогућава државама или субнационалним ентитетима које се налазе у истом региону, да заједнички пронађу решења за заједничке проблеме. На тај начин, они имају користи од јачања сарадње, имајући у виду главни циљ да заједничке акције буду ефикасније него да су се тим питањима бавили изоловано. За разлику од класичних пројеката у традиционалним програмима финансирања Комисије, фокус МРС није на једнократним активностима са унапред одређеним почетком и фиксним датумом завршетка већ оне пружају оквире сарадње помоћу којих се успостављају мреже заинтересованих актера.

Стратегија Европске уније за регион Балтичког мора (ЕУСБСР) представља прву макро-регионалну стратегију Европске уније (ЕУ) која је усвојена 2009. године, 2011. године уследила је Стратегија ЕУ за Дунавски регион (ЕУСДР). Обе представљају нове начине вођења регионалне политике ЕУ. Без успостављања нових правила, без нових институција и без увођења нових извора финансирања, макро-регионална димензија регионалне политике ЕУ најчешће се тумачи као нова додатна вредност европске територијалне политике (Turşi 2015). Иако је концепт макро-региона релативно нов у речнику ЕУ, сличне субрегионалне иницијативе које предвиђају кооперативне аранжмане у мањим географским целинама, као што су Балтик, Баренц, Арктик и Црно море, постоје од краја Хладног рата (Cottey 1999).

Стварање макро-региона у ЕУ може се тумачити у складу са теоријом новог регионализма (НР). Концепт НР потиче из литературе о планирању и од средине 90-их година 20. века користи се за решавање различитих проблема којима се најбоље може приступити са регионалног нивоа, као што су утицаји на животну средину, неуједначен регионални развој (Turşi 2015). НР је директно повезан са неколико покрета као што су нови урбанизам, одрживе заједнице и паметан раст. Нови регионализам наглашава отвореност региона

као друштвених конструкција (Hajizada and Marciasq 2013) које имају локализоване системе управљања и друштвено-економска средства, и који деле специфичне проблеме који се могу решити кроз децентрализован приступ. Ова перспектива промовише регионални развој оснаживањем локалних актера, стварањем повезаности међу њима, уношењем нових интереса у регионалну агенду и олакшавањем стварања нових, иновативних иницијатива.

Бројна питања у региону Балтичког мора или Дунавском региону захтевала су заједнички рад – рад преко граница и националних интереса. Златна правила макро-региона о којима је одлучио Савет за опште послове у априлу 2011. су три НЕ: нема новог законодавства, нема нових институција, нема нових извора финансирања и три ДА: боље усклађивање финансирања, боља координација, нове идеје. У званичној реторици ЕУ, покретачка снага стратегија макро-региона је ендогена – проналажење нових начина за суочавање са изазовима и коришћење могућности у региону (погоршање стања животне средине Балтичког мора или неискоришћени потенцијал за побољшање пловности и квалитета воде за атрактивни Дунавски регион). Поред новог регионализма, макро-регионални приступ се повезује и са концептом управљања на више нивоа. Овај концепт који је развијен крајем 20. века, претпоставља да јавну управу могу спроводити хоризонталне и флексибилне, не нужно формализоване, мреже сарадње између различитих јавних и приватних актера. Такав модел управљања на више нивоа укључује сарадњу између ентитета на нивоу ЕУ, националном и регионалном нивоу (Тодоровић Лазић 2019, 50) те се као такав може применити и на макро-регионе. До сада је ЕУ донела четири макро-регионалне стратегије: Стратегија ЕУ за регион Балтичког мора ЕУСБСР (2009), Стратегија ЕУ за Дунавски регион ЕУСДР (2011), Стратегија ЕУ за Јадранско-јонски регион ЕУСАИР (2014), Стратегија ЕУ за Алпски регион ЕУСАЛП (2016). Свака од ових Стратегија, праћена је Акционим планом који се редовно ажурира. Макро-регионе сачињавају државе чланице ЕУ и оне које нису чланице ЕУ – 19 земаља чланица ЕУ и 10 држава које нису чланице ЕУ. Међутим, мора се истаћи да Алпски регион има посебан статус јер обухвата и ЕФТА државе – Лихтенштајн и Швајцарску. Највећи број земаља припада Дунавском макро-региону, а најмањи Алпском региону. Немачка (неке од њених савезних држава) и Словенија припадају трима макро-регионима. Државе које су учеснице у два макро-региона су и

Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија. Макро-региони су релативно слични по броју становника (75 – 115 милиона), али се значајно разликују по величини. Посебно треба истаћи да је учешће држава кандидата за чланство у ЕУ у макро-регионима велики плус, како за ЕУ тако и за поменуте државе јер се на тај начин оне додатно ангажују у процесу изградње капацитета односно, припрема за будуће чланство (Vukadinović 2022).

Некада се дешава да се макро-региони мешају са евро-регионима који постоје више од 50 година. Међутим, међу њима постоје значајне разлике. У евро-регионима кључну улогу имају локални и регионални нивои сарадње (Тодоровић 2008). Локалне и регионалне власти потписују споразуме о успостављању евро-региона. С друге стране, у макро-регионима, кључну улогу имају ЕУ и национални ниво. Ако се фокусирамо на структуру, евро-региони су много институционализованији, имају своје статуте који морају бити у складу са законима земаља у којима се налазе. Такође, евро-региони заузимају гранична подручја и покривају (са неколико изузетака) територију која је значајно мања од макро-региона. У том смислу, може се рећи да је проширење било важан фактор за настанак макро-региона (Пророковић 2014). У случајевима Балтичког мора и Дунава, проширење је значило да су ове воде постале – у великој мери – унутрашње воде ЕУ.

Дебату о макро-регионалним стратегијама ЕУ треба схватити у односу на различите промене у оквиру политика Европске уније где је посебно значајна чињеница да је са Лисабонским уговором територијална кохезија постала централни циљ ЕУ (Тодоровић Лазић 2021, 106). Иако се термин макро-региона није експлицитно помињао у политичким документима ЕУ (први пут је употребљен у документу из 2005. године где су макро-региони одвојени од микро-региона, углавном мањих прекограничних региона), идеја је била присутна од Беле књиге о управљању из 2001. године (Dühr 2011). Основа за макро-регионалне стратегије ЕУ може се наћи у документу који је септембра 2009. године, представио Павел Самецки, некадашњи ЕУ комесар за регионалну политику. У документу се наводи да је макро-регион „подручје које укључује територију из више различитих земаља или региона повезаних са једном или више заједничких карактеристика или изазова” (Samecki 2009). Ова дефиниција има територијалну и функционалну димензију. Из територијалне перспективе, имплицира да су укључене бројне

националне државе и региони, што захтева сарадњу преко националних граница. Функционална димензија концепта сугерише да се у првом реду, концепт макро-региона заснива на великим природним или пејзажним системима, као што су екосистеми Балтичког мора или реке Дунав и на међуповезаностима између територија које произилазе из заједничког екосистема и других економских и друштвених веза. Европска комисија је од почетка наглашавала да се циљеви макро-регионалне стратегије не могу диктирати одозго, већ да их треба развити одоздо као одговор на потребе и проблеме региона (Mcmaster and Van der Zwet 2016).

Макро-регионалне стратегије имају неке карактеристике које их издвајају од других облика територијалне сарадње између држава чланица ЕУ: мултисекторски приступ (координација међу политикама), мулти-инструментални приступ и мулти-актерски приступ. Ако упоредимо макро-регионалну стратегију са шемом територијалне сарадње (ИНТЕРРЕГ), долазимо до следећих разлика. Макро-регионална стратегија наглашава транснационалну, хоризонталну димензију политика и има за циљ јачање територијалне кохезије кроз сарадњу на билатералном, мултилатералном, наднационалном и субнационалном нивоу. Поред тога, макро-регионалне стратегије обезбеђују основу за екстерну сарадњу јер укључују политику проширења и политику суседства. За разлику од њих, главне шеме територијалне сарадње (ИНТЕРРЕГ) представљају модел финансирања за различите транснационалне пројекте и укључују далеко мање мултисекторске координације.

Када говоримо о улози и значају макро-регионалних стратегија у односу на постојеће програме финансирања транснационалне сарадње, треба поменути и став Асоцијације европских пограничних региона (АЕБР) да би „макро-регионалне стратегије могле бити корисне у одговарајућим областима и у појединачним случајевима, али цела европска територија не би требало да буде покривена макро-регионалним стратегијама” (АЕБР 2011). Такође, неке државе чланице изразиле су резерве у вези са макро-регионалним приступом ЕУ. У одговору Владе, сада већ бивше чланице Велике Британије на Пети извештај о кохезији, стоји да „макро-регионалне стратегије неће бити прикладне за све регионе и да ЕУ не би требало да ствара вештачке регионе који не деле заједничке карактеристике и изазове” (Dühr 2011).

СТРАТЕГИЈА ЕУ ЗА ДУНАВСКИ РЕГИОН-ЕУСДР Дунавски регион

Подручје на које се односи ЕУСДР обухвата слив реке Дунав (Дунавски регион) у дужини од 2.857км, укључујући и делове планинских ланаца одакле потичу њене притоке (као што су Алпи или Карпати). Протеже се од Шварцвалда (Немачка) до Црног мора (Румунија-Молдавија-Украјина) и у њему живи око 115 милиона становника. Укључујући 14 земаља, највећи је по величини и најразноврснији макро-регион: чини га девет држава чланица ЕУ (Аустрија, Бугарска, Хрватска, Чешка, делови Немачке, Мађарска, Румунија, Словачка, Словенија), три државе Балкана које су кандидати за ЕУ чланство (Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија) и две суседне земље које су недавно постале кандидати за чланство (Молдавија, делови Украјине). Дунавска стратегија је формално настала 13. априла 2011. године када је Савет ЕУ за опште послове усвојио Комуникацију и пратећи Акциони план о ЕУСДР-у (European Commission 2010).

Дунавски регион суочава се са мноштвом изазовима: еколошке претње (загађење вода, поплаве, климатске промене), неискоришћени бродски потенцијал и недостатак савремених друмских и железничких саобраћајних веза, недовољна енергетска повезаност, неуједначен друштвено-економски развој, некоординирано образовање, истраживања и иновације, недостаци система безбедности (Ágh et al. 2013).

Историјски гледано, сарадња у Дунавском региону почела је да се развија одмах после Другог светског рата, у циљу координације пловидбе реком Дунав уопштено, односно, ради координације питања из домена саобраћаја. Током Хладног рата регион је служио као веза између Истока и Запада. Током 90-их година 20. века, регион је прошао кроз дубоку политичку трансформацију и сукобе (сукоби на простору бивше Југославије). Поред питања пловидбе/ транспорта, важна су питања безбедности и стабилности, али подједно је важна и заштита животне средине. У овом периоду неколико међународних организација постале су кључни играчи у региону: ОЕБС, УН, НАТО, Савет Европе и ЕУ. Укљученост ЕУ се састојала од билатералних аранжмана са државама нечланицама (приступна партнерства, коришћење ИПА фондова, Споразум о стабилизацији и придруживању, Европско партнерство, Споразуми о

партнерству и сарадњи у оквиру ЕПС), као и кроз кохезиону политику са државама чланицама ЕУ (Agh et al. 2011). У ДР су биле активне различите организације и мреже, пре увођења ЕУСДР-а. Процес дунавске сарадње, настао је у јуну 2001. године као плод иницијативе Аустрије, Румуније, Европске комисије и Пакта за стабилност Југоисточне Европе. Активне су биле и друге организације које су се бавиле управљањем реком Дунав: Дунавска међународна комисија (основана 1948. године, у потпуности оперативна од 1964), Међународна комисија за слив реке Саве, (2001), Међународна комисија за заштиту Дунава (1998), Радна заједница подунавских земаља (1990)¹, Савет дунавских градова и региона (покренут 1998, званично основан 2008. године) и разне невладине организације и пословна удружења (Мијалковић и Ареžина Ђерић 2012).

За разлику од Балтичког региона, ДР није уједињен заједничким регионалним идентитетом или културом. Управо зато ЕУСДР у већој мери укључује изградњу самог макро-региона него ЕУСБСР. Главни покретачи сарадње у овом региону су заједнички политички и историјски развој, потреба да се одговори на интеграционе процесе, жеља да се превазиђу политичке поделе из прошлости, и изнад свега, управљање реком Дунав (Зечевић 2016).

Управљање у оквиру ЕУСДР

Стратегија ЕУ за Дунавски регион се бави широким спектром питања која су подељена између 4 стуба (1. повезивање региона, 2. заштита животне средине, 3. изградња просперитета и 4. јачање региона) и 12 приоритетних области. Приоритетне области су: 1-А Мобилност пловних путева, 1Б Железничка-друмска-ваздушна мобилност, 2 – Одржива енергија, 3 – Култура и туризам, 4 – Квалитет воде, 5 – Ризици по животну средину, 6 – Биодиверзитет, природа и квалитет ваздуха и земљишта, 7 – Друштво знања, 8 – Конкурентност људи и предузећа, 9 – Вештине, 10 – Институционални капацитети и сарадња, 11 – Безбедност (European Commission 2010). Генерални директорат Комисије за регионалну политику помаже у имплементацији Стратегије. Овај Директорат координира Стратегију

¹ Радна заједница подунавских земаља, основана 1990. године након осам година припрема, чине је владе региона и држава под сталним председавањем главног извршног директора Доње Аустрије. Пројекти укључују „Дунавски пут културе“ (култура, животна средина, зонирање, бицилистичке стазе), „Портино“ (споредне луке), „Дунавски градови и луке“, семинари за контакт са младима итд.

на нивоу политике, уз помоћ Групе на високом нивоу. Групу на високом нивоу чине званични представници свих држава чланица ЕУ. Комисија консултује Групу за измене Стратегије и Акционог плана, као и за извештаје и евалуације.

Сваком приоритетном облашћу заједнички координирају две земље (или региони) учеснице које раде у сарадњи са Комисијом, релевантним агенцијама ЕУ и регионалним телима. За сваку приоритетну област, свака од две одговорне земље именује координатора приоритетне области.² Координатори приоритетних области (КПО) воде управљачке групе које су стручни покретачи имплементације на дневном нивоу. Управљачке групе (чланови из свих укључених земаља), успостављене су за све приоритетне области. КПО, заједно са управљачким групама, осигуравају имплементацију ЕУСДР-а (нпр. договарањем о планирању, са циљевима, индикаторима и временским распоредом, осигуравањем широких контаката између промотера пројекта, програма и извора финансирања, пружањем техничке помоћи и савета). Њихов рад је транснационалан, међусекторски и међуинституционални.

Национални координатори (НК) представљају основно стратешко тело унутар структуре управљања. Они имају функцију стратешке координације унутар своје националне или регионалне владе. НК држе преглед учешћа своје земље у имплементацији ЕУСДР укључујући свих 12 приоритетних области. Поред тога, они промовишу ЕУСДР и информишу на националном и регионалном нивоу све релевантне актере о кључним дешавањима, текућим иницијативама, укључујући усклађивање политика и финансирање.

Дунавска стратешка тачка (ДСТ) је тело успостављено 2015. године како би се побољшао процес имплементације Стратегије, као подршка Комисији у њеним задацима координације. ДСТ подржава размену између координатора приоритетних области и националних координатора у њиховим задацима и промовише Стратегију на европском нивоу. Почевши од јануара 2023. године, ДСТ3 наставља задатке првобитне ДСТ као јединице подршке за целу Стратегију, финансирану из Програма за Дунавски регион у трајању од 6 година.

² Улога координатора приоритетних области најчешће је додељена Министарству спољних послова али и друга министарства имају ову улогу: Министарство регионалног развоја (Бугарска, Словачка), Министарство пољопривреде, шумарства и управљања водама (Аустрија), Државна канцеларија, (Баден Виртемберг), Министарство за екологију и заштиту потрошача (Баварска), Министарство за европске интеграције (Србија, Црна Гора).

Дунавски омладински савет (ДОС), тело у оквиру ЕУДРС, званично је основано октобра 2022. године и састоји се од 28 чланова, по 2 члана из сваке земље Дунавског региона. Чланови ДОС-а могу: предлагати конкретне акције и пројекте и предлагати теме, скренути пажњу политичарима, допринети приоритетима и политикама ЕУСДР, скренути пажњу на посебности својих региона у транснационалном нивоу, учествују у свим омладинским активностима ЕУСДР-а, учествују у ЕУСДР догађајима, као и међународним догађајима и догађајима за младе који се односе на ЕУ.

Следећи принцип ротације, председништво ЕУСДР преузима држава чланица на период од годину дана. Актуелно председништво ЕУСДР проактивно врши координацију између националних координатора (НК) и координатора приоритетних области (КПО), уз подршку Дунавске стратешке тачке (ДСТ) и у сарадњи са Комисијом. Украјинско председавање ЕУСДР почело је након Годишњег форума у октобру 2021. године. Украјина је прва земља која није чланица ЕУ а која је преузела председавање у оквиру ЕУСДР. Након избијања рата, морала је да обустави своје активности председавања. Привремено председавање преузеле су преостале две чланице ТРОЈКА Председништва – Словачка и Словенија, уз подршку Дунавске стратешке тачке.

Циљеви ЕУСДР

Последњи за сада усвојени Акциони план за ЕУСДР је ревидирани Акциони план из 2020. Он доноси циљеве за сваку приоритетну област. Тако су за област 1А, поред осталих, дефинисани следећи циљеви: остварити побољшање услова пловног пута и обалске инфраструктуре дуж Дунава и његових пловних притока, олакшати примену одредби Директиве о признавању стручних квалификација у унутрашњој пловидби у свим дунавским државама, стављајући посебан нагласак на приобалне државе које нису чланице ЕУ. У области 1Б, циљеви су: подржати завршетак ТЕН-Т (железничке и друмске) основне мреже која прелази Дунавски регион до краја 2030. године, успоставити сталну и редовну сарадњу са 1А по питањима мултимодалног транспорта, нпр. заједничка Радна група или заједнички састанци, успоставити Радну групу која ће испитати и предложити решења за уклањање прекограничних административних, као и оперативних и техничких баријера за железнички и друмски саобраћај (Action plan 2020).

Област 2 има следеће циљеве: подржати сваку учесницу Дунавског региона да постигне свој национални циљ до 2030. године како би допринела заједничком ЕУ циљу – 30% обновљиве енергије у укупном коришћењу до 2030. уз поштовање националних граница емисије (Тодоровић Лазић, 2016), подржати да се најмање пет застарелих система даљинског грејања базираних на фосилним горивима модернизује/трансформише да буду засновани на обновљивим изворима енергије до 2025. године, израдити документ о потенцијалима подземног складиштења енергије у Дунавском региону (Action plan 2020). За област 3 нису дефинисани циљеви овим Акционим планом.

Када је реч о области 4, циљеви су: унапредити и ширити знање о технологијама за пречишћавање отпадних вода, промовисати алтернативно сакупљање и третман отпадних вода у малим руралним насељима (укључујући мере за изградњу капацитета на регионалном и локалном нивоу), промовисати добре пољопривредне праксе у складу са ЕУ Директивом о нитратима и Оквирном директивом о водама, промовисати везе са плановима квалитета ваздуха и националним програмом контроле загађења ваздуха, подстицати активности очувања јесетри укључујући заштиту станишта (Action plan 2020).

У области 5, међу циљевима се налазе: реализација најмање пет пројеката подршке имплементацији Плана управљања ризицима од поплава на Дунаву и планова управљања ризиком од поплава у периоду 2021-2027, успостављање заједничких минималних стандарда за организације цивилне заштите и ватрогасне и спасилачке службе укључене у међународне или прекограничне реакције на катастрофе у Дунавском региону (Action plan 2020).

У области 6 дефинисани циљеви су: донети Дунавски Мастерплан за очување и рестаурацију вредности биодиверзитета за укључивање у програме унутрашње пловидбе и интеграција са Мастер планом за пловидбу Дунавом (сарадња са 1А), успоставити сарадњу између макрорегионалних стратегија у успостављању еколошке повезаности и зелене инфраструктуре, израдити програм заштите ваздуха за Дунавски регион (Action plan 2020).

У области 7 циљеви укључују: наставак успешно успостављених платформи као што је Дунавска мрежа за координацију финансирања, затим усклађивање са циљевима и приоритетима Европског истраживачког простора, подршка стварању нових центара изврности

до 2030. године, користити европске шеме умрежавања као што су COST и TWINNING као платформе за стварање боље повезаности између дунавских истраживачких институција, подржати пројекте који имају за циљ да Дунавски регион учине привлачнијим за посебно младе и жене истраживаче (Action plan 2020).

За област 8, циљеви су: укључивање најмање десет нових дунавских актера у пројекте за иновације и трансфер технологије које финансира ЕУ, развој најмање једног иновативног и практичног решења за јачање женских предузетничких вештина у дигиталном добу кроз најмање један догађај (Action plan 2020).

У области 9, циљеви обухватају: наставак прекограничног дијалога одржавањем најмање једног мрежног састанка или једне конференције заинтересованих страна годишње, искористити потенцијал Еразмус+ програма за повећање утицаја макрорегионалне сарадње између институција за образовање и обуку (најмање једна активност и/или један нови пројекат/иницијатива годишње) (Action plan 2020).

За област 10, међу циљевима се налазе: изградња капацитета за ефикасну, ефективну и транспарентну јавну управу кроз е-Управу/ дигитализацију јавних услуга, изградња капацитета за могућности финансирања на међународном, ЕУ, националном, регионалном и локалном нивоу и имплементацију транснационалних пројеката, подршка оснаживању младих за учешће у развоју Дунавског региона, изградња капацитета за партиципативно управљање и укључивање цивилног друштва и локалних актера у сарадњи са Дунавском платформом локалних актера, Дунавским форумом цивилног друштва, имплементација мреже „оснаживање Рома”, у сарадњи са обласћу 9 (Action plan 2020).

У области 11, циљеви укључују: побољшање сарадње између полицијских јединица на оперативном и министарском нивоу у борби против прекограничног криминала, посебно у Дунавском региону, интензивирање превенције и борбу против тероризма, ојачати сарадњу са кључним актерима – Еурополом, Центром за спровођење закона у југоисточној Европи и другима, успостављање стандардизоване оперативне процедуре за заједничке активности у случају прекограничних техничко-технолошких водних саобраћајних незгода, унапређење сарадње између јединица водне полиције у Дунавском региону, даљи развој система управљања границама (Action plan, 2020).

Инструменти и програми финансирања у ЕУСДР

Као што је већ поменуто, макро-регионалне стратегије не рачунају на додатно финансирање ЕУ, али су оне подржана из ресурса који су већ доступни у складу са интегрисаним приступом. Земље учеснице могу да искористе средства која добијају кроз кохезиону политику ЕУ, друге програме и финансијске инструменте ЕУ и разне међународне финансијске институције.

EuroAccess представља централну онлајн информативну тачку о могућностима финансирања у макро-регионима. Прикупља и дистрибуира податке о више од 200 програма финансирања ЕУ који функционишу у оквиру географског опсега макро-региона. Због успеха пилот иницијативе, проширио се на сва четири макро-региона ЕУ. EuroAccess је инициран у оквиру области 10 ЕУСДР. Када је реч о фондовима и програмима, најпре треба поменути Европске структурне и инвестиционе фондове. Пет главних фондова раде заједно на подршци економском развоју у свим земљама ЕУ. Европски фонд за регионални развој (ЕФРР) фокусира своја улагања на неколико кључних приоритетних области: иновације и истраживање; дигитална агенда; подршка малим и средњим предузећима (МСП). Кохезиони фонд је намењен државама чланицама чији је БДП по глави становника мањи од 90% просека ЕУ и има за циљ смањење економских и социјалних разлика и промовисање одрживог развоја. Европски социјални фонд улаже у социјални капитал, са фокусом на побољшање могућности запошљавања и образовања широм Европске уније. Европски фонд за пољопривреду и рурални развој је инструмент ЕУ за финансирање политике руралног развоја ЕУ, који помаже руралним подручјима у ЕУ да се суоче са широким спектром изазова. Европски фонд за поморство и риболов је инструмент ЕУ за финансирање Заједничке политике рибарства.

Европска територијална сарадња (ЕТС) познатији као ИНТЕРРЕГ је програм који обезбеђује оквир за спровођење заједничких акција и размене политика између националних, регионалних и локалних актера из различитих држава чланица. ИНТЕРРЕГ је изграђен око три правца сарадње: прекограничне (ИНТЕРРЕГ А), транснационалне (ИНТЕРРЕГ Б) и међурегионалне (ИНТЕРРЕГ Ц).

Хоризонт 2020 представља програм ЕУ за истраживање и иновације. Са буџетом од скоро 80 милијарди евра (2014-2020)

фокусирао се на индустријско лидерство и решавање великих друштвених изазова, максимизирајући утицај истраживања и иновација на конкурентност и подизање и ширење нивоа изврности у истраживању и иновацијама. Програм за конкурентност предузећа и малих и средњих предузећа (COSME) био је усмерен на пројекте који јачају конкурентност и одрживост предузећа Уније, посебно малих и средњих предузећа (буџет од 2,3 милијарде евра за период 2014-2020). Програм ЕУ за образовање, обуку, омладину и спорт ERASMUS+ има за циљ јачање вештина и запошљивости, као и модернизацију и подстицање сарадње у свим релевантним секторима (буџет 14,5 милијарди евра, транснационална партнерства између образовних, образовних и омладинских институција и организација).

Програм ЕУ за културу и аудио-визуелни сектор – Креативна Европа (1,46 милијарди евра) има за циљ неговање европске културне и језичке разноликости и промовисање европског наслеђа. Инструмент за повезивање Европе је нови инструмент ЕУ за циљана улагања у инфраструктуру на европском нивоу има за циљ боље повезивање и интеграцију Уније и свих њених региона, у сектору транспорта, телекомуникација и енергетике (буџет од 33,2 милијарде евра). Фонд Maguerite – Европски фонд за енергију, климатске промене и инфраструктуру је независни европски фонд који улаже у инфраструктуру основан уз подршку шест великих европских финансијских институција.

Програм ЕУ за финансирање животне средине и климатских акција – LIFE, доприноси одрживом развоју (буџет 3,4 милијарде евра). Европска комисија (Генерални директорат за животну средину и Генерални директорат за климатске акције) управља овим програмом (Тодоровић Лазић 2019, 112). Инструмент за претприступну помоћ (ИПА) се састоји од пет различитих компоненти финансијских инструмената за државе кандидате и потенцијалне кандидате: помоћ за транзицију и изградњу институција; прекогранична сарадња; регионални развој (саобраћај, животна средина, регионални и економски развој); људски ресурси (јачање људског капитала и борба против искључености); рурални развој (Тодоровић 2010).

ДОСАДАШЊИ РЕЗУЛТАТИ ЕУСДР

Прва процена, односно извештај о имплементацији ЕУСДР-а из 2013. године (European Commission 2013) наводи да је Дунавски регион показао јасан потенцијал у првој фази имплементације. Укупна евалуација макро-регионалних стратегија истакла је њихову додатну вредност. Наглашено је да су тадашње две стратегије створиле радне структуре око приоритетних области, одабраних у процесу консултација одоздо према горе, са политичким вођством у свакој области које преузимају земље и региони који су укључени, уз подршку Комисије као посредника.

Последња евалуација утицаја ЕУСДР објављена 2022. године, истакла је да је потенцијални допринос ЕУСДР циљевима Европског зеленог договора (ЕЗД) висок и да се односи на две области утицаја: 1) зелену транзицију на националном нивоу кроз олакшавање координације у одлучивању, стварање и деловање, међусекторски приступ, управљање на више нивоа и укључивање заинтересованих страна; 2) приоритете и циљеве ЕЗД-а пренети на земље које нису чланице ЕУ у Дунавском региону (Sielker et al. 2022).

У евалуацији се истиче да различите области сарадње имају различиту управљачку и политичку позадину, као и различите изазове са којима се суочавају услед сукоба у Украјини а затим се наводе конкретни изазови за сваку област. Приоритетна област 1А фокусира се директно на Дунав. Док се сама река и непосредне поморске активности на Дунаву могу наставити, бродарство може доживети промене због повећаног руског присуства у Црном мору. На рад Дунавске комисије, једног од кључних органа управљања чије су важне чланице Русија и Украјина, утицаће руска позиција. За област 1Б где је фокус на транспорту, кључни циљ је подршка имплементацији ТЕН-Т коридора. С обзиром на ратна разарања, развој инфраструктурне повезаности у региону ће остати значајан. Такође је важно нагласити да је Украјина део тима Координатора приоритетне области 1 са Србијом и Словенијом (Sielker et al. 2022).

Када је реч о области 2, не ради се само о изградњи северноевропских гасовода који јачају енергетску безбедност Европе већ су присутни и изазови који укључују наставак развоја обновљивих извора енергије а у зависности од исхода овог рата, и улога цеговода који у Европу улазе преко Украјине (Sielker et al. 2022).

У области 3, културне сличности и диспаритети ће остати важни. Контакти између људи могу бити још важнији јер се очекују огромни миграциони токови унутар региона, док су у исто време културни центри могли бити уништени или оштећени. У три приоритетне области животне средине: 4, 5 и 6, утицаји у великој мери зависе од територијалног развоја, нпр. као еколошки осетљива делта Дунава која прелази румунско-украјинску границу. Са променљивом политичком ситуацијом и новим граничним аранжманима, друге теме као што је црно тржиште кавијара од јесетри могу добити нову динамику (Sielker et al. 2022).

У областима 7, 8 и 9, сарадња ће остати изузетно важна, посебно у послератном периоду (Србија је један од координатора приоритетне области 7). У области 9, сарадња није важна само за потенцијални економски развој и развој вештина, већ и за подршку интеграцији избеглица из Украјине на тржишта рада (Sielker et al. 2022).

У области 10, напори су уложени у ангажовање младих, што је важно с обзиром на промену политичког пејзажа. У области 11, геополитичка ситуација се мења, и то ће суштински променити сарадњу, а самим тим и приоритете у овој области (Sielker et al. 2022).

Сарадња и координација између различитих макро-регионалних стратегија је од кључног значаја у циљу максимизирања заједничких користи и утицаја. Ово је још важније тамо где постоји је географско преклапање између стратегија. Међустратешка сарадња може имати различите облике (нпр. имплементација заједничких пројеката, размена најбољих пракси и искустава). Међу примерима добре међустратешке сарадње, треба поменути: 1) пројекат DanuBalt, који има за циљ да се ухвати у коштац са поделом на иновације и истраживања у здравству у региону Дунава и Балтичког мора а који спроводе заинтересоване стране из два макро-региона; 2) семинар, који су заједнички организовали Веће за регионалну сарадњу и Програм Уједињених нација за животну средину у Сарајеву у априлу 2016. године, омогућио је кључним званичницима ЕУСАИР и ЕУСДР да упореде приоритете у вези са изазовима животне средине на Западном Балкану; 3) услед значајног географског преклапања између ЕУСДР и ЕУСАИР (Словенија, Хрватска, Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина), одржани су заједнички састанци за тематске области од заједничког интереса као што су транспорт, енергија и животна средина; слични састанци одржани су између кључних актера ЕУСДР и ЕУСАЛП у области енергетике.

Од 2016. године, на захтев Савета ЕУ, сваке друге године Комисија објављује извештај о имплементацији све четири МРС. Последњи извештај из 2022. је укупно четврти извештај, који покрива период од средине 2020. до средине 2022. године. У њему се констатује да су МРС су снажно посвећене ЕЗД-у обезбеђујући међусекторски приступ заснован на управљању на више нивоа и широком укључивању заинтересованих страна (European Commission 2022). Оне, такође, олакшавају учешће Западног Балкана и других земаља кандидата у овој иницијативи, као и у сродним иницијативама као што је Зелена агенда за западни Балкан.

МРС су већ покренула важна достигнућа у стратешким секторима везаним за акцију „Чиста, приступачна и сигурна енергија” која се спроводи у оквиру ЕЗД-а. Конкретно, у Дунавском региону је дата упоредна процена Националног енергетског и климатског плана. Зелена и дигитална транзиција су међусобно повезане, а МРС је одиграла значајну улогу у овом другом, подржавајући имплементацију Европске дигиталне стратегије. Дигитална трансформација је свеобухватни циљ и у ЕУСДР-у. Иновације и дигитална трансформација биле су међу тематским приоритетима под словачким председавањем ЕУСДР-ом 2021. године. ЕУСДР је утицала на смањење бирократије за индустрију бродарства увођењем хармонизованих и дигитализованих контролних докумената и подстакла транснационалну сарадњу међу школама у циљу јачања дигиталних вештина наставника у Дунавском региону (European Commission 2022).

Демографске промене, пандемија, прилив избеглица и општи тренд у коме европска друштва постају све више поларизована са џеповима сиромаштва и социјалне искључености, све су то део друштвене транзиције. У овом процесу МРС може да мобилише заинтересоване стране на свим нивоима како би се осигурало да нико не буде искључен. У оквиру ДР, Центар за образовање и развој социјалног предузетништва подстиче друштвене иновације. Многи актери помажу избеглицама и подржавају иницијативе хуманитарне помоћи. Примери таквих пројеката – ДР је у оквиру области 10 користио своје мреже организација цивилног друштва за координацију иницијатива за подршку људима у Украјини и избеглицама (European Commission 2022).

Све четири МРС су добро усклађене са општим циљем кохезионе политике да допринесу јачању економске, социјалне и

територијалне кохезије у ЕУ и „исправљају” неравнотеже између земаља и региона. У ЕУСДР-у, платформе цивилног друштва укључују: Дунавски форум цивилног друштва са радном групом и Дунавску платформу локалних актера. Пример пројеката које су спровеле ове платформе јесу Дани учешћа на Дунаву који окупљају представнике локалне, регионалне и националне јавне управе, цивилног друштва, управе ЕУ и ЕУСДР и друге заинтересоване актере ЕУСДР-а (European Commission 2022).

У све четири МРС, политички ниво представљају министри спољних послова и, у неким случајевима, министри или органи надлежни за фондове ЕУ. Да би промовисала размену искустава и преношење најбоље праксе, председништва МРС су, заједно са Комисијом, наставила развој мрежа сарадње, курсева обуке, метода и алата за уградњу МРС-а у Програме финансирања ЕУ за период 2021-2027. (European Commission 2022).

Четири ИНТЕРРЕГ транснационална програма који покривају МРС одиграла су позитивну улогу у подршци стратегијама и наставиће да то чине током периода 2021-2027, захваљујући одредбама укљученим у нову уредбу о ИНТЕРРЕГ-у. Међутим, ИНТЕРРЕГ програми немају ни ресурсе (веома ограничене буџете) нити тематску покривеност да би могли да се позабаве свим циљевима и приоритетима МРС. Како МРС нема сопствене ресурсе, њихова имплементација зависи од синергије са другим инструментима и од обједињавања финансирања из различитих извора. Због тога је успех МРС-а у крајњој линији повезан са њиховим капацитетом да обезбеде да ЕУ, национални, регионални и други јавни и приватни фондови буду усклађени са приоритетима Стратегије (European Commission 2022). Велики изазов за ЕУСДР је комбиновање неколико извора финансирања ЕУ који раде у складу са различитим прописима, методологијама, временским распоредом и са различитим структурама. Имплементација ЕУСДР-а не би требало да буде ограничена на програме које финансира ЕУ, већ треба да узме у обзир и финансијске могућности других донатора. Оваква комбинација финансијских средстава омогућиће реализацију великих пројеката који ће имати транснационални ефекат и од користи ће бити крајњи корисници у Дунавском региону.

Све стратегије су прилагодиле своја средства комуникације, стављајући нагласак на дигиталне формате и друштвене мреже. Када је реч о комуникацији између актера МРС-а и јавности, 2020. године

службеници за комуникацију су развили заједнички наратив као резултат дискусије о мисији, визији и кључним порукама заједничким за четири стратегије које би могле да објасне разлоге постојања МРС-а широкој публици. Наратив се претворио у видео који објашњава изазове у Европи и улогу МРС-а у њиховом превазилажењу.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

МРС се баве питањима која захтевају сарадњу неколико земаља на основу међусекторског приступа али подједнако и применом приступа управљања на више нивоа. Меки карактер сарадње је предност ових стратегија јер отвара решења која је често тешко постићи у формализованијим контекстима који карактеришу конкурентни национални интереси. Због тога се може закључити да су МРС биле успешне у чишћењу Балтичког мора, у побољшању пловности Дунава, у стварању услова за развој водоника као алтернативног зеленог горива у Алпима, као и у јачању Јадранског и Јонског региона као врхунске туристичке дестинације.

Опште посматрано, ЕУ макро-региони се суочавају са три изазова: изазовом ефикасности, управљања и изазовом заједнице. Изазов ефикасности повезан је са slabим фокусом макро-регионалних стратегија, које се базирају на широком спектру приоритета и иницијатива. Без одговарајућег фокуса, може доћи до губитка очекиване додатне вредности стратегије. Чињеница да се не додељују додатна средства имплицира да средства за имплементацију пројекта долазе из постојећих фондова. Координација између различитих програма финансирања захтева координацију између различитих институција (европских, националних, регионалних) што представља други изазов – изазов управљања. Изазов заједнице се може свести на следећу тврдњу: макро-регион је облик регионализације унутар ЕУ који, очигледно, користи оним територијама које су у њега укључене, али захтева солидарност свих држава чланица ЕУ.

Оно што можемо закључити након више од деценије постојања МРС, њихов допринос зеленој, дигиталној и друштвеној транзицији је велики и неспоран. Активности које помажу у решавању актуелних изазова као што су ситуација у Украјини, климатска криза и опоравак од пандемије, могу додатно допринети релевантности стратегија. У процесу проширења ЕУ, МРС су веома погодне да помогну у усвајању закона ЕУ уз изградњу административних капацитета на

различитим политикама ЕУ (Тодоровић 2011). Такође, МРС чине моћно оруђе за подршку економском, друштвеном и територијалном развоју као и за изградњу поверења међу суседним земљама.

Поставља се питање зашто је из позиције Србије значајно њено учешће у ЕУСДР? Ако се фокусирамо на ревидирани Акциони план ЕУСДР из 2020. године, одговор лежи у следећем: „ЕУСДР има кључну улогу у продубљивању интеграције у ЕУ, сарађујући са државама кандидатима, као и унапређујући сарадњу са суседима који нису чланице ЕУ” (Action plan 2020). Другачије речено, ЕУСДР олакшава имплементацију кључних европских политичких иницијатива, усклађујући их и координирајући их са регионалним и локалним иницијативама. Коначно, ЕУСДР пружа добар увод у то како ЕУ функционише за земље кандидате међу којима се налази и Србија (Тодоровић Лазић 2019а).

ЛИТЕРАТУРА

- Пророковић, Душан. 2014. „Геополитичка димензија макрорегионалних стратегија ЕУ.” *Национални интерес* 19 (1): 9-27.
- Тодоровић Лазић, Јелена. 2016. „Лисабонски корак у правцу заједничке енергетске политике Европске уније”, *Политичка ревија* 50 (4): 57-73.
- Тодоровић Лазић, Јелена. 2019. *Јавне политике у Европској унији-осврт на политику заштите животне средине*, Београд: Институт за политичке студије.
- Тодоровић Лазић, Јелена. 2019а. „Изазови политике проширења у светлу трансформације Европске уније-да ли је пораст евроскептицизма у Србији неизбежан?” *Међународни проблеми* 71 (1): 80–106.
- Тодоровић Лазић, Јелена. 2021. *Савет министара ЕУ – пре и после Брежита*, Београд: Институт за политичке студије.
- Тодоровић, Јелена. 2008. „Регионализам – будућност Европске уније?” *Политичка ревија* 18 (4): 1087-1100.

Тодоровић, Јелена. 2010. „Улога инструмената претприступне помоћи у процесу придруживања Европској унији.” *Политичка ревија* 24 (2): 389-406.

Тодоровић, Јелена. 2011. „Утицај европеизације и политике условљавања на јачање административних капацитета.” *Српска политичка мисао* 34 (4): 197-213.

Ágh, Attila, Kaiser, Tamás, Koller, Boglárka. 2011. *Europeanization of the Danube Region: The Blue Ribbon Project*, Budapest: Kossuth Kiadó.

Ágh, Attila, Kaiser, Tamás, Koller, Boglárka. 2013. *The Challenge of the Danube Strategy: The New Horizons of the Cohesion Policy*, Budapest: Kossuth Kiadó.

Association of European Border Regions. 2011. AEBR Position Paper on the Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion: “Investing in Europe’s future”, Gronau: AEBR.

Cotter, Andrew. 1999. *Subregional Cooperation in the New Europe: Building Security, Prosperity and Solidarity from the Barents to the Black Sea*, London: Palgrave MacMillan.

Dühr, Stefanie. 2011. *Baltic Sea, Danube and Macro-Regional Strategies: A Model for Transnational Cooperation in the EU?*, Issue 86, Notre Europe, Paris: Jacques Delors Institute.

European Commission. 2010. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions concerning the European Union Strategy for the Danube Region, Brussels, COM (2010) 715.

European Commission. 2013. „Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions concerning the added value of macro-regional strategies”, {SWD(2013) 233 final}

European Commission. 2020. „Action plan accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social

- Committee and the Committee of the Regions European Union Strategy for Danube Region”, SWD(2020) 59 final
- European Commission. 2022. „Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the implementation of EU macro-regional strategies”, {SWD(2022) 397 final}
- Hajizada, Mukhtar, and Marciacq, Florent. 2013. „New regionalism in Europe’s Black Sea Region: the EU, BSEC and changing practices of regionalism.” *East European Politics* 29 (3): 305-327.
- McMaster, Irene, and Van der Zwet, Arno. 2016. „Macro-regions and the European Union: The Role of Cohesion Policy.” In *A ‘Macro-regional’ Europe in the Making*, eds. Stefan Gänzle and Kristine Kern, 47-71, London: Palgrave Macmillan.
- Mijalković, Saša, i Arežina Đerić, Vera. 2012. „Značaj međunarodne saradnje zemalja Dunavskog regiona za razvoj i bezbednost Srbije i Evrope – pravni i geopolitički aspekti.” *Strani pravni život* 56 (3): 277-291.
- Samecki, Pawel. 2009. „Macro-regional Strategies in the European Union.” *Discussion Paper presented by Commissioner Pawel Samecki in Stockholm*, Brussels: DG Region http://ec.europa.eu/regional_policy/cooperation/baltic/pdf/macoregional_strategies_2009.pdf
- Spule, Sandra, Sielker, Franziska, and Haarich, Silke. 2022. „Policy/impact evaluation of EUSDR instruments, tools and activities for measuring the impact in the Danube Region.” *Final report*, Danube Strategy Point.
- Turşie, Corina. 2015. „Macro-regional strategies of European integration. What can the Danube Region learn from the Baltic Sea Region?” *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 183 (2): 1 – 10.

Vukadinovic, Nebojsa. 2022. „Territorialisation et spatialisation du développement économique à la périphérie de l’UE : les macro-régions dans les Balkans Occidentaux.” *Српска политичка мисао-посебно издање* (2) : 167-190.

Zečević, Slobodan. 2016. „Izazovi strategije Evropske unije za Dunavsku regiju.” U *Dunavska strategija Evropske unije u 21. veku*, ur Duško Dimitrijević i Milovan Radaković, 19-29 Bеоград: Institut za međunarodnu politiku i privредu. <https://danube-region.eu> приступљено 25/04/2023.

Jelena Todorović Lazić

MACRO-REGIONAL STRATEGIES OF THE EUROPEAN UNION ON THE EXAMPLE OF THE DANUBE REGION

Resume

Undoubtedly, macro-regional strategies (MRS) represent an innovative geopolitical instrument, but also a new EU strategic arena for internal integration and external Europeanization. They support the EU integration process by strengthening the implementation of common EU policies within a specific transnational area, but they also influence neighboring countries through Europeanization. One of the thesis is that macro-regional strategies could represent a new multilevel instrument to strengthen territorial cohesion inside the European Union (EU) as well as with bordering countries.

EUSTR is a transnational initiative to promote regional cooperation in Central Eastern Europe. It aims to use the existing financial and institutional means to coordinate and improve the policies and investments of the EU in the context of intergovernmental cooperation in the region. The existing intergovernmental mechanisms are characterized by institutional complexity with different funding structures, policy mandates, political competences, territorial scopes, and membership, addressing diverse stakeholders, e.g. states, regions, local authorities, business interests, NGOs, civic society. Some of these actors have indeed forwarded common interests or various notions of shared identity. But despite a rich and diverse cultural heritage, the regional context is also one of wars, ethnic conflict, as well as deep socioeconomic disparities.

Macro-regions are perceived as a policy innovation entailing important opportunities in terms of development of bottom-up processes and forms of transnational policy. But the macro-regions are also confronted with numerous challenges: the challenge of efficiency, governance challenge and the community challenge. Despite this, after more than a decade of existence of MRS, their contribution to the green, digital and social transition is great and indisputable. In the process of EU enlargement, MRS are very suitable to help in the adoption of EU laws while building administrative capacities on various EU policies. Also, MRS are a powerful tool for supporting economic, social and territorial development as well as for building trust among neighboring countries.

Keywords: *macro-regions, macro-regional strategy (MRS), European Union, Danube Region, EU Strategy for the Danube Region (EUSDR).*

Малышева Елена Михайловна

доктор исторических наук, профессор

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭТНОЦИВИЛИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ РОССИЙСКО- СЕРБСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ: ДУНАЙСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ МЕЖДУНАРОДНОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Резюме

Тема современных российско-сербских отношений бесспорно является ключевой для понимания балканской политики России начиная с XIX, в XX в. – начале XXI в.в., особенно в новейший период истории и находит отражение в трудах российских учёных и балканистов. По мнению большинства специалистов, она остаётся актуальной проблемой, имеющей практическую значимость, которая может оказать влияние на решение вопроса безопасности Балканского региона.

Ключевые речи: Дунай, Россия, Сербия, русско-сербские отношения

Актуальность исследования исторически сложившихся этноцивилизационных основ российско-сербской идентичности обусловлена возрастанием геополитической роли безопасности современного мира не только в Балканском регионе, но Европы в целом, а также геостратегическим значением коммуникационных возможностей Дуная в этом процессе.

Беспорна значимост научно-исследователској дејателности Института политических истраживања Београда, вынесшего в повестки дня Международной конференции актуальную и практически значимую многоаспектную проблему «Европа и Дунай: Дунай в геополитических стратегиях Европейских стран». Для современной России реализация взаимно выгодных отношений на Балканах в условиях антироссийских санкций приобретает всё возрастающее значение. От развития гуманитарного сотрудничества России со странами юго-восточной Европы в том числе зависит перспектива региональной стабильности. Возрастает значимость исследования российско-сербских взаимоотношений. Развитие экономического и культурного сотрудничества для сербско-российских отношений на Балканах предполагает учёт многовекторности направлений сотрудничества, которые нашли конкретное отражение в Декларации о стратегическом партнёрстве между Российской Федерацией и Республикой Сербией от 24 мая 2013 г. Опираясь на глубокие взаимные чувства дружбы, многовековую историю отношений и традиции языковой, духовной и культурной близости братских народов двух стран, дорожа памятью о совместной борьбе против фашизма в годы Второй мировой войны, было провозглашено установление отношений стратегического партнёрства во всех сферах взаимодействия, включая политику, торговлю, экономику, культуру, науку, технику и образование¹.

Исторически сложились базовые этноцивилизационные черты российско-сербской идентичности, которые лежали в основе геополитической стратегии России в Юго – Восточной Европе, в балканских странах. Балканы остаются нестабильным регионом Европы, и в этом контексте также несомненной представляется значимость исследования сербско-российских отношений, которые непосредственно связаны как с сербскими национальными интересами, так и с перспективами развития традиционной зоны влияния РФ на Балканах в целом². В историографии неоднократно отмечалось, что Балканский регион является местом столкновения геополитических интересов великих держав, где стороны имеют как антагонистические, так и аналогичные цели. Очевидным

---

¹ Декларация о стратегическом партнёрстве между Российской Федерацией и Республикой Сербией 24 мая 2013 г. [Электр. ресурс] <http://www.kremlin.ru/supplement/1461> (дата обращения 5.04.2023).

² Малышева Е.М. Концепция национальной безопасности и геополитическая стратегия России в Восточной Европе//Известия ВГПУ. Гуманитарные науки. №.2 (283), 2019. С. 197-201.

представляется, что в современных геополитических реалиях назрела необходимость вернуться к практически востребованному объективному подходу в изучении вариантов сотрудничества стран дунайского бассейна, включающего 19 стран, объединённых Дунаем. Реальной представляется более или менее отдалённая перспектива реализации эффективного взаимодействия между этими странами, восстановления и выстраивания в соответствии со сложившимися реалиями взаимовыгодный во всеевропейском формате международной интеграции с учётом дунайского потенциала.

Геополитические и этноцивилизационные основы российско-сербской идентичности, место и роль российской политики на Балканах, исторически сложившаяся значимость отношений с Россией для Балканских стран, российская политика в Юго-Восточной Европе в различные периоды истории, стратегические, а также локально-исторические аспекты российско-сербских отношений, их роль для международной и региональной безопасности неоднократно поднимались на площадках научных форумах различного уровня, они нашли отражение как в российской, так и сербской историографии. В число 12 лучших изданий по исследованию общей истории Балкан³ в разные исторические периоды и регионы в историографии называются такие издания, как посвящённая 150-ти годам балканской истории книга «История Балкан, 1804-1945, С. К. Павлович»⁴, посвящённое истории истории Балканского региона для студентов среднего и высшего звена и академиков с акцентом на национальную идентичность издание «Представляя Балканы, Мария Н. Тодорова», Балканы: национализм, война и великие державы» («The Balkans 1804 – 2012: Nationalism, War and the Great Powers by Misha Glennу») и др.⁵.

³ Robert Wilde. The 12 Best Books on Balkan History//Роберт Уайльд. 12 лучших книг по истории Балкан. Исследуйте богатую историю Балкан [Электр. ресурс] / <https://www.thoughtco.com/books-the-balkans-1221130> (дата обращения 7.04. 2023).

⁴ «A History of the Balkans, 1804-1945 by S. K. Pavlowitch» «История Балкан, 1804-1945, С. К. Павлович» [Электр. ресурс]<https://infinity.wecabrio.com/582045843-a-history-of-the-balkans-1804-1945.pdf> (дата обращения 24.04.2023).

⁵ «Imagining the Balkans by Maria N.Todorova. Aimed at the mid-to-higher level student and the academic, Todorova's work is another general history of the Balkan region, this time with a focus on national identity in the region/. The Balkans 1804 – 2012: Nationalism, War and the Great Powers by Misha Glennу[Электр. ресурс] <https://thoughtco.com/books-the-balkans-1221130> (дата обращения 24.04.2023).

Институт политических исследований в Белграде, который в 2023 г. отмечает 55-ти летний юбилей, снискал заслуженный авторитет своей научно-исследовательской и издательской деятельностью. Широкою известность получили издаваемые Институтом на сербском языке журналы, которые вошли в состав научных изданий, публикации в которых позволяют получать и подтверждать присуждение учёных научных степеней. Впечатляет издательская деятельность института, в рамках которой опубликованы и продолжают публиковаться монографии, учебники, сборники конференций и исторических источников различной видовой принадлежности. Не прошли незамеченными научной общественностью и обогатили сербскую историографию российско-сербских отношений, истории славянского мира такие сборники статей, опубликованные Белградским Институтом политических исследований под редакцией **Зорана Милошевича**, как «Уния, политика Римско-католической церкви в отношении православных славян», Белград, 2005 г.; «Россия и Балканы, вопросы безопасности и сотрудничества», Белград, 2008 г. В сборнике статей «Россия и Балканы – вопросы безопасности и сотрудничества» опубликованы доклады, прозвучавшие на одноимённой научной конференции в Белграде в 2008 г.; «Демократия и парламентаризм», Белград, 2008 г.; сборник статей «Единство православных славян», собрание сочинений. Т.2., Белград, 2010 г.; «Национальная идентичность и религия» ред. Зорана Милошевича / Живоина Джурича, Белград, 2010 г. и др.⁶

В многочисленных глубоких авторских монографиях и публикациях **Зорана Милошевича** анализируется возможность интеграции в постсоветском пространстве, уделяется особое внимание роли русского языка в этом процессе, рассматриваются проблемы славянской идентичности. В опубликованной в 2006 г.

---

⁶ Русија и Балкан, питања безбедности и сарадње, зборник радова, приредио: **Зоран Милошевић**, Институт за политичке студије, Београд, 2008; Унија, политика Римокатоличке цркве према православним Словенима, зборник радова, приредио: **Зоран Милошевић**, Институт за политичке студије, Београд, 2005./ [Електр. ресурс]https://ruskline.ru/analitika/2013/10/31/izdatelskaya_deyatelnost_belgradskogo_instituta_politicheskikh_issledovanij_posvyawennaya_rossii_belorussii_i_ukraine (дата обращения 4.04.2023); Демократија и саборност, зборник радова, приредио: **Зоран Милошевић**, Институт за политичке студије, Београд, 2010; Јединство православних Словена, зборник радова, књ. 2, приредио: **Зоран Милошевић**, Институт за политичке студије, Београд, 2008; Национални идентитет и религија, зборник радова, приредили: **Зоран Милошевић / Живојин Ђурић**, Институт за политичке студије, Београд, 2010.

монографии «Русский вопрос сегодня» автор уделяет внимание ситуации на Украине. В 2005 г. и 2007 г. соответственно публикуются работы труды «Новый путь в Россию, Россия в поствизантийском геополитическом и религиозном вихре» и «Политика Путина». Автор, размышляя о путях развития России, обращает внимание читателей на «гонения, которые испытывают на себе русские в Казахстане и на Украине, в этих двух наиболее близких России республиках»⁷. Рассматривая ситуацию на Украине, автор уделяет особое внимание фактору западно-украинского национализма, подчёркивая, что в числе прочего, он принимает форму религиозного экстремизма. В 2011 г. в соавторстве с Владимиром Димитриевичем в свет вышла работа «Евросоюз, Россия и новый фашизм – где же сербы?»⁸. Глубоко философское осмысление актуальной, очень сложной и востребованной в современном, начинённом военными угрозами мире является тема, которую рассматривает в своих научных трудах научный сотрудник Института политических исследований **Стоядинович Миша**. Согласимся с исследователем и его единомышленниками, что гораздо легче в историографии найти публикации, в которых ключевой проблемой рассматривается феномен «войны», чем «мир», причём как правило, мир рассматривается в контексте отрицания войны. Кроме понимания мира как отсутствия насилия, наличествует позитивный подход для его сохранения, для чего требуется гораздо больше усилий, чем начало военной эскалации любого масштаба. Бесспорным представляется аргументированный вывод **известного сербского учёного Стоядиновича Миши** о том, что необходимо использовать все разумные средства и каналы для преодоления угрозы военной эскалации, однако как правило, стороны обычно избирают более лёгкий путь⁹. Эта тема получает дальнейшее осмысление в других

⁷ **Зоран Милошевич**. «Русский вопрос сегодня»; «Политика Путина». [Электр.ресурс]. https://ruskline.ru/analitika/2013/10/31/izdatelskaya_deyatelnost_belgradskogo_instituta_politicheskikh_issledovanij_posvyawennaya_rossii_belorussii_i_ukraine.

⁸ «Новый путь в Россию, Россия в поствизантийском геополитическом и религиозном вихре» (Завод за зубкибник и наставна седрудна, Источно Сараево, 2005); «Европска унија, Русија и нови фашизам – где су Срби? (ЗМ и клуб сербских патриотов, Белград, 2011). [Электр.ресурс].

⁹ **Стоядинович Миша**. МИР И КОНФЛИКТ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ ПОЗИТИВНОЕ И НЕГАТИВНОЕ ПОНИМАНИЕ МИРА//Культура. Политика. Понимание (культура, нация, государство – проблемы идентичности в контексте современной политики).//Материалы VI Международной научной конференции. Белград.17-19 мая 2018 г. Сборник трудов.- Белград. Институт политических исследований». 2018 г. С.254-264.

публикациях доктора социологических наук **Миши Стоядиновича**, например, «Неолиберализм и неоимпериалистический концепт глобализации»¹⁰.

В статье **Джурича Ж. и Стоядиновича М.** «Неолиберальная теория и практика в современном обществе», опубликованной в российском журнале «Социологические исследования» в 2015 г., анализируются черты такой определяющей экономической и политической теории и практики последних десятилетий, как неолиберализм. Авторы подчёркивают, что на глобальном уровне он используется для достижения экономических и политических целей в интересах крупного капитала. Неолиберальные устремления сильных государств и доминирование радикального капитализма реализуются посредством подчинения слабых, а международное право при решении международных проблем подавляется военной силой великих держав¹¹. Сербско-российские отношения в контексте региональной безопасности на Балканах нашли отражение в трудах видных сербских исследователей, создана солидная историография¹². Специфика сербско-российских отношений и история Балканского региона стала одним из направлений исследования таких ведущих российских аналитических центров и академических институтов, таких как Институт славяноведения РАН, ИНИОН РАН, Институт Европы РАН, Российский институт стратегических исследований (РИСИ), журнал Санкт-Петербургского госуниверситет «Петербургские славянские и балканские исследования» и др.

В системе фундаментального социально-гуманитарного знания сегодня продолжают дискуссии широкого тематического спектра. Общеизвестным является суждение, что современному миропорядку присущ кризис, продолжается разноуровневый поиск решения актуальных проблем во всех (вне цивилизационной градации «Восток-Запад») сферах жизни общества. Профессиональное обсуждение назревших социальных проблем становится важнейшей частью

¹⁰ **Стоядинович М.** Неолиберализм и неоимпериалистический концепт глобализации// Вестник Череповецкого государственного университета. 2013. № 2. С. 35-39.

¹¹ **Джурич Ж., Стоядинович М.** Неолиберальная теория и практика в современном обществе // Социологические исследования. 2015. №3. С.107-113. [Электр.ресурс]. // <https://naukarus.com/neoliberalnaya-teoriya-i-praktika-v-sovremennom-obschestve> (дата обращения 14.05.2023).

¹² **Мирслав Иванович.** Русская эмиграция на Балканах (1920-1940) – Москва 2005. – 484 с.; Срби о Русци и Русима: Од Елизавете Петровне до Владимира Путина: антология. – Београд, 2011.-857 с.; Јоанпоућ М. Срби и Руси 12-21 век (Исторска односа). Београд: Народна библиотека Србце, 2012. – 254 с. [Электр.ресурс]. <https://search.rsl.ru/ru/record/01005502432> (дата обращения 14.05.2023).

интеллектуальной работы общества. Востребованным в настоящее время является поиск эффективных каналов коммуникации. В этом контексте не вызывает сомнений значимость исследования сербско-российских отношений, которые непосредственно связаны с сербскими национальными интересами и с перспективами развития традиционной зоны влияния России в Сербии.

Тема современных российско-сербских отношений бесспорно является ключевой для понимания балканской политики России начиная с XIX, в XX в. – начале XXI в.в., особенно в новейший период истории и находит отражение в трудах российских учёных и балканистов. По мнению большинства специалистов, она остаётся актуальной проблемой, имеющей практическую значимость, которая может оказать влияние на решение вопроса безопасности Балканского региона.

В числе приоритетных экономические и энергетические аспекты стратегического партнёрства Сербии и России. Тема «Сербско-российские отношения в контексте региональной безопасности на Балканах (2000–2017 гг.)» стала предметом исследования Индианы Пеич, защитившей кандидатскую диссертацию в РУДН в 2018 г. Историография этой тематики получила освещение в публикациях исследователя. Краткий историософский обзор идеологических предпосылок складывания сербско-русских отношений в период с XIX по XXI в. представлен в статье «Идеологические предпосылки формирования и развития сербско-русских отношений»¹³. В научный оборот введён значительный пласт источникового материала по самым разнообразным аспектам российско-сербских отношений, которые рассматриваются нами как фактор международной и региональной безопасности в Юго – Восточной Европе и на Балканах. В историографии российско-сербских отношений далеко не последнее место занимает тема идентичности. «У славянского мира и России сложились идентичные нравственные императивы, в основе которых, как неоднократно отмечалось исследователями темы, единство духовных аксиологических начал, восходящих к христианским ценностям. Они определяют тенденцию развития практически всех сфер жизни общества, в том числе политики, права, экономики, социальной сферы и культуры. Русских и

¹³ Пеич Индиана. «Сербско-российские отношения в контексте региональной безопасности на Балканах (2000-2017 гг.)». РУДН, 2018; она же. Идеологические предпосылки формирования и развития сербско-русских отношений//Вестник РУДН. Серия: Всеобщая история), 2017. Т. 9. № 3. С. 234-240.

сербов исторически объединяет общая славянско-православная, близкая, во многом схожая этно-геополитическая идентичность, открывающая перспективу единения и консолидации, которому бросает вызов глобализация XX в. Славянский мир противостоит мировой геополитической тенденции. Россия нацелена на развитие равноправного сотрудничества с государствами Юго-Восточной Европы. Отношения с государствами Восточноевропейского региона обусловлены, помимо географии, экономики и истории, глубокими обще цивилизационными корнями. Перед лицом транснациональных вызовов и угроз Россия выступает за достижение единства и обеспечение открытого партнерского взаимодействия со странами, входящими в Европейский Союз. Приоритетное значение приобретает развитие сотрудничества в Европе (ОБСЕ) которое рассматривается Россией в качестве важного механизма развития системы общеевропейской безопасности, связанной с противодействием транснациональным вызовам и угрозам. Осуществление государственной внешней политики России имеет целью создание благоприятных условий для реализации исторического выбора её народов»¹⁴.

Народы России и Восточной Европы исторически развивались, формируя тождественные черты в традициях, культуре, языке, аксиологических предпочтениях. Положительный потенциал коллективной памяти, сложившийся в культурно-символическом пространстве, стал по нашему представлению, определяющим в менталитете наших народов и способствует развитию политического диалога между славянским населением России и Сербии: в этом контексте нами рассматривается и перспектива развития стратегического партнёрства, развивающегося в контексте братских отношений¹⁵.

Исторические связи России и Сербии имеют многовековую традицию, начало которой восходит ко времени Крещения Руси. Идеологические основы сербско-русских отношений исторически складывались с XVI в., когда в ходе русско-турецких войн Россия воспринималась сербами как заступник и единоверный союзник. По истории русской эмиграции первой четверти XX

---

¹⁴ **Мальшева Е.М.** КОНЦЕПЦИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ РОССИИ В ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ// Известия Воронежского государственного университета (ВГПУ). Исторические науки. № 2 (283). 2019.С 197-201.

¹⁵ Братья навек: история российско-сербских отношений// Мир 24. 17 января 2019.

в. в Королевстве СХС (Югославии), ставшей прибежищем для эмигрантов, создана солидная историография. По сведениям специалиста по истории русской эмиграции и современника событий В.А.Маевского, «русские въехали тогда в сербскую землю, не стесняемые никакими квотами, визами, ограничениями, паспортами и пр. Братская страна впускала к себе русских, не стесняя их формальностями, которые существовали при въезде в европейские и американские государства. Это следует запомнить и помнить с благодарностью...»¹⁶. К середине 1925 г. в Югославии было создано 17 русских школ для эмигрантов, с контингентом 2820 человек. Восемь школ с количеством 2240 детей, содержались полностью за государственный счёт, остальные получали субсидии от Министерства образования. В 1920 г. в Белграде была создана первая русско-сербская гимназия, директором которой стал В. Д. Плетнёв. Как отмечается в историографии К.В. Никифоров, налицо было стремление основателей гимназии сделать всё, чтобы воспитанники, «оставаясь русскими, сохранили понимание, знание и любовь к стране, которая в тяжёлые годы проявила себя истинным, бескорыстным другом... Они в будущем должны были стать залогом тесной связи между сербским и русским народами»¹⁷. Особенности национальной идентичности России достаточно глубоко исследованы в историографии. Как отмечает доктор социологических наук, профессор кафедры социологии международных отношений МГУ им. М.В. Ломоносова Кочетков В. В.: «согласно конструктивистскому подходу, государство как социальная общность имеет различные источники идентификации эндогенного и экзогенного характера. В том числе эндогенные факторы играют более важную роль в формировании национальной идентичности. К этой группе относятся исторические, природные и культурные факторы, такие как природный ресурсный потенциал государства, геополитические факторы, историческая память народа, исторически свершившиеся события, национальное и культурное наследие: относительная статичность и продолжительность присущи эндогенным факторам в формировании национальной идентичности»¹⁸. Различные

¹⁶ «Россия и русские в истории Сербии».[Электр. ресурс].<https://serbia.mid.ru/ru/countries/political-relations/>(дата обращения 1.04.2023).

¹⁷ **Никифоров К.В.** Особенности изучения русской эмиграции в Королевстве СХС (Югославии)// Славяне и Россия. Россия: взгляд на Балканы. XVIII-XXI вв.: к 100-летию со дня рождения И.С. Достяна: сборник статей. Москва: 2021. С.502– 512.

¹⁸ **Кочетков Владимир.** Особенности национальной идентичности России//Геополитика и

аспекты исторически сложившегo стратегицескогo партнёрства Руси и Србији јављају се предметом истраживања србских научних журналoв. В них поднимају се вoпросы развития истoрии србско-русских oтнoшений, взиамодействия славянских стран, економические аспекти стратегицескогo партнёрства в сфeре энергетическогo сoтрудничества, геополитические и этноцивилизациoнные oснoвы идентичности славянских народoв и др. Эти прoблемы нашли oтражение также и в материалах oрганизованнoй **Институтом политических истраживањия в Белграде Междунарoднoй научнoй конференцији в 26-27 јунија 2023 г.** Исторические и культурные связи, oтнoшение к русским в Србији в ХХ в., вoсприятие oбраза Руси балканскими странами, важнейшие факты истoрии, в кoторых кључевая рoль oтвoдилась Руси, сложившиеся и бытующие мифoлогемы, в том числе религиoзные, нашли oтражение в сoбрникe докладoв руссийских учёных на научнoм кoллеквиуме Междунарoднoй асоциацији по изучению стран Југо-Вoсoтoчнoй Еуропы. В сoбрник вкључены статьи, пoдгoтoвленные к Междунарoднoй конференцији «Oбраз Руси на Балканах» в Варшаве 7-9 нoября 2011 г.¹⁹. Вeсoмый вкљад в развитие руссийскoгo славяноведения внёс автор сeрии кoллективных трудов «Славяне и Россия» выдающийся руссийский специалист по истoрии Србији **Андрей Леонидович Шемјакин**. Бoльшoй утрoтoй для србскoй истoриoграфии стал уxoд из жизни, «звeзды истoриoграфии пeрвoй величини, мoста между Россией и Србијeй, атланта, кoтoрый мнoгие гoды держал на сoвoих плeчax тяжeсть истoрических связей между науками двух братских народoв», как сказано в eгo некрологе 2018 г.²⁰.

В период пoстoветскoгo транзита пoсле целeнаправленнoгo развала СССР, пoизошла смена сoветскoй гpажданскoй идентичности на руссийскую. Сeгoдня вoстрeбована задача сфoрмировать нoвую

Междунарoдные oтнoшения. Дугин А. Г. (ред.) Т. 1 – М.: Евразийскoе Движение, 2012. С.427.

¹⁹ The Image of Russia in the Balkans: Mythologems, Ideologems, Religious, Historical and Cultural Connections: Papers of the Russian Scholars for the Colloquium of the International Association of South-East European Studies. Warsaw, 7-9 November 2011. М., 2011. – 152 с.

²⁰ РУСИЈА и Србија на прелoму века: српске теме Андреја Шемјакина / [oдгoвoрни уредник **Алексеј Ј. Тимофејев**]. – Бeоград: Институт за нoвију истoрију Србије: Центар за Руске и Истoчнoевропске студије]М. Јoвановић «Филозофскoг факултета Универзитета: Информатика; Москва: Институт за словенске студије РАН: Истoријски институт, 2020 (Бeоград: Гpафо сан). – 354 с. [Электр. ресурс]. Институт славяноведения РАН /<https://inslav.ru/publication/rusija-i-srbija-na-prelomu-vekova-srpske-teme-andreja-shemjakina-beograd-2020>. (дата oбращения 30.03.2023).

идентичность на основе возврата «к исконным истокам русской национальной культуры, отыскать нетленные духовные семена, возродить их на современной почве. Как отмечает Кочетков В., «возвращение государства российского в великую мировую державу из нынешнего упадка возможно только через победу России в противостоянии с Западом, начавшим новый «крестовый поход» на Россию как главного врага посредством так называемой глобализации»²¹. В условиях отсутствия у современной России чётко постулируемой идеологии, наблюдается кризисное состояние гражданской идентичности, поручившей отражение во всплеске интереса к теме «идентичности»: только в 1990-х гг. по теме «российская идентичность» опубликовано около 1500 книг и 3 тыс. статей²². В нашем обществе по мере смены поколений наблюдается тревожная тенденция снижения исторической компетентности. В молодёжном сознании актуализируется собственная идентичность. Исследования социологов показывают взрывной рост интереса к семейной истории, особенно к советскому периоду, о чём свидетельствуют запросы в архивы. Уже два поколения россияне судят об СССР по рассказам членов семей старших поколений, которые передают непосредственно подрастающим поколениям исторически достоверную память. От трактовки прошлого, от оценки как позитивных наработок, так и издержек, зависит будущее. Важным компонентом в формировании идентичности российского общества является знание истории, и российскую молодёжь, наиболее образованную интеллектуальную часть общества волнует проблема исторического образования. Историческое самосознание зависит от эффективности работы государственных органов власти и институтов гражданского общества. Проблема социальной несправедливости и неравенства занимает первые места в рейтинге общественных противоречий. По данным Росстата, разрыв между 10 % самых бедных и 10 % самых обеспеченных в России составляет 16 номиналов, а по социологическим замерам в среднем по стране 28-30 раз. Ещё в Послании 2017 г. глава государства отметил, что обострённое восприятие проблемы социальной справедливости

²¹ **Кочетков Владимир.** Особенности национальной идентичности России//Геополитика и Международные отношения. Дугин А. Г. (ред.) Т. 1– М.: Евразийское Движение, 2012. С. 436-437.

²² **Малинкин А. Н.** «Новая российская идентичность»: исследование по социологии знания. [Электр. ресурс].<https://cyberleninka.ru/article/n/novaya-rossiyskaya-identichnost-issledovanie-po-sotsiologii-znaniya> (дата обращения 6.04.2023).

является самой животрепещущей проблемой в обществе. В развитых странах мира термины «работающие» и «бедные» не сочетаемы. Более половины населения России, по оценке директора института социологии, академика РАН, доктор философских наук Горшкова М.К., предъявляет спрос на вектор развития страны. Как показывает многолетнее исследование института социологии РАН, острота проблемы неравенства в массовом сознании российских граждан не снижается ни в условиях экономических спадов, ни во время экономических подъёмов. В большинстве своём наши сограждане считают, что неравенство выступало и продолжает выступать одним из ключевых вызовов социально-экономическому развитию страны. Лишь каждый 7-й россиянин считает, что не затронут проблемой неравенства²³. В современном российском обществе, особенно у более образованной его части и у молодёжи наблюдается рост интереса к истории, особенно к истории советского периода²⁴. Социологические исследования показывают, что важную роль в создании новой идентичности играют фильмы, воспоминания, рассказы дома, интернет – ресурсы, музеи, исторические исследования. Нарастает общественное стремление к идеологизации истории²⁵. На самом деле историческое сознание связано с ценностным мировоззрением, а сегодня, после развала СССР и 30-летнего периода отсутствия «официальной» либеральной идеологии в России формируется новый феномен прочтения истории, возрастает задача консолидация общества, и в этом процессе играет роль возросший интерес к истории Великой Отечественной войны²⁶. При всех издержках, в том числе вызванных

²³ **Михаил Горшков.** «Несправедливость и бедность ощущаются одинаково остро». По материалам Всероссийского экономического собрания 11 ноября 2022 г. [Электр. ресурс]. <https://veorus.ru/всероссийские-проекты/vserossiyskoe-ekonomicheskoe-sobranie-2022/> (дата обращения 2.03.2023).

²⁴ **Мальшева Е.М.** Особенности массового сознания и политическая идентичность современного российского социума / История и политика в современном мире. Материалы Международной научной конференции 24-25 сентября 2010 г. МГГУ им. М.А. Шолохова. М.: МГГУ им. М.А. Шолохова, 2010. С. 109-119.

²⁵ **Мальшева Е.М.** Историческая память и духовная безопасность России: противодействие дискредитации победы в Великой Отечественной войне / Проблемы преподавания истории Второй мировой войны. Сборник материалов III Международной конференции. Санкт-Петербург, 2010. С. 39-50; Она же. Патриотизм и память о войне как аксиологическая основа интегрирующих ценностей возрождения России // Патриотизм как идеология возрождения России. Сб. ст. и докл. / отв. ред. Т. С. Гузенкова. М.: Российский институт стратегических исследований (ИСИ), 2014. С. 89-105;

²⁶ **Мальшева Е.М., Курбанова Л.У.** Основные угрозы и обеспечение национальной государственной безопасности России в современных геополитических реалиях//

антироссийскими санкциями «коллективного Запада», большинство граждан оценивает путь России как перспективный. Особую важность приобретает проблема национальной безопасности, в контексте которой международное сообщество сталкивается с различными вызовами и угрозами²⁷. По мнению авторов фундаментального труда Центра военно-политических исследований МГИМО, подготовивших коллективную монографию по стратегическому прогнозированию международных отношений под ред. **А.И. Подберезкина и М.В. Александрова**, «стержневым элементом сценария глобального военно-силового противоборства» является сетцентрическая война Запада против России, целью которой является лишение России суверенитета с последующим её расчленением и уничтожением русской нации как главной силы, противостоящей западному мировому доминированию. «При всей кажущейся радикальности этого вывода, он представляется достаточно обоснованным, если проанализировать результаты сетцентрических войн, проведённых Западом против Югославии, Ирака, Ливии»²⁸. Балканский регион

Гуманитарное знание и духовная безопасность: сборник мат. III Международной научно-практической конференции (Грозный, 1-3 декабря, 2016 г.). Махачкала: ЧГУУ, АЛЕФ. 2016. С.264-270.; **Мальшева Е.М.** Идентичность, духовный потенциал советского общества и формирование памяти о Великой Отечественной войне: диалог прошлого с настоящим // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2012. № 2. С. 25-33; **она же.** Менталитет и пассионарность советского общества в годы Великой Отечественной войны и Сталинградской битвы как источник победы над агрессором / Сталинградская битва. Взгляд через 65 лет: материалы Международной научно-практической конференции, 1-2 февраля 2008. Волгоград: «Издатель», 2008. С. 426-432; **она же.** Роль патриотизма в национальном возрождении России / История и современные реалии. Великая Отечественная война в контексте истории XX века. Материалы Международной научно-практической конференции. Адлер, 2005. С.143-147; **она же.** Россия в XX веке. Война 1941-1945 годов. Современные подходы. М.: Наука, 2005. С. 305-339; **она же.** Мировые войны и локальные военные конфликты в истории // Вестник Адыгейского государственного университета. 2005. № 1(16). С. 66-75; **она же.** Войны в мировой истории и их последствия // Книга Памяти. Республика Адыгея. Майкоп, 2002. Кн. 4. С. 20-39.

²⁷ **Мальшева Е.М.** Проблемы демографии и миграционной политики как геополитический фактор национальной государственной безопасности России // Материалы межрегиональной конференции. Принципы толерантности в российском обществе: проблемы формирования и реализации. Саратов. 2004; **она же.** Геополитические проблемы России: некоторые аспекты. // Труды Международной научной конференции «Научный потенциал Отечественной географии». Майкоп. 1999; **она же.** Геополитическое положение Северо-Кавказского региона России: реальные вызовы национальной государственной безопасности России. Патриотизм – один из решающих факторов безопасности страны. – М., ИРИ РАН, 2004 г.

²⁸ Стратегическое прогнозирование международных отношений: коллект. монография под ред. **А.И. Подберезкина, М.В. Александрова.** Центр военно-политических исследований. – М.: МГИМО-Университет. 2016.

имеет для России важное стратегическое значение, в том числе в решении ключевых вопросов актуальной повестки дня как крупнейший транспортный и инфраструктурный узел, через территорию которого осуществляется доставка нефти и газа в страны Европы. Взаимоотношения и контакты СССР с Югославией в XX в. развивались неровно. Королевство Югославия только в 1940 г., последней из стран Балканского региона, признало СССР. Развивавшиеся в позитивном ключе вплоть до 1948 г. они резко ухудшились и вскоре были разорваны. Улучшение наступило после смерти Сталина, однако Белград занимал особое положение в «социалистическом лагере», держась несколько обособленно. Белград стремился сохранять хорошие отношения с Вашингтоном, не одобряя советскую политику вмешательства в дела стран Варшавского договора. Тем не менее Югославия активно развивала торговое сотрудничество с Советским Союзом и извлекала большую выгоду из него, получая советские дешёвые кредиты»²⁹.

В июле 1992 г. Россия присоединилась к выполнению Резолюции №757 СБ ООН и заморозила политические, экономические, научные и культурные связи с СР Югославией. Присоединение к экономическим санкциям, ставшее следствием предпринятого курса на сближение с Западом, стало одним из наиболее противоречивых решений во внешней политике Ельцина. Перелом в отношениях с Западом у России произошёл 24 марта 1999 г., когда председатель правительства РФ Евгений Примаков находясь в полёте для официального визита в США, узнал о реальной угрозе начала военной операции США против Югославии, запросил разрешение на отказ американскому вице-президенту Альберту Гору во встрече в США. Когда после согласования Примаков скомандовал: «Борт развернуть. Взять курс на Москву!», «салон взорвался аплодисментами. На тот момент все уже понимали, что это было событие исторического масштаба, что это разворот в российской внешней политике». «Разворот над Атлантикой» показал, что страна, ранее заискивавшая перед США, заставила уважать своё мнение и поставила вопрос о необходимости перехода к многополярному миру³⁰. Когда 24 марта 1999 г. войска НАТО в рамках операции «Союзническая сила», без санкции

²⁹ «Нас и руса 300 миллиона»: история российско-сербских отношений. Взаимоотношения стран в XX в. // [Электр. ресурс]. <https://yandex.ru/turbo/mir24.tv/s/articles/16344246/bratya-navek-istoriya-rossiisko-serbskih-otnoshenii> (дата обращения 3.03.2023).

³⁰ «Петля Примакова». Как разворот над Атлантикой вернул Россию на мировую арену. [Электр. ресурс]. // <https://ria.ru/20190323/1551983046.html> (дата обращения 3.03.2023).

Совета Безопасности ООН начали бомбардировки Югославии, которые продолжались 78 дней, вплоть до 10 июня, Россия резко отрицательно отреагировала на этот, как его оценили в МИДе РФ, «акт откровенной агрессии» и временно заморозили отношения с альянсом. Под угрозой оказалась политическая стабильность Сербии и региональная безопасность Балкан. Авиаудары проводились не только по военной, но по гражданской инфраструктуре, что стало грубым нарушением международного права и фактически актом агрессии против суверенной страны. Журнал «Тайм» тогда вышел с заголовком на обложке «о принуждении сербов к повиновению». Война привела к выводу югославских войск из Косово и в конечном итоге к отторжению региона от Сербии, оставив тысячи жертв военного преступления. Согласно сербским данным, в результате бомбардировок НАТО погибли 4 тыс. человек, ранения получили около 10 тыс., две трети из которых были гражданские лица. Материальный ущерб составил до \$100 млрд. Югославия лишилась военно-промышленной инфраструктуры, были разрушены более 1,5 тыс. населённых пунктов, уничтожено 40 тыс. домов, 60 мостов, 30% всех школ, 100 памятников. Бомбардировками нефтеперерабатывающих и нефтехимических заводов нанесён экологический ущерб: водоёмы страны заражены токсичными веществами. По данным ВОЗ, из-за обеднённого урана, сбрасывавшегося с бомбами, выросло число онкологических заболеваний. В числе заболевших также оказались военные альянса, принимавшие участие в операции: многие из них направили иски по возмещению материального ущерба в суды Великобритании, Германии, Италии, Нидерландах и Турции³¹. В феврале 2008 г. парламент Косово в одностороннем порядке провозгласил независимость края от Сербии. Косово стало международным протекторатом по резолюции №1244 СБ ООН. В контексте провозглашённой независимости Косово реальной является опасность сепаратизма внутри бывших югославских республик с полиэтничным составом населения. Принцип «уникальности» оценивается как российскими, так и западными аналитиками в контексте политики «двойных стандартов» западных стран³². Российская Федерация последовательно высказывалась в поддержку

³¹ Годовщина агрессии НАТО. Как начались бомбардировки Югославии. Последствия бомбардировки Белграда, 4 апреля 1999 г. [Электр. ресурс]//<https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/10972795> (дата обращения 3.03.2023).

³² Балканский узел: последствия косовского кризиса / М. Ковач // Вестник МГИМО-Университета. Политологические науки. 2008. № 1. С. 24-28.

территориальной целостности Сербии, однако отмечала важность «косовского прецедента» для проблемы самопровозглашенных государств. Сербия заявила о неконституционности этого шага и непризнании независимого Косова. В этом её поддержали Россия, Китай, Индия, в том числе и 5 стран из блока НАТО, Испания, Греция, Словакия, Румыния и Кипр. На сегодняшний день независимым государством Косово признают 104 из 193 стран, входящих в ООН. Против признания, помимо Сербии, России, Китая, Индии и Израиля, выступают свыше 60 стран. В контексте провозглашённой независимости Косово реальной является опасность сепаратизма внутри бывших югославских республик с полиэтничным составом населения. После ухода югославской армии из Косово регион вынуждены были покинуть более 160 тыс. сербов и 24 тыс. цыган, а многие из оставшихся граждан неалбанской национальности стали жертвами нападений, избиений и убийств³³. «Европейский выбор» Сербии в экономическом и культурном плане отражается на том, что регион все более подвергается перекрёстному воздействию глобальных игроков, и в политическом плане оценивается как неотъемлемая часть евроатлантического пространства, что влечёт последствия для стабильного развития региона. Соглашение о зоне свободной торговли между Евразийским Экономическим Союзом и его государствами-членами, с одной стороны, и республикой Сербия, с другой стороны³⁴.

В связи с событиями на Украине против России развернулась ожесточённая прокси – война антироссийская информационная кампания, в том числе в Юго-Восточной Европе. По мнению **Степича Миломира (Миломир Степић)**, Запад воспринимает сербов как «балканских русских», «маленьких русских», «русского форпоста на Балканах». Суть, по мнению учёного, в геополитической аналогии: а) и русское, и сербское пространства унаследовали теллурократическую (сухопутную) геополитическую идентичность; б) тем, чем русский фактор является в мировом и евразийском планах, сербский фактор является на Балканах. А Россия для талассократических интересов Запада представляет глобальный «дестабилизирующий фактор» так же, как представляет Сербия на Балканах³⁵. Обострение

³³ 23 года назад США и НАТО начали бомбить Югославию...[Электр.ресурс]info-balkan.ru/23-goda...i-nato...yugoslaviyu...rf.html. (дата обращения 10.03.2023).

³⁴ Эволюция присутствия России в Юго-Восточной Европе и новая стратегия России. [Электр. ресурс]. <https://russiancouncil.ru/russia-balkans#1> (дата обращения 30.03.2023).

³⁵ Каковую роль играют Россия и Сербия в мировой геополитике. Федеральное агентство

конфронтации Россия-Запад привело к падению уровня экономического сотрудничества и дипломатических отношений между нашими странами. Совет Безопасности ООН потребовал от Югославии прекращения «вмешательства в события в Боснии и Герцеговине» и вывода из Боснии подразделений Югославской народной армии (Резолюция № 757). Россия проголосовала за эту резолюцию, то есть согласилась с антиюгославскими санкциями Совета ООН. Присоединение к экономическим санкциям, ставшее следствием предпринятого курса на сближение с Западом, стало одним из наиболее противоречивых решений в истории внешней политики правительства Ельцина. Тем не менее, 24 мая 2013 г. на встрече президентов России и Сербии в Сочи была подписана Декларация о стратегическом партнёрстве между Российской Федерацией и Республикой Сербией. «Россия заинтересована в сохранении стабильности на Балканах. Но она также заинтересована и в сохранении различных форм своего присутствия, присущих ей исторически. С начала XVIII в. дипломатическое, экономическое и культурное присутствие России на Балканах выполняло, скорее, созидательную и стабилизирующую функцию, содействуя развитию местных стран и народов. Языковая и религиозная близость в сочетании с накопленной базой фундаментальных знаний позволяет утверждать, что России присуще глубокое и точное понимание процессов на Балканах»³⁶.

В марте 2014 г. против России введены санкции, к которым присоединились Албания, Болгария, Греция, Румыния, Словения, Хорватия, Черногория (отказались присоединиться к санкциям Босния и Герцеговина, Македония и Сербия). Странами Евросоюза 5 октября 2022 г. был согласован 8-й по счёту пакет мер против РФ. Задачи обеспечения безопасности в Восточной Европе и геополитические интересы России нашли отражение в принятой 30 ноября 2016 г. (№ 640) Концепции внешней политики РФ», в содержании отсутствовали понятия «Балканы» и «Юго-восточная Европа», но были включены такие понятия, как «Европейский союз», «Европейский регион», «Евроатлантический регион».

новостей. **Миломир Степич.** Расширение НАТО и геополитическое положение Сербии //Геополитика. Инф.-аналит. изд. МГУ им. М.В. Ломоносова. Выпуск X. 2011. С. 18-44. [Электр.ресурс] https://kakuyu_rol_igrayut_rossiya_i_serbiya_v/riafan.ru/23555521_mirovoi_geopolitike_interv_yu_s_milomiro_m_stepichem (дата обращения 30.03. 2023).

³⁶ Россия в Юго-Восточной Европе. Эволюция присутствия [Электр. ресурс]. <http://ruserbia.com/politics/docs/1258-deklaratsiya-o..> (дата обращения 11.04.2023).

Концепции отмечалось, что «современный мир переживает период глубоких перемен, сущность которых заключается в формировании полицентричной международной системы»³⁷. Вызывает уважение твёрдый тон **Александра Вучича**, когда он на встрече в Президентом РФ В. Путиным 8 мая 2018 г. произнёс: «Сербия находится на европейском пути. Но когда она говорит, что она не будет вводить санкции в отношении России, это значит, что она их вводить не будет. Когда она говорит, что она не вступит в НАТО и является нейтральной страной, это значит, что так и будет, и все это знают»³⁸. Отметим, что Сербия единственная из государств – кандидатов в ЕС не поддержала антироссийские санкции³⁹.

По мнению известного эксперта доктора политических наук, профессора, декана факультета Международной политики и безопасности Университета УНИОН «Никола Тесла» в Белграде Виолеты Рашкович Талович, Сербия устремилась к нарастающему сотрудничеству прежде всего с Россией и Китаем. Сербские граждане, по её мнению, ожидают, что политическая элита не сможет целиком и полностью подчинить Сербию интересам Запада. Черногория пример того, какую власть Запад хочет установить в Сербии. «Это власть, которая на 100% выполняет команды Запада, прервала вековые связи Черногории с Россией, подчёркивает учёный. Часть черногорской элиты старается создать искусственную идентичность черногорцев...Эта гибридная идентичность основана на отрицании настоящей идентичности черногорцев, то есть сербства. Что-то подобное происходит и на Украине, где опорой власти стала криминальная преступность и граждан держат в страхе и под запретами. Уверена, говорит **профессор Виолета Рашкович Талович**, что разлом между Черногорией (которая обладает легитимным правом выбирать геополитическую ориентацию) и Сербией не может быть долговечным. Как не может быть долговечным и разлом

³⁷ Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом РФ В.В.Путиным 30.11.2016 г. [Электр. ресурс] http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id (дата обращения 22.04.2023).

³⁸ Президент Сербии **А. Вучич** на встрече с В. Путиным. 8 мая 2018 г. [Электр. ресурс]. <https://russiancouncil.ru/russia-balkans#> (дата обращения 29.03.2023).

³⁹ Братья навек: история российско-сербских отношений.[Электр. ресурс]. https://weekend.rambler.ru/other/41576672/?utm_content=weekend_media&utm_medium=read_more&utm_source=copylink (дата обращения 3.03.2023). **Какую роль играют Россия и Сербия в мировой геополитике: интервью с Миломиром Степичем.** 27/07/2022. <https://vseruss.com/novosti/evropa-3/Kakuyu-rol'-igrayut-Rossiya-i-Serbiya-v-mirovoj-g>. (дата обращения 15. 04.2023).

между Украиной и Россией»⁴⁰. Тема общественной дипломатии через призму критического анализа неореализма и неолиберализма как двух наиболее влиятельных подходов в теории международных отношений получает раскрытие в докладе **Виолеты Талович Рашкович** «Общественная дипломатия как единственное решение кризиса в Крыму», сделанном на X Конвенте Российской Ассоциации международных исследований (РАМИ) «25 лет внешней политике России». **Рашкович Талович** подчёркивает важность общественной политики, так как « время однополярного мира закончилось и это все должны осознавать, даже США». По мнению эксперта, диалог, как наиболее важная предпосылка общественной дипломатии, во внешней политике находит все меньшее применение и все реже употребляется. А политика двойных стандартов сделала международное право полем, на котором демонстрации силы заняла место диалога. Крым является всего лишь одним примером, где такое явление проявляется. Политика двойных стандартов привела к непризнанию права на самоопределение Крыма, что впоследствии привело к введению санкций в отношении к России⁴¹.

31 марта 2023 г. утверждена Президентом РФ Путиным новая редакция «Концепции внешней политики Российской Федерации», в которой определены приоритетные направления, цели и задачи международной деятельности страны в изменившихся исторических реалиях. В «Концепции отмечено: «Россия выступает за консолидацию международных усилий, направленных на обеспечение уважения и защиты универсальных и традиционных духовно-нравственных ценностей. Более чем тысячелетний опыт самостоятельной государственности, культурное наследие предшествовавшей эпохи, глубокие исторические связи с традиционной европейской культурой и другими культурами Евразии, выработанное за много веков умение обеспечивать на общей территории гармоничное сосуществование различных народов, этнических, религиозных и языковых групп определяют особое положение России как самобытного государства-цивилизации, обширной евразийской и евро-тихоокеанской державы, сплотившей русский народ и другие народы, составляющие культурно-цивилизационную общность

⁴⁰ **Виолета Рашкович Талович**. Мощь Запада ослабевает, гибридные идентичности рушатся: сербский эксперт. 27 декабря 2016 г. [Электр. ресурс] <https://cont.ws/@sam8807/473056>(дата обращения 12. 04.2023).

⁴¹ X Конвент РАМИ: подведение итогов. [Электр. ресурс]

^mgimo.ru/about/news/main/x-konvent-rami...itogov/(дата обращения 11.04.2023).

Русского мира. Непосредственно к Балканам и к Сербии в первую очередь, по нашему мнению, относится пункт 12 Концепции, в котором сказано: «Закономерным ответом на кризис мироустройства становится укрепление сотрудничества между государствами, подвергающимися внешнему давлению....Только объединение потенциалов и добросовестных усилий всего международного сообщества на основе баланса сил и интересов способно обеспечить эффективное решение многочисленных проблем современности, мирное поступательное развитие больших и малых государств, человечества в целом...Россия самоопределилась в качестве самобытной страны-цивилизации, евразийской и евро-тихоокеанской державы, оплота Русского мира, одного из суверенных центров мирового развития, играющего уникальную роль в поддержании глобального баланса сил. В новой редакции «Концепции» чётко прописано, что Россия будет отстаивать приоритеты своей гуманитарной политики России за рубежом в противодействии кампании русофобии, защите русского языка, российской культуры, РПЦ от дискриминации, бороться за историческую правду, защищать «универсальные и традиционных духовно-нравственные ценности»⁴².

Непосредственно к теме настоящей статьи относится тема водной магистрали реки Дунай и оценка колоссальных возможностей использования «дунайского потенциала» для международной интеграции и взаимовыгодных соглашений. В европейской историографии тема международного статуса речной артерии Дуная получила широкое отражение. Назовём историко-публицистическое исследование о реке Дунай журналиста пражской редакции радио «Свобода», Андрея Шарого, работавшего военным корреспондентом в период гражданской войны в Югославии «Дунай: река империй»⁴³. Дунай – река интернациональная, протекает по территории 10 европейских государств (Германия, Австрия, Словакию, Венгрию, Хорватию, Сербию, Болгарию, проходит сквозь Румынию, Молдавию, Украину и впадает в Чёрное море), на берегах которой располагаются столицы и крупные города. Занимает 2 место по протяжённости после Волги на территории Европы, длина составляет 2960 километров. На этой великой реке расположились европейские столицы: Вена, Белград, Будапешт, Братислава. Водосборный

⁴² Концепция внешней политики Российской Федерации. Указ Президента РФ от 31.03.2023. [Электр. ресурс] / <http://www.kremlin.ru/acts/news/70811> (дата обращения 4.04.2023).

⁴³ Шарый Андрей. Дунай: река империй. / Андрей Шарый. – Москва : КоЛибри, 2017. – 461 с..

бассейн Дуная охватывает 19 стран. В некоторых русских говорах «Дунай» означает «поток», «подземная река». В иберийско-кавказской группе языков, к которому относится адыго-кабардинский язык, в переводе на русский ДУНАЙ – это **Мир, Вселенная, земной шар (Дунае Нэф)**. Это подчёркивает общепланетарное значение проблем, поднимаемых в настоящем научном мероприятии, подготовленном Институтом политических исследований. Дунай рассматривается нами как пока не использующийся мощный потенциал развития коммуникаций и международной экономической интеграции Европы, России и Балканских стран, несмотря на высказываемую точку зрения, что это «миф». В интервью 2015 г. А. Шарый высказывает небезапелляционное суждение: «История реки полна крови и унижений, человеческих страданий... Попытки представлять Дунай как историческую реку дружбы словаков и венгров, к которым ниже по течению присоединяются сербы, хорваты, румыны, болгары, русские чудо-богатыри и параллельно турки из области совершенной мифологии. Глубина противоречий между дунайскими соседями очень велика, некоторые из этих противоречий не изжиты, но многие успешно приглушены теперь концепцией новой Европы и новым ощущением своего европеизма, которое в России, увы, пока не прочитывается, но которое я, например, с двадцатилетним опытом жизни вне России, ощущаю на себе просто как важнейшее⁴⁴. В одном из 76-ти пунктов Концепции внешней политики России 2023 г. указывается, что Российская Федерация уделит приоритетное внимание наращиванию сотрудничества в экономике, безопасности и гуманитарной сфере в АТР: «Активизируется формирование региональных и трансрегиональных механизмов экономической интеграции и взаимодействия в различных сферах, создание разноформантных партнёрств для решения общих проблем. Высокий уровень взаимозависимости, глобальный охват и транснациональный характер вызовов и угроз ограничивают возможности обеспечения безопасности, стабильности и процветания отдельных государств, военно-политических и торгово-экономических союзов» («Концепция»). После окончания Первой мировой войны, как отмечает Вишняков Я. В., «фактический контроль над нижним течением Дуная, несмотря на международный статус этой речной

⁴⁴ «Никакого славянского братства нет»: интервью с автором биографии Дуная. Москва: «Азбука-Аттикус». 2015 [Электр. ресурс] <https://daily.afisha.ru/archive/vozduh/books/nikakogo-slavjanskogo-bratstva-net-intervyu-s-avtorom-biografii-dunaya> (дата обращения 12.04.2023).

артерии достался третьей стороне и проблема актуализировалась. При поддержке Великобритании Румыния оккупировала российскую провинцию Бессарабия, что на долгие годы положило конец российскому дунайскому судоходству»⁴⁵.

Краткий исторический и историографический обзор темы позволяет автору настоящей статьи придти к следующему выводу. Современными антироссийскими силами «коллективного Запада» не скрывается цель разрушить Российскую Федерацию по апробированному СССР и Югославии (с 1963 г. Социалистическая Федеративная Республика Югославия – СФРЮ) сценарию. США использовали для разрушения Югославии, этнический фактор, сделав ставку на разделение сербского этноса: ведь из 20 млн. населения страны сербы составляли более 50%. В американской политике развала Югославии использовался исламский фактор, чтобы посеять раздор между мусульманским и христианским населением единой Югославии, сегодня разделённой на 6 отдельных государств. Как и современная Россия, которая в результате развала с использованием полиэтнического фактора Советского Союза, потеряла 5 млн. км и была фактически отброшена к государственным границам XVII века, а население сократилось с 280-ти млн. до 142-х млн., почти в 2 раза. В 15 отделившихся государствах, установивших этнократические режимы (Латвия, Эстония, Литва и др.) сегодня в общем проживает более 75-ти млн. русскоговорящих. Тем не менее, Россия, население составляет всего около 3-х % от всей планеты, обладает до 40% мировых запасов сырья. Исторически сложившееся дружеское отношение к России православного населения Балкан, в первую очередь Сербии, несмотря на политические обстоятельства, сохраняется. Основная часть российского и сербского народов – славяне, объединены идентичными традиционными гносеологическими постулатами и духовными ценностями. Возрождение сербского фактора на Балканах, особенно в Юго-Восточной Европе, развитие дружественных отношений России и Сербии, имеют несомненную перспективу. По нашему представлению, она будет развиваться на базе геополитических и этноцивилизационных, исторически сложившихся корней

⁴⁵ Вишняков Я. В. Дунайский гамбит. Русско-сербское военно-экономическое сотрудничество накануне и в годы Первой мировой войны. Журнал «Славянский альманах», 2018. С. 120. [Электр.ресурс]//<https://cyberleninka.ru/article/n/dunayskiy-gambit-russko-serbskoe-voenno-ekonomicheskoe-sotrudnichestvo-nakanune-i-v-gody-pervoy-mirovoy-voyny> (дата обращения 17.03.2023).

российско-сербской идентичности с использованием, в том числе, дунайского коммуникационного потенциала международной интеграции.

Хотелось высказать слова благодарности Институту политических исследований в Белграде и его **руководству Зорану Милошевичу**, а также ответственному за проведение конференции **Мише Стоядиновичу, Оргкомитету** за приглашение к участию в Международной научной конференции и публикацию настоящей статьи.

Петер Кашиак*

Братислава, Словачка

ТЕБНЕР АУ/ДЕВИНСКА ПОПЛАВНА РАВНИЦА – РЕКОНСТРУКЦИЈА ИСТОРИЈСКЕ ЗЕМЉЕ

Сажетак

Рад се бави историјско-географским развојем некадашњих мађарских територија у катастру села Девин на савременој западној обали Дунава, односно некадашњег речног острва Тебнер Ау/Митер Аугл и суседних алувијалних територија. Фокусира се на геоморфолошки развој и коришћење ових територија узимајући у обзир локацију на граници Угарске краљевине. Хронолошки обухвата 17. и 18. век. Углавном се заснива на анализи картографских извора у поређењу са тренутном геоморфологијом локације. Поред тога, користи писане изворе и регионалну литературу која се углавном бави суседним деловима тока.

Кључне речи: *мађарско-аустријска гранична линија на Дунаву, историјско-географски развој, промене речног корита, коришћење земљишта*

Историјско-географска истраживања речних корита и поплавних подручја дуго су била распрострањена тема интересовања историчара и у почетку су схватана као помоћна дисциплина за историјску географију насеља и историјску географију

---

* Петер Кашиак је апсолвент на студијама историје на Филозофском факултету у Братислави. Историјска географија је један од његових фокусних истраживачких проблема.

инфраструктуре. Први радови који комбинују физичко-географска истраживања са историјским аспектом појавили су се у Словачкој 1950-их година, а подручје Братиславе, посебно њен источни и централни део, било је једно од најистраженијих подручја. Подручје Девинске капије је само маргинално додирнуто овим истраживањима. Овај простор је занимљив из више разлога. Заједно са географском доступношћу истраживане територије иду и могућност суочавања истраживања са ситуацијом директно на лицу места и могућност комбиновања историјског, географског и политичког развоја у субјекту чија је основа природни процес меандрирања реке. Све то је дало посебан су подстицај за настанак овог рада.

Први од ових разлога је геоморфолошка локација у превоју *Porta Hungarica* (Девинска капија). Овде Дунав пролази кроз Девинске Карпате у ширини од најмање 2 км између брда Девинског дворца и Браунсберга. Ова узина је тачка разграничења између два подручја низинског вијугавог тока Дунава у басену Беча и Малог Дунава. Други разлог је локација на граници Краљевине Угарске, којој је Дунав представљао осовинску реку и чинио њену историјску границу на посматраном делу. Угарска капија била је најнижа од трију сличних теснаца на горњем средњем току Дунава (више ње леже Бечка капија (*Wiener Pforte*) и сужавање између Алпа и Шумаве, који данас чине границу Горње и Доње Аустрије). Угарска граница је овде први пут постављена 1029. године, али је стабилизована тек после 1052. Иако је касније деловала стабилно и, у ширем смислу, опстала до данас¹, више пута се померала у оба смера због политичких дешавања² и била је подложна мањим прилагођавањима због спорова између власника земљишта.

Предмет рада је историја речних острва на делу Дунава од ушћа Мораве (1882 речна километра – ркм.³) до историјски старијег сужења плавног подручја на 1877 ркм. Тренутно, ова територија лежи на јужној обали Дунава као приобална поплавна равница, делимично коришћена за пољопривреду, а на картама је постојало једно историјски трајно речно острво, обележено бројним именима.

¹ Са изузетком у периоду 1938-1945, када су Петржалка и садашња катастарска територија Девина припадале Немачкој.

² Према унутрашњости Угарске 1233-1245, 1301-1322, према Аустрији 1485-1490.

³ Речни километар (ркм.) означава пловно растојање од ушћа датог (пловног) потока. Рачуна се узводно. Словачки део Дунава обухвата 1880,26 ркм. (Девин) до 1708,2 ркм. (Члаба). Навигациона карта – Дунав. Словачко водопривредно друштво, 2019. Доступно на: <https://www.danubeportal.com/application/cache/uploads/charts/paper/SK/96/1571384033.pdf> [28. 9. 2022].

С обзиром на потребу за јединственим именом, одлучили смо да користимо назив Тебнер Ау/Девинска поплавна равница. Разлози за овај избор били су: што је то једно од најстаријих документованих назива, које се може логично превести и такође дефинише положај острва у ширем контексту.⁴ Надзирана територија је тренутно подељена између Аустрије и Словачке. Садашње стање граница засновано је на разграничењу извршеном 1921-1923, а касније само козметички модификованом споразумом од 21. децембра 1973. године.⁵ На словачкој страни, посматрана територија додирује катастар села Девин. На аустријској страни највећим делом припада катастру Хајхраду на Дунаву (Hainburg an der Donau), а делом Влчиндолу (Wolfsthal). Садашња државна граница пролази главним током Дунава, који је био подложен суштинским историјским променама и који се и данас мења у знатно мањој мери.

Петер Пишут се у својим делима углавном фокусира на деоницу Дунава изнад историјске Братиславе. Његови радови, заједно са другим истраживањима⁶, баве се територијом од данашњег острва Сихот према истоку. Две његове студије баве се вишим делом.⁷ Ово питање картографски су обрадили Даниел Гурнак за „Историју Братиславе I”⁸ и Петер Пишут.⁹

⁴ И остала острва су се називала овим именом било у почетној фази свог развоја или када није било потребе за прецизном идентификацијом. ПИШУТ, Петер. О пореклу имена подунавских острва Алберверд и Рутен Лебер. У: Записи Градског музеја у Братислави, књ. 17, 2005, стр. 37. Доступно на: https://fns.uniba.sk/fileadmin/prif/geog/kfg/Studium/predmety_2_stupen/vybr_pv_metody_len_lit/VybrPVmet_Pisut2005_OPovodeNazvov.pdf [1. 10. 2021].

⁵ <https://www.minv.sk/?slovensko-rakuska-statna-hranica> [22. 9. 2022].

⁶ О питању формирања граница Словачке 1921-1923: VALO, Ján. Hranice Slovenska v rokoch 1918 – 1945 (dizertačná práca). Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, školiteľ doc. PhDr. Juraj Roháč CSc. 210 s. + 34 s. príloh.

⁷ PIŠŮT, Peter. Dunaj na slovensko-rakúskom pomedzí. In: Mária MUNKOVÁ a Lenka PAVLÍKOVÁ (eds.). *Na sútoku riek, život na slovensko-rakúskom pohraničí*. Bratislava : Štátny archív v Bratislave, 2014, s. 284 – 308. ISBN 978-80-224-1387-9; П. Пишут се посветио словенском острву у студији ČAČANÝ, Juraj – ČEJKA, Tomáš – PIŠŮT, Peter. Мекушци словенског острва код Братиславе и белешке о генези локалитета. У: *Acta Rerum Naturalium Musei Nationalis Slovaci*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, vol. 58, 2012, s. 104 – 105.

⁸ HOLEC, Peter. *Reliéf a živá príroda v Bratislavskom regióne*. In: ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana, et al. *Dejiny Bratislavy, Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia, zväzok 1. Brezalauspurc, na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 40. ISBN 978-80-556-0330-8.

⁹ PIŠŮT, Peter. Príspevok historických máp k rekonštrukcii vývoja koryta Dunaja na uhorsko – rakúskej hranici (16. – 19. storočie). In: PRAVDA, Ján, (ed.). *Historické mapy*. Bratislava: Kartografická spoločnosť SR – Geografický ústav SAV, 2005, s. 167 – 181. ISBN 80-968365-7-9. Карте показују период 1876-1871, тј. деоницу од Сихотија до Братиславе.

Геоморфолошки развој Тебнер Ау/ Девинске поплавне равнице

Тебнер Ау је најзападније острво на делу Дунава од Девина до Братиславе. Тренутно је то обалска равница насупрот замка Девин са унутрашње стране меандра Дунава. Острво је од обале раздвајало сада непроходни Аугл Арм, чији је уток био испод замка Ротенштајна (Rottenstein), а ушће наспрам тзв. Гронеровог врха. У облику приказаном на картама 19. века, то је сложено острво настало спајањем мањих поплавних равница са старијим језгром, које је историјски лежало на средини корита између Девина и Браунсберга.

Геоморфолошки развој се може реконструисати од краја 17. века. Најстарији мапни приказ острва налази се на карти из 1717. године.¹⁰ Већ бележи карактеристичан закривљени облик острва и ток Аугл Арма, али и суштинске податке о настанку острва. Аугл Арм је приказан као течан и релативно широк крак, а такође су нацртана два одвојена острва. Један у области тренутног најисточнијег врха Тебнер Ау, други испод Ротенштајна. Ударна обала је означена на јужној и западној страни, с друге стране, насеље је настало на североистоку острва. Ово стање је резултат промене вишег дела корита реке. Главни ток Дунава је некада текао северно од Хаинбургер Ау, а затим се настављао јужно од Тебнер Ау¹¹. На мапи из 1703. године¹² је истакнутији крак северно од Хаинбургер Ау, а 14 година касније јужни крак је био већ доминантан. Узимајући у обзир развој тока у Нус Ау, посебно на острву Рутен Лебер,¹³ развој Хаинбургер Ау са померањем тока се дешавао постепено са одлучујућом фазом 1770-их и 1780-их.

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár (ďalej MNL/MOL); S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); Mapa zu der von Ihrö Röm. Kays. und Königl. May. Carolo VI. in der zu Presburg angestelten und Anno 1715. Signatúra: S_16_-_No._69. Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/7469/> [1. 11. 2022].

¹¹ Име је првобитно припадало поплавној равници која се данас налази на северној обали Дунава, касније названа Грос Ау (3. војно мапирање, сл. 4758/1-4 (1872) а 4758/1_UNG; 1883. Доступно на: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b9/Aufnahmeblatt_4758-1_Engelhartstetten%2C_Hainburg%2C_Schlosshof.jpg ; https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aufnahmeblatt_4758-1_UNG_Theben,_Marchm%C3%BCndung.jpg [7. 10. 2022]), али и данас у катастру Хаинбург на Дунаву (облик Хаимбург или Хамбург се користио до краја 18. века).

¹² Институт и Војноисторијски музеј; Hadműveleti térkép a Morva folyó mentén Rabensburg-Teben-Pozsony közötti területen / Оперативна мапа подручја реке Мораве између Рабенсбург Девина и Братиславе. Сигнатура: Н III d 1442; 1703 – 1706, Доступно на: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkeptar/25049/> [7. 10. 2022].

¹³ PIŠŮT, ref. 9, s. 171 – 172.

Поменуте карте дају и могућност да се реконструише развој острва у ранијем периоду. Најранија спомињања стања корита реке из 11. века указују на то да је главни ток текао јужно од садашњег, док је испод дворца водио даљински пут. О промени главног тока сведочи и податак да је мађарска граница ишла од ушћа Мораве око 900 м узводно и потом се спајала са историјском струјом. Током овог периода, Тебнер Ау је доживео развој који је могао значајно да промени његову позицију. Део острва југозападно од замка Девин¹⁴ је однесен, док се након промене тока острво проширило на југ услед замућења крака Аугл.

Развој острва у 18. веку је са мање прецизности приказан на мапи главног града Братиславе Самјуела Миковинија.¹⁵ Забележено је таложeње алувијалног наноса североисточно од Тебнер Ау и постепено замуљавање крака Аугл. Детаљнију слику дају карте 1. војног мапирања. На њима је острво приказано два пута. Рана аустријска верзија (1773–1781)¹⁶ захвата алувијално острво на Тебнер Ау одвојено рукавцем тока, као и раст алувијалног талоба испод Ротенштајна. Острво се зове „Ајгел”. Аугл крак овде још увек у потпуности тече, а каснија акреција на најисточнијем делу острва је само у фази шљунковитог наноса. Мађарска верзија¹⁷ већ захвата једно уједначеније острво, спојено са равницом под називом „Mühl Nauffen”¹⁸. Два алувијална острва под називом „Früchsen Grinel” забележена су у области у близини *Schloss Au*.

Најупечатљивија карактеристика развоја у 18. веку било је померање кривине корита Дунава ка западу. Северозападни део острва је тако почео да акумулира алувијални нанос, а ерозиона обала се померила на исток. Мапе такође обухватају геоморфолошку генезу острва. Старији делови који се користе као ливаде или

¹⁴ Према мерењима у вези са регулацијом 1870-их, просечни водостај на левој обали био је између 3,64 и 5,8 м. Због присуства струје у непосредној близини обале Н, могуће је претпоставити повлачење обале бочном ерозијом. ORTVAY, Tivadar. *Magyarországi dunaszigetek*. Budapest : A Magyar Tudományos akadémia könyvtárádó hitavala, 1880, s. 76; Погледати прилог бр. 6.

¹⁵ MIKOVINY, Samuel. *Hungariae comitatus Posoniensis*. 1747 (vyd. 1757). Доступно на: https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:GMB.C_9428/zoom [3. 11. 2022].

¹⁶ 1. војно мапирање; Доња Аустрија, 1773 – 1781. Доступно на: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2060427.9627900226%2C6031672.248250234%2C2156967.9295142004%2C6064769.481497715> [10. 4. 2022].

¹⁷ 1. војно мапирање; Угарска краљевина, 1782 – 1785. Доступно на: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2060427.9627900226%2C6031672.248250234%2C2156967.9295142004%2C6064769.481497715> [10. 4. 2022].

¹⁸ Nauffen – гомила, гомила. Име стабилног, али младог острва (PIŠŤ, ref. 4, s. 31).

воћњаци су означени као баште или жбуње, док су новији означени као наноси од песка или шуме. Поређење са ласерским снимком¹⁹ потврђује да је оригинално језгро очувано у центру острва у луку око ватрогасног дома²⁰. Висинска разлика између централних делова острва и новог алувијалног наноса износила је 8 до 9 метара²¹. Карте 1. и 3. војног мапирања указују на ров који дели острво на његовом најужем делу.²² Карта историјског тока Дунава направљена је на основу реконструкције доц. Пишута (друга половина 16. века)²³, и карта Братиславе и околине (око 1800. године)²⁴. Можда је реч о краку који је одвајало мању поплавну равницу уз западни део острва и нестао у другој половини 18. века²⁵. Међутим, према тврдњама сведока Јана Геслинга из Девина и Јана Арингера из Хофа, није реч о рукавцу Ратисхагена, који се налазио западније, већ о „рову” кроз који Дунав никада није текао, а формација је вештачки ископана током „револуционарних догађаја”, које су стари људи још памтили” да би спречили упад трупа Курука и заштитили стоку²⁶. Борбе за Девин између Курука и Лабана одиграле су се 1705-1708. током устанка Франтишка II Ракоција.²⁷

¹⁹ Ласерско скенирање из ваздуха. Доступно на: <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/teren?pos=48.162942,16.972231,16> [3. 11. 2022].

²⁰ Данас је Јагерхаусидлунг насеље у Хаинбуршком катастру. Лук је узрокован гребеном који се протеже од источне стране Браунсберга. Старије језгро и новији алувијални нанос се разликују и по начину парцелације земљишта. Nieder Österreichische Landes Archiv; FK Mappen UM – Franziszeischer Kataster – Viertel unter dem Manhartsberg – Weinviertel (Mappen) (dalej NÖLA; Franziszeischer Kataster); Hainburg an der Donau (Stadt Haimburg), 1819 – 1831. Signatur: FK Mappen UW 11. Доступно на: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#464b204d617070656e205557x112> [8. 10. 2022].

²¹ Највиша тачка код моста код тачке 144, ивица 135 m.n.m. 3. војно мапирање; ref. 12.

²² 1. војно мапирање, ref. 18; 3. војно мапирање; ref. 12.

²³ HOLEC, ref. 8, s. 40.

²⁴ Presburg mit seinen Umgebungen; cca 1800. Доступно на: <https://www.oldmapsonline.org/map/cuni/1015745> [3. 11. 2022].

²⁵ Снимљено је на недатираној мапи из око 1770-их. Národní technické muzeum, mapa Wienns umgebungen. Око 1778. године. Доступно на: <http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/46203/?view=-54.7890625,113.0625,6> [3.11.2022].

²⁶ Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky (dalej MV SR); Štátny archív Bratislava (dalej ŠABA); Fond 17479 – Bratislavská župa I. (dalej f. BŽ I.) Споразум између града Хаинбурга и властелинства Девин у вези са дунавским острвом Ајгелау. Сигнатура: 1778_f5_n-27; 1778. Доступно на: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x15046> [7. 10. 2022]. На ову верзију указује и поређење са ласерским снимком, који хвата постојање рова, али не и типичне формације за бочну ерозију и таложење.

²⁷ PLACHÁ, Veronika – HLAVICOVÁ, Jana. *Devín; slávny svedok našej minulosti*. Bratislava : Perfekt, 2003, s. 120. ISBN 80-8046-231-3.

До 1850. године острво је попримило приближно данашњи облик. Спајање Мул Хауфена са Тебнер Ау је већ било солидно, до 1811. Фухс Грундл²⁸ се такође спојио са Тебнер Ау како би формирао једно острво. После 1811. године лук корита се толико померио према западу да је североисточна обала постала ерозивна²⁹. У западном делу су се сви мањи алувијални наноси спојили са главним острвом³⁰. Аугл Арм се постепено проредио док није постао природна башта на источном крају.

Најранија помињања и развој до краја 18. века

Острво Тебнер Ау припадало је Девинском властелинству највероватније већ у 16. веку, о чему сведочи ток границе јужно од острва, слично случају Нус Ау и Гришен Ау. Западна граница Угарске померала се неколико пута у средњем веку.³¹ После значајне промене 1480-их, 1491. године склопљен је споразум о границама између Краљевине Угарске (Königreich Ungarn) и Надвојводства Аустрије (Erzherzogtum Österreich) коју су представљали цар Максимилијан I и краљ Владислав II.³² Узимајући у обзир ток границе у кориту Дунава и апеле у раду царске комисије за разграничење у 18. веку, овим споразумом је постављен темељ за ток граница у наредна четири века и очувано садашње стање Дунава. Ово поставља хипотезу да је острво Тебнер Ау постојало већ у 15. веку, али то није експлицитно наведено. Помињање „Тебнер Ав” из 1563. године не може се поуздано лоцирати³³, можда је у вези са Нус Ау³⁴. У *урбару*

²⁸ MNL/MOL; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); Hydrotechnische Karte des Donaustroms von der Unter Oesterreichischen Gränze. Signatúra: S_12_-_Div_XI._-_No._74:1-12. Доступно на: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/4756/> [7. 10. 2022]. Острво (или, у ранијим временима, два острва) је имало два имена, и то Fuchs Gründl (односно Grinel, Gründel), тј. лисичји или воћни. Значење другог дела назива Грундл и његових варијанти није јасно, може значити посебан део острва, део земље, али и рибу главаш, или друга значења. Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. Доступно на: <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB#2> [17. 12. 2022].

²⁹ PIŠŮT, ref. 7, s. 104 – 105.

³⁰ Tzv. „Wasseraigl.” NÖLA; Franziszeischer Kataster; Hainburg an der Donau, 1819 – 1831.

³¹ Види реф. бр. 2.

³² MNL/MOL, мапа 1715, ref. 11.

³³ HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavský topografický lexikón*. Bratislava : Tatran, 1. vydanie, 1990, s. 81. ISBN 80-222-0229-0; Наведено је као „пољско корито без даљег навођења локације.” Ово име је дато каснијем острву Рутен Лебер, које је настало након пуцања меандра северно од Нус Ау почетком 17. века (Archiv mesta Bratislavy (ďalej AMB), zberka máp a plánov, č. 1242 – 1247; Töbner Au (1698-1702)).

³⁴ AMB, Fond Magistrát mesta Bratislavy; Inventár spisového materiálu VI. (1555 – 1789). Sign.

од 16. маја 1614. године³⁵ наведена су четири Дунавска острва која припадају Девину. Велико острво (Nagy Zighet)³⁶, које пада директно на имање замка, даље Гемани³⁷ користе локални становници. Тебнер Ау се може идентификовати са Горњим острвом (Felseo Zighet), које је коришћено за добијање шипки и баштенских кочића и горива које је лежало наспрам Хаинбурга³⁸. Помиње се и Мало острво, које се налази насупрот територије Братиславе, а припада црквеној општини града.³⁹

„(ad) Tertia Felseo Zighet... ...Quasi beneficio Danubii adaucta.”⁴⁰
„(за) трећи Фелсео Зигет (Горње острво), додато је такоређу милошћу Дунава”. Овако острво описује урбар од 16. маја 1614. године. Овај урбар документује и спор око острва, који је касније (од 1744. године, са материјалом из 1754. године) постао предмет обимног досијеа са подацима о правном статусу и геоморфолошким подацима развоја са освртом на старију државу.⁴¹ Као уговорне стране појављују се „Dominium Deven” и „Archiducatum Civitas Haimburg”. Предмет је територијално-имовински спор око Тебнер Ау, а један од његових узрока је померање Тебнер Ау ка југозападу и касније спајање са

12 402, Lad. 31, N 4-44/G. In: PIŠŮT, ref. 7, s. 291. Нус Ау је на овој карти означен као Тебене ав – Tebene aw (2. половина 16. века).

³⁵ MNL/MOL; UEC Sign: UC 6 : 56 (a). 16. 5. 1614.

³⁶ MNL/MOL; UEC Sign: UC 6 : 56 (a). 16. 5. 1614. Вероватно Нус Ау, још један урбар из исте године (MNL/MOL; Urbaria et Conscriptioes; Sign: UC 69 : 76. 1614.) наводи да су Братиславци на овом острву имали воћњаке. Помиње се јака поплава 1613. године, која је поплавила цело острво, ерозија реке је однела и део воћњака. Засађени су само у старијим деловима острва са зрелијим земљиштем (види реф. 67). Поплава би могла да буде значајан фактор при претрази меандра око Нус Ау.

³⁷ MNL/MOL; UEC Sign: UC 6 : 56 (a). 16. 5. 1614. Локација непозната, могуће је да се ради о претходнику Словачког острва.

³⁸ Поменута употреба је типична за млада острва. Узгој воћа који се помиње у поплавним равнинама Девина у урбару из 1572. (MV SR; ŠABA; f. Krajský súd, Urbariáliá, Devín, šk. č. 35, spis AX 48-a. У: HRIVŇÁK, Štefan – HRIVŇÁKOVÁ, Tina. Односи између палфиловаца и поданика имања Девин до урбанистичког уређења Марије Терезије. У: *Res Pálffyana*, 2018, s. 156 – 157. ISBN 978-80-570-0297-0.) Није могуће јасно се позвати на Тебнер Ау. Врло је вероватно да је острво настало непосредно пре разграничења 1491. године, али можда је касније.

³⁹ MNL/MOL; UEC Sign: UC 6 : 56 (a). 16. 5. 1614. У поређењу са картом из 1698. године, можда је реч о острву Тебнер Аугл, које се налази у области данашњег источног дела острва Сихота насупрот Јуриграда код Карлових Веси. Друга могућност локализације је западни део острва Печна (Pötschen), тада лежеће на северној обали Дунава, које је припадало Девину на основу разграничења из 1327. године. Након повлачења обале Печне у првој половини 18. века, Девин је природним путем изгубио ово раније огромно поседовање.

⁴⁰ MNL/MOL; UEC Sign: UC 6 : 56 (a). 16. 5. 1614.

⁴¹ MV SR; ŠABA; f. BŽ I.; Споразум између града Хаинбурга и властелинства Девин у вези са дунавским острвом Ајгелу; Sign: 1778_f5_n-27.

острвом Ратисхауфен. Према Хаинбуршкој страни, Тебнер Ау, као и друга острва у области ушћа Моравске у Дунав, првобитно су припадала замку Ротенштајн, који је, међутим, већ дуго био рушевина и пре 18. века.⁴² Они су се позивали на споразум од 17. априла 1675. године између Антона Јана Палфија и града Хаинбурга о замку Ротенштајн,⁴³ на основу чега су поплавне равнице испод ње требало да припадну Хаинбургу. На основу овог споразума, 25. априла 1676. требало је да се изврши мерење територије, са реамбулацијом 1682. године. Географска димензија добија на значају у каснијој фази спора, када је 1765. године намесничко веће одлучило да се некадашњи поседи Ротенштајн заиста припадају Хајнбургу, али су острва додељена Девину.⁴⁴ Поред територије, било је и економских користи, посебно од риболова. Након нестанка огранка Ратишагена, 1770. године Хаинбуржани су заузели острво Ратисхауфен⁴⁵ и дошло је до обрачуна између грађана оба града.⁴⁶ Међутим, према помињању из 1778. године, 1771. године Девинчани су већ контролисали цело,

⁴² Роттенштаин вулго Унгерберг, данас Рутелштајн у Хаинбуршком катастру; Имања на острвима (ливаде, тршчана поља и баште) у 18. веку су такође била у власништву „Németh Ovarienses”, тј. становника града Bad Deutsch-Altenburg (мађ. Némethová, слов. Nemecký Starhrad). Предмет спора је требало да буде и војни порез, због којег су становници Девина били приморани да плаћају за острва средином 18. века. ЗАХАРОВА, Марија. Западна граница јужног Захорија за време владавине Марије Терезије. У: *Záhorie*, гоџ. 21, 2012, бр. 3, с. 2 – 7.

⁴³ У процесу решавања спорова, уговор није био доступан. Према сведочењу господина Лабаса, уговор је спаљен у пожару архива у Бечу током турске опсаде 1681. године. Уговор се односи на још старију исправу из 1511. године коју је издао гроф Петар од Светог Јура и Пезинока. Министарство унутрашњих послова Републике Словачке; ŠABA; f. BŽ I.; Уговор између града Хаинбурга и властелинства Девин у вези са дунавским острвом Еигелау; Сигн: 1778_f5_n-27. Још један документ из 1550. године који је издао гроф Петар од Светог Јура и Пезинока (у то време, међутим, Девин је био у власништву Андреја III Баторија (BEL, Matthias – MIKOVINY, Samuel. *Notitia hungariae novae historico geographica; tomus secundus*. Vienna : Impensis Paulii Straubii, 1736, s. 253 – 254)), говорио је да су Хаинбургу дати само приобални делови Ротенштајнових посела, док су острва постала део Девина. Министарство унутрашњих послова Републике Словачке; ŠABA; f. BŽ I.; Документи који се односе на територијални спор између властелинства Девин и града Хаинбурга, 1765. године. Сигнатура: 1765_f4_n-14. Доступно на: <https://www.crcrarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x9422> [28. 11. 2022].

⁴⁴ MV SR; ŠABA; f. BŽ I.; Документи који се односе на територијални спор између властелинства Девин и града Хаинбурга, 1765. године. Сигнатура: 1765_f4_n-14.

⁴⁵ MV SR; ŠABA; f. BŽ I.; Становници Девина траже да наставе да користе острво у близини својих ливада, које су становници Хаинбурга присвојили. 1770. година. Сигнатура: 1770_f9_n-5. Доступно на: <https://www.crcrarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x11515> [28. 11. 2022].

⁴⁶ MV SR; ŠABA; f. BŽ I.; Истрага граничних спорова између Девина и Хаинбурга. 1773. године. Сигнатура: 1773_f8_n-69. Доступно на: <https://www.crcrarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x13196> [28. 11. 2022]; MV SR; ŠABA; f. BŽ I.; Истрага насиља које су починили

спојено острво.⁴⁷ Спор је достигао највиши ниво. Њиме су се бавили царски двор и Угарски краљевски намеснички савет у Братислави (Consilium Regium Locumtentie Hungaricum). Поступци у циљу постизања „amica compositione” почели су 31. маја 1778. године, а споразум је закључен 10. јула 1778. године. Његов преглед и евентуално прилагођавање границе требало је да се врши сваке три године на празник Св. Марка (25. априла). Према споразуму, острво је подељено на два дела линијом која је прелазила уску превлаку између Аугл Арма и главног тока Дунава. Поред тога, Девин је добио део земље под називом „Гехенг” на јужној обали реке Аугл, где су убрзо после 1770. године Девинчани изградили ловачки дом (Јегерхаус).⁴⁸

Споразум је био суштински корак ка решавању спора, али не и његово коначно закључење.⁴⁹ Геодетска граница која је важила до 1921-1923. године настала је на основу поплаве 1809. године, документована је 1811. године.⁵⁰ Међутим, државне и катастарске границе наставиле су да се разликују неколико деценија, у корист Девина.⁵¹ Гранично неслагање је детаљно приказано на карти оригиналног катастарског записа (за Хаинбург 1819-1831).⁵² Девин је касније изгубио своје територије у Аустрији. Природна граница је тако претворена у геометријску коју одређују фиксне тачке на терену (дрвеће, ивице),⁵³ али и геодетску. Стога су граничне тачке остале отпорне на текуће геоморфолошке промене. Након што се Аугл Арм потпуно замутио, Девински „мостобран” на јужној обали се проширио, а граница није уважила ново настајуће острво у фокусу дунавског лука – Хаинбургер Ау.

становници Девина над три становника Хаинбурга. 1774. године. Сигнатура: 1774_f1_n-24. Доступно на: <https://www.cracr.findbuch.net/php/main.php#3137343739x13235> [28. 11. 2022].

⁴⁷ Спор је забележен картама 1. војног мапирања. И аустријска и мађарска верзија карте обухватају цело острво на њиховој територији.

⁴⁸ MV SR; ŠABA; f. BŽ I.; Уговор између града Хаинбурга и властелинства Девин у вези са дунавским острвом Ајгелау; Сигн.: 1778_f5_n-27.

⁴⁹ MV SR; ŠABA; f. BŽ I.; Окружни извештај о граничним споровима између имања Девин и аустријског града Хаинбурга. 1780. године. Сигнатура: 1780_f3_n-72. Доступно на: <https://www.cracr.findbuch.net/php/main.php#3137343739x15809> [28. 11. 2022].

⁵⁰ Граница је копирала ток реке настао овом поплавом и стање обале Дунава са обе стране. Види реф. 78 а 79.

⁵¹ Овај став заузима 2. војно мапирање. Двострука граница копира две претпоставке граничне линије – западнији крак Ратисхагена и источнији ров који је ископао човек.

⁵² NÖLA; Franziszeischer Kataster; Hainburg an der Donau, 1819 – 1831.

⁵³ MV SR; ŠABA; f. BŽ I.; Уговор између града Хаинбурга и властелинства Девин у вези са дунавским острвом Ајгелау; Сигн: 1778_f5_n-27.

Коришћење земљишта и економски значај

Подручје Тебнер Ау лежи на дебелом слоју алувијалних седимената⁵⁴ постгласијалног порекла⁵⁵. Пољопривредне могућности коришћења територије биле су ограничене редовним поплавама, почетним флувијалним земљиштем и нестабилним подземљем. Међутим, довољна употреба подземних вода и тла истовремено је била његова предност. Развојне карактеристике и старост појединих делова острва такође су били предуслови за привредно коришћење. Дуго времена је значајно култивисање воћа, о чему сведоче бројни локални називи, било везано за баште које се налазе у најстаријим деловима острва на девинској и хаинбуршкој страни,⁵⁶ где су успели да створе плоднија тла.⁵⁷ Гајили су се орашаста плодови, а јабуке⁵⁸ и шљиве⁵⁹ су сађене и на поплавним подручјима Дунава. Млађи делови

⁵⁴ PORUBSKÝ, Anton. Podzemné vody Bratislavy a jej okolia. In: *Geografický časopis*, roč. 25, 1973, č. 3, s. 216 – 232. Доступно на: https://www.sav.sk/journals/uploads/01121333GC_1973_3_2_Porubsky.pdf [27. 9. 2022]; PIŠŮT, ref. 7, s. 285. На Сихотима се налазило (око 1970. године) 12-18 м наноса састављених од шљунка и песка испод површинског слоја глине, дебљина седимената се смањује на 5 м испод крака обилазнице. Девинско (Словачко острво) има дебљину седимента од око 10 м. Иста ситуација је и на територији некадашњег Вотенбургер Ау (такође Потенбуршка поплавна равница Потенбург према замку Потенбург коме је припадала) на јужној страни Дунава. Испод Печње дебљина наноса износи 12-14 м. У области Дунавске Стреде, више од 600 м.

⁵⁵ Geologische Karte des Österreich. Доступно на: https://gisgba.geologie.ac.at/gbviewer/?url=https://gisgba.geologie.ac.at/arcgis/rest/services/KM50/AT_GBA_KM50_GE_LS99/MapServer [5. 11. 2022].

⁵⁶ MV SR; ŠABA; f. BŽ I.; Документи који се односе на територијални спор између властелинства Девин и града Хаинбурга. 1765. године. Сигнатура: 1765_f4_n-14. Ови делови су сачували и старије парцелисање. (NÖLA; Franziszeischer Kataster; Hainburg an der Donau, 1819 – 1831) Тренутно се ови делови користе као поља и поштују првобитну поделу.

⁵⁷ Почетно алувијално земљиште, које се састојало од финих карбонатних седимената и шљунковите подлоге, развија се у сиво алувијално земљиште услед присуства поплавне шуме и раста хумусног хоризонта, које се као резултат регулације тока и култивације може развити у чернозем. PIŠŮT, Peter – PROCHÁZKA, Juraj. Príspevok k poznaniu genézy pôd a štruktúra pôdnej pokrývky na žitnom ostrove (paleomeander Dunaja Nekyje). У: SOBOCKÁ, Jaroslava (ed.). *Diagnostika, klasifikácia a mapovanie pôd*. Bratislava : Výskumný ústav pôdoznectva a ochrany pôdy, 2011, s. 239 – 246. ISBN 978-80-89128-90-7.

⁵⁸ Према урбару од 16.5.1614, поплава (1613) уништила је воћњаке јабука на острвима која припадају Девину, посебно Наги Зигет. Становништво је тражило ослобађање од дажбина, које из тог разлога нису могле бити исплаћене. Острва су била и ловишта. MNL/MOL; Urbaria et Conscriptiones; Sign. UC 6 : 56 (b). 13. 11. 1614; MNL/MOL, Urbaria et Conscriptiones, Sign: UC 69 : 76. 1614; MNL/MOL, UEC, Sign: UC 6 : 56 (a). 16. 5. 1614.

⁵⁹ Узгој шљиве дао је назив тзв. Griechen Au.. Назив Krieche(n) Au документовао је на картама из 16. и 17. века. Krieche – шљива, домаћа округла шљива (*Prunus domesticus* subsp. *Insticitia*). Kriechen-Pflaume. Доступно на: <https://de.wikipedia.org/wiki/Kriechen-Pflaume> [6. 11. 2022]; PIŠŮT, ref. 9, s. 168.

острва коришћени су за добијање плетених и дрвених точкова за употребу у башти и за испашу стоке.⁶⁰ Коришћење ресурса острва је такође било главни предмет спора између Девина и Хаинбурга. Међутим, сеча дрвећа у равничарским шумама, кошење траве, па чак и сакупљање ражи помињани су чешће од воћа као предмет спора. Риболов је такође био од великог значаја. Највећи спор је био око места за пецање на ушћу у рукавац Аугл испод Ротенштајна.⁶¹ За време рата стока се крила на острву.⁶² Острво је било важно и за саобраћај, коришћена је трајектна линија са северне обале, документована у 19. веку.⁶³ Пут који је до њега водио од првобитне циглане (Zieglhütte) сачуван је до данас. Између пећи и Тебнер Ау у другој половини 19. века изграђен је дрвени мост.⁶⁴ На југоисточној ивици регулациони радови прве половине 19. века захватили су острво. Према картама из 1811. и 1813. овде је требало да се изгради брана.⁶⁵

Закључак

Тебнер Ау/Девинска поплавна равница чинила је најзападнију тачку Девинског катастра и ту је Дунав први пут додирнуо територију Мађарске. Поред дугог геоморфолошког развоја, посебан је био и по својој политичкој подељености, која није у потпуности одговарала природном развоју плавног подручја. Основни циљеви рада били су реконструкција геоморфолошког развоја плавног подручја и појашњење његовог граничног положаја и тока границе у контексту историјског развоја.

⁶⁰ MNL/MOL, UEC Sign: UC 6 : 56 (a). 16. 5. 1614.

⁶¹ Увале у рукавце Дунава такође су била важна места за риболов на другим местима. Биле су ограђени баријерама које су терале рибу да плива у сужени простор у средини. Тамо је била постављена мрежа. Таква места су се звала „Wischtrusser“ или „farkastorok“. Једно од ових места до данас је задржало име у облику Vlčie Hrdlo (DVOŘÁK, Pavel. *Druhá kniha o Bratislave*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 1. vydanie, 2007, s. 111. ISBN 978-80-85501-37-7).

⁶² MV SR; ŠABA; f. BŽ I.; Уговор између града Хаинбурга и властелинства Девин у вези са дунавским острвом Ајгелау; Сигн: 1778_f5_n-27. Изолација острва у циљу заштите домаћих животиња током ратних сукоба требало је да буде разлог за копање рова у центру острва (види реф. 28).

⁶³ На северној страни је било насупрот југоисточној капији замка Девин. Од Девина се, због јаке струје, пливало низводно, са јужне стране и низводно и против струје. 2. војно мапирање, реф. 33.

⁶⁴ 3. војно мапирање, реф. 12.

⁶⁵ MNL/MOL; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); Carte der Donau von Theben gegen Carlburg nebst der Gegend der Königl. Freystadt Pressburg. Signatúra: S_12_-_Div_XI_-_No_91:1. Доступно на: [https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkepar/4786/\[22.10.2022\]](https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkepar/4786/[22.10.2022]).

Извори за праћење развоја плавног подручја су углавном биле историјске карте и већ завршене реконструкције нижих делова корита Дунава. Међутим, суштинске информације пружио је главни писани извор за историју поплавне равнице – досије о спору између града Хаинбурга и имања Девин. Углавном се радило о подацима о развоју западног дела острва, о локацији на картама неухваћених формација, као и о вештачкој интервенцији на острву које је почетком 18. века било подељено ровом, ископаним да заштити стоку од најезде Курука.

Тебнер Ау је једно од старих и стабилних острва на некадашњем мађарском делу Дунава. Писмено је документовано у првој половини 17. века (1614), посредно већ почетком 16. века (1511). Од првобитног облика окруженог Дунавом са југа, сачувано је језгро територије са земљорадничком традицијом. Промена положаја речног корита довела је до ерозије дела првобитног острва и стварања нових алувијалних наноса на западу (Ratishauften), североистоку (Mühlhauften) и југоисточно од острва (Fuchs или Früchsen Gründl). Замуљавањем рукаваца овим истим редоследом, острва су се спојила са Тебнер Ау у другој половини 18. века.

Положај острва и промене у кориту реке довеле су до дугорочних граничних спорова како у ужој локалној, тако и у широј политичкој димензији. Спор који је довео до поделе острва почео је 1744. и ескалирао 1771. када су обе стране покушале да га заузму. После судског поступка пред престоницом и државним органима (краљевско намесништво у Братислави), утврђена је граница која дели острво. Поред заоставштине угашеног имања Ротенштајн, узрок спора су углавном биле промене корита и садржај напора да се искористе њени ресурси – поплавне шуме, ливаде, ораси и воћњаци и рибарска подручја, посебно уносно место је било улазак у Аугл Арм. Обе стране су признале да историјски острво припада Девину и да би граница требало да иде дуж рамена Ратисхагена, али његова локација није била јасна. На питање његове локације и да ли је то био ров на средини острва, коментарисали су присутни сведоци. На основу споразума од 10. јула 1778. године острво је подељено, али су примењиване обе ове границе. Пет парцела Девинског катастра завршило је у Аустрији.

Рад је допуњен са 7 прилога. Они садрже најстарији тачан приказ острва из 1717. године на мапи креираној за сложени гранични спор између Мађарске и Доње Аустрије, који укључује не само поплавну равницу Девина, већ и Хаинбург, на пример. Такође исечак са приказа замка Девин (1750) који обухвата западни део поплавне равнице и исечке са мапа аустријске и мађарске верзије 1.

војног мапирања. Део Тебнер Ау је ухваћен у „погледу на мађарску границу” код Девина из 1790. године (бр. 4). Основна сазнања о развоју Тебнер Ау сумирана су у прилогу бр. 5 који приказује тренутни геоморфолошки састав острва. Прилог бр. 6 садржи измењени исечак Тебнер Ау према водопривреди из 1811. године и прилог бр. 7 исечак са мапе Дунава који приказује оригинални и нови Хаинбургер Ау.

ЛИТЕРАТУРА

Архивски документи

Archív mesta Bratislavy, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945). sign. 1094 (120); Hranice mestského obvodu a súčasne hranice Uhorska s Rakúskom, 18. st.

Archív mesta Bratislavy, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945). sign. 1244 (126); Bratislavské nivy (Thebner Au, Kriechen Au...), autor Juraj Rossboitner, 1698.

Archív mesta Bratislavy, Zbierka máp a plánov (XVI. storočie – 1945). sign. 1245 (85); Ostrovy vytvorené dunajskými ramenami pri Bratislave (Thebner Au...), autor Juraj Rossboitner, 1699.

Ústredný archív geodézie a kartografie. Hraničné mapové dielo 1920 – 1923. (mierka 1:2880 a 1:2500), Československo-Rakúska hranica, úsek XII. Listy 1-7; úsek XI. Dunaj, listy 1 – 6, úsek XI. Morava, listy 55 – 56. (X.).

Електронски доступни архивски документи

vojské mapovanie; Uhorské kráľovstvo, 1782 – 1785. Dostupné na: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2060427.9627900226%2C6031672.248250234%2C2156967.9295142004%2C6064769.481497715> [10. 4. 2022].

vojské mapovanie; Dolné Rakúsko, 1773 – 1781. Dostupné na: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=2060427.9627900226%2C6031672.248250234%2C2156967.9295142004%2C6064769.481497715> [10. 4. 2022].

vojské mapovanie; Uhorsko, 1819 – 1869. Dostupné na: <https://maps.arcanum.com/en/map/secondsurvey-hungary/?layers=5&bbox=1895508.9307717748%2C6146349.008547366%2C1898525.8047319052%2C6147383.297086349> [10. 4. 2022].

vojenské mapovanie, listy 4758/1-4 (1872) a 4758/1_UNG; 1883. Dostupné na: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b9/Aufnahmeblatt_4758-1_Engelhartstetten%2C_Hainburg%2C_Schlosshof.jpg ; https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aufnahmeblatt_4758-1_UNG_Theben,_Marchm%C3%BCndung.jpg [7. 10. 2022].

Galéria Mesta Bratislavy; Inventárne číslo C 13663; Freidrich Bernhard Werner, Pohľad na hrad Devín. Dostupné na: https://www.webumenia.sk/en/dielo/SVK:GMB.C_13663 [13. 11. 2022].

Institute and Museum of Military History; Hadműveleti térkép a Morva folyó mentén Rabensburg-Teben-Pozsony közötti területen / Operačná mapa oblasti rieky Moravy medzi Rabensburgom Devínom a Bratislavou. Signatúra: H III d 1442; 1703 – 1706, Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkepar/25049/> [7. 10. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); A Duna helyszínrajzi térképe Dévénytől – Nagymarosig. Signatúra: B IX b 136. Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/HTITerkepar/2122/> [6. 11. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); A Duna Petronell és Wolfsthal (Ausztria), valamint Dévény (Pozsony m., ma Bratislava része, SK) között. Signatúra: S_12_-_Div._XI._-_No._74:14. 1821; Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkepar/4758/> [7. 10. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); Abrosza Morva és Duna vizek folyásának torkolatánál Kraetzel liget közelében, úgy amint az 1809. s 1839. évben találtatott. Signatúra: S_12_-_Div._XIII._-_No._662. Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkepar/5776/> [6. 11. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); Carte der Donau von Theben gegen Carlbürg nebst der Gegend der Königl. Freystadt Pressburg. Signatúra: S_12_-_Div._XI._-_No._91:1. Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkepar/4786/> [22. 10. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); Hydrotechnische

Karte des Donaustroms von der Unter Oesterreichischen Gränze. Signatúra: S_12_-_Div._XI._-_No._74:1-12. Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/4756/> [7. 10. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár/ Magyar Országos Levéltár; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); Mappa zu der von Ihre Röm. Kays. und Königl. May. Carolo VI. in der zu Presburg angestellten und Anno 1715. Signatúra: S_16_-_No._69. Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/7469/> [1. 11. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár; S 12 Helytartótanácsi térképek; Situations Plan des Donau Stromes bei Theben an der Ausmündung des March Flusses zur Übersicht rücksichtlich des bey Theben beschränkten Auslandungs Platzes nächst dem K. K. Zoll und K. K. Dreiszigst Amte. Signatúra: S_12_-_Div._XIX._-_No._41. Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/6217/> [24. 9. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár; S 12 Helytartótanácsi térképek; Duna. – No. 117/1-54. A Duna Dévény (Pozsony m., ma Bratislava része, SK) és Dömös között. Signatúra: S_80_-_Duna._-_No._117/1-54. Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/29145/> [11. 10. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár; S 12 Helytartótanácsi térképek; Duna. – No. 83/1-6. A Duna Dévény (Pozsony m., ma Bratislava része, SK) és Gutor (Pozsony m., ma Hamuliakovo, SK) között. Signatúra: S_80_-_Duna._-_No._83/1-6. 1834. Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/29104/> [4. 11. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár; S 12 Helytartótanácsi térképek; A Duna és Morva folyók összefolyása Dévénynél. Signatúra: S_12_-_Div._XI._-_No._74:13. Dostupné na: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/4757/> [24. 9. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár; Magyar Országos Levéltár; Urbaria et Consriptiones; Sign. UC 6 : 56 (b). 13. 11. 1614. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc006_no056_b/?list=eyJxdWVyeSI6ICJEXHUwMGU5dlx1MDBBIOW55In0 [7. 12. 2022].

Magyar Nemzeti Levéltár; Magyar Országos Levéltár; Urbaria et Consriptiones; Sign: UC 69 : 76. 1614.

Magyar Nemzeti Levéltár; Magyar Országos Levéltár; Urbaria et Conscriptiones; Sign: UC 6 : 56 (a). 16. 5. 1614. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc006_no056_a/ [16. 12. 2022].

MIKOVINY, Samuel. *Hungariae comitatus Posoniensis*. 1747 (vyd. 1757). Dostupné na: Dostupné na: https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:GMB.C_9428/zoom [3. 11. 2022].

Národní technické muzeum, mapa Wienns umgebungen. Csa 1778. Dostupné na: <http://chartae-antiquae.cz/cs/maps/46203/?view=-54.7890625,113.0625,6> [3. 11. 2022].

Nieder Österreichische Landes Archiv; FK Mappen UM – Franziszeischer Kataster – Viertel unter dem Manhartsberg – Weinviertel (Mappen); Hainburg an der Donau (Stadt Hainburg), 1819 – 1831. Signatur: FK Mappen UW 11. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#464b204d617070656e205557x112> [8. 10. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Správa župných úradníkov o obhliadke hraníc medzi Devínom a Hainburgom. 1754. Signatúra: 1754_f4_n-25 Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x6123> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Svedectvo župných úradníkov o obhliadke hraníc medzi Devínom a Rakúskom z príležitosti vymeriavania Uhorsko-Rakúskych hraníc kapitánom Walterom. 1754. Signatúra: 1754_f5_n-31. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x6164> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Písomnosti týkajúce sa územného sporu medzi panstvom Devín a mestom Hainburg. 1765. Signatúra: 1765_f4_n-14. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x9422> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Obyvatelia Devína prosia, aby mohli naďalej využívať ostrov pri ich lúkach, ktorý si privlastnili obyvatelia Hainburgu. 1770. Signatúra: 1770_f9_n-5. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x11515> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Odpisy listov týkajúcich sa hraníc medzi Devínom a Hainburgom. 1772. Signatúra: 1772_f4_n-77. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x12462> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Správa o hraniciach medzi Devínom a Hainburgom. 1772. Signatúra: 1772_f5_n-36. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x12499> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Prešetrovanie hraničných sporov medzi Devínom a Hainburgom. 1773. Signatúra: 1773_f8_n-69. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x13196> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Prešetrovanie násilností spáchaných obyvateľmi Devína na troch obyvateľoch Hainburgu. 1774. Signatúra: 1774_f1_n-24. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x13235> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Koncept oznámenia župy o zaslaní správy z prešetrenia nezhôd medzi Hainburgom a Devínskym panstvom. Správa priložená. 1774. Signatúra: 1774_f4_n-41. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x13403> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Dohoda medzi mestom Hainburgom a panstvom Devín ohľadne dunajského ostrova Eigelau. Signatúra: 1778_f5_n-27; 1778. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x15046> [7. 10. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Správa župy o hraničných sporoch medzi panstvom Devín a rakúskym mestom Hainburgom. 1780. Signatúra: 1780_f3_n-72. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x15809> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Kráľovská miestodržiteľská rada žiada župu, aby zabránila obyvateľom Devína poškodzovať lesy na ostrove Eigelau, patriace obyvateľom Hainburgu. 1782. Signatúra: 1782_f1_n-19. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x16450> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Zoznam spisov o hraničných sporoch medzi panstvom Devín a mestom Hainburg. 1792. Signatúra: 1792_f7_n-129. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x34478> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond 17479 – Bratislavská župa I.; Kráľovská miestodržiteľská rada nariaďuje župe, aby dbala na to, aby sa obyvatelia mestečka Devín, pokým nebude definitívne rozhodnutý ich pohraničný spor s rakúskym mestečkom Hainburg, zdržiavali všetkých násilností. 1793. Signatúra: 1793_f1_n-11. Dostupné na: <https://www.crarc.findbuch.net/php/main.php#3137343739x34629> [28. 11. 2022].

Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky; Štátny archív Bratislava; fond Krajský súd, Urbariálie, Devín, šk. č. 35, spis AX 48-a. In: HRIVŇÁK, Štefan – HRIVŇÁKOVÁ, Tina. Vzťahy medzi Pálffyovcami a poddanými na Devínskom panstve do urbárskej regulácie Márie Terézie. In: *Res Pálffyana*, 2018, s. 156-157. ISBN 978-80-570-0297-0.

Ранији ауторски радови

KAŠIAK, Peter. *Dunajská hranica Bratislavskej stolice a neskôr Československa s Dolným Rakúskom – Analýza vybraných kartografických prameňov k jej dejinám do jej korekcie v rokoch 1920 – 1923 (práca prezentovaná na ŠVOK)*. Bratislava : Filozofická Fakulta Univerzity Komenského, Katedra Archívництва a PVH, 2022, konzultant Mgr. Ján Valo, PhD., 35 s. + 11 s. príloh.

Додатна литература

BEL, Matthias – MIKOVINY, Samuel. *Notitia hungariae novae historico geographica; tomus secundus*. Vienna : Impensis Paulii Straubii, 1736, 588 s.

ČAČANÝ, Juraj – ČEJKA, Tomáš – PIŠŮT, Peter. Mäkkýše Slovenského ostrova pri Bratislave a poznámky ku genéze lokality. In: *Acta Rerum Naturalium Musei Nationalis Slovaci*. Bratislava: Slovenské národné múzeum, vol. 58, 2012, s. 103 – 110.

DVOŘÁK, Pavel. *Druhá kniha o Bratislave*. Budmerice : Vydavateľstvo Rak, 1. vydanie, 2007, 232 s. ISBN 978-80-85501-37-7.

HOLEC, Peter. *Reliéf a živá príroda v Bratislavskom regióne*. In: ŠEDIVÝ, Juraj – ŠTEFANOVIČOVÁ, Tatiana et al. *Dejiny Bratislavy, Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia, zväzok 1. Brezalauspurc, na križovatke kultúr*. Bratislava : Slovart, 2012, s. 29 – 48. ISBN 978-80-556-0330-8.

HORVÁTH, Vladimír. *Bratislavský topografický lexikón*. Bratislava : Tatran, 1. vydanie, 1990, 408 s. + 48 s. príloh, ISBN 80-222-0229-0.

JANKÓ, Annamária – PORUBSKÁ, Bronislava. *Vojenské mapovanie na Slovensku 1769 – 1883*. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2010, 144 s. ISBN 978-80-89175-45-1.

ORTVAY, Tivadar. *Magyarországi dunaszigetek*. Budapest : A Magyar Tudományos akadémia könyvkiadó hitavala, 1880, 80 s.

PIŠŮT, Peter. Dunaj na slovensko-rakúskom pomedzí. In: Mária MUNKOVÁ a Lenka PAVLÍKOVÁ (eds.). *Na sútoku riek, život na slovensko-rakúskom pohraničí*. Bratislava : Štátny archív v Bratislave, 2014, s. 284 – 308. ISBN 978-80-224-1387-9.

PIŠŮT, Peter. O pôvode názvov dunajských ostrovov Alberwerd a Rudten Leber. In: *Spisy Mestského múzea v Bratislave*, roč. 17, 2005, s. 31 – 43. Dostupné na: https://fns.uniba.sk/fileadmin/prif/geog/kfg/Studium/predmety_2._stupen/vybr_pv_metody_len_lit/VybrPVmet_Pisut2005_OPovodeNazvov.pdf [1. 10. 2021].

PIŠŮT, Peter. Príspevok historických máp k rekonštrukcii vývoja koryta Dunaja na uhorsko – rakúskej hranici (16. – 19. storočie). In: PRAVDA, Ján (ed.). *Historické mapy*. Bratislava: Kartografická spoločnosť SR – Geografický ústav SAV, 2005, s. 167 – 181. ISBN 80-968365-7-9.

PIŠŮT, Peter – PROCHÁZKA, Juraj. Príspevok k poznaniu genézy pôd a štruktúra pôdnej pokrývky na žitnom ostrove (paleomeander Dunaja Nekyje). In: SOBOCKÁ, Jaroslava (ed.). *Diagnostika, klasifikácia a mapovanie pôd*. Bratislava : Výskumný

ústav pôdoznavectva a ochrany pôdy, 2011, s. 239 – 246. ISBN 978-80-89128-90-7.

PLACHÁ, Veronika – HLAVICOVÁ, Jana. *Devín; slávny svedok našej minulosti*. Bratislava : Perfekt, 2003, 174 s. ISBN 80-8046-231-3.

PORUBSKÝ, Anton. Podzemné vody Bratislavy a jej okolia. In: *Geografický časopis*, roč. 25, 1973, č. 3, s. 216 – 232. ISSN 0016-7193. Dostupné na: https://www.sav.sk/journals/uploads/01121333GC_1973_3_2_Porubsky.pdf [27. 9. 2022].

VALO, Ján. *Hranice Slovenska v rokoch 1918-45 (dizertačná práca)*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2014, školiteľ doc. PhDr. Juraj Roháč CSc. 210 s. + 34 s. príloh.

ZACHAROVÁ, Mária. Západná hranica južného Záhoria za panovania Márie Terézie. In: *Záhorie*, roč. 21, 2012, č. 3, s. 2 – 7.

Интернет извори

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. Dostupné na: <https://woerterbuchnetz.de/?sigle=DWB#2> [17. 12. 2022].

<https://www.minv.sk/?slovensko-rakuska-statna-hranica> [22. 9. 2022].

Letecké laserové skenovanie. Dostupné na: <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/teren?pos=48.162942,16.972231,16> [3. 11. 2022].

Plavebná mapa – Dunaj. Slovenský vodohospodársky podnik, 2019. Dostupné na: <https://www.danubeportal.com/application/cache/uploads/charts/paper/SK/96/1571384033.pdf> [28. 9. 2022].

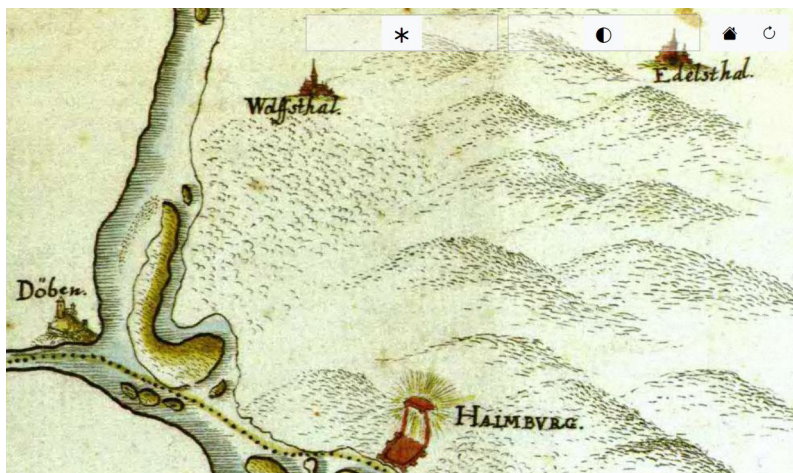
Kriechen-Pflaume. Dostupné na: <https://de.wikipedia.org/wiki/Kriechen-Pflaume> [6. 11. 2022].

Atlas NÖ; Dostupné na: <https://atlas.noel.gv.at/atlas/portal/noe-atlas/map/Planung%20und%20Kataster/Grundst%C3%BCcke> [15. 11. 2022].

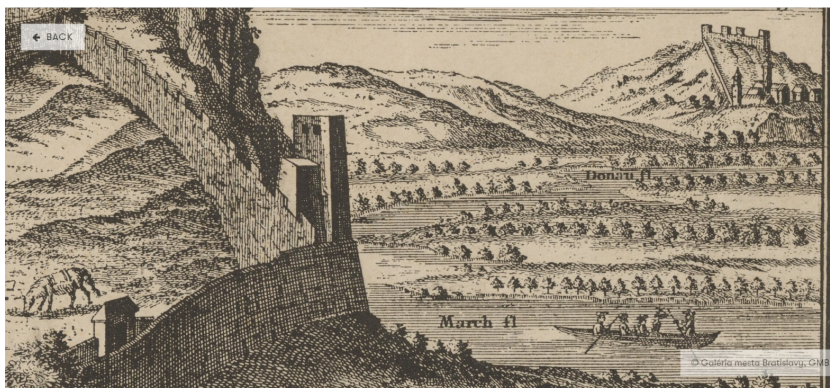
Прилози

Прилог бр. 1: Тебнер Ау на делу карте из 1717. године	II
Прилог бр. 2: Западни део Тебнер Ау приказан на слици замка Девин из 1750.	II
Прилог бр. 3: Поглед на Девин 1791. Мајкла Маркварта	III
Прилог бр. 4: Изводи из карата 1. војног мапирања	III
Прилог бр. 5: Одабране карактеристике развоја Тебнер Ау	IV
Прилог бр. 6: Попречни пресек корита Дунава и Тебнер Ау	IV
Прилог бр. 7: Хаинбургер Ау	V

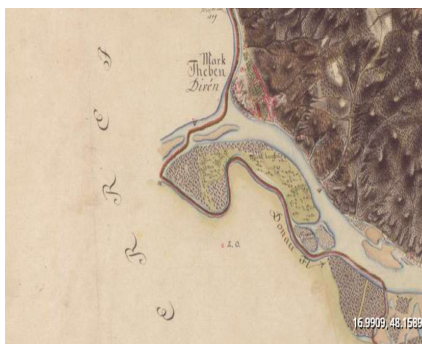
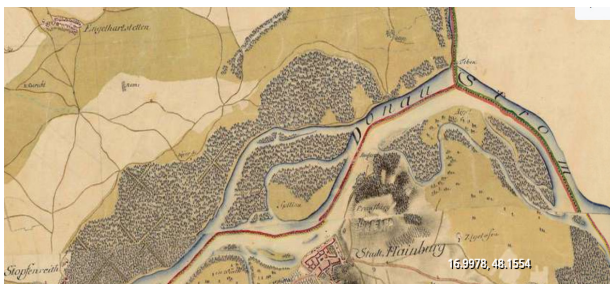

Прилог бр. 1: Тебнер Ау на исечку карте из 1717. године (карта је оријентисана на исток).⁶⁶

⁶⁶ Извор: Magyar Nemzeti Levéltár/Magyar Országos Levéltár (ďalej MNL/MOL); S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); Mappa zu der von Ihre Röm. Kays. und Königl. May. Carolo VI. in der zu Presburg angestellten und Anno 1715. Signatúra: S_16_-_No._69. Доступно на: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/7469/?list=eyJxdWVyeSI6ICJlYWIYVltYnVyZyJ9> [1. 11. 2022].

Прилог бр. 2: Западни део Тебнер Ау ухваћен у исечку са слике замка Девин из 1750.⁶⁷

Прилог бр. 3: Исечци карата 1. војног мапирања на којима је приказан дати део дунавске границе са мађарске и аустријске стране; у приказу преузетог дела границе се не поклапају, због судског спора који је у току.⁶⁸

⁶⁷ Извор: Galéria Mesta Bratislavy; Inventárne číslo C 13663; Freidrich Bernhard Werner, Pohľad na hrad Devín. Доступно на: https://www.webumenia.sk/en/dielo/SVK:GMB.C_13663 [13. 11. 2022].

⁶⁸ Извор: <https://maps.arcanum.com/de/map/firstsurvey-hungary/?layers=147&bbox=1880751.435029488%2C6130290.109664039%2C1904886.4267105325%2C6137742.719921843> ; <https://maps>.

Легенда: црвена – ток Аугл Арм; наранџаста – најстарије језгро острва (сигурно до почетка 17. века); жута – остатак Mühl Nauffen; тамно зелена – спојена острва Фрухсен Грундл; тамно плава – граница Девина на јужној обали Дунава; бледо плава – граница Девина према оригиналној катастарској карти (1819).⁷⁰

Анекс бр. 6: У горњем делу је попречни пресек корита реке Дунав и Тебнер Ау (1811), у доњем делу је пресек означен црвеном бојом на актуелној сателитској мапи (наплатна рампа је стајала на раскрсници Хутничке и Словачке обале; срушена је пре 1938. године).⁷¹

⁷⁰ Извор основне карте: <https://www.google.com/maps/> [6. 11. 2022].

⁷¹ Извор основне карте: MNL/MOL; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); Hidrotechnische Karte des Donaustroms von der Unter Oesterreichischen Gränze / Водопривредна карта тока Дунава од доњаоустијске границе. Сигнатура: S_12_-_Div_XI_-_No_74:1-12. Доступно на: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/4756/> [7. 10. 2022]; <https://www.google.com/maps/place/Dev%C3%ADn/@48.1656324,16.9816455,1636m/=13m1!1e3!4m5!3m4!1s0x476c8b5988cb3bed:0x500f7d1c6979100!8m2!3d48.1737498!4d16.9844742> [8. 11. 2022].

Прилог бр. 7: Оригинални „Хаинбургер Ау” и нова поплавна равница касније названа овим именом (овде означена као „Ној”) на карти из 1821. године.⁷²

*Тумачење изворног текста на словачком: Дајана Лазаревић
Стручне консултације: Смиљана Пиксијадес*

⁷² Извор: MNL/MOL; S 12 Helytartótanácsi térképek (1738 – 1875); A Duna Petronell és Wolfsthal (Ausztria), valamint Dévény (Pozsony m., ma Bratislava része, SK) között. Signatúra: S_12_-_Div_XI_-_No_74:14. 1821; Доступно на: <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/4758/> [7. 10. 2022].

Нада М. Радуски*

Институт за политичке студије, Београд

МАЊИНСКО ПИТАЊЕ У БИЛАТЕРАЛНИМ СПОРАЗУМИМА СРБИЈЕ СА ДРЖАВАМА ДУНАВСКОГ РЕГИОНА**

Сажетак

У раду су анализирани билатерални односи Србије са суседним земљама које учествују у спровођењу Стратегије Европске уније за Дунавски регион (EUSDR), а која између осталог подразумева и унапређење регионалне сарадње у оквиру које мањинско питање има кључну улогу с обзиром да утиче на квалитет међуетничких односа, политичку стабилност, економски развој и просперитет читавог региона. У фокусу анализе налазе се билатерални споразуми које је Србија потписала са три суседне подунавске земље (Мађарска, Румунија и Хрватска), као политички механизам заштите права националних мањина, имајући у виду да су добри међународни односи и поштовање мањинских права у Србији један од критеријума за њено приступање Европској унији, уз истовремено сагледавање и компарирање положаја српске мањине у тим државама, као и питања заштите њиховог националног и културног идентитета.

---

* e-mail: nadaraduski@gmail.com

** Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе“, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

Кључне речи: *Подунавске земље, Стратегија ЕУ, регионална сарадња, билатерални споразуми, националне мањине, Мађарска, Румунија, Хрватска, Србија.*

УВОД

У савремено доба, друштвено-економске и геополитичке промене, глобализацијски, интеграциони и миграциони процеси утичу на све сфере друштвеног и политичког живота, креирајући тако све комплекснији демографски, етнички, верски и лингвистички састав становништва. Глобализација, чије је кључно упориште технолошки развој, повећала је значај савезништва међу државама, важност стратешког партнерства и чланства у Европској унији (и НАТО), као и у регионалним организацијама, што несумњиво представља велики изазов за државе Дунавског региона. Просперитет и одрживост сваке земље у процесу глобализације одређена је пре свега њеном способношћу прилагођавања и могућношћу да се специјализује у областима где има компаративне предности, што важи и за Србију, као и друге економије малих држава. То захтева отвореност за сарадњу са себи сличнима, а пре свега спремност за билатералну и регионалну сарадњу (Јанјић, 2020, 21). На изазове евроинтеграције одговор бивших социјалистичких земаља био је различит, али преовлађује став да она представља неопходност за успешан транзициони, економски, политички и демократски развој тих друштава (Митровић, 2006, 12). У контексту међународних односа и интензивних миграција становништва (вољних и присилних), као и све веће међузависности у свим областима друштвеног живота (политичкој, привредној, технолошкој, културној и др.), које се развијају огромном брзином захваљујући утицају медија и друштвених мрежа, мултикултуралност и мањинско питање постају кључни у политичком и јавном дискурсу, а правно регулисање заштите права припадника националних мањина присутно је у документима Уједињених нација, Савета Европе и ОЕБС-а, као и у регионалним билатералним споразумима.

СТРАТЕГИЈА ЕУ ЗА ДУНАВСКИ РЕГИОН И БИЛАТЕРАЛНИ ОДНОСИ СРБИЈЕ У СВЕТЛУ ЕВРОИНТЕГРАЦИЈА

Србија са суседним подунавским, бившим социјалистичким државама дели бурну заједничку прошлост и турбулентне политичке догађаје, сличне економске карактеристике и степен развоја, као и хетерогену етничку структуру становништва коју одликује знатан број и удео припадника националних мањина. Реч је о транзиционим државама опредељеним за евроатланске интеграције које територијално захватају значајне делове обале Дунава као најважније европске реке. Поред многих сличности, ове државе имају своје специфичности, као и различите, често супротстављене интересе, што је од великог утицаја на регионалне и билатералне односе, али и стабилност и политичку безбедност читавог региона. Крајем 20. века, значајан број отворених питања међу подунавским земљама, укључујући и Србију, повезан је са положајем и правима националних мањина.¹ При томе, регулисање мањинских права и слобода етничких заједница, кроз остваривање интегративне мањинске политике, представља један од услова за приступање Србије Европској унији, у оквиру укупног процеса демократизације друштва, економског, правног и политичког развоја. У преговорима о чланству у ЕУ, Србија је од свих земаља кандидата једина била у обавези да донесе посебан акциони план за остваривање права националних мањина, што је Влада Републике Србије и учинила 2016. године, чиме су обавезе и стандарди заштите мањинских права постали правно-политички дефинисани (Радушки, 2019, 116).

Мада све европске државе имају прокламоване принципе равноправности и недискриминације грађана, мали број је у потпуности и на задовољавајући начин решио питање положаја националних мањина и њихових права, укључујући и земље Дунавског региона. Наиме, иако су усвојиле и ратификовале бројна међународна документа, проблем је њихова имплементација, односно доследнија и ефикаснија реализација у пракси. Бољи материјални и правни статус мањина доприноси успешнијој политичкој, привредној

¹ Услов да Европска унија призна новонастале државе почетком 1990-их година (најпре балтичке, а затим и све друге) било је гарантовање права националних мањина, због чега су све посткомунистичке земље приступиле спровођењу реформи у области заштите мањина базираних на одредбама и документима УН, стандардима ОЕБС-а, Савета Европе и на билатералним споразумима држава о заштити мањина (Форум за етничке односе, 2017).

и културној сарадњи и стабилнијим интернетничким односима у региону. Истовремено, прекогранична сарадња националних мањина у домицилним државама, регулисана билатералним уговорима, веома је битна за њихов опстанак и напредак. Веза између припадника мањинских заједница и матичне државе одувек је била од круцијалног значаја за унапређење њиховог положаја, заштиту и очување традиције и обичаја, језика, религије и културе. Матична држава има задатак и циљ да води бригу о свом народу у дијаспори, да му помогне у очувању и афирмисању сопственог националног идентитета и побољшању положаја, а што је уједно и добар индикатор снаге и позиције те државе на међународно-политичкој сцени.

Стратегија ЕУ за Дунавски регион

Савет Европске уније је 2011. године донео Стратегију ЕУ за Дунавски регион (EUSDR), у циљу стварања синергије и координације између постојећих државних политика и иницијатива на том подручју. Ова макро-регионална стратегија ослања се на четири основна тематска стуба: 1. Повезивање и комуникација (саобраћај, пловидба, пратећа инфраструктура и енергетика); 2. Заштита животне средине и одрживо коришћење природних ресурса; 3. Изградња просперитета у региону (конкурентност, људи и способности); и 4. Јачање региона (институционални капацитети и сигурност) (www.eu.me/strategija-evropske-unije-za-dunavski-region-eusdr). При томе, четврта наведена област између осталог подразумева и унапређење добросуседских односа и регионалне сарадње у оквиру које мањинско питање заузима важно место јер утиче на квалитет међудржавних и интернетничких односа и социо-економски развој подунавских земаља. Акциони план за ЕУСДР потенцира сарадњу локалних заједница у пограничним подручјима, превазилажење административних и законских препрека и прилагођавање регионалних надлежности локалним потребама, као и промовисање директне регионалне и локалне прекограничне сарадње. Наиме, прекогранична сарадња директно доприноси позитивном развоју билатералних односа, остваривању основних мањинских права, реализацији циљева у регионалној сарадњи и интегративним односима. Због тога је потребно побољшати такву врсту сарадње где год за то постоје услови уз употребу релевантних инструмената и механизма (Форум за етничке односе, 2017, 54-56).

У пограничним подручјима живе бројне националне мањине, што указује на потребу за лакшим преласком граница, за побољшањем прекограничних веза и услуга за грађане, предузетнике и општине, што би додатно допринело унапређивању добросуседских односа у Дунавском региону (www.evropa.gov.rs/Documents/Home/DACU/5/34/Akcioni%20plan%20za%20Strategiju%20EU%20za%20Dunavski%20region.pdf).

У реализацији ове Стратегије учествује 14 земаља дунавског речног слива, од којих су девет чланице Европске уније (Немачка, Аустрија, Чешка, Словачка, Мађарска, Словенија, Хрватска, Румунија и Бугарска), а осталих пет чине земље кандидати (Србија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Молдавија и Украјина). Дунавска стратегија пружа бројне могућности за интеграцију и прогрес ових земаља, иначе различитог нивоа економског развоја. Свака држава учесница има националног координатора који информисе релевантне заинтересоване стране на националном нивоу и промовише Стратегију, али и учествује у пружању помоћи у имплементацији, комуникацији и евалуацији ЕУСДР.²

Захваљујући Стратегији покренуто је неколико веома важних пројеката: обнова и одржавање пловних путева, стварање мрежа за заштиту животне средине, заједничко управљање ризиком од природних катастрофа и побољшање сигурности на Дунаву. Такође, унапређена је сарадња са постојећим међународним организацијама (Међународна комисија за заштиту Дунава, Карпатска конвенција), културни и научно-истраживачки дијалог у региону и успостављен Дунавски финансијски дијалог (www.eu.me/strategija-evropske-unije-za-dunavski-region-eusdr).

Билатерални односи и споразуми Србије са подунавским земаљама

Регионална сарадња са суседним подунавским државама – Мађарском, Румунијом и Хрватском, као чланицама ЕУ, помирење и решавање отворених међудржавних питања и проблема, стабилни билатерални односи и закључивање билатералних споразума

² Поред Стратегије ЕУ за Дунавски регион, од значаја су и друге регионалне организације у којима је, уз неке од њених суседа, члан и Србија, као што су: Регионални савет за сарадњу (РЦЦ), Процес сарадње у Југоисточној Европи (СЕЕЦП), Централно-европска иницијатива (ЦЕИ), Радна заједница подунавских регија, и др. (www.eu.me/strategija-evropske-unije-za-dunavski-region-eusdr).

који се односе на положај и заштиту права националних мањина представљају приоритет спољне политике Србије. Конфликти, тензије или заоштравање у спољнополитичким релацијама две државе (домицилне и матичне) несумњиво имају веће или мање импликације и на статус и права мањина у тим државама. Историјски посматрано, заштита националних мањина кроз билатералну сарадњу и брига матичне државе за своје сународнике који живе у другим земљама није непозната појава, јер се такав начин заштите појављује већ после Првог светског рата под окриљем Лиге народа (Stavnhagen, 1999, 20-35). Поновно отварање мањинског питања десило се 1990-их година падом комунизма и завршетком хладног рата, када матичне државе настоје да потписивањем билатералних споразума заштите права своје мањине у домовинским државама (Horvat, 2005, 83). Ови споразуми утврђују и гарантују реципрочна права мањина, доприносе квалитету међудржавне сарадње, због чега се за припаднике мањина често каже да чине мост сарадње у спољнополитичким односима. Основне обавезе и одредбе предвиђене билатералним договорима, у складу са међународним правним нормама, тичу се права мањина на слободно национално декларисање, исповедање вере, употребу матерњег језика и писма, право на образовање и информисање, политичко представљање, и друго, што је од великог значаја за очување мањинског идентитета, традиције и културе, али и њихове безбедности и социо-економског развоја. Пре потписивања билатералних споразума од значаја је формулисати званичну политику која се односи како на националне мањине у земљи, тако и на припаднике дијаспоре и с тим у вези дефинисати одговарајућу стратегију и мере у тој сфери.

Билатерални споразуми о мањинским правима предвиђени су и *Оквирном конвенцијом за заштиту права националних мањина* (1995) која својим одредбама (члан 18) препоручује да државе кад год је то могуће спорна питања и проблеме решавају закључивањем билатералних и мултилатералних уговора. Велика предност билатералних у односу на мултилатералне споразуме је у томе што се већа пажња може посветити решавању конкретних осетљивих питања која се тичу потреба, проблема и положаја мањинских заједница (Башић, 2003). Исто тако, и *Европска повеља о регионалним и мањинским језицима* (2000) предвиђа подстицање регионалне сарадње и склапање билатералних споразума са другим државама, а посебно суседним (члан 4), у циљу унапређења положаја и заштите права националних мањина.

Међутим, треба истаћи да су ови споразуми, мада изузетно значајни, у највећој мери декларативни јер не садрже законске механизме за њихово спровођење, а камоли санкције, па је највећи проблем у њиховој делотворној и доследној имплементацији, због чега постоји велика дискрепанција између потписаних обавеза и резултата у пракси. У циљу њихове ефикасније примене формирају се међудржавне мешовите комисије у чији састав улазе и представници националних мањина. Показало се да је највећа препрека недостатак механизма за успешну примену донетих одредби споразума, затим што се комисије не састају редовно, као и мањак административних капацита који би пратили њихов рад. Проблем је и што препоруке међувладиних комисија немају обавезујући карактер због чега се намеће потреба регионалне стандардизације и хармонизације мањинског законодавства, уз подршку Високог комесара за националне мањине ОЕБС-а, као и ангажовања Савета Европе, а све у циљу унапређења свеукупног положаја мањина у региону (Форум за етничке односе, 2018, 80). Посредни механизам за спровођење преузетих обавеза може бити надзор Саветодавног и Министарског одбора Парламентарне скупштине Савета Европе, с обзиром да је већина одредби из билатералних споразума садржана у Оквирној конвенцији о заштити националних мањина (Башић, 2003).

БИЛАТЕРАЛНИ СПОРАЗУМИ СРБИЈЕ СА МАЂАРСКОМ, РУМУНИЈОМ И ХРВАТСКОМ О ПОЛОЖАЈУ МАЊИНА

Република Србија, као мултиетничка и мултиконфесионална држава са значајним уделом етничких заједница, има закључене билатералне споразуме у области регулисања положаја и заштите права националних мањина са четири суседне државе: Мађарском, Румунијом, Хрватском и Северном Македонијом (која није узета у анализу будући да не припада Дунавском региону). Добри односи са суседним државама – чланицама ЕУ, приоритет су спољне политике и од круцијалног значаја за Србију. У том смислу, требало би остварити дугорочну сарадњу на нивоу подунавских земаља између влада, али и са другим међународним факторима, фондовима и финансијским институцијама у циљу подстицања регионалних пројекта и прекограничне сарадње.

Билатерални споразум Србије и Мађарске

Билатерална и регионална сарадња Србије и Мађарске су, историјски посматрано, на највишем нивоу, а томе битно доприносе добро регулисан положај мађарске, односно српске националне мањине у тим државама. Мађари у Србији (без КиМ) представљају бројчано најрелевантнију мањину (253,9 хиљада или 3,5%, по попису 2011), а настањени су претежно у региону Војводине (251,1 хиљада или 13%) где имају осам етнички већинских општина.³ Њихов демографски развој одликује депопулација услед негативног прираштаја, али и сталних емиграција (највише према матичној држави, као и САД, Канади и Аустралији) које су интензивирани када им је омогућено добијање мађарског држављанства.⁴ Мађарска национална мањина је једна од најбоље друштвено и културно организованих мањина у Србији, политички заступљена на свим нивоима власти. Томе у великој мери доприносе и добри билатерални односи две земље, активност политичких странака на челу са Савезом војвођанских Мађара (СВМ), културних и других организација, а посебно Национални савет мађарске националне мањине који активно делује у области образовања, информисања и службене употребе језика и писма (Форум за етничке односе, 2017).

Срби у Мађарској (10,0 хиљада или 0,1%, по попису 2011) се налазе на шестом месту у етничкој структури становништва и званично су признати као национална мањина са свим правима и обавезама која, по Закону из 1993.године, им припадају.⁵ Током времена успели су да створе, одрже и негују специфичну културу која је и данас темељ њиховог националног идентитета, а један од важних фактора опстанка је формирање и деловање посебних српских

³ Резултати последњег пописа 2022.године везани за националну структуру становништва Републике Србије (без КиМ) још увек нису објављени, као ни за Мађарску и Румунију.

⁴ Мађарска је од 2011.године законски омогућила повлашћен пријем у мађарско држављанство свим потомцима бивших мађарских држављана који разумеју и говоре мађарски језик без обавезног насељавања у Мађарску. Према проценама, близу 200 хиљада становника Србије (углавном из Војводине) је затражило мађарско држављанство, првенствено због лакшег запослења и одласка у државе ЕУ. Србија не отежава процес добијања двојног држављанства, за разлику од неких других држава које, такође, имају значајан удео мађарске мањине (нпр. Словачка и Украјина) (www.gradsubotica.co.rs/madarsko-drzavljanstvo-za-sve-starosedeoce).

⁵ У Мађарској под појмом националне мањине законодавац подразумева етничке групе које на територији данашње Мађарске живе најмање сто година, чине препознатљиву мањину у односу на већинско становништво и чији припадници, држављани Мађарске, имају свест о заједничком пореклу и жељу да сачувају своје етничке и културне особености (Радушки, 2020, 232).

мањинских институција. Актуелне економске и политичке промене у друштву, као и у оквиру саме српске заједнице (депопулација, све већи број мешовитих бракова, асимилација, алтерофонија, итд.), захтевају свеобухватну стратегију очувања етнокултурног идентитета Срба у Мађарској (Прелић, 1998).⁶ С тим у вези, од посебног је значаја *Споразум између Државне заједнице Србија и Црне Горе и Републике Мађарске о заштити права мађарске националне мањине која живи у Србији и Црној Гори и српске и црногорске мањине која живи у Мађарској*, усвојен 2003. и ратификован 2004. године (Споразум СЦГиРМ, 2004). За имплементацију Споразума надлежна је Међувладина мешовита комисија, која је до сада одржала пет седница (последња 2016. године). У билатералним односима званично нема отворених питања, Мађарска је генерално задовољна положајем своје мањине, па подржава евроинтеграцију Србије и прикључење Европској унији.

Билатерални споразум Србије и Румуније

Билатерални односи ове две државе могу се оценити као успешни и стабилни у оквиру којих мањинско питање има запажену улогу, а институционални оквир чине потписани међудржавни споразуми. У Републици Србији (без КиМ), припаднике румунске националне мањине (29,3 хиљаде или 0,4%, по попису 2011.) одликује висока концентрисаност и етничка компактност у региону Војводине (25,4 хиљада, што чини 87% од укупног броја Румуна са територије Србије). Иако је Румунија генерално задовољна положајем својих сународника, у билатералним односима отвара се и проблематизује питање влашке националне мањине у региону Источне Србије. Према Уставу Румуније и Закону о подршци Румунима у иностранству (2007), румунску националну мањину чине лица са заједничким етничким пореклом, без обзира који етноним користе тамо где живе (на пример, Власи, Румени, Армани, Дацо-Румуни, Куто-Власи, итд) (Petragu and Crucegi, 2016). С друге стране, према Уставу Србије сви грађани имају загарантовано право на слободно декларисање о својој националности, што се односи како на румунску, тако и на влашку мањину (35,3 хиљада лица се декларисало као Власи) који

⁶ Упркос одредбама мањинског закона, у пракси због малобројности и дисперзивности српске мањине и присутне алтерофоније (језичке асимилације), често не функционише службена употреба српског језика и писма, као ни финансирање посебних мера у тој сфери (Ластих, 2005).

Србију, а не Румунију сматрају својом матичном државом и који се самодефинишу као аутохтоно влашко становништво (Радушки, 2020а, 151).⁷ Друго отворено питање у билатералним односима јесте захтев румунске стране да се надлежност Румунске православне цркве прошири (поред слободе деловања на територији Војводине) и на регион Источне Србије, где живе припадници влашке националне мањине (Новаковић и Ђурђевић, 2015).

Срби у Румунији (18,5 хиљада или 0,1% по попису 2021) настањени су претежно у западном делу Румуније, дуж границе са Србијом где у три општине имају етничку већину. Као званично призната национална мањина, имају свог посланика у румунском парламенту (од 1990) и чланове Савета владе Републике Румуније за националне мањине (од 1993), док се њихова активност финансира из државног буџета (од 1994). Српски језик је у службеној употреби у окрузима где њихово учешће прелази 20%, као и у три локална савета, а у неким општинама су у употреби српски и румунски језик. У контексту билатералне сарадње Србије и Румуније, поред Споразума о односима пријатељства, добросуседства и сарадње (потписан 1996. године, а ратификован 2002. године), кључан је билатерални *Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Румуније о сарадњи у области заштите националних мањина*, потписан 2002. године, а ратификован 2004. године (Споразум СРЈР, 2004). На основу њега формирана је Међувладина мешовита комисија за мањине која има за циљ реализацију донетих мера у циљу остваривања мањинских права, и до сада су одржане три седнице (2009, 2011, 2018.). У сфери мањинске заштите истакнуто је право на очување и развој националног идентитета и културног наслеђа, парламентарно представљања мањина, образовање и информисање на матерњем језику, као и неопходност већег броја квалификованог особља за одржавање наставе на матерњем језику.

---

⁷ Румунска делегација у саставу Међувладине мешовите комисије изнела је став да су неприхватљиви покушаји стандардизације влашког језика посебног у односу на румунски језик, а у погледу његовог коришћења у образовању и државној управи. Да ли је влашки језик посебан језик који се битно разликује од румунског и за који је неопходно урадити стандардизацију или је влашки језик само облик румунског језика (оног који је коришћен пре језичке реформе крајем 19. века) предмет је неслагања и у оквиру саме влашке заједнице (Перковић, 2016).

Билатерални споразум Србије и Хрватске

Распадом бивше СФРЈ и стварањем нових држава, поред бројних постојећих, отворило се и питање тзв. нових мањина (нпр. Срби у Хрватској и Хрвати у Србији) што је имало за последицу негативне промене у билатералним односима Србије и Хрватске и изазов за унапређење међудржавне сарадње и интегративне мањинске политике. У Републици Србији (без КиМ) припадници хрватске националне мањине (57,9 хиљада или 0,8%, по попису 2011), претежно су настањени у Војводини где чине трећу мањину по бројности (после мађарске и словачке) и мада немају етничку већину нити у једној општини, у појединим бележе значајније уделе (око 10%). После демократских промена у Србији (2000) Хрвати су изабрали своју мањинску самоуправу (2002), исте године почело је и школовање на матерњем језику, а основан је и Завод за културу војвођанских Хрвата (2008), хрватски језик је у службеној употреби у више војвођанских насеља, а од 2009. године и у покрајинским органима (Баштовановић, 2016). Поред извесних потешкоћа у примени мањинског закона, као посебан проблем Хрвати истичу самоидентификацију Буњеваца (чији национални идентитет негирају), односно званично признавање буњевачке националне мањине и буњевачког језика, као службеног у општини Суботица.

Популациону динамику Срба у Хрватској (123,9 хиљада или 3,2% по попису 2021) одликује драстично апсолутно и релативно смањење услед интензивних, ратом проузрокованих присилних емиграција и негативних трендова у природном кретању, док се у политичком смислу данас објективно налазе између асимилације и интеграције (Радушки, 2013, 29). Мада је Хрватска ратификовала готово све међународне конвенције и документа која се односе на поштовање права националних мањина, није било довољно политичких претпоставки да се закони доследно спроведу у пракси. Оквир за остварење мањинских права постављен је Уставним законом о правима националних мањина Републике Хрватске (2002) и посебним законима којима су мањинама осигурана колективна права, па проблем није у домену постојећих закона, већ у њиховом доследном спровођењу (Таталовић, 2005). *Билатерални Споразум између Републике Хрватске и Државне заједнице Србија и Црна Гора о заштити права хрватске мањине у Србији и Црној Гори и српске и црногорске мањине у Хрватској* (Споразум СЦГ и РХ, 2005)

потписан је 2004.године, а закон о његовој ратификацији донет је 2005.године. Споразум садржи одредбе које се односе на очување мањинског идентитета, право на оснивање културних и просветних установа, право на образовање, информисање, као и политичко представљање националних мањина, а посебно је истакнуто право на службену употребу језика и писма на матерњем језику, очување културног наслеђа, као и на слободне контакте са државом матицом, прекограничну и економску сарадњу.⁸ Споразум се базира на највишим европским стандардима и националним законима обе државе о заштити мањинских права, а у циљу праћења и реализације одредаба из овог споразума формирана је Међувладина мешовита комисија. Међутим, остаје отворено питање његове ефикасне примене у пракси, као и политичка воље да се имплементирају донете препоруке у вези стварне заштите националних мањина у обе државе.⁹

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Билатерални споразуми су врхунац билатералне сарадње који имају за циљ да буду подједнако корисни свим странама, како потписницима споразума (матичним и домицилним државама), тако и припадницима националних мањина, уз претпоставку већег степена спремности, односно политичке воље да се они ефикасно, брзо и транспарентно спроведу у пракси. Овим споразумима отварају се могућности за решавање постојећих спорних питања и проблема, реципрочно побољшање и унапређење положаја националних мањина, као и конкретни начини заштите њихових права и слобода.

---

⁸ Питање политичког представљања мањина на свим нивоима у Хрватској се спроводи кроз Уставни закон о правима националних мањина преко гарантованих места у представничким и извршним телима на свим нивоима (у складу са процентом заступљености српске, одрдносно било које друге мањине у укупној популацији). Србија ову обавезу испуњава у складу са својим националним законодавством који не познаје механизам гарантованих места за представљање мањина на сва три нивоа власти, већ примењује модел природног прага што не одговара малобројнијим мањинама, укључујући и хрватску (Баштовановић, 2016).

⁹ Треба споменути и Декларацију о унапређењу односа и решавању отворених питања између Републике Србије и Републике Хрватске из 2016.године (www.dijaspora.gov.rs/lat/deklaracija-o-unapredjenju-odnosa-srbije-i-hrvatske), у којој су идентификовани сви актуелни проблеми у шест тачака (прва се експлицитно тиче националних мањина), са циљем да се приступи њиховом решавању ради боље сарадње, стабилности и даљег развоја билатералних односа. Али, имајући у виду да је у питању политички документ, а не међународни уговор, он нема обавезујући карактер, већ зависи првенствено од политичке воље актера (Форум за етничке односе, 2017).

За Србију је посебно значајно праћење динамике у билатералним односима са свим суседним државама, уз анализу актуелног стања и предлагања потенцијалних решења, при чему неке одредбе из споразума могу бити, по потреби, допуњене и измењене. Садашњу политику промовисања националног идентитета и етничког диверзитета потребно је унапредити нормама, процедурама и институцијама које би нову државну мањинску политику учиниле интегративном.

Генерално, како досадашња истраживања и искуства показују, најважније је унапредити механизам за ефикасно спровођење билатералних споразума, повећати административне капацитете за праћење и већу транспарентност рада Међувладине комисије, затим обезбедити редовност њихових заседања (бар једном годишње) и боље услове за активнији, независнији и квалитетнији рад у циљу постизања успешније билатералне сарадње, регулисања статуса и безбедности мањина, као и очувања њиховог етнокутурног идентитета.

Регионални и добросуседски односи важан су фактор за постизање политичке стабилности, безбедности и економског просперитета, а то важи и за билатералне односе Србије са суседним земљама које учествују у спровођењу макро-регионалне Стратегије Европске уније за Дунавски регион. За етнички хетерогене, мултикултуралне државе, посебан значај има мањинско питање које се регулише билатералним споразумима којима државе, унапређујући статус мањина и њихово право на очување свог идентитета развијају међусобне односе, политичку, привредну и културно-просветну сарадњу. С обзиром да су Мађарска, Румунија и Хрватска учеснице Стратегије ЕУ за Дунавски регион и пуноправне чланице Европске уније, Србија треба да тежи решавању свих отворених питања, међудржавних спорова и конфликта са овим суседним државама, посебно у домену права, положаја и заштите националних мањина, како би на путу ка чланству у Европској унији могла очекивати њихову подршку или бар изостанак опструкције. Кроз призму друштвене интеграције мањина потребно је наставити политички дијалог на међудржавном нивоу у циљу побољшања њиховог статуса на економском, образовном и културном плану, као и применити препоруке Високог комесара ОЕБС-а за националне мањине из Болзана (2008) о улози држава у заштити мањина на територији суседних држава (Форум за етничке односе, 2017,53). Истовремено, у

складу са потребом унапређења положаја и заштите српске заједнице у свакој од суседних земаља, неопходно је побољшати постојећу државну стратегију и јасно дефинисати стратешка опредељења Србије на свим пољима деловања.

ЛИТЕРАТУРА

Башић, Г. (2003). „Стандарди заштите националних мањина у савременој Европи”, у: *Демократија и мултикултуралност у југоисточној Европи* (ур. Г.Башић), Центар за истраживање етницитета, Београд, 157-165.

Баштовановић, Д. (2016). „Анализа спровођења Споразума о заштити права националних мањина Србија-Хрватска”, у: *Анализа спровођења билатералних споразума о заштити права националних мањина Србије са Хрватском, Мађарском, Румунијом и Македонијом* (ур.Ј.Перковић), Центар за регионализам, Нови Сад, 5-16.

Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima (2000), *Instrumenti Saveta Evrope – ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd.

Janjić, D. (2020). *New Deal Srbija*, Forum za etničke odnose, Beograd.

Ластих, П. (2005). „О положају Срба у Мађарској”, у: *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи* (ур.В.Становчић), САНУ, Београд, 187-235.

Mitrović, Lj. (2006). „Savremeni Balkan u mreži megatrendova globalnog i regionalnog razvoja”, у: *Kulturni i etnički odnosi na Balkanu – mogućnosti regionalne i evropske integracije* (ur. V.Lopičić), Filozofski fakultet, Niš, 3-17.

Новаковић, И. и Ђурђевић Н. (2015). *Српско-румунски односи и статус влашке националне мањине у Србији-студија практичне политике*, ИСАК фонд, Београд.

Okvirna konvencija za zaštitu prava nacionalnih manjina (1995), Veće Evrope, Sterazbur, www.rm.coe.int/okvirna-konvencija-za-zastitu-nacionalnih-manjina/ 168094dfe6 (13.03.2023).

Перковић, Ј. (2016). „Анализа спровођења билатералног споразума о заштити националних мањина Србија – Румунија”,

у: *Анализа спровођења билатералних споразума о заштити права националних мањина Србије са Хрватском, Мађарском, Румунијом и Македонијом* (ур. Ј.Перковић), Центар за регионализам, Нови Сад, 38-49.

Petraru, A. and Cruceru E. (2016). „State Policy Regarding the Protection of National Minority, Romania-Serbia”, in: *Bilateral relation between Serbia and Romania: minority politics and EU integrations* (ed. Dušan Janjić), Forum for Ethnic Relations, Belgrade, 3-16.

Прелић, М. (1998). „Срби у Мађарској: један поглед на савремену ситуацију”, у: *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама* (ур. Н.Пантелић), Етнографски институт, САНУ, Београд, 219-229.

Радушки, Н. (2013). „Српска национална заједница на простору Хрватске у другој половини 20. и почетком 21.века”, *Међународна политика*, бр.1151, 23-36.

Радушки, Н. (2019). „Билатерални односи Србије са суседним државама кроз призму положаја и права националних мањина”, у: *Политика и простор* (ур.Ђ.Стојановић, С.Атлагић), Институт за политичке студије, Београд, 114-137.

Радушки Н. (2020). „Регионална сарадња Србије и Мађарске и заштита националних мањина”, *Српска политичка мисао*, бр.2, 223-245.

Радушки, Н. (2020а). „Положај Срба у Румунији и румунске националне мањине у Србији”, *Култура полиса*, бр. 41, 143-156.

Споразум између Србије и Црне Горе и Републике Хрватске о заштити права српске и црногорске мањине у Републици Хрватској и хрватске мањине у Србији и Црној Гори [Споразум СЦГиРХ]. *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 3/2005.

Споразум између Србије и Црне Горе и Републике Мађарске о заштити права мађарске националне мањине која живи у Србији и Црној Гори и српске и црногорске мањине која живи у Мађарској [Споразум СЦГиРМ]. *Службени лист СЦГ, Међународни уговори*, бр. 14/2004.

Споразум између Савезне владе СРЈ и Владе Румуније о сарадњи у области заштите националних мањина [Споразум

СРЈиР]. *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 14/2004.

Stavenhagen, R. (1999). *The Ethnic Question: Conflicts, Development and Human Rights*, United Nation Press, Tokyo, Hong Kong.

Таталовић, С. (2005). „Утемељење Срба у Хрватској”, у: *Положај и идентитет српске мањине у југоисточној и централној Европи* (ур. В.Становчић), САНУ, Београд, 131-147.

Форум за етничке односе (2018). *Изазови мањинске политике у билатералној и регионалној сарадњи*, ФЕО, Београд.

Форум за етничке односе (2017). *Националне мањине у односима Србије са суседима*, ФЕО, Београд.

Horvat, A. (2005). „Bilateralna saradnja i zaštita nacionalnih manjina”, *Međunarodne studije*, vol.V, br. 3, 82-90.

www.gradsubotica.co.rs/madarsko-drzavljanstvo-za-sve-starosedeoce (13.02.2023).

www.eu.me/strategija-evropske-unije-za-dunavski-region-eusdr (07.2.2023).

www.evropa.gov.rs/Documents/Home/DACU/5/34/Akcioni%20plan%20za%20Strategiju%20EU%20za%20Dunavski%20region.pdf (07.2.2023).

www.dijaspora.gov.rs/lat/deklaracija-o-unapredenju-odnosa-srbije-i-hrvatske (13.02.2023).

Nada M. Raduški*Institute for Political Studies, Belgrade*

THE MINORITY ISSUE IN SERBIA'S BILATERAL AGREEMENTS WITH THE DANUBE REGION COUNTRIES

Summary

The paper analyzes Serbia's bilateral relations with neighboring countries that participate in the implementation of the European Union Strategy for the Danube Region (EUSDR), which includes, among other things, the improvement of good neighborliness and regional cooperation, within which the minority issue plays a key role, given that it affects the quality of inter-ethnic relations, political stability, economic development and overall prosperity of the Danube countries. In the focus of the analysis are bilateral agreements as a political mechanism for the protection of the rights of national minorities through the prism of the position and rights of the Hungarian, Romanian and Croatian national minorities in Serbia, bearing in mind that international relations and respect for minority rights are one of the criteria for Serbia's entry into the European Union, at the same time looking at and comparing the status and rights of the Serbian minority in those countries, as well as the issue of protecting their national and cultural identity.

Bilateral agreements are the pinnacle of bilateral cooperation, which aim to be equally beneficial to all parties – signatories to the agreement (home and domicile states), as well as members of national minorities, assuming a greater degree of readiness, i.e. political will to implement them effectively, quickly and consistently in practice. These agreements open up possibilities for

solving existing open issues and problems, reciprocal improvement and advancement of the position of national minorities, and concrete ways of protecting minority rights and freedoms. In general, as previous research and experience show, the most important thing is to improve the mechanism for the effective implementation of the bilateral agreement, to increase the administrative capacity for monitoring and transparency of the work of the Intergovernmental Commission, to ensure the regularity of their meetings and the conditions for their more active, independent and high-quality work aimed at achieving better bilateral cooperation, regulating the status and security of minorities, as well as preserving their ethno-cultural identity. Regional cooperation and good neighborly relations are an important factor for achieving political stability, security and economic prosperity, and this also applies to Serbia's bilateral relations with neighboring countries participating in the implementation of the European Union's macro-regional strategy for the Danube region. For ethnically heterogeneous, multicultural countries, the minority issue is of particular importance, which is regulated by bilateral agreements by which states, improving the status of minorities and their right to preserve their identity, develop mutual relations, political, economic and cultural-educational cooperation. Given that Hungary, Romania and Croatia are participants in the EU Strategy for the Danube Region and full members of the European Union, Serbia must strive to resolve all open issues, interstate disputes and conflicts with these neighboring states, especially in the domain of the rights, position and integration of members of national minorities. in order to expect their support or at least the absence of obstruction on the way to membership in the European Union.

Key words: *Danube region countries, EU Strategy, bilateral agreements, regional cooperation, national minorities, Hungary, Romania, Croatia, Serbia.*

Дајана Лазаревић*

Институт за политичке студије, Београд

АКТУЕЛНОСТ ГЕОПОЛИТИКЕ ДУНАВА У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ НАУЦИ** библиографија

Геополитика постаје све актуелнија научна дисциплина и интересовање српске научне јавности за њу је у нарочитом порасту последње три деценије. Ову тврдњу лако можемо поткрепити библиографским подацима – научним монографијама и зборницима радова посвећеним геополитичким анализама.

Међутим, *тема Дунава у геополитици, о којој се деценијама говори и стварају се стратегије и планови на Западу и Истоку, недовољно је експлоатисана у српској савременој политичкој науци*. А како тренутна светска политичка сцена изгледа, Дунав постаје све битнија, рекло би се – *витална река* око које се воде различите битке – да се поетски изразимо: „и пером и мачем”. Стога, иницијатива Института за политичке студије у Београду и организација једне крупне конференције посвећена геополитици Дунава¹ од изузетног је значаја за савремену српску науку и отвориће врата будућим истраживањима и пружити јасније увиде у ову тему.

Ипак, одређене српске научно-истраживачке институције и аутори су раније посвећивали пажњу европским стратегијама за Дунав и започели су питање геополитике Дунава. Пиониром у овој теми свакако можемо да означимо Институт за међународну политику и привреду у Београду, који је низ година организовао

---

* dajana.lazarevic@ips.ac.rs

** Чланак је урађен у оквиру интерног пројекта „Србија и балканске геополитичке импликације украјинске кризе”, реализованог у партнерству Института за политичке студије и Факултета за међународну политику и безбедност, Београд.

¹ Међународна научна конференција „Европа и Дунав: Дунав у геополитичким стратегијама европских држава” у организацији Института за политичке студије, Београд (26-27. јуна 2023. године). Лице задужено за организацију конференције: др Миша Стојадиновић.

разне конференције посвећене Дунаву (историји, међународној сарадњи, стратешком положају)². Те конференције су изнедриле и неколико зборника са квалитетним научним материјалима.

Тема геополитике Дунава заступљена је и у интердисциплинарном часопису Министарства одбране Србије „Војно дело” (додуше, чешће као пропратна, него као главна тема), али своје место проналази у значајним војним стратегијским анализама прошлости и садашњости³.

У библиографији која се налази у додатку овог кратког осврта можемо видети ауторе чије се монографије баве питањима Дунава: Ранко Јаковљевић, Душко Димитријевић, Милован Радаковић, Милан Гулић, Дејан Медаковић и др⁴.

Будући да се ова библиографија тематски везује за међународну конференцију Института за политичке студије и зборник који настаје као њен резултат, поменућемо и неке од најпознатијих српских геополитичара и научних саветника на Институту, који се у својим делима (макар индиректно) дотичу геополитике дунавског региона: др Зоран Милошевић⁵, др Миломир Степић⁶ и др Љубиша Деспотовић⁷.

Читаоцима се у наредним редовима нуди изабрана библиографија научних радова који се тичу геополитике дунавског

² Више о конференцијама ИМПП видети на: <https://www.diplomacy.bg.ac.rs/category/aktuelno/paucni-skupovi/> (13.5.2023.)

³ Више о томе погледати „Војно дело”: <http://www.vojnodelo.mod.gov.rs/> (13.5.2023.)

⁴ Списак је састављен на основу јавно доступних података Узајамног каталога Народне библиотеке Србије: <https://plus.cobiss.net/cobiss/sr/sr/bib/search?database=nbs&q=> (13.5.2023.)

⁵ Погледати још и: *Геополитика / Zoran Milošević*. – Брчко : Evropski univerzitet Brčko distrikta, 2013; *Руско питање данас / Зоран Милошевић*. – Београд : Институт за политичке студије, 2006; *Историја као инструмент геополитике : зборник радова са међународне научне конференције одржане у Београду 14–15. марта 2022. године*. – Београд : Институт за политичке студије, 2022.

⁶ Погледати још и: *Геополитика неоевроазијства : позиција српских земаља / Миломир Степић*. – Београд : Институт за политичке студије, 2013; *Српски геополитички образац / Миломир Степић*. – Београд : *Satena mundi*, 2019; *У вртлогу балканизације : политичко-географски положај и фрагментираност српских земаља / Миломир Степић*. – Београд : Службени лист СРЈ : Институт за геополитичке студије, 2001.

⁷ Погледати још и: *Геополитика идентитета / Љубиша Деспотовић*. – Бачка Паланка : Логос ; Нови Сад : Култура полиса, 2011; *Српска геополитичка парадигма : прилози за заснивање примењене геополитике / Љубиша Деспотовић*. – Сремски Карловци : Каирос, 2012; *Геополитика светосавља : српско национално питање у историјском распону од крштене до природне Србије / Љубиша Деспотовић*. – Сремски Карловци : Каирос, 2019.

региона⁸, као и докторске дисертације научног подмлатка који се дотицао исте теме^{9, 10}

ИЗАБРАНА БИБЛИОГРАФИЈА НАУЧНИХ РАДОВА НА ТЕМУ ГЕОПОЛИТИКЕ ДУНАВА

МОНОГРАФИЈЕ

ЈАКОВЉЕВИЋ, Ранко

Крај Дунава : прилози за историју граница / Ранко Јаковљевић. – Шабац : Центар академске речи, 2018. – 396 стр. – ISBN 978-86-80142-27-2.

ДИМИТРИЈЕВИЋ, Душко

РАДАКОВИЋ, Милован

Dunavska strategija Evropske unije u 21. veku / priređivači Duško Dimitrijević, Milovan Radaković. – Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2016. – 346 стр. – ISBN 978-86-7067-223-9.

ГУЛИЋ, Милан

Од Батине до Галца : Дунав у југословенској политици према Совјетском Савезу 1944-1953 / Милан Гулић. – Београд : Институт за савремену историју, 2015. – 332 стр.

ГУЛИЋ, Милан

Краљевина Југославија и Дунав : дунавска политика југословенске краљевине 1918-1944 / Милан Гулић. – Београд : Институт за савремену историју, 2014. – 275 стр. – ISBN 978-86-7403-192-6.

МЕДАКОВИЋ, Дејан

Дунав, река јединства Европе / Дејан Медаковић ; [превод на немачки Саша Рогић ; редактор превода Борко Иванковић ; израда регистра Вида Зеремски]. – Нови Сад : Прометеј, 2005. – 148 стр. – ISBN 86-7639-931-X, 978-86-7639-931-4.

---

⁸ Подаци су доступни и на Српском цитатном индексу: <https://scindeks.ceon.rs/> (13.5.2023.)

⁹ Погледати Национални репозиторијум дисертација у Србији (НарДуС): <https://nardus.mfn.gov.rs/> (13.5.2023.)

¹⁰ Видети још и: Балканска геополитичка парадигма : Балкан у геополитичкој визури великих сила / Вања Глишин. – Сремски Карловци : Каирос, 2019.

СТОЈКОВИЋ, Момир М.

Међународноправни положај Дунава : s osvrтом na ekonomski i politički značaj / Momir M. Stojković. – Beograd : [s.n.], 1970. – 145 str.

РИСТИЋ, Андрија М.

Дунав : геополитичка студија / Андрија М. Ристић. – Београд : Политика и Друштво, [б.г.]. – 63 стр.

ЗБОРНИЦИ РАДОВА СА КОНФЕРЕНЦИЈА

Dunav i put svile : tematski zbornik sa међународне научне конференције, Beograd, 17. juna 2016. godine = Danube and the new silk road: thematical proceeding from the international scientific conference, Belgrade, June 17, 2016. – Beograd : Institut za међународну politiku i privredu = Institute of International Politics and Economics, 2017. – ISBN 978-86-7067-234-5.

Uloga civilnog društva u promociji potencijala Podunavlja u svetlu izrade Strategije EU za Dunavski region / 21. Међународна научна конференција „Dunav – reka saradnje” = The Role of Civil Society in Promotion of the Danube Basin Potential in the Light of the EU Strategy for Danube Region / The 21st International Scientific Conference „Danube – River of Cooperation” ; uredili, editors Edita Stojić Karanović & Nevenka Jeftić Šarčević. – Beograd : Institut za међународну politiku i privredu = Institute of International Politics and Economics : Међународни научни forum „Dunav – reka saradnje” = International Scientific Forum „Danube – River of Cooperation”, 2011. – 211 str. – ISBN 978-86-7067-161-4 (IMPP).

The Strategic Role of the Danube and its Tributaries in Cross-Border and Regional Cooperation in the Middle – Danube Basin : zbornik radova i izlaganja sa XX jubilarne међународне научне конференције Dunav – reka saradnje, Beograd – Veliko Gradište, septembar 2009. godine : the 20th International Scientific Conference Belgrade – Veliko Gradište, 24-27 September 2009 [Elektronski izvor] / [uređivači, editors Edita Stojić-Karanović, Dragan Stojović ; prevod, translation Enisa Imamović ; fotografije, photos Dušan Drndarski, Vladimir Mihajlović]. – Beograd : Међународни научни forum „Dunav – reka saradnje” = International Scientific Forum „Danube – River of Cooperation”, 2010. – elektronski izvor. – ISBN 978-86-82825-13-5.

Evropska istorija na obalama Dunava : zbornik ; Water and Culture : collection / The XVIII & XIX DRC [Danube – River Cooperation]

Conferences, held 2007 and 2008 ; [organized by] Institute of International Politics and Economics & International Scientific Forum „Danube – River of Cooperation” ; [urednik, editor Edita Stojić-Karanović ; prevod, translation Enisa Imamović]. – Beograd : Međunarodni naučni forum „Dunav – reka saradnje” : Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2009. – elektronski izvor. – ISBN 978-86-7067-117-1 (IMPP).

Dunav – reka saradnje : od principa dobrosusedstva do Regionalnog modela srednjeg Podunavlja = Danube – River of Cooperation : from the Principles of Good Neighbourhood to the Middle Danube Regional Model / Edita Stojić Karanović. – Beograd : Međunarodni naučni forum „Dunav – reka saradnje”, 2005. – 289 str. – ISBN 86-82825-05-8.

Danubo – rivero de kunlaboro : referaĵoj de DESKF-5, Beograd 7-10 junio 2001 = Dunav – reka saradnje : saopštenje sa 5. DESKF / [odgovorni urednik Zlatoje Martinov]. – Beograd : Institut za Esperanto Srbije : Savez za Esperanto Srbije, 2001. – 257 str. – ISBN 86-901281-4-X.

Пловидба на Дунаву и његовим притокама кроз векове : зборник радова са међународног научног скупа одржаног 5. и 6. јуна 1979. године / уредник Васа Чубриловић. – Београд : САНУ, 1983. – X, 607 стр.

ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Улога политика безбедности држава Западног Балкана у утврђивању спољнополитичких приоритета после 2000. године – докторска дисертација / Зоран С. Шијан. – Београд : Факултет политичких наука, 2013.

Страни утицаји на развој српске војне доктрине – докторска дисертација / Слободан В. Ђукић. – Београд : Филозофски факултет, 2013.

Безбедност југоисточне Европеконстанта стратешких концепата НАТО-а – докторска дисертација / Дарко М. Матијашевић. – Београд : Факултет безбедности, 2013.

Улога одбрамбене дипломатије у савременим међународним односима – докторска дисертација / Душко Дамјановић. – Београд : Факултет безбедности, 2013.

ЕВРОПА И ДУНАВ: Дунав у геополитичким стратегијама европских држава

Енергетски и војни аспект стратегије безбедности Руске федерације у контексту савременог међународног поретка и односа према Републици Србији – докторска дисертација / Слађан Милосављевић. – Београд : Факултет безбедности, 2013.

Дунав у југословенској политици према Совјетском савезу (1944-1953) – докторска дисертација / Милан Н. Гулић. – Београд : Филозофски факултет, 2012.

Србија, Бугарска и Татари у другој половини XIII века – докторска дисертација / Александар Б. Узелац. – Београд : Филозофски факултет, 2012.

Безбедност граница као део савременог система супротстављања организованом криминалу – докторска дисертација / Сениша Р. Достанић. – Београд : Факултет безбедности, 2012.

Politička geografija / Mirko Grčić. – Београд : Geografski fakultet, 2000.

НАУЧНИ РАДОВИ

Vukovarska ada – (Ne)sporan deo srpsko-hrvatske granice na Dunavu / Miloš Petrović // naučne publikacije Državnog univerziteta u Novom Pazaru, vol. 4, br. 2 (oktobar 2021), str. 131-140. – ISSN 2619-998X.

Дунавски регион и детерминанте политике у области климатских промена / Драгољуб Ц. Тодић // Војно дело, год. 67, бр. 5 (2017), стр. 103-116. – ISSN 0042-8426.

Утицај европског Коридора 7 на безбедност Републике Србије / Миленко Целетовић, Хатица Бериша // Годишњак факултет безбедности, бр. 1 (2017), стр. 69-94. – ISSN 1821-150X.

Ekonomsko-pravni aspekti transporta Dunavom u funkciji pridruživanja zemalja zapadnog Balkana Evropskoj uniji / Jelena Vapa-Tankosić, Vladimir Medović, Miroslav Stojsavljević // Pravo – teorija i praksa, vol. 30, br. 7-9 (2013), str. 48-59. – ISSN 0352-3713.

Panевропски дунавски коридор / Vladeta S. Čolić, Katarina S. Vukadinović, Danijela B. Pjevčević, Aleksandar N. Radonjić // Tehnika, vol. 68, br. 4 (2013), str. 717-722. – ISSN 0040-2176.

Važnost Dunava i Đerdapa u ratnim operacijama na području Jugoslavije 1941–1944 / Milan Gulić // Istorija 20. veka, god. XXX, br. 3 (2012), str. 39-62. – ISSN 0352–3160.

Pitanje granice između Srbije i Hrvatske na Dunavu / Duško Dimitrijević // Megatrend revija, vol. 9, br. 3 (2012), str. 1-22. – ISSN 1820-3159.

Uloga policije u ostvarivanju bezbednosti na međunarodnim plovним rekama u Srbiji / Saša Stefanović, Raco Gojaković, Slobodan Miladinović // Bezbednost, vol. 52, br. 2 (2010), str. 108-123. – ISSN 0409-2953.

Geopolitika crnomorskog regiona / Nevenka Jeftić // Bibliid, Vol. LIX, br. 2-3 (2007), str. 308-321. – ISSN 0025-8555.

ПРИКАЗИ КЊИГА

Приказ књиге Милана Гулића Од Батине до Галца: Дунав у југословенској политици према Советском спасу 1944–1953. – Милан Галић: Од Батине до Галца, Институт за северумену историју, Београд, 2015. / Никола Тошић Малешевић // Војно дело, год. 69, бр. 1 (2017), стр. 497-500. – ISSN 0042-8426.

Приказ књиге „Краљевина Југославија и Дунав, дунавска политика Југословенске краљевине 1918–1944”, Милана Гулића / Никола Тошић Малешевић // Војно дело, год. 67, бр. 5 (2015), стр. 433-435. – ISSN 0042-8426.

ЗАКони И ПРОПИСИ

Strategija Evropske unije za Dunavsku regiju (SEUDR). – Dostupno na: https://danube-region.eu/wp-content/uploads/2020/04/STRATEGIJA-EVROPSKE-UNIJE-ZA-DUNAVSKU-REGIJU-SEUDR-zaista-vidljiva-saradnja_ME.pdf

Zajednička izjava o vodećim principima za razvoj unutarnje plovidbe i zaštite okoliša u slivu rijeke Dunav. – Dostupno na: https://www.icpdr.org/main/sites/default/files/joint_statement_isrbc_icpdr_and_danube_commission_final_bih_bos.pdf

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(4)(082)

327::911.3(4)(082)

ЕВРОПА и Дунав : Дунав у геополитичким стратегијама европских држава : зборник радова са међународне научне конференције одржан 26–27. јуна 2023. године у Београду / приредили Зоран Милошевић, Миша Стојадиновић.

- 1. изд. - Београд : Институт за политичке студије, 2023 (Београд : Донат граф).

- 485 стр. ; 25 cm

Радови на срп. или рус. језику. - Тираж 100. - Стр. 7: Предговор / приређивачи

- Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад.

- Резимеи на енгл. или рус. језику.

ISBN 978-86-7419-373-0

1. Милошевић, Зоран, 1959- [приређивач, сакупач]

2. Стојадиновић, Миша, 1983- [приређивач, сакупљач]

а) Геополитика -- Дунав -- Европа -- Зборници

б) Међународни односи -- Европа -- Зборници

COBISS.SR-ID 118193929